

Bo Finne

~~~~~

DONATORERNAS BOK

~~~~~

MÄNNISKORNA BAKOM FONDERNA I
SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET I FINLAND

AF MEDBORGARE OCH
MEDBORGARINNOR

SKRIFTER UTGIVNA AV
SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET I FINLAND
NR 733

Bo Finne

DONATORERNAS BOK

MÄNNISKORNA BAKOM FONDERNA I
SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET I FINLAND

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET I FINLAND
HELSINGFORS 2010

© FÖRFATTAREN OCH SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET I FINLAND 2010
WWW.SLS.FI

OMSLAG OCH GRAFISK FORM: CAMILLA PENTTI
BILDBEHANDLING: KARI LAHTINEN

OMSLAGSBILD: *Detalj av frånsidan av den medalj som präglades 1904 i anslutning till J. L. Runebergs 100-årsminne. Initiativet kom från Svenska litteratursällskapet i Finland, men av politiska skäl präglades medaljen i Stockholm på försorg av enskilda »medborgare och medborgarinnor«. Medaljen framställer allegoriskt fosterlandet som överräcker en lyra åt Runebergs sångmö. Walter Runebergs motiv, efter en skiss av Albert Edelfelt, kommer från den medalj som han planerade inför 50-årsjubileet av första delen av Fänrik Ståls sägner 1898, men som inte kunde förverkligas.*

ISBN: 978-951-583-193-4

SKRIFTER UTGIVNA AV SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET I FINLAND

ISSN: 0039-6842

UDK 061.22, 929

KORRIGERAD PDF-UPPLAGA 2016

Typografin i pdf-versionen avviker delvis från den av Camilla Pentti formgivna tryckta utgåvan.

INNEHÅLL

Förord 6
Till läsaren 8

TRE VISIONÄRA INITIATIVTAGARE

12

DE FÖRSTA DONATORERNA

24

FLORINSKA KOMMISSIONEN

54

DET TIDIGA 1900-TALETS DONATORER

64

ÅRSHÖGTIDSFONDEN OCH 1920-TALETS DONATORER

100

DET DONATIONSRIKA 1930-TALET

120

KRIGSTIDA DONATORER

162

1950–1970-TALEN: DONATORERNAS ANTAL STABILT

184

1980–2007: EN TID AV TILLVÄXT

226

SVENSKA KULTURFONDEN

272

Källor och litteratur 291

Bildkällor 293

Fondregister 295

Personregister 297

Förord

Alltsedan Svenska litteratursällskapets tillkomst 1885 har donationerna till sällskapet utgjort en grund för verksamheten, vilket klart kom till uttryck redan i minnesskriften till 25-årsjubileet 1910. I litteratursällskapets historik *Forskning och vitterhet*, som utkom i anslutning till 100-årsjubileet ingick visserligen avsnitt om finansförvaltning och ekonomi, men endast i översiktlig och kortfattad form. Inför 125-årsjubileet 2010 väcktes därför tanken på att grundligt uppmärksamma SLS:s ekonomiska utveckling och därmed också donatorerna och deras betydelse. Då därtill sällskapets ekonomiska resurser avsevärt har vuxit under senare tid motiverar även det att den ekonomiska utvecklingen och förvaltningen nu lyfts fram.

I september 2007 fattade styrelsen beslut om att två publikationer skulle utarbetas, den ena skulle behandla sällskapets donatorer, den andra belysa den ekonomiska utvecklingen och förvaltningen. Vid sitt novembermöte fattade styrelsen beslut om att för boken om donatorerna vidtala tidigare chefredaktör Bo Finne och i januari 2008 kunde avtal tecknas med honom. Boken om litteratursällskapets ekonomiska utveckling och förvaltning skrivs av dess tidigare verkställande direktör, kammarrådet Henry Wiklund.

För donatorshistoriken tillsattes ett redaktionsråd bestående av professor Håkan Andersson, docent Susanna Fellman, kanslichef Magnus Pettersson och vd Henry Wiklund. Arbetet på boken framskred enligt upp-

gjord plan och tidtabell, och ett konstruktivt samarbete mellan författaren och redaktionsrådet växte fram. Rådet kunde glädjas över författarens strävan och osparda möda att belysa och uppmärksamma människorna bakom donationerna, samtidigt som en fördjupad bild av deras intresse för svensk kultur och svenskt språk i vårt land i linje med litteratursällskapets syften allt klarare avtecknade sig i den brokiga donatorsskaran.

När *Donatorernas bok. Människorna bakom fonderna i Svenska litteratursällskapet i Finland* nu föreligger till sällskapets stora högtidsdag den 5 februari 2010, får redaktionsrådet varmt tacka Bo Finne för ett raskt, spännande och gediget arbete. Ett tack går också till redaktör Malin Bredbacka-Grahn för ett kunnigt och flexibelt redigeringsarbete och till redaktör Eva Gädda för arbetet med bildanskaffningen. Svenska litteratursällskapet vill med *Donatorernas bok* visa sin stora uppskattning av de insatser våra donatorer, mer eller mindre synligt, gjort på samhälls- och kulturlivets olika områden och med djup tacksamhet minnas de för sällskapets existens och utveckling avgörande donationerna.

För redaktionsrådet
Håkan Andersson
ordförande

Till läsaren

Donatorernas bok är berättelsen om människorna bakom de fonder som instiftats vid Svenska litteratursällskapet i Finland (SLS) under 125 år. När jag vidtalades för uppdraget i slutet av 2007 tilltalades jag av utmaningen av att få skriva om dessa människoöden. En första blick på listan över fonderna gav ett intryck av att det handlade om många från tidigare kända och aktade namn, men också många helt obekanta.

Bilden av donatorerna blev tydligare efter ett grundligt forskningsarbete i befintliga källor, allt från litteratursällskapets eget omfattande material och sakkunskap till andra arkiv och inte minst Brages Pressarkiv. En del lät sig inringas i något ofullständiga konturer, medan det om andra fanns dokumentation i överflöd, bland annat böcker och artiklar flera än jag hade möjlighet att fördjupa mig i. För fonder från nyare tid inhämtades fakta såväl av donatorerna själva som av dem närstående personer, vilka alla är värda ett stort tack för sina synpunkter.

Jag valde att gestalta donatorerna med hänvisningar inom texten och en käll- och litteraturförteckning i slutet av boken. På så sätt blev framställningen förhoppningsvis levande och fortlöpande. I den mån jag stött på uppgifter av mindre smickrande karaktär har jag använt mig av dokumenterade fakta. Skvallerbetonade detaljer och nekrologernas blomsterspråk har jag undvikit.

Fonderna presenteras i kronologisk ordning såsom de en gång började antecknas för hand i SLS:s »Minnesbok«. Att många fondnummer saknas

förklaras av pagineringen i minnesboken: om en fond och dess tillkomst-historia behövde noteras på mer än en sida sköts numreringen automa-tiskt framåt för följande fond. I fråga om fonder från nyare tid är förskjut-ningarna i ordningsföljden ännu större. Orsaken är den att numreringen är gemensam och fortlöpande med Svenska kulturfondens fonder, som förvaltas av SLS. Då dessa finns i ett antal av 430 mot 141 numrerade fon-der för SLS blir det helt naturligt en stor förskjutning i numreringen av de fonder som här beskrivs.

De fonder som instiftats inom Svenska kulturfonden finns alltså inte med i denna bok. Huvudparten av dess fonder presenterades kort bland annat i boken *Individen, språket, kulturen*, som utkom till kulturfondens 90-årsjubileum 1998. Men eftersom Svenska kulturfonden ägs och admi-nistreras av SLS behandlas den som en helhet i slutet av boken.

Det andra avsteget från den kronologiska ordningen görs beträffan-de några fonder som tillkom för folkhälsoarbetet och som överfördes till Samfundet Folkhälsan i svenska Finland, som grundades 1921. Förutom dessa fonder, ursprungligen tillhörande Florinska kommissionen, har ytterligare ett drygt tiotal andra inom SLS stiftade fonder medtagits, trots att de avvecklats av olika skäl eller överförts till kulturfonden.

Även om donatorerna innehar huvudrollen i denna bok beskrivs fon-dernas tillkomst och syfte utförligt. I flera fall har det samtidigt varit möjligt att förankra fond och donator i den tid och utveckling vårt samhälle just

då genomlevat. Beträffande fondernas ekonomi och förvaltning har jag begränsat fakta till det mest väsentliga. Grundkapital och hur detta i många fall påverkats av inflation och eventuella senare tillägg har noterats.

För att snabbt ge läsaren en uppfattning om storleken på donerade marksummor har de i regel angivits inom parentes i euro motsvarande penningvärdet 2008. Vid omräkningen av summor angivna i mark under olika tider till euro användes en penningvärdestabell utarbetad av Statistikcentralen (www.stat.fi). Kapitalställningen per 2009 utgör en indikator på hur penningvärde och förvaltning påverkat fonderna.

I denna bok är det alltså donatorerna och deras liv som står i fokus. Under arbetets gång mötte jag många fascinerande personer och märkliga livsgärningar, även om några också försökte gömma sig i anonymitetens skugga. Förhoppningsvis blev det en *Donatorernas bok*, som gör dem rättvisa på ett sätt som de är förtjänta av.

Helsingfors i september 2009

Bo Finne

Tre visionära initiativtagare

STIFTARNAS FOND NR 1

GRUNDKAPITAL 1885: 43 250 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 640 160,92 EURO

Tanken på att grunda Svenska litteratursällskapet i Finland (SLS) mognade under några år innan professorn i estetik och nyare litteratur, Carl Gustaf Estlander (1834–1910), gick från ord till handling. Med ett färdigt utkast i fickan presenterade han sin idé för jur.dr Axel Lille (1848–1921) en dag i början av januari 1885 under en promenad hem till Axel Olof Freudenthal (1836–1911), professor i svenska språket och litteraturen. Mötet mellan tidens kanske tre främsta förkämpar för kultur och språk på svenska i Finland var upptakten till en rörelse som snabbt vann genklang och understöd.

Händelseförloppet har utförligt beskrivits av professor Torsten Steinby i hans historik *Forskning och vitterhet* (1985) över litteratursällskapets första halvsekel. Vi nöjer oss därför här med huvuddragen i den utveckling som ledde fram till en fungerande organisation med en första fond som ryggrad i dess verksamhet.

Även om Estlander, som en förespråkare för svensk bildning, var den egentliga initiativtagaren, var det säkert klokt att förankra tanken hos två representanter för den finlandssvenska nationalitetsrörelsen. Den hade lanserats av Freudenthal med Lille som lärjunge och förfinare av idén.

Eftervärlden vet inte hur diskussionen gick och hur besluten fattades under det första mötet hemma hos Freudenthal i Villa Arkadia, ungefär där Arkadiagatan i Helsingfors börjar i dag. Med tanke på fortsättningen tillförde Freudenthal hur som helst rörelsen en breddning mot den finlandssvenska landsbygden och folkloristiken, medan Lille i första hand bidrog med säkert välbehövlig information i sin tidning *Nya Pressen*.

En intressant detalj i processen är frågan om sällskapets politiska bakgrund. Estlander återkom senare flera gånger till dess opolitiska status. Han kunde stöda sig på att inte ens den ursprungliga programförklaringen innehöll något politiskt ställningstagande. Men det omgivande samhället präglades av politisk oro och dragkamp, med Lille som aktiv politiker. Estlanders nedtoning av den politiska aspekten var antagligen betingad av övertygelse och en strategisk moteld mot en kritiskt finsksinnad opinion. Fennomanerna såg det svenska litteratursällskapet som ett försök att isolera den svenska kulturutvecklingen från den finska och driva landet mot en tudelning. Språkpolitiken kom under många år att utesluta statliga verksamhetsunderstöd från senaten. Det hjälpte inte att stiftelseurkunden redan i sin underrubrik entydigt deklarerade att SLS var »stiftadt till åminnelse af Joh. Ludv. Runeberg«. I de senare fastställda stadgarna preciserades i tre huvudpunkter en verksamhetsidé som på olika sätt skulle dokumentera och stöda den svenska kulturens och språkets uppkomst och utveckling i Finland.

Litteratursällskapet tillkom under en tid då förenings- och organisationssträvandena hade spritt sig till samhällets olika områden. Under 1800-talets första hälft var det ännu svårt att grunda föreningar som en följd av de ryska myndigheternas misstänksamhet mot sådant som de betraktade som separatistiska strävanden. Med universitetsrektorns medverkan fick Finska Litteratursällskapet grundas 1831 och sju år senare tillkom Finska Vetenskaps-Societeten med storfursten och tronföljaren som beskyddare. Från samma år räknar också Akademiska Sångföreningen sin tillblivelse. Musiklivet började blomstra när tysken Friedrich eller Fredrik Pacius knöts till universitetet. I den mån nådigt kejsarligt tillstånd beviljades var det närmast fråga om föreningar för välgörande ändamål. De hade ofta en officiell prägel med en länsguvernör som ordförande, såsom i Finska Hushållningssällskapet, grundat 1797 i Åbo, och Finska Trädgårdsodlarföreningen. Genom nålsögat klarade sig också några andra, till exempel Finska Konstföreningen 1846 och två år senare Fruntimmersföreningen för filantropisk verksamhet i Helsingfors. Men det var först efter Krimkriget och med den nye kejsaren Alexander II:s besök i storfurstendömet 1856 som en islossning ägde rum. Efter en trevande start började föreningar bildas i allt tätare takt. Ett särdrag för det finländska föreningslivet blev uppdelningen på språklig grund. Efter en början med tvåspråkiga föreningar gick utvecklingen mot enspråkigt finska och svenska föreningar med likartade målsättningar, men utan anknytning till varandra. En ny form av medborgaraktivitet hade vaknat till den grad att man redan mot 1800-talets slut började tala om Finland som föreningarnas förlovade land.

Den framväxande svenska nationalitetsrörelsen tog sig inte minst uttryck i bildandet av svenska klubbar i flera finländska städer. Först ute var Svenska Klubben i Helsingfors, grundad 1880. Tre år före litteratursällskapet grundades Svenska folkskolans vänner, ursprungligen en stödorganisation för den svenska folkskolan.

Efter det initierande mötet framskred grundandet av litteratursällskapet i rask takt. En inbjudningsskrift formulerades, dryftades på ett utvidgat möte den 18 januari 1885 och blev sedan den stiftelseurkund som via tidningar riktades till »vänner af den svenska bildningen i landet« för grundandet av »Svenska Literatursällskapet i Finland.« För säkerhets skull hade Estlander vidtalat ytterligare 14 personer, representerande olika institutioner och områden, att skriva på uppropet. Förutom initiativtagarna har därmed följande personer betecknats som ursprungliga stiftande medlemmar, i enlighet med Steinbys skrivning:

Bland de sjutton fanns fyra aktiva universitetsprofessorer, utom Estlander och Freudenthal, den förres specielle skyddsling historieprofessorn Magnus Gottfrid Schybergson (33 år), professorn i romersk litteratur Fridolf Gustafsson (31) och dessutom en icke-humanist, docenten, sedermera professorn i botanik Fredrik Elfving (31), känd för sin varma iver för svenska strävanden. Till kretsen kring universitetet hörde överbibliotekarien, förre e o professorn i filosofi Wilhelm Bolin (49) och förste biblioteksamanuensen Robert Alfred Renvall (55). Skolväsendet företrädades av förre e o professorn i historia, sedermera överinspektören i Skolstyrelsen Gustaf Frosterus (60), docenten i romersk litteratur, överinspektören i Skolstyrelsen Emil Synnerberg (47), kollegan i historia, geografi och svenska vid normallyceum Elis Lagerblad (40) och folkskolinspektören i Helsingfors Viktor Öhberg (54), lantdagsman. Till undertecknarna hörde vidare statsarkivets chef Reinhold Hausen (34). Axel Lille representerade tidningspressen, på sätt och vis också studentvärlden som kurator för Nyländska avdelningen. Han var även lantdagsman. Den kulturella aktiviteten i provinsen representerades av historieforskaren Karl Konstantin Tigerstedt (62), lektor i historia och geografi vid Classicum i Åbo; lektorn i historia och geografi vid Vasa lyceum Johan Oskar Immanuel Rancken (61), historieforskare även han och betydande insamlare av folkloristik; rådmannen i Borgå, skalden Theodor Lindh (52). Viktor Magnus von Born (33) kunde betraktas såsom företrädare för landsbygdens talrika godsägare. Han var en ivrig politiker och spelade en framträdande roll inom adelsståndet vid lantdagarna liksom Lille och Öhberg i borgarståndet.

Bland de stiftande medlemmarna fanns också några sammanslutningar, av vilka Svenska Klubben i Helsingfors och Svenska bildningens vänner i Åbo fortfarande är verksamma.

God uppslutning

Uppropet utmynnade i ett medborgarmöte som symptomatiskt hölls på Runebergsdagen den 5 februari 1885 i Societetshuset i Helsingfors. Det nuvarande stadshuset vid Salutorget var dåtidens förnämsta samlingslokal och restaurang. Uppslutningen av 120 personer utgjorde en bekräftelse på att ett svenskt litteratursällskap kunde bildas, efter en retorisk fråga av mötesordföranden Estlander. Under hans ledning tillträdde en interimsstyrelse, vars huvuduppgift blev att värva betalande medlemmar för att säkra verksamheten.

Litteratursällskapets konstituerande möte hölls den 7 maj 1885, också nu med en markerad anknytning till Runeberg. Dagen innan hade nationalskalden i helfigur avtäckts på sin upphöjda plats i Esplanadparken. Konstitueringen ägde rum i universitetets solennitetssal, som sedan dess utgjort årshögtidernas festplats. Endast ca 40 personer hade hörsammat kallelsen till det konstituerande mötet. Ett förslag om ajournering avvisades med motiveringen att mötesförhandlingarna var en formalitet som inte krävde större uppslutning. Väsentligare var att interimsstyrelsen hade lyckats med medlemsvärvningen. Den hade skötts med hjälp av 205 anmälningslistor distribuerade över hela det svenskspråkiga Finland. Under den knappa tiden av tre månader fick man in 154 listor med hela 1 066 personer antecknade som medlemmar. Senare under året, när alla listor inkommit, steg antalet till 1 249 personer.

Anslutning kunde ske i tre kategorier. Den största gruppen, 755 personer, förband sig att såsom årsmedlemmar under tolv års tid betala 10 dåvarande guldmark (motsvarande 46 euro år 2008). Antalet stiftande medlemmar antecknades till 200 i det första skedet, men steg under det inledande verksamhetsåret till 225. De betalade en engångsavgift på minst 200 mark och tiofalt mer som största bidrag. Stiftarnas fond kunde därmed bildas med ett beräknat boägg uppgående till 43 250 mark (nästan 200 000 euro), enligt stadgarna till stöd för verksamheten. En tredje kategori på 111 personer blev upptagna som ständiga medlemmar genom att betala en engångsavgift på 100 mark. Under det första året ökade denna grupp till 132 personer och deras avgifter placerades i Ständiga medlemmars fond nr 4. I verkligheten var det fråga om litteratursällskapets andra fond, men numreringen dikteras av pagineringen i den minnesbok som fonderna alltsedan början infördes i. Enligt ett styrelsebeslut av den 11 november 1886 blev Ständiga medlemmars fond »en stående fond, hvaraf endast räntor vid förefallande behof kunde användas«. År 1918 beslöt styrelsen att medlen skulle användas för utgivningen *Finlands svenska folkdiktning* III.

Stiftarnes fond.

- 20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100
- 1/2 1886. Rikens svenska läsa prisdeltningen och utlysa
utdelas åt inhemskt författare, hvilka på svenska
språket utgifvit förtjäntfulla arbeten inom de
områden, som tillhöra litteraturvetenskapen,
hävda förskningsarbeten i färdvärdskapet etc.
veten och historisk forskningens arbeten rörande svenska
och språket samt skulpturernas arbeten. (Förh.
7, s. 27, XXVII).
- 1/2 1886. 1887 pris för arbeten rörande Sveriges historia
och litteratur, 1890 pris för arbeten rörande
svenska språket, 1891 pris för skulpturernas
arbeten. Åt 2000 ut för tiden 1886-1890. Sveriges
ordningsföret förenades (Förh. 2, p. 85).
- 1/2 1900. Förh. 2000 utdelas är, turvis för skulptur-
ernas arbeten och för forskningens arbeten rörande
Sveriges litteratur och historia eller rörande
svenska språket. Gållan för arbeten ut-
komma efter senaste prisdeltning. (Förh. 14, p. 85)
- 1/2 1904. Åt rikens löjliga utlysa Förh. 1000 ut
en Prisfond (Förh. 12, p. XVI).
- 1/2 1902. Utlysa för godkända (Förh. 18, p. XXVI).
- 1871, 1917 Funktionärernas försäkring, att sedan 1000 ut
öreför till Prisfonden, 3/4 av utdelningen

Stiftarnas fond (forts.)

renter fröga användas för Sällskapet's behov. (Förh. 30 p. LXXI).

15/1 1917. Styrelsen godkänner Sällskapets fonders till särskild användning (Förh. 30 p. LXXII).

22/2 1917. Styrelset godkänner för detta år, och vidare fröga vid varje årsmöte (Förh. 30 p. LXXIII).

22/2 1920. Besluts att 1) till prästfonden överföras 2000 kr, 2) " 3) till kyrk. 1/4 av stifteläsen, 3/4 av diakonernas fört. (Förh. 33 p. LXXIV, LXXX)

14/2 1920. Stiftelsen för rådets de utlysta, som utkommit efter de ras inord i S. d. S. (Förh. 34, s. LXXV).

5/2 1921. Stiftelsen -institutionskosterna upphöjdes (Förh. 34, s. LXXVI, LXXVII).

14/2 1922. Besluts att överföra till 5000 till prästfonden (Förh. 35 p. LXXVI, LXXVII).

17/1 1923. Utan 5000 och till prästfonden utges 1/4 av renterna till höjande av prästerna (Förh. 41, sid. 78)

27/6 1923. Fröga. Beslut underutläsa ännu - Aktier, som övertänns att tilldel. för Nya Teaterhuset, lagges till präst. fört (Förh. 42, sid. 49, 61)

Aktier. Beslut om försäkrat (se stadgar)

L. E. 127 24 till försäkr. 72 12 000 om 10. 1923
1) aktier i Svenska Teaterhuset om 100000, 2) aktier i Svenska Teaterhuset 100000.
Välja om till försäkrat utlösa om försäkr. i det alla aktier till försäkr. om 100000
" om till försäkr. till försäkr. om 100000
F. W. Andersson. Inom akt. till försäkr. till försäkr. om 100000. 200000 till försäkr. om 100000

I SLS:s »Minnesbok« har alla fonder antecknats för hand i kronologisk ordning. Här ett uppslag med noteringar gällande Stiftarnas fond.

Vid årsskiftet 1921–22 var medlen förbrukade och fonden avskrevs för att långt senare återinrättas som nr 513.

Stiftarnas fond fick för sin del sin speciella status i samband med firandet av den första årshögtiden den 5 februari 1886. Då beslöt man att anslå rântan »till prisbelöningar att årligen utdelas åt inhemska författare, vilka på svenska språket utgifvit förtjänstfulla arbeten inom de områden, som tillhöra Sällskapets värksamhet, nämligen forskningsarbeten i fädernelandets litteratur och historia, forskningsarbeten rörande svenska språket samt skönliterära arbeten«. Därmed började litteratursällskapet förverkliga en av sina huvuduppgifter, som med åren vuxit till då oanade proportioner, dvs. »att främja literär värksamhet på svenska språket genom prisbelöningar och understöd«, såsom det heter i de ursprungliga stadgarna. Den i tiderna mer symboliska betydelse och ära som ett pris från Stiftarnas fond representerade, har i modern tid tack vare ett flertal välavkastande fonder tillfört sällskapets prisbelöningar ett också betydande pekuniärt värde.

Litteratursällskapets första pris ur Stiftarnas fond utdelades 1889. Det blev snabbt rådande kutym att turvis premiera verk rörande Finlands historia och litteratur, alternativt alster om svenska språket och från och med 1891 även skönlitteratur. Prissumman var under många år oförändrat 2 000 mark, medan fondens behållning fortsatte att stiga med anslutning av nya stiftande medlemmar. Ännu långt in på 1970-talet var det möjligt att med en engångsavgift antecknas som stiftande medlem i det då redan över 80 år gamla litteratursällskapet. En stiftande medlem hade länge specialförmånen att få ett exemplar av alla tryckalster som utgivits. I slutet av 1920 ändrades bestämmelsen till att gälla endast de skrifter som utkommit efter en ny ständig medlems inval i SLS.

Stiftarnas fond gav med sin årliga behållning 1904 upphov till en särskild Prisfond nr 11 (se nedan). Även senare överfördes medel till denna fond. År 1917 bestämdes att tre fjärdedelar av rântan från Stiftarnas fond skulle användas för litteratursällskapets allmänna behov. Ändamålet fastställdes årligen av årsmötet, som från och med 1920-talet började tillämpa principen att använda avkastningen till höjandet av prissummor och för den allmänna verksamheten.

Såsom framgått bör grundandet av SLS och bildandet av dess första fond tillskrivas tre visionära initiativtagare, vilka förtjänar en närmare presentation. Carl Gustaf Estlander framstår som litteratursällskapets obestridde fader, en roll som han fullföljde under tolv år som ordförande och ytterligare tretton i styrelsen fram till sin död 1910. Den i Lappfjärd födde Est-

lander var 51 år gammal när han förverkligade en uppenbart länge närdrom att grunda Svenska litteratursällskapet i Finland.

Estlander studerade konsternas historia och blev filosofie doktor 1860. Från 1867 verkade han i 30 år som professor i estetik och nyare litteratur vid Kejsarliga Alexanders-universitetet. För sina ställningstaganden i yngre år har han betecknats som finsksinnad. I verkligheten torde det ha handlat om en övertygelse som han delade med många andra: att finskan i en gradvis process borde utvecklas till ett kulturspråk och därmed möjliggöra uppkomsten av en finskspråkig bildad klass. Men trots att han tog klart avstånd från uppfattningen om två nationaliteter i Finland tummade han inte på svenskans betydelse och ställning. Han såg i bevarandet av det svenska språket och kulturen det bästa sättet att slå vakt om det finländska rättssamhället såsom det utvecklats under 600 år av förening med Sverige.

Första forum för Estlanders socialliberala och politiskt obundna synpunkter blev *Finsk Tidskrift*, som han grundade tillsammans med några andra akademiker 1875. Tidskriften började utkomma följande år med Estlander som ansvarig huvudredaktör under de första elva åren. Hans starka samhällsengagemang kom också till uttryck i en avgörande insats för tillkomsten av konstmuseet Ateneum och han var en av initiativtagarna till Konstflitföreningen i Finland.

Som långvarig professor och framför allt tack vare den kraftfulla insatsen inom litteratursällskapet blev Estlander den främste företrädaren för den s.k. kultursvenskheten i motsats till nationalitetsläran, som Freudenthal förespråkade. Även om Estlander satte sin prägel på SLS och dess verksamhet under det första kvartssekklet var hans ledarskap inte alltid bekymmersfritt. I den första historiken finns omvittnat flera kontroversiella frågor som kännetecknade verksamheten. Framför allt handlade det om olika uppfattningar när det gällde att utse prismottagare. Som litteraturkännare och -kritiker anses Estlander ha haft ringa förståelse för de nya strömningar, som i slutet av 1800-talet började göra sig gällande inom litteraturen. Inom SLS och dess prisnämnder tog olika deciderade uppfattningar sig flera gånger uttryck i omröstningar gällande val av pristagare.

Steinby uppger att Estlander hade en viss benägenhet att uppleva sig själv som felande och förlorande part i en del frågor, som avgjordes i demokratisk ordning i styrelsen. Det kan ha varit en bidragande orsak till att han önskade avgå som ordförande redan 1893, men övertalades att fortsätta till 1897. Följande år utsågs han vid årsmötet på styrelsens enhälliga förslag till sällskapets första hedersordförande. Det var en hedersbetygelse

Carl Gustaf Estlander

Axel Olof Freudenthal

han lär ha värderat mycket högt trots att han samma år också fick andra utmärkelser – statsrådstitel och adelskap.

Hedersordförändens därpå följande år som styrelsemedlem kännetecknades av en avtagande aktivitet med stigande ålder och tilltagande sjukdom. Men ännu från och med mars 1901 ledde han den kommitté som tillsattes för att planera Runebergs sekelfest 1904. Efter ett tidigare ryskt veto mot att prägla en Fänrik Stål-medalj lyckades man nu efter vissa svårigheter åstadkomma en Runebergsmedalj och även en diger festpublikation till nationalskaldens 100-årsminne. En tilltänkt utförlig biografi över skalden föll dock på att Estlander efter ett omfattande forskningsarbete 1902 gav ut boken *Runebergs skaldskap*, som inte ingick i litteratursällskapets skriftserie.

Estlanders sista år förmörkades av sjukdom, som dock lindrades något av långvariga besök på en populär vinterort vid Gardasjön. Två år efter hans död 1910 restes ett gravmonument över honom (se fond nr 33).

Axel Olof Freudenthal blev Estlanders närmaste vapendragare, trots att de ifråga om svenskhetsrörelsens position och mål var av olika uppfattning. Född 1836 i Sjundeå och uppvuxen på en nyländsk herrgård i förening med ett tysk-svenskt ursprung, hade Freudenthal en annan bakgrund än den tre år äldre Estlander. När Freudenthal påbörjade sina studier 1854 vid universitetet i Helsingfors hade studentnationerna förbudits, som en följd av oroligheter i Europa. Förbudet kringgicks med bildandet av större eller mindre illegala studentavdelningar. Också inom den nyländska avdelningen vann en fennomansk anda starkt gehör, vilket fick Freudenthal att reagera. Från ett möte i maj 1858 finns ett inlägg av honom bevarat under rubriken »Böra vi önska den Svenska nationalitetens undergång här i landet och dess sammansmältning med den Finska?«. Han medgav att Finland i politiskt hänseende bestod av *ett* folk, men att den svensktalande delen var en egen nationell gren av den skandinaviska stammen. Visionen var uppenbart ett självständigt Finland som en fjärde skandinavisk stat.

Freudenthal verkade under en lång period (1868–80) som den nyländska studentavdelningens, sedermera Nylands nations, kurator och därefter en kortare tid som dess inspektör. En ny generation studenter förädlade sedan Freudenthals självständighetsidé baserad på en blandning av svenskhet, skandinavism och ett fritt Finland. På finskt håll kom de att betecknas som skandinaviska chauvinister och »finskätare« medan självständighetstanken förtegs.

Det var inom filologins område Freudenthal kom att göra sin tunga, han brytande insats både inom universitetsvärlden och SLS. Efter att först ha

verkat som docent i »fornnordiska språket och antikiteterna« blev han 1878 första innehavare av en extra ordinarie professur i svenska språket och litteraturen. När han 1904 avgick avslutades en nästan 40 år lång universitetsbana.

Litteratursällskapets stadgeparagraf om att »främja svenska språkets studium och rätta begagnande« var en uppgift som klippt och skuren för Freudenthal. Han hade redan långt tidigare meriterat sig som forskare av de svenska dialekterna i Finland. Den första avhandlingen *Om svenska allmogemålet i Nyland* utkom 1870 och följdes senare av två dialektmonografer, en om Närpesmålet 1878 och den andra om Vöråmålet 1889. Samtidigt kom han in på namnforskningen och blev den första som intresserade sig för dialekt- och ortnamnsforskning. Den öppnande, enligt honom, dörren till en gåtfull forntid och den svenska bebyggelsens äldsta historia. Därmed kom också bygdesvenskheten att inta en central roll i litteratursällskapets verksamhet.

Jämsides med folkloristiken stod den svenska språkvården i centrum för Freudenthals vetenskapliga intresse. Han var minsann ute i god tid när han fäste uppmärksamhet vid det svenska språkets förfall i Finland. Det gav senare upphov till en ordlista med finlandismer och en *Svensk rättsskrifningslära* (1881). En ursprunglig tanke om SLS som permanent utgivare av läro- och läseböcker på svenska föll dock bort av praktiska skäl. Med stigande ålder blev Freudenthal alltmer intresserad av en djupare historieforskning, främst kring dialekter och ortnamn innefattande också det svenska inflytandet i Estland.

Vid grundandet av SLS torde Estlander ha uppfattat Freudenthal som en auktoritet och ett komplement han behövde för att ge idén större bredd och slagkraft. Med den förre som ordförande och den senare som viceordförande kom de sedan under många års styrelsearbete att komplettera varandra i förverkligandet av SLS:s mål och arbetsuppgifter. Litteratursällskapets största hedersbetygelse för Freudenthals arbete inföll 1890 när han tilldelades sällskapets pris för den ett år tidigare utgivna monografin om Vöråmålet. Efter sekelskiftet tynade hans krafter och forskargärning innan han avled 1911.

Axel Lille och hans roll som en av de ursprungliga stiftande medlemmarna torde ha bedömts som mycket viktig också av Estlander. Antagandet kan anses vederlagt av att Estlander först invigde Lille i planerna innan de presenterades för Freudenthal. När SLS sedan var grundat hade Lille gjort sitt i detta sammanhang och var inte aktuell för en styrelsepost. Han hade redan då kanske mer än nog av offentliga uppgifter, som sedan un-

Axel Lille

der 1900-talets två första decennier skulle kulminera i en politisk karriär av bestående lyskraft.

Estlanders uppskattning av den 14 år yngre Lille (född 1848 i Helsingfors) hade kommit till uttryck redan 1883 då *Nya Pressen* grundades. Lille hade året innan blivit juris doktor och fick på Estlanders initiativ tjänsten som huvudredaktör och ansvarig utgivare. Sin avlönade livsgärning utförde Lille sedan som dynamisk chef för *Nya Pressen*, först till dess indragning år 1900 och på nytt från återuppståndelsen 1906. Tio år senare slogs *Dagens Tidning* och *Nya Pressen* ihop till *Dagens Press*, där Lille kvarstod som huvudredaktör till 1917. Under hans ledning blev *Nya Pressen* snabbt svenskhetens ledande organ i kampen mot det ryska förtrycket under slutet av 1800-talet. Det var en röst som hördes i dåtidens demografiska förhållanden med ca 400 000 svenskspråkiga av en befolkning på ca 2,7 miljoner.

Om Lille 1885 stod i någon slags tacksamhetsskuld till Estlander, så var hans förhållande till Freudenthal direkt ideologiskt betingat. Den svenska nationalitetstanken fascinerade Lille redan under hans första studentår och han blev den som förde idén vidare, först som kurator för Nylands nation 1880–88 och sedan som tidningsman och aktiv politiker. Han tillhörde borgarståndet i lantdagarna 1885–1900 och återkom i enkammarlantdagen.

Triumviratet Estlander–Freudenthal–Lille var alltså väl sammansvetsat för att grunda Svenska litteratursällskapet. I fortsättningen blev det dock tidningsbanan och politiken som slukade Lille. Politiskt var han en tidig föregångare till långt senare förverkligade mål. Några exempel:

- år 1882 gav han ut ett häfte på 23 sidor där han utvecklade nationalitetsprincipen och dess tillämpning på förhållandena i Finland.
- redan 1895 tog han initiativ till att ersätta det gamla svenska partiet med ett svenskt folkparti, ett frisinnat och reformvänligt parti på bred bas för finlandssvenskarna. Ett sammankallat, allmänt partimöte året därpå misslyckades med uppgiften. Men tio år senare fick Lille, trots hårt motstånd på en del håll, sin vilja igenom när Svenska folkpartiet (SFP) grundades.
- vid Nylands nations årsfest våren 1902 utslungade Lille i ett tal parollen »Bort från Ryssland« och talade om »den tid, då ingen annan än vi själva styrde i Finland«. Enligt historikern och sedermera SLS-ordföranden Eirik Hornborg (1879–1965) var detta det modigaste som dittills sagts i författningskampen – det var första gången som tanken på Finlands självständighet offentligt framförts.

- våren 1917 uttalade SFP på den avgående ordföranden Lilles förslag, som det första av landets politiska partier, det krav som blev verklighet ett drygt halvår senare: »... att Finlands folk i kulturell och politisk utveckling fortskridit så långt, att denna berättigar landet att uppställa kravet, att såsom självständig nation intaga en plats bland de suveräna nationernas antal.«

Hösten 1902, efter indragningen av *Nya Pressen* två år tidigare, inleddes parenteserna i Lilles liv i och med att inte ens goda vänner hade lyckats hjälpa honom till en fast anställning. Under några års medarbetarskap vid *Stockholms-Tidningen* och genom att ansöka om svenskt medborgarskap försökte han påverka den svenska opinionen till förmån för Finland. Till hemlandet kunde han återvända efter att storstrejken hösten 1905 avslutat den första ofärdperioden. Med återkomsten och *Nya Pressens* återuppståndelse i början av år 1906 samt Svenska folkpartiets tillblivelse samma vår, började Lilles drömmar förverkligas. Resten kan sägas vara mera känd historia.

Efter avgången som tidningsman, lantdagsman och partiordförande hade Lille ännu många järn i elden, och sin karaktär trogen fortsatte han att anstränga sig till livets slut sommaren 1921. Han var vd för Städernas allmänna brandstodsbolag 1917–18, pressattaché i Stockholm 1918–19 och flitig skribent. I livets slutskede fullföljde han sitt monumentala verk *Den svenska nationalitetens i Finland samlingsrörelse* på drygt tusen sidor, ursprungligen i två delar. Han hade påbörjat skrivandet 1916 och blev färdig fem år senare, några månader före sin död. Lika kraftfullt som han kämpat för Finlands självständighet, lika uthålligt förespråkade han den finlandssvenska identitetens särprägel och berättigande. Det sista kända fotografiet av Axel Lille togs den 10 april 1921 vid ett stort svenskt protestmöte på planen invid Johanneskyrkan i Helsingfors. Inemot 30 000 personer, den största finlandssvenska opinionsyttringen någonsin, protesterade mot språklagarnas stadfästande. Svenskans status som jämställt nationalspråk med finskan hade stadfästs i 1919 års regeringsform. Men i 1922 års språklag infördes detaljerade bestämmelser i enspråkiga och tvåspråkiga ämbetsdistrikt gällande myndigheternas ämbetspråk samt kraven på statstjänstemännens språkkunskap. Lagarna uppfattades allmänt som en klar försämring av svenskans ställning.

De första donatorerna

Victor Höckert

VICTOR HÖCKERTS TESTAMENTSFOND NR 5

GRUNDKAPITAL 1888: 81 098 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 764 822,14 EURO

Redan ett drygt år efter sin tillblivelse blev litteratursällskapet föremål för en första stordonation. Herman Victor Höckert (1825–87), ombudsman vid Finska Brandstodsbolaget, skrev sitt testamente den 13 augusti 1887, enligt egen utsago »med redan darrande hand«. En dryg månad senare, den 24 september, avled han.

Med undantag för några mindre legat till en efterlevande syster, som till sin död erhöll en årlig livränta, och ett månatligt underhåll åt en tidigare »uppasserska«, tillföll hela förmögenheten SLS. Det var fråga om en betydande donation som i vederbörlig ordning inbetalades i huvudsak under år 1888. Donators förmögenhet främst i statspapper och obligationer genererade ett utfall på totalt 81 098 mark (420 000 euro). Som jämförelse kan nämnas att summan var ca tio gånger större än litteratursällskapets löpande årsutgifter vid denna tid.

För SLS kunde stordonationen knappast ha kommit lägligare än den gjorde. Professor Torsten Steinby har beskrivit händelsen i ett brev:

På sitt sammanträde den 20 oktober 1887 fick litteratursällskapets bestyrelse ta del av Kejs. Senatens resolution med anledning av dess anhållan om ett understöd på blygsamma 5 000 mark. Det var ett klart och entydigt nej från den fenno-manskt dominerade regeringen. Littsällskapet befann sig i en svår ekonomisk situation och styrelsen hade förmodligen brutit ut i gråt och vecklagan, om den inte på samma möte hade fått ett budskap av angenämare slag: Herman Victor Höckerts testamente som med dispositionsrätten fri räddade sällskapet i en svår situation. [---] Det blev en testamentsfond, vars räntor under många år var betydelsefulla för sällskapets verksamhet.

I sitt egenhändigt skrivna testamente återspeglas Höckerts liv präglad av en tid med ökande finshetsiver och en småningom tilltagande russifiering. Donators uttalade önskan var att avkastningen från hans förmögenhet skulle användas för det svenska språkets och den svenska bildningens väl i landet, såsom åstadkommandet av litterära alster. Bland många höga mål han särskilt uppskattade, nämnde han utvecklingen av landets konstitutionella statsskick.

Litteratursällskapet gav uttryck för sin tacksamhet för donationen och beställde omgående en gravsten jämte inhägnad av graven. Ritningen till gravmonumentet gjordes kostnadsfritt av arkitekten Gustaf Nyström, själv stiftande medlem av sällskapet. För utförandet i finhuggen rödbrun granit med formen av en bautasten stod stenhuggaren F. Ahlstrand till en kostnad av 1 180 mark (drygt 600 euro).

Den 4 november 1888 samlades styrelsen för att bese gravvården på Sandudds gamla begravningsplats i Helsingfors, ett litet stycke från Gamla kapellet mot Lappviken. Ordförande Carl Gustaf Estlander höll ett minnestal till Victor Höckerts ära. Talet finns bevarat i den första tryckta volymen *Förhandlingar och uppsatser* och beskriver rätt ingående donators liv. En kort karaktäristik av Victor Höckert och hans liv i dess huvuddrag kan därför återges med stöd av Estlanders tal.

Victor Höckert föddes i Pedersöre socken, där hans far var kyrkoherde. Farfar Herman Höckert hade i tiderna etablerat sig som handelsman i Vasa och arbetat upp sig till en bemärkt ställning, krönt med kommerseråds titel. Sonen Johan blev präst och intog med tiden som prost en framstående ställning bland kyrkans stormän i Österbotten. Han verkade också som skollärare och var angelägen om att sonen skulle få bästa möjliga uppfostran och undervisning.

Efter elementarskola i Jakobstad sändes Victor Höckert till Helsingfors lyceum, där han avlade studentexamen 1841. Vid universitetet ägnade han sig åt juridiska studier och anammade också en trend som blev rätt allmän på 1840-talet, nämligen att med stöd av stipendium uppehålla sig i Ryssland under ett år. Två år efter sin hemkomst tog han sin domarexamen 1846. Efter ytterligare avlagd högre kameralexamen fick han anställning som extraordinarie kammarskrivare i senaten.

Men ett ordnat liv med hög utbildning, god ekonomi och en glad vänkrets fick ett abrupt slut. På en tjänsteresa våren 1848 ådrog sig Höckert ett svårt lungemfysem. I tio år bands han vid sjukbädden, tidvis svävande mellan liv och död. Till och med förmågan att tala var ibland så nedsatt att han endast skiftligt eller med tecken kunde kommunicera med sin omgivning.

SLS hedrade 1888 sin första stordonator Victor Höckert med ett gravmonument på Sandudds gamla begravningsplats i Helsingfors.

Höckert tillfriskande emellertid 1857, men en återgång till sitt tidigare arbete var utesluten. Efter faderns död två år senare och med ett arv efter denne beslöt han sig för att bli lantbrukare. År 1862 inköptes en mindre lantegendom i Finby i Pikis. Ungefär samtidigt återknöt han kontakten med några gamla vänner från Helsingfors, nu aktiva i den konstitutionella rörelse som växte fram som en motrörelse till undfallenhetspolitiken gentemot Ryssland. Vännerna höll på att grunda ett brandstodsbolag för landet och lockade Höckert till företaget med att erbjuda honom tjänsten som andra ombudsman. Den mottog han 1867 och sålde lantegendomen. Tio år senare blev han första ombudsman vid brandstodsbolaget och hann sköta tjänsten i drygt ett decennium innan han avled 62 år gammal.

Den tio år långa sjukdomen och ofrivilliga isoleringen satte uppenbart sin prägel på Höckerts liv. Han förblev ungtkarl och höll sig inom en liten vänkrets, som uppskattade hans pålitliga och rättframma sätt. Förutom för sitt arbete intresserade han sig för den framväxande livränterörelsen i landet och för Svenska Teaterns garantiförening, som han personligen understödde. Men – såsom Estlander i tiderna konstaterade – utvisade testamentet till förmån för litteratursällskapet vad som låg Höckert varmast om hjärtat: den svenska bildningen och vårt fäderneärvda samhällsskick.

När Höckert gick bort fanns hans tio år äldre syster hos honom. Hans gravvård, märkt av tidens tand, finns kvar där den en gång restes. Graven inrymmer numera också stoften av några långt senare avlidna, avlägsna släktingar. Den rätt trånga inhägnaden har därmed utökats med ett par klumpigare stenblock, dock i röd granit också de. Den av litteratursällskapet bekostade och konstnärligt uppnådda helheten har emellertid delvis gått förlorad.

MARIA LOVISA LINDEMANS TESTAMENTSFOND NR 6

GRUNDKAPITAL 1897: 5 000 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 42 853,80 EURO

Det skulle dröja länge innan den första kvinnan fick en plats i litteratursällskapets styrelse, men för sällskapets idé och syfte vaknade det kvinnliga intresset tidigt. Redan före en kraftigt ökande tillströmning av kvinnliga medlemmar på 1910-talet kom tre damer att dokumentera sig som donatorer.

Först ute var apotekaränkan Maria Lovisa Lindeman (1822–97), som avled i en ålder av 75 år. Hennes man Carl Lindeman hade i likhet med många andra apotekare skapat en icke obetydlig förmögenhet, som hans efterlevande hustru under 22 år förkovrade genom sparsamhet och omtanke. De hade redan 1875 upprättat ett gemensamt testamente, till vilket fru

Lindeman senare fogade litteratursällskapet som förmånstagare. Hon hade inskrivits som medlem redan under dess första verksamhetsår.

Maria Lindeman blev under sin livstid känd i Åbo för sin omsorg om nödlidande människor och understöd till välgörenhetsinrättningar. Själv uppges hon ha levt i största tillbakadragenhet. När hon avled, sörjd av anförvanter, vänner och trotjänare, uppskattades hennes förmögenhet till närmare 500 000 mark, motsvarande ca 2,25 miljoner euro i 2008 års penningvärde.

I testamentet upptogs en hel mängd förmånstagare, bland dem litteratursällskapet med 5 000 mark utan specificerat ändamål. De största gåvosummorna uppgick till 30 000 mark och merparten av förmögenheten fördelades på objekt i Åbo med omnejd. Finska Litteratursällskapet blev dock ihågkommet med 25 000 mark. När alla summor hade fördelats två år efter donators död, återstod ännu en betydande del, som enligt testamentet tillföll fattighusdirektionen i Åbo.

HEDVIG LOVISA FALCKENS TESTAMENTSFOND NR 7

GRUNDKAPITAL 1902: 10 000 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 82 417,31 EURO

Den första prisfonden skapades genom en donation av Hedvig Lovisa Falcken (1851–1901), titulerad överrevisorska vid sin död. Enligt en liten notis i *Hufvudstadsbladet* »avled hon på Diakonissanstalten efter ett längre lidande, efterlämnande ett bestående minne genom de vackra testamentariska donationer hon gjort«.

Hedvig Falcken, född Lindberg, var torpardotter från Gräsa gård i Esbo och gift med överrevisorn Frans Falcken, som avled före henne. Äktenskapet var barnlöst. Knapphändiga uppgifter tyder på att donator ömmade för en bildning som hon själv aldrig blev delaktig av. Enligt testamentet erhöLL SLS 10 000 mark (41 000 euro) »att af detsamma förvaltas såsom en stående fond, hvaraf årliga räntor skall användas till premiering af någon därom förtjänt publikation uti Finlands litteratur- eller kulturhistoria med rätt för sällskapet att för något år innehålla räntan för att därmed öka premiebeloppet för det följande året«. Denna bestämmelse i litteratursällskapets anda tillskriver Steinby testamentsexekutorn Alarik Hernberg (1869–1941), betecknad som en jurist med sinne för den historiska traditionen. Han var utredningsman i boet efter Hedvig Falcken, som också ihågkom Svenska folkskolans vänner med en lika stor summa som donationen till SLS.

Falckenska priset började utdelas årligen från 1904 och fick snabbt positionen som den enda premieringen ur en testamentsfond med en särskilt tillsatt prisnämnd. När priset ännu under första hälften av 1920-talet uppgick

Maria Lindeman

Hedvig Falcken

till oförändrade 500 mark efter en inflation på mer än 90 procent i slutet av 1910-talet, måste andra fonder användas för att höja det pekuniära värdet. Bland annat överfördes 1936 medel från Stiftarnas fond.

KARL ROSENDAHLS DRAMATISKA HONORARIUM NR 9

GRUNDKAPITAL 1902: 20 000 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 13 187,84 EURO

Den äldsta prisen med ett specifikt formulerat syfte, har sitt ursprung i ett testamente skrivet redan 1898. Då bestämde telegraftjänstemannen, hovrådet Karl Rosendahl (1832–1902) i Björneborg hur man skulle gå tillväga med en för dåtiden betydande donation på 20 000 guldmärk (83 000 euro) efter hans död. Testamentet bevakades samma år som han avled och principen för »Karl Rosendahls dramatiska honorarium« fastslogs: varje år på donators födelsedag den 17 februari skulle ett pris på minst 1 000 mark utdelas åt en i Finland född och bosatt författare eller skriftställare för den mest värdefulla dramatiska originalprodukten, turvis för svensk- och finskspråkiga verk.

Litteratursällskapets styrelse kunde 1904 konstatera att den testamenterade summan hade inbetalts på konto i Föreningsbanken. Samma år beslöts att stipulationen om premiering av arbeten på de bägge inhemska språken skulle tillgodoses med utbetalning av räntan till Finska Litteratursällskapet vartannat år. Men någon ränta att lyfta och utdela blev det inte på 30 år! Rosendahl hade föreskrivit att hans hushållerska skulle erhålla räntan så länge hon levde och det gjorde hon i tre decennier efter sin husbonde. När det sedan var dags att tillsätta en prisjury och för första gången utdela honorariet 1933 återstod endast en liten del av det ursprungliga värdet.

Karl Rosendahl verkade som telegraftjänsteman under 32 år av sitt liv, men det var som journalist och författare han skapade sig ett aktat namn i Björneborg. Ännu 60 år efter sin död blev han 1962 ihågkommen med en minnesruna i *Björneborgs Tidning*. Rosendahls lyriska penna flödade redan under skolåren i Åbo, men publicerade alster i lokala tidningar och en utgiven diktsamling gav inget levebröd. Det erbjöd i stället telegrafverket i Björneborg från 1859 till pensioneringen 1891.

I stadens sällskapsliv blev Rosendahl snabbt en uppbyren och anlitad kraft. Han strödde omkring sig dikter på löpande band och intog en central position i »Svenska föreningen för bildning och nöje«, som han själv var en av de främsta initiativtagarna till. *Björneborgs Tidning* hyllade i efterhand sin första redaktör från 1860 såsom klippt och skuren för sin uppgift: »Överallt i tidningen syntes alster av hans litterära begåvning. För

Porträttrelief av hovrådet Karl Rosendahl, som bl.a. var en aktad skriftställare i hemstaden Björneborg.

teatern i Björneborg skrev han flera pjäser, som uppfördes även annorstädes. Mest känd blev han för skådespelet *Ainamo*, som gick över tiljorna i Helsingfors och Åbo och slutligen även i Sverige.«

Rosendahl kunde också ryta till, bland annat gällande försvaret av fosterlandet och i en dispyt om stadens eget öl »Karhu«. Detta ledde till att han ett par gånger avgick som tidningsredaktör för att efter något år återkomma. Telegrafverket förblev hans fasta punkt i tillvaron och han hedrades med hovråds titel 1887.

Mellan 1852 och 1894 utgav Rosendahl ett flertal dramatiska arbeten, som framfördes främst i hemstaden. Texterna och ett häfte dikter finns fortfarande arkiverade på litteratursällskapets försorg. Vid sin död var Rosendahl en ensam och sjuk man utan nära anförvanter, omskött av en hushållerska som alltså belönades för återstoden av sitt liv.

FINSKA KADETTERNAS FOND NR 10

GRUNDKAPITAL 1902 CA 5 000 MARK
AVSLUTAD EFTER FULLGJORD UPPGIFT

Som ett uttryck för förryskningspolitiken indrogs kadettskolan i Fredrikshamn den 15 juli 1902. Åtgärden var väntad och Finska Kadettkåren och dess Högre Kamratskap garderade sig mot eventuell konfiskering.

Kadettskolans nya huvudbyggnad blev färdig i Fredrikshamn 1894, men endast fyra år senare indrogs kåren som ett led i för-ryskningspolitiken.

I juni överlät man sina kontanta tillgångar på ca 5 000 mark (20 500 euro) och sitt arkiv till Svenska litteratursällskapet. Pengarna och uppgifterna föreslogs bli använda för en historik om kadettkåren. SLS utlyste en tävling om det bästa bidraget med annonsering i flera av landets tidningar. Projektet drog ut på tiden, men 1912 publicerades i sällskapets skriftserie boken *Finska kadettkåren och dess kamratskap*. Författare var krigshistorikern, överstelöjtnant Adolf Gripenberg (1854–1918). Överste Hugo Standertskjöld bidrog till tryckningen med en gåva på 3 000 mark. Till-sammans med de fonderade medlen behövdes ett bidrag på drygt 1 000 mark ur litteratursällskapets kassa för att bestrida utgifterna för arbetet. Fonden hade därmed fullgjort sin uppgift och kadettkårens handlingar deponerades i SLS:s arkiv.

SÄLLSKAPETS PRISFOND NR 11

AVSLUTAD 1970

Litteratursällskapets pris började utdelas årligen redan från 1889, men en särskild prisfond tillkom först i januari 1904. Styrelsen beslöt då att av räknan ur Stiftarnas fond (se nr 1) »avläggs mark 1 000 till Sällskapets prisfond, ur vilken i mån av tillgång pris kunna till ett belopp av 2 000 mark utgivas för mera betydande arbeten på de områden, inom vilka SLS äger utöva och främja litterär verksamhet«.

Litteratursällskapets pris halverades nominellt på 1910-talet och förlorade ytterligare största delen av sitt värde på inflationen innan prissumman började korrigeras från och med 1924. Därefter utgjorde det sällskapets stora pris fram till 1970, då fonden avvecklades och priset började utdelas ur Karl Emil Tollanders donationsfond (se nr 34).

WERNER SÖDERSTRÖMS DONATIONSFOND NR 12

GRUNDKAPITAL 1904: 3 000 MARK I AKTIER

FONDKAPITAL 31.12.2009: 24 515,12 EURO

Från och med 1900-talet blev det allt mera vanligt att fonder till förmån för SLS grundades. Trenden startade i och med Werner Leopold Söderströms (1860–1914) kvartsssekelsjubileum som bokförläggare 1903. Han donerade då tre aktier till ett värde av 3 000 mark (12 300 euro) i Söderström & Co, som han 1891 hade grundat som ett avskilt bolag för förlagsverksamhet på svenska. Söderström uppges ha uttryckt förhoppningen om att hans anspråkslösa gåva skulle få SLS att som aktieägare stöda förlagsbolaget i dess uppgift att arbeta för landets svenskspråkiga litteratur.

Litteratursällskapets officin var sedan gammalt Tidnings- och Tryckeriaktiebolaget i Helsingfors. Det övertogs av Amos Anderson på 1910-talet och sammanslogs senare med Mercator, som han själv hade grundat. Sällskapet blev kvar som kund i bolaget under en lång tid på grund av ett speciellt förhållande till Amos Anderson (se Femtioårsfonden nr 288). Cirkeln till Söderströms förlag slöts dock redan från och med början av 1920-talet, då Amos Anderson köpte sin första aktiepost i bolaget. Under de följande decennierna blev han största aktieägare i förlaget – ett aktieinnehav som efter honom övergick till hans universalarvinge Föreningen Konstsamfundet. SLS blev sedermera den näststörsta aktieägaren i förlaget. Var Werner Söderströms sympatier i första hand låg framgick med önskvärd tydlighet när han firade sitt 25-årsjubileum: både Finska Litteratursällskapet och Finska Folkupplysningssällskapet fick vardera motta donationer på 20 000 mark.

Werner Leopold Söderström föddes 1860 i en helsvensk familj i Borgå, där han redan som 18-årig gymnasist dokumenterade sitt intresse för det finska språket och litteraturen. Han lät översätta en egen novell och gav till julen 1878 ut alstret under titeln *Pohjanmaan Helmi*. Fadern Gustafs tryckerirörelse, som sonen senare inlöste, stod till tjänst med tryckningen. Två år senare gjorde Werner som nybliven student en studieresa till Sverige och stiftade speciellt bekantskap med Albert Bonniers då redan stora förlagsverksamhet. Förläggarbanan var därmed utstakad och klar innefattande också det egna boktryckeriet och ett bokbinderi. Efter en försiktig början beslöt den

Werner Söderström

då 22 år gamla förläggaren att slå på stort till den grad att landets litterära etablissemang bara skakade på huvudet. Under åren 1882–87 utgav han en utländsk världshistoria i finsk översättning av professor J. R. Danielson. *Yleinen ihmiskunnan historia* blev ett verk på ca 4 000 sidor och över 1 000 sidor illustrationer. Den för tiden överstora upplagan på 4 000 exemplar hade god åtgång och gav Söderström både ekonomisk framgång och en med en gång befast position som förläggare. Återstoden av hans arbetsliv blev till en »framgångssaga om den svenska skolgossen som krönte sitt livsverk med att sprida kunskap och ljus bland det finska folket«, såsom det hette i en levnadsteckning av förlagets vd Jalmari Jäntti vid halvsekeljubileet.

För det framväxande finska skriftspråket var Söderströms förlagsverksamhet av avgörande betydelse. Tidens främsta finska författare såsom Minna Canth, Juhani Aho, Eino Leino, Santeri Alkio m.fl. knöts till förlaget. Dessutom utgavs samlade arbeten av J. L. Runeberg och Zacharias Topelius på finska.

När Söderström avled 53 år gammal i sviterna efter en operation, var eftermälet något tudelat. På finskt håll hyllades han som en kulturpersonlighet av stora mått, medan den svenskspråkiga pressen också såg en annan dimension. *Dagens Press* var i sin nekrolog mest mångordigt rakt på sak: »Hans arbete kom visserligen i främsta rummet den finska nationaliteten till godo och var törhända understundom direkt riktadt mot svenskheden i detta land, men hans förtjänster skola ej dess mindre oförbehållsamt erkännas äfven inom det språkläger, han, ehuru af gammal svensk släkt, aldrig slöt sig till.«

I privatlivet drabbades Werner Söderström av en skandal. Hans första hustru förälskade sig i den gemensamma dotterns fästman och flyttade utomlands med denne efter skilsmässan 1905. Vid sin död 1914 sörjdes förläggaren av sin andra hustru, två döttrar och två söner.

Efter Werner Söderströms frånfalle övertogs det finska förlagets ledning av Jalmari Jäntti från Finska Folkupplysningssällskapet. Han arbetade upp förlaget till ett av Nordens ledande, som sonen Yrjö A. Jäntti efter honom förvaltade med framgång. Förlaget gjorde sig på 1920- och 1930-talen känt som en fyrbåk för finsksinnad fosterländskhet. Huvudkontoret flyttades 1930 från Borgå till huvudstaden och etablerade sig vid Bulevarden under firmanamnet WSOY. Efter en period av kraftig expansion med bland annat ett nytt tryckeri och förvärvet av konkurrenten Weilin+Göös fusionerades förlaget 1999 med Sanoma Osakeyhtiö till Sanomawsoy. I oktober 2008 förkortades mediekoncernens namn till Sanoma Oy, medan WSOY kvarstod som namn för bokförlaget.

J. L. Runeberg, till vars minne litteratursällskapet grundades, fick på 100-årsdagen efter sin födelse en medalj som måste präglas i Sverige.

FONDEN FÖR RUNEBERGSBIBLIOTEKET NR 13

GRUNDKAPITAL 1904: 1 200 MARK
AVSLUTAD 1911

Det redan på 1890-talet påbörjade arbetet på ett Runebergsbibliotek fick som stöd en fond i samband med firandet av nationalskaldens 100-årsdag den 5 februari 1904. Vid följande styrelsemöte konstaterades »att ett antal medborgare och medborgarinnor, hvilka med anledning av Runebergsjubileet ägnat skaldens minne en hyllning och härför sammanskjutit nödiga medel, till Sällskapet öfverlämnat det överskott, uppgående till 1 200 mark, som därmed uppkommit, för att användas för Sällskapets Runebergsbibliotek«. Donatorerna var anonyma och skattmästaren gavs i uppdrag att framföra ett offentligt, kollektivt tack för den vackra gåvan.

Ett år senare utökades biblioteksfonden med 2 053 mark, som utgjorde behållningen från försäljning av den till sekeljubileet präglade Runebergsmedaljen. Medlen användes därefter under några år för anskaffning av skaldens verk i originalupplagor eller speciella utgåvor. År 1911 var fondens kapital förbrukat och avslutades, men med bibehållandet av ett bankkonto.

Till litteratursällskapets 25-årsjubileum 1910 utkom en skrift innehållande en redogörelse för »Runebergsbiblioteket, dess uppkomst och utveckling«. Författare var fil.kand. Ernst Lagus, föreståndare för Privata svenska flickskolan i Helsingfors, även kallad Laguska skolan. Han ledde också litteratursällskapets folkloristiska verksamhet. Förtjänsten av Runebergsbibliotekets tillkomst kan i hög grad tillskrivas honom, även om han själv hyllade den tyske författaren Wolrad Eigenbrodt som initiativtagare. Denne knöts 1891 som korresponderande medlem till SLS och tackade

med att erbjuda de tyska översättningar av Runeberg som han ägde, som gåva till ett framtida Runebergsbibliotek. För styrelsen torde denna tanke då ha varit främmande, men man lovade arkivera skrifterna tills »ett ifrågavarande Runbergsmuseum möjligen kunde komma till stånd«, såsom det heter i ett protokoll av den 19 mars 1891.

Lagus aktualiserade tanken i en 1897 publicerad uppsats, i vilken han bland annat konstaterade att inte ens universitetsbiblioteket förfogade över alla utgåvor av Runebergs skrifter. Artikeln utmynnade i frågan huruvida inte ett sällskap som stiftats till nationalskaldens åminnelse borde förverkliga ett bibliotek med målsättningen att anskaffa samtliga editioner av Runebergs arbeten på svenska jämte alla översättningar av dem. När Lagus idé småningom blev allmänt anammad fästes särskild vikt vid förvärvandet av skaldens originalmanuskript och brev. Lagus ägnade en stor del av sitt liv åt att anskaffa och katalogisera ett brokigt material, som belyste Runebergs hela liv och verksamhet.

Biblioteksmanuens Ragnar Dahlberg, som efterträdde Lagus som arkivarie, gav sin företrädare full erkänsla i en minnesskrift om Runebergsbiblioteket den 5 februari 1935: »I mer än 20 år hade Lagus med levande intresse och kärlek ensam handhaft vården av Runebergsbiblioteket, som helt är hans verk. Det var på hans initiativ det tillkommit, han hade utfört icke blott insamlingen av det stora beståndet, utan även ordnat och katalogiserat detsamma.« Litteratursällskapet förfogar därmed över en unik litterär skatt.

ANNA AUGUSTA GRANBERGS TESTAMENTSFOND NR 14

GRUNDKAPITAL 1910: CA 7 000 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 134 753,09 EURO

Den tredje fonden med en kvinnlig donator tillkom på basis av lärarinnan Anna Augusta Granbergs (1827–1905) testamente, skrivet 1901. Hon avled ogift 77 år gammal i Åbo. Testamentet klandrades av en släkting i sidled och resulterade i en fem år lång rättsprocess. Frågan avgjordes i Åbo hovrätt, där testamentet vann laga kraft. År 1910 kunde sålunda dödsboets kvarvarande behållning på drygt 7 000 mark (26 000 euro) utbetalas till litteratursällskapet. Enligt donators önskemål skulle räntan på kapitalet »utdelas som pris – hvilket pris städse bör tilldelas endast kvinnlig författare«.

Styrelsen beslöt 1910 att räntan skulle läggas till kapitalet tills det stigit till 10 000 mark. Sju år senare var målet formellt nått och styrelsen beslöt att från och med följande år börja utge priset. Författaren Helena Westermarck blev första pristagare, premierad med 750 mark. År 1910 skulle pri-

set ha motsvarat närmare 2 800 euro, åtta år senare var värdet inte mer än knappt 250 euro. År 1926 började prissumman inflationskorrigeras och 1968 ändrades namnet till Granberg-Sumeliuska priset, när avkastningen från de båda fonderna slogs ihop till en prissumma (se även Ilma Sumelius priset nr 202).

En annan kuriositet med det Granbergiska priset redogör Torsten Steinby för i litteratursällskapets historik. Under rubriken »Den förgätna« beskriver han hur lyrikern Edith Södergran under de tre första åren av priset utdelning var en kandidat som prisnämnden tydligen inte ens tog på allvar. Några år senare var hon död och blev hyllad – också inom SLS – som »en av den svenskspråkiga litterära modernismens främsta företrädare«.

Anna Augusta Granberg hade själv fått uppleva hur svårt det var att som kvinna göra sig gällande i ett mansdominerat 1800-tal. Tidigt intresserad av teckning sökte hon inträde i landets äldsta ritskola, som Finska Konstföreningen övertog i Åbo 1849. Hon möttes av beskedet att skolan inte var till för fruntimmer. Men föreståndaren, den kände konstnären Robert Wilhelm Ekman gick med på att ge henne en kurs i oljemålning. Senare studerade hon måleri i Sverige, Schweiz och Frankrike, men talangen förslog uppenbart inte för en konstnärsbana. Den egna produktionen blev rätt liten, men hon uppges ha varit skicklig på att kopiera kända konstnärers verk i Louvren. Hemkommen, med goda språkkunskaper som en sidoprodukt, blev hon lärarinna i teckning och franska språket vid Heurlinska fruntimmersskolan i Åbo. Lärarinna förblev hon upp i hög ålder med undantag för vissa avbrott när konstnärskallet förde henne till Paris eller när hennes intresse för arkeologi drog henne till andra platser. Som en tidig förespråkare för kvinnoemancipationen gick hon från ord till handling och avlade ännu 68 år gammal en examen i pedagogik. Arvet efter henne omfattade också en rik myntsamling och ett exemplar av den första finska bibelöversättningen från 1642. Mottagare av hennes rariteter och gamla föremål blev Åbo stads historiska museum och Finska Fornminnesföreningen.

Anna Augusta Granberg

G. E. RANINS FOND NR 15

GRUNDKAPITAL 1906: 5 000 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 36 677,36 EURO

En donation på 5 000 mark (20 000 euro) att användas »på sådant sätt som Sällskapet för godt finner« blev resultatet av en tragisk händelse i Kuopio 1905. Gustaf Emanuel Ranin (1868–1905), en 37 år gammal student, begav sig en dag i maj ut på en roddtur och påträffades drunknad några dagar senare. Enligt en notis i *Hufvudstadsbladet* var »den döde fullt klädd, blott

G. E. Ranin

paletån och mössan saknades; huru han kommit i vattnet är obekant, men man förmodar att han fått slag och fallit öfverbord«.

G. E. Ranin var född i Kuopio och avlade studentexamen i stadens dåvarande svenska lyceum. Han var yngste son till kommerserådet Gustaf Ranin, som hade skapat en förmögenhet bland annat som öl- och läskedrycksfabrikör. Efter dennes död fortsatte rörelsen som handelsfirman Gust. Ranins arvingar, i vilken den yngste sonen var delägare. Han gjorde inget väsen av sig, levde enkelt och anspråkslöst, men blev tidigt känd för sin välgörenhet gentemot de fattiga i samhället. Enligt det gåvobrev som hans äldre syskon efter hans död omsatte i praktiken, hyste den avlidne »stort intresse för Litteratursällskapets verksamhet«.

LEON BORGSTRÖMS DONATIONSFOND NR 16

GRUNDKAPITAL 1906: 5 000 MARK
AVSLUTAD 1923 EFTER FULLGJORD UPPGIFT

I ett brev av den 30 april 1906 meddelade kommerserådet Johan Leon(ard) Borgström (1832–1907) »vördsamt att jag vore villig att till Sällskapet under instundande juni månad donera femtusen (5 000) mark, af vilken summa hälften skulle anslås till utgifningen af en utförlig biografi öfver Martin Wegelius och andra hälften till Pacii lefnadsteckning. Den förra kunde lämpligen utgifvas 1907 och den senare 1909, då 100 år förflutit sedan F. Pacii födelse«.

Trots att styrelsen torde ha hyst betänkligheter beträffande den snäva tidtabellen beslöt man »att med stor tacksamhet mottaga den vackra donationen samt att för fullgörandet af donatorns afsikt med detsamma uppdraga åt magister Karl Flodin att inom den i donationsbrevet utfästa tiden författa en biografi öfver M. Wegelius«. En levnadsteckning öfver Fredrik Pacius ansågs inte vara brådskande, utan beslutet framsköttes och blev närmast en evighetsfråga för styrelsen.

Donators önskemål om ett snabbt agerande berodde på att Martin Wegelius, kallad den finländska musikpedagogikens fader, hade avlidit 59 år gammal i början av år 1906. Borgström, själv en skicklig amatörviolinist, önskade uppenbart hylla två av sina läromästare så fort som möjligt för att själv hinna uppleva slutresultatet. Också om tidtabellen hade hållit hade det blivit omöjligt. Borgström avled 74 år gammal i september 1907.

Tillkomsten av de två levnadsteckningarna blev därefter en verklig långkörare i litteratursällskapets publikationsverksamhet. Steinby har ingående beskrivit det utdragna händelseförloppet, som i sina huvuddrag var följande: Musikskribenten Flodin ådrog sig en lunginflammation under insamlingen av material för Wegeliusbiografen och avsåg sig uppdraget i

oktober 1907, då manuskriptet borde ha varit klart. Efter donator Borgströms död månaden innan ansåg styrelsen att fonden kunde förräntas i väntan på ett bättre tillfälle. Flodin flyttade i början av 1908 till Buenos Aires, dit han tog med sig material om Wegelius tillhörande släkten. I slutet av år 1913 levererade Flodin ett manuskript som var tio gånger mer omfattande än vad det ursprungliga kontraktet stipulerade. Manuset granskades i vederbörlig ordning och fick klartecken för tryckning, dock i kraftigt nedbantad form. Men första världskriget kom emellan och Flodin kunde återvända från Argentina först 1921. Året därpå kunde Wegeliusbiografin på närmare 590 sidor äntligen tryckas.

Ett frågetecken kvarstår beträffande Flodins mångåriga vedermödor: Fick han – såsom Steinby tror – betalt 1914 då manuskriptet blev godkänt eller gick det till 1922 innan halva fondbeloppet utbetalades, såsom en anteckning i SLS:s »Minnesbok« ger vid handen? Penningvärdet sjönk till mindre än en tiondel under dessa åtta år.

Donationsfondens andra syfte, att åstadkomma en biografi över Pacius, blev enligt Steinby en ännu pinsammare historia för litteratursällskapet. Man försummade under många år att skaffa fram en levnadstecknare och ställdes 1921 inför ett fullbordat faktum. Pianisten Maria Beaurin, född Collan (1869–1937), gav 1921 ut en biografi om sin morfar. Enligt dåvarande ordföranden Hugo Pipping hade styrelsen »med övervägande pluralitet ansett den av fru Beaurin utgivna Paciusbiografin icke motsvara de anspråk man ägde ställa på en levnadsteckning på kompositören i fråga«.

Medlemmar av släkten Borgström, inklusive donators son, ansåg emellertid att styrelsen kunde fullgöra sin donationsförpliktelse genom att utbetala det kvarvarande fondbeloppet till författaren. Styrelsen betraktade detta som »obehörig inblandning från utomstående«, men beslöt med sex röster mot fem att utbetala donationen. Detta skedde dock först i februari 1923, varvid fonden sent omsider hade fullgjort en uppgift som från början lät enkel, men som blev verkligt besvärlig.

Den punktlighet och precision som uppges ha varit utmärkande för Leonard Borgström, kunde alltså inte fullt ut tillämpas på den fond han lämnade efter sig. Till litteratursällskapet anslöt han sig tidigt som stiftande medlem och var länge dess revisor. Leon, som blev det namn han själv och hans engelska hustru helst använde, gjorde karriär på flera områden. Efter studentexamen 1847 följde arbetspraktik i Tyskland och flera års studier i England innan han inträdde i det av fadern grundade handelshuset H. Borgström & Co, på sin tid ett av de största i landet. Efter faderns död 1883 övertog sonen ledningen av företaget, som också omfat-

Leon Borgström

tade en tobaksfabrik, Forssa bomullsfabrik och flera utländska agenturer. Redan efter två år som företagsledare belönades han med kommerseråds titel. Leon Borgströms politiska engagemang resulterade i lantdagsuppdrag som borgarståndets representant under en lång tid. Hans insats vid behandlingen av tullfrågor blev speciellt noterad.

Redan i sitt barndomshem hade Borgström vant sig vid att umgås med samtidens främsta inhemska vetenskapsmän och konstnärer. En favorit blev Fredrik Pacius under vars ledning kommerserådet utvecklades till en av landets mest framstående amatörviolinister. Det resulterade i medverkan i ett flertal konserter och andra musikevenemang. För Pacius del innebar det att han fann en fristad hos Borgströms på Östersundom gård, där hans flygel blev kvar som ett minne efter honom. Borgström och Martin Wegelius fann varandra i arbetet med att få till stånd en systematisk musikutbildning i landet. När Helsingfors musikinstitut grundades 1882 blev Wegelius dess första direktor och Borgström direktionsordförande under flera år. Musikinstitutet omvandlades 1924 till Helsingfors konservatorium och 1939 till Sibelius-Akademien.

FONDEN FÖR ETT MONUMENT ÖVER Z. TOPELIUS NR 17

GRUNDKAPITAL 1906: 100 SVENSKA KRONOR

FONDKAPITAL 31.12.2009: 67 582,43 EURO

En av de personer som genom tiderna hyllats mest av litteratursällskapet var i begynnelsen en av de synligaste kritikerna till dess tillblivelse. Författaren och professorn Zacharias Topelius (1818–98) hade, enligt Steinby, inte någon större tilltro till svenskheten i Finland i slutet av 1800-talet. Men han fick ändra uppfattning om sitt uttalade omdöme om SLS som ett »dödfött foster«. Han lät sig välvilligt kallas till litteratursällskapets första hedersmedlem och hedrades med en festskrift på sin 80-årsdag. Men den största hedersbetygelsen skulle vederfaras honom långt senare.

Initiativtagare till ett monument över Topelius var den svenske majoren Claes Adolf Adelsköld. Den av honom förrättade insamlingen 1906 inbringade anspråkslösa 100 kronor, men grunden var lagd och tanken väckt. Inom SLS började man därefter tala om en staty till Topelius ära.

Penninginsamlingen fortsatte med flera avbrott under två decennier tills man 1927 gjorde slag i saken med en bättre organiserad samfällad insam-

Det vackra minnesmärket »Saga och sanning« möttes av en kritikstorm och fick resas först efter att konstnären Gunnar Finne gått med på att lägga till Zacharias Topelius porträttrelief och namn på sockeln.

ling i Finland och Sverige. Resultatet blev ca 300 000 mark, eller ungefär hälften av det kapital fonden till slut förvaltade och som man budgeterade för monumentets uppförande. En pristävling öppen för konstnärer i de bägge grannländerna kunde därmed ordnas 1929. Året därpå donerades ännu det största enskilda bidraget på drygt 10 000 mark av doktorinnan Karin Ramsay.

Pristävlingen resulterade i besvikelse och kritik. Enlig *Hufvudstadsbladet* hade »ett rättmätigt skri höjts mot att de prisbelönda förslagen bara varit symboler av skaldesjälen medan sagoberättaren själv blivit glömd«. Men tidningen underkände samtidigt inlämnade förslag till naturtrogna monument »som alltför groteska avbildningar av originalet«. Tre förslag blev prisbelönda i ordningsföljden Gunnar Finne, Viktor Jansson och C. O. Avén. En gemensam nämnare för förslagen var att de bestod av naken-skulpturer. Både den av litteratursällskapet tillsatta kommittén för monumentets förverkligande och styrelsen fick sin beskärd del av kritiken. Åsikterna gick isär också inom SLS och resulterade i en utdragen process av förhandlingar med konstnären och omröstningar inom styrelsen.

Gunnar Finne (1886–1952) önskade i den ursprungliga versionen hylla Topelius med två stående musor under namnet »Sagan och historien«. Efter kritikerstormen med krav på att Topelius skulle avporträtteras gick Finne till slut med på att sätta in en porträttre relief av författaren på sockeln. Samtidigt bearbetade konstnären ytterligare statyn med de båda muserna, som sedan symboliskt träffande fick heta »Saga och sanning«.

Priskommittén och SLS kan så här långt i efterhand känna sig tillfreds med slutresultatet i Esplanadparken i Helsingfors. Konstkännaren, fil.dr Erik Kruskopf har klassificerat monumentet som »utan tvekan ett av stadens finaste offentliga konstverk i sin nyklassiska renhet«.

Den tre år långa processen från pristävling till invigning 1932 medförde att också ett annat minnesmärke över Topelius restes i Skolskvären vid Bangatans och Högbergsgatans hörn. Statyn invigdes till och med några månader före Finnes arbete blev klart. För uppdraget anlätade proteströrelsen den kände bildhuggaren Ville Vallgren, som snabbt kunde förverkliga en naturtrogen staty av Topelius som sagofarbror, omgiven av hänfödda barn. Vallgren skissade statyn redan 1909, men arbetet anses inte höra till hans bästa. Två Topeliusmonument rätt nära varandra blev ett bestående vittnesbörd om svårigheterna för stridande viljor att samsas i konstfrågor.

Av de medel som återstod efter förverkligandet av Topeliusstatyn bildades en fond, vars årliga avkastning överlämnas till stiftelsen Z. Topelius barndomshem med Nykarleby stad som förvaltare.

B. F. FRÖBERGS TESTAMENTSFOND NR 19

GRUNDKAPITAL 1908: 2 000 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 14 419,31 EURO

Kronofogden, hovrådet Berndt Fredrik Fröberg (1839–1908) efterlämnade ett testamente till förmån för några institutioner, brorsbarn och trojänare. Han hade 1885 som stiftande medlem anslutit sig till SLS, som i testamentet ihågkoms med 2 000 mark (7 400 euro) utan förbehåll. Kapitalet placerades i en testamentsfond för allmänt bruk.

Svenska folkskolans vänner fick 5 000 mark ur kvarlåtenskapen, men donationen var förknippad med ett villkor. Enligt testators önskemål skulle räntan av kapitalet bekosta svenskspråkig litteratur till biblioteken i Borgå landskommun, där han var bosatt vid sitt frånfälle. Därmed inrättades en biblioteksfond bärande testators namn.

I en minnesruna i *SFV-kalendern* av år 1908 hyllades Fröberg som en rakryggad person: »Utgången från ett svenskt odalmanahem, förblev han livet igenom med trogen kärlek fäst vid sitt svenska modersmål och den svenska stammens sak i Finland.«

Fröberg föddes 1839 i Sjundeå, blev student från Borgå lyceum 1861 och började sedan studera juridik. Efter juris kandidatexamen och tingspraktik blev han vicehäradshövding 1868. Två år senare utnämndes han till kronolänsman i Lojo och 1875 till kronofogde i Helsinge (sedermera Vanda) härad. Han hann verka i ett kvarts sekel på posten innan han bad om avsked.

Fröberg drabbades av de olagliga krav som de ryska myndigheterna ställde på statliga tjänstemän under den första russifieringsperioden i slutet av 1800-talet. Hellre än att tumma på sitt samvete avgick han trots att den fulla pension som han var berättigad till inte beviljades honom. Som kompensation förärdades han hovråds titel.

SELINA HAUSENS DONATIONSFOND NR 21

GRUNDKAPITAL 1908: 20 000 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 15 246,65 EURO

En fond för forskning i Finlands historia daterar sig till februari 1908, då ett gåvobrev med obligationer och depositionsbevis till ett värde av 20 000 mark (74 000 euro) uppgjordes till förmån för SLS. Gåvobrevet var undertecknat av Selina Hausen (1845–1927), men frågan sköttes av ett ombud som krävde att personen fick förbli anonym. Litteratursällskapet framförde sin »varma tacksägelse till den okände gifvaren«, som sedan förblev okänd i 20 år.

B. F. Fröberg

Selina Hausen

Donationen var förbunden med villkoret att givaren skulle erhålla 5 procents ränta på kapitalet under sin livstid med utbetalning två gånger per år. Om utfallet blev större kunde det stipulerade ändamålet tillgodoses: »... af Sällskapet få fritt användas för främjande af forskning i Finlands historia äfvensom för utgifning af historiska skrifter på svenska språket.«

Utdelning blev det först två decennier senare, efter donators död 1927. Först då framgick det att det var fråga om änkegeneralskan Selina Hausen, född Munck af Fulkila, som gått bort i en ålder av 82 år. Från och med följande år fick fonden bära hennes namn efter ett förslag av tidigare styrelsemedlemmen i litteratursällskapet, historikern Reinhold Hausen, som var donators svåger. Han verkade som statsarkivarie och påverkade förmodligen sin svägerska att göra sin donation för det ändamål som hon formulerade i det ursprungliga gåvobrevet.

Selina Hausen önskade förbli en anonym person också efter sin död. Hennes bortgång blev inte över huvud taget offentligt noterad utom i en liten dödsannons med två systrar som närmast sörjande. Men det fanns en person som inte efterkom Selina Hausens önskan och därmed är det möjligt att få en inblick i hennes liv och tankar. Bertha Hamberg mottog åren 1904–1925 brev och vykort i ett antal av hela 164 stycken, skrivna med Hausens sirlig handstil. I ett av sina brev till väninnan säger hon: »Jag ville gå bort som en skugga, levande endast i minnet kvar, i hjärtan som älskat mig. Alla brev, alla spår av mina tankar och stämningar ville jag veta förbrända till aska på det att ingen obehörig komma dem vid.« Bertha Hamberg verkade som bibliotekarie och kunde inte förmå sig till att bränna väninnans brev efter hennes död. I stället deponerades de i Åbo Akademis handskriftssamlingar och finns där tillgängliga.

På den viktigaste frågan beträffande Selina Hausen ger brevsamlingen inget svar: den betydande donation hon gjorde berörde hon aldrig med ett ord ens för bästa väninnan. Vid tiden för donationen var hon uppenbart vid rätt god kassa, men 15 år senare hade inflation och dyrtid urholkat hennes ekonomi till den grad att hon befarade att hon en dag skulle bli »körd på porten«. Men inte ens då berörde hon de depositioner hon avstått ifrån, utan nöjde sig med att konstatera att hon skulle överleva tack vare »subsider ur ett främmande, valutastarkt land«. Till utkomsten bidrog också underhyresgäster i den stadslägenhet hon bebodde.

Med facit på hand framstår Selina Hausen som en tidstypisk representant för en kvinnogeneration som med anor och tillgångar i bagaget, van vid ett bekvämt liv, fick se förhållandena radikalt försämrade. Hon blev änka 1895, vid 50 års ålder. Hennes enda barn avled som liten flicka. Sin

man, generalen Carl Julius Hausen (1840–95) återkom hon till i ett brev i juni 1925, då hon skrev till väninnan: »Då genomlevde jag i minnet sorgen för 30 år sedan, blefven ensam, utan stöd, rätt fattig, men medveten att ändå kunna reda mig med hvad staten lofvat den avlidne. Det var ju inte mycket, men han litade därpå. Huru skulle han ej hafva ängslats om han vetat att pensionen skulle gifvas hans maka förvandlad från guld till värdelösa byxknappar.«

I början av 1900-talet var änkegeneralskan dock inte fattigare än att hon kunde unna sig ett behagligt liv med somrarna på pensionat i Hangö och vintrarna med en hel del underhållning i huvudstaden, varvat med någon utlandsresa såsom till en Wagnerkonsert i Berlin. Klassisk musik, konst och litteratur stod högt i kurs för denna »krigsmansänka«, som hon kallade sig. Det något ensamma, men sköna livet fortsatte under många år, men blev allt svårare att upprätthålla med de inflationsdrabbade tillgångarna. År 1919 befarade hon att de soliga somrarna i Hangö skulle ta slut för hennes del. Hon skriver: »... bekänner att jag lever över mina tillgångar, mina somrar blir så dyra, vintrarna likaså – men vet ej på vilket håll jag skall snöra till.« Men det blev fler Hangösomrar med nya brev till väninnan.

Det var knappast någon tillfällighet att Selina Hausen gjorde sin donation till förmån för historieforskning. I breven framstår hon som en vaken och engagerad iakttagare av Finlands svåra historia under 1900-talets första decennier. »Finns det något land som lidit så mycket som vårt«, frågar hon sig en kommentar till förryskningen i storfurstendömet. Under 1917 och till augusti följande år upphörde brevskrivandet på grund av att hon var »lamslagen av skräcktiden« och kände sig »främmande på denna jord«. Men tyskarnas befrielse av Helsingfors och intåg i staden den 12 april 1918 upplevde hon som en höjdpunkt, sedd från sin balkong.

Selina Hausens önskan att förbli anonym som donator och människa blev alltså oförverkligad. I stället fick fonden efter henne sitt rättmätiga namn och donator en egen profil så här långt i efterhand.

K. H. RENLUNDS TESTAMENTSFOND NR 22

GRUNDKAPITAL 1914: 25 000 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 162 154,36 EURO

Järnhandlaren och affärsmannen Karl Herman Renlund (1850–1908) var en av Finlands rikaste män när han lät uppgöra sitt testamente 1905 och tre år senare avled i 58 års ålder. Förutom universalarvingen, Stiftelsen Brita Maria Renlunds minne, upptog testamentet legat och donationer till

K. H. Renlund

anförvanter, föreningar och stiftelser. Enbart denna senare del uppgick till sammanlagt 1,3 miljoner mark när dödsboets tillgångar fördelades, varav SLS skulle få 25 000 mark (88 000 euro). Dessa »mindre summor« stipulerades att utbetalas »så snart erforderliga medel influtit«. Också i dessa fall dröjde detta flera år, för litteratursällskapets del till 1914. Men då var det ännu fråga om »goda pengar«, ograverade av en inflation som under de fyra följande åren skulle äta upp ca 90 procent av penningvärdet.

Den förmögenhet som Renlund skapat fanns vid hans frånfälle i fasta tillgångar, utgivna krediter och borgensförbindelser. Den självskolade handelsmannen hade bevisligen ett varmt hjärta och öppen hand för personer som vågade sig på någonting nytt. Vid bouppteckningen framgick det att det inte fanns färre än 157 borgensförbindelser i 30 olika banker och kasor till ett sammanlagt värde av nästan 7,7 miljoner mark.

När testamentsexekutorerna inledde sitt arbete stod de inför ett styvt jobb som skulle räcka länge. De hade av Renlund i ett brev ett år innan hans död uppmanats att ta det lugnt: »... fördelaktigast att inte hasta med realisationen af boets tillgångar, utan torde denna kunna ske under loppet af t.ex. 10 år.« I likhet med Renlund var exekutorerna, borgmästaren Elias Öhman som avled 1908, och handlanden, sedermera kommerserådet Hjalmar Schildt samt handlanden, sedermera statsrådet Mauritz Hallberg, helt ovetande om begreppet inflation. Denna åkomma drabbade Finland först under första världskrigets år.

Även om Renlunds efterlämnade förmögenhet värdemässigt krympte avsevärt innan stiftelsen till hans mors ära kunde stiftas och inleda sin verksamhet 1918, räddade utredningsmännen uppenbart en stor del också osäkra fordringar. Ändå hade de i sitt agerande att ta hänsyn till uppdragsgivarens uttalade önskan att »mot alla boets gäldenärer skulle förfaras skonsamt«.

Stiftelsen Brita Maria Renlunds minne startade med ett boägg på ca 11 miljoner mark »för främjande av det uppväxande släktets andliga och fysiska fostran och hälsa«. Sedan dess har behållningen vuxit genom att 10 procent av stiftelsens avkastning årligen lagts till kapitalet. Brita Maria Renlunds minne har därmed som en självständig stiftelse fortsatt att understöda en mängd aktiviteter och nysatsningar i överensstämmelse med sin donators önskemål.

Karl Herman Renlund föddes 1850 i Gamlakarleby i ett enkelt sjömanshem, där de flesta av sex syskon dog unga. Modern var helt klart en speciell person i sonens liv. När han av sin första lärarinna bedömdes som för dum att gå i skola, tog Brita Maria bokstavligen sin Mats ur skolan och undervisade honom hemma. En fröjdens dag var när Karl Herman vann

inträde i lägre elementarskolan. Den högre skolan blev oavslutad i tredje klass. Men som vägkost gav rektorn en rekommendation om elevens lämplighet att »gå på boda«, såsom föräldrarna uttryckt framtidsmålsättningen för sonen.

Vägen på egen hand gick till Helsingfors och ett första tungt arbete som 14-årig bodbetjänt i Heikels järnvaruhandel, en ledande branschaffär i dåtidens Helsingfors. Lärotiden fortsatte i det uppåtgående Stockmann, där det unga järnhandelsbiträdet fick både verbal och ekonomisk uppmuntran. Efter drygt tio år i branschen var 24-årige K. H. Renlund redo för större uppdrag: först som resande representant för partiaffären Parviainen & Winter och fyra år senare som kompanjon efter att delägaren Winter avlidit. Företaget handlade med kolonial- och järnvaror, petroleum och salt. Renlunds gyllene tillfälle att bli sin egen herre kom 1884, då han övertog firmans järnavdelning i fastigheten Mikaelsgatan 8 i Helsingfors. Det blev ett kännspakt huvudsäte för den Renlundska järnvarukedjan, som med tiden fick elva filialbutiker, som verkade ännu långt efter sin grundares död.

Renlunds centralaffär för järn- och byggnadsvaror verkade från 1884 under närmare ett sekel i hörnet av Mikaelsoch Regeringsgatan i Helsingfors. På bilden är skyltfönstren skyddade för fortsättningskrigets bombardemang.

Efter den andra kompanjonen Parviainens frånfälle övertog Renlund dennes kolonialvaruhandel, men insåg snabbt att lönsamheten låg i petroleumhandeln. Den hade dittills dominerats av amerikansk petroleum, men Renlund såg möjligheterna i de av Alfred Nobel exploaterade fyndigheterna i Baku. Efter importavtal med ryska myndigheter och ett uppbyggt distributionsnät stod Renlunds kanske största affärsmannainsats fullbordad: en billigare tillgänglighet till en av dåtidens nödvändighetsvaror.

När affärsrörelsen var som störst bestod den ytterligare av två tegelbruk, en torvströfabrik, en täljstensfabrik och en engrosfirma för bilringar och -tillbehör. Tidvis hade den också stora intressen inom byggnadsindustrin samt järn- och trävaruindustrierna. När Spårvägs- och Omnibus Ab startade i Helsingfors, med till en början hästdragna vagnar på skenor, var Renlund en av tillskyndarna.

Sitt sociala engagemang fick Renlund utlopp för inom föreningslivet och politiken. 150-åriga Handelsgillet i Helsingfors har hyllat honom som ordförande i en styrelse som betecknats som föreningens kraftfullaste genom tiderna. Politiskt aktivt var han både kommunalt och som lantdagsman, först för Helsingfors och senare för sin födelsestad Gamlakarleby.

EMY PROCOPÉS DONATIONSFOND NR 23

GRUNDKAPITAL 1908: 72 400 MARK + SENARE TILLÄGG
FONDKAPITAL 31.12.2009: 76 439,13 EURO

Änkefru Emilia (Emy) Henrietta Procopé (1847–1940) efterlämnade betydande donationer i tre fonder, vilka alla fick vänta länge på den utdelning som skulle möjliggöra donators önskemål. Sina största donationer gjorde Emy Procopé 1908 då hon både till SLS och Svenska kulturfonden överlämnade stora innehav i bankaktier. Litteratursällskapet bokförde sin del av donationen till 72 400 mark (268 000 euro). Elva år senare överlämnades ytterligare aktier till ett värde av 15 800 mark.

Syftet med donationen angavs »till främjande af svenskspråkigt skriftställereri samt de öfriga uppgifter Svenska litteratursällskapet i Finland förelagt sig«. För Svenska kulturfondens del var det fråga om den andra stora donation som möjliggjorde fondens grundande.

Procopés donationer var emellertid förbundna med förbehållet att kapitalet skulle bibehållas orubbat och att de årliga dividenderna skulle tillfalla henne så länge hon levde. Efter att i 30 år ha väntat på utdelning beslöt SLS både för egen och kulturfondens del att avföra donationerna från räkenskaperna. De återintogs i bokföringen efter donators död 1940. Ett år senare fastställde styrelsen användningen av de slutligen tillgängliga

räntemedlen ur fonden: »... för svenska forskare som stipendium åt vetenskapsman, som förbereder utgivandet av ett för en större publik tillgängligt svenskspråkigt arbete av allmänt intresse.«

För att komplettera bilden av Emy Procopé bör nämnas att hon redan 1887 gjorde sin första donation. Även då var det fråga om ett större belopp i bankaktier, av vilka hon först förbehöll sig rätten till avkastningen. Förmånstagare var Åbo Svenska klassiska lyceum, som dock på 1910-talet fick fri disposition till fonden. Skolan kunde då börja utdela månatliga bidrag för uppehälle och bostad till sju medellösa elever.

Emy Procopés försiktiga, villkorsbundna donationer skall uppenbart sättas i relation till hennes egen livssituation. Emilia (Emy) Hellström föddes som prästdotter i Karis, gifte sig 21 år gammal med juristen, sedermera häradshövdingen i Virmo domsaga, Carl Berndt Procopé. Han avled 1884 och äktenskapet var barnlöst. Hustrun titulerades härefter änkehäradshövdingenskan under sitt långa liv präglad av sjuklighet. Hon skötte tidvis sin hälsa utomlands och var under många år bosatt i Stockholm innan hon en kort tid före sin bortgång återvände till hemlandet. Hennes filantropiska sinnelag måste alltså under hennes livstid förenas med egna behov av medel för uppehållet.

J. W. ÅKERSTEDTS TESTAMENTSFOND NR 25

GRUNDKAPITAL 1909: 25 000 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 177 401,01 EURO

Av styrelsens årsberättelse för 1908 framgår kortfattat att »kommerse- rådet J. W. Åkerstedt i Petersburg till Sällskapet donerat 25 000 mark« (92 000 euro). När summan i mars följande år inbetalades, noterade man att pengarna testamenterats för »att efter förgottfinnande användas för svenska kulturens befrämjande«. Varken då eller senare har upphovsman- nen till denna bestående testamentsfond blivit noterad eller ihågkommen i sitt fädernesland.

När Johan Wilhelm Åkerstedt (1838–1909) avled gav det upphov till en enda liten tidningsnotis. Lokaltidningen *Västra Nyland* noterade att kommerserådet också ihågkommit sin gamla hemstad Ekenäs med en donation på 10 000 mark att användas som grundfond till ett hem för stadens fattiga. Han hade dock placerat den några år yngre system Erica som förmånstagare till räntan på kapitalet under hennes livstid. Med ytterligare bidrag från andra håll gav pengarna 1911 upphov till ett »Gubb- och gum- hem för stadens bättre fattiga«, enligt en notering i *Ekenäs stads historia*, del III. Hur det gick med en mindre donation av kommerserådet på 5 000

Emy Procopé

J. W. Åkerstedt

mark för understöd åt fattiga elever vid den s.k. Storskolan i Ekenäs finns det ingen uppgift om.

J. W. Åkerstedts levnadsbana kan med stöd av knapphändiga källor endast spåras i sina huvuddrag. Han föddes 1838 i Ekenäs och fick uppenbart någon form av utbildning, att döma av en notering som »skrifvare« 1855. Han lämnade hemstaden 20 år gammal och slog sig först ner i Joensuu. Där träffade han sin blivande hustru Anna Johanna Parviainen. Det unga paret utflyttade snart till S:t Petersburg, där deras två döttrar föddes och en efter hand allt framgångsrikare affärsrörelse byggdes upp. Systemn Erica, född 1843, etablerade sig också i handelsbranschen och arbetade under en period för sin bror i den ryska metropolen. Vid sin död var Åkerstedt en förmögen änkeman, hedrad med kommerseråds titel och med sina två gifta döttrar som arvtagare. Men han ömmade alltså också för sin ogifta syster och för kulturen i sitt hemland.

Som ett kuriosum kan nämnas att det vara nära att SLS hade fått en andra Åkerstedtsk fond. Ericas tvillingbror Ludvig avled som apotekare i Helsingfors en kort tid efter sin fem år äldre bror och hade i likhet med denne skrivit in SLS och Ekenäs stad som förmånstagare. Men vid bouppteckningen framgick det att alla summor i testamentet var ospecificerade med undantag för en årlig livränta på 1 800 mark till tvillingssystemen. Att döma av ett protokollsutdrag från drätselkammarens möte i Ekenäs förslög apotekarens tillgångar för stadens del endast till inköp av ett tiotal eldsläckningsapparater. När SLS många år senare hos Nordiska Föreningsbankens notariat kontrollerade vad det blivit av Ludvig Åkerstedts testamente var svaret att endast systemn Erica fått ut någonting ur dödsboet.

C. L. HENRIKSSONS TESTAMENTSFOND NR 27

GRUNDKAPITAL 1912: 10 000 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 67 376,54 EURO

Ett minne efter C. L. Henriksson har stått sig 100 år i form av en testamentsfond med 10 000 mark (35 000 euro) som grundkapital. Men vem var denne Henriksson? Han efterlämnade varken ett skrivet gåvobrev eller ett testamente och inget förnamn eller känd hemort. Torsten Steinbys uppgift om att han verkade som kronolänsman i Luumäki finns inte dokumenterad i någon källa. För SLS var och förblev Henriksson en anonym person, vars muntligt uttalade donation sköttes per korrespondens med en jurist i Viborg. Så här gick det till enligt styrelsens protokoll av den 17 november 1910:

Professor Axel Wallensköld hade av vice häradshövding Väinö Veijalainen i Viborg underrättats om att kronolänsmannen C. L. Henriksson skulle till Sällskapet testa-

menterat en summa av 10,000 mark, men att testamentet icke hade funnits bland hans papper. Hr Veijalainen hade emellertid åtagit sig att anmäla testamentet hos vederbörande domhavande och av denne blivit anvisad att bevaka detsamma den 22 instundande november vid lagtima hösttinget i Luumäki sockens tingslag, för vilket ändamål han anhållit om fullmakt av Sällskapet. Beslöts att sådan skulle till hr Veijalainen omedelbart avlåtas.

Ett och ett halvt år senare kunde styrelsen vid sitt möte den 23 maj 1912 konstatera »att Sällskapet genom vice häradshövdingen Väinö Veijalainen i Viborg hade fått mottaga ett belopp av 10,000 mark, vilken summa avlidne kronolänsmannen C. L. Henriksson muntligt testamenterat till Sällskapet. Testamentet hade klandrats av den avlidnes rättsinnehavare, vilka dock sedermera avstått från fullföljandet av sin klandertalan. Beslöts att beloppet skulle förvaltas som en särskild fond under namn av C. L. Henrikssons testamentsfond.«

Så har skett sedan dess och Henrikssons namn blev fortlevande utan att vi vet vem han var. I Luumäkis kyrkoböcker finns ingen person med det namnet inskriven i slutet av 1800-talet eller början av 1900-talet. Samma sak gäller för statskalendrarna från denna tid. Som kronolänsmän borde Henriksson ha ingått i dem, men gör det inte. Mysteriet består, precis som fonden.

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPETS BYGGNADSFOND NR 28

GRUNDKAPITAL 1911: 100 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 20 568 220,40 EURO

Svenska litteratursällskapets byggnadsfond upprättades redan 1911 genom en anonym inbetalning på 100 mark (360 euro). När fonden aktiverades 80 år senare kunde man med en kontroll av arkiverade inbetalningsverifikat konstatera att den ursprungliga donatorn var fil.kand. Ernst Wilhelm Lagus (1859–1923). Han stod också för en andra inbetalning på 300 mark 1919 innan fonden blev vilande.

Lagus betydelse och insats för litteratursällskapet har redan omvittnats i samband med upprättandet av Runebergsbiblioteket (se fond nr 13). Också ifråga om att initiera en byggnadsfond med tanke på ett eget hus för SLS var Lagus långt före sin tid. Verksamheten var inte då mera omfattande än att den kunde skötas av förtroendevalda personer, som i en del mer arbetsdryga fall kunde kompenseras med arvoden. Lagus andra inbetalning till byggnadsfonden handlade just om att han avstod från ett av styrelsen fastställt arvode för arkivarbete med nationalskaldens manuskript och skrifter.

Ernst Lagus

Det skulle dröja till 1930-talet innan SLS fick sina första anställda och ännu flera årtionden innan man kunde överväga att anskaffa utrymmen i egen ägo. Men när Lagus inbetalade sin första hundralapp hade han sin vision klar: »... som grundplåt till en byggnadsfond, uttalande förhoppningen att den måtte förkovras, så att den kan vara till nytta, när i tiden behov av ett eget hus för sällskapet börja göra sig gällande.« Lagus framförde sin åsikt till Axel Wallensköld i ett brev daterat den 17 februari 1917. Brevet återfanns 2009 i samband med ett arkivhistoriskt arbete som arkivarie Petra Hakala utförde med tanke på litteratursällskapets förestående 125-årsjubileum 2010.

Efter Lagus andra inbetalning och död 1923 föll byggnadsfonden i glömska och växte med ränta på ränta på det anspråkslösa kapitalet. I samband med att kanslichef Magnus Pettersson i slutet av 1980-talet redigerade den tredje delen av SLS:s 100-årshistorik noterade han några fonder som kunde aktiveras med tanke på aktuella behov. Byggnadsfonden stod vid utgången av år 1987 på knappa 40 000 mark och skulle då ha förslagit till inköp av ca två kvadratmeter kontorsyta. Följande år började fonden förkovras och under de därpå följande tio åren utökades kapitalet till ett tvåsiffrigt miljonbelopp.

Hösten 1996 blev f.d. Laurellska skolan vid Riddaregatan 5 aktuell för hyrning eller köp efter att den dåvarande hyresgästen, Helsingfors universitet, hade utrymt fastigheten med hänvisning till mögelproblem. SLS hade försiktigt sonderat möjligheterna att förvärva en egen fastighet och Riddaregatan blev intressant, efter en viss tveksamhet i början. Beredningen under vd Henry Wiklunds ledning resulterade i juni 1997 i ett beslut i finansrådet och styrelsen att inköpa fastigheten. Köpet omfattade både det gamla skolhuset vid Riddaregatan 5 och bostadshuset vid Mariegatan 10 inklusive tomten där husen står. Säljare var Victoriastiftelsen och ny fastighetsägare blev bolaget Bost. Ab Källan i Helsingfors, som SLS grundade och äger tillsammans med den av litteratursällskapet förvaltade Svenska kulturfonden.

Stora förväntningar knöts till projektet »Eget hus«, såsom vd Henry Wiklund uttryckte det i sällskapets tidskrift *Källan* 1/1998:

Det avser att stärka Sällskapets identitet och fysiskt placera det på kartan. Ett traditionellt svenskt hus kommer igen i svensk användning. En mängd praktiska problem får sin lösning – arkivets magasin förstoras med 50 procent, bibliotek kan inrättas, datanät planeras. Ett eget auditorium ger nya möjligheter för utåtriktad verksamhet. Under samma tak samlas nu arkiv, bibliotek, förlag, forskare, stipendieadministration och förvaltning. [– –] Det är en 100 år gammal vision som förverkligas.

Litteratursällskapetets och Wiklunds vision omsattes i praktiken under ett år av genomgripande sanering och ombyggnadsarbeten av det gamla skolhuset från 1927. Strax före midsommar 1998 stod huset inflyttningsklart efter en totalinvestering på drygt 20 miljoner mark, motsvarande drygt 4 miljoner euro år 2008.

Arkitekten Karl Hård af Segerstads skapelse i en brytningsstil mellan neoklassicism och funktionalism står sig i fasaderna, men invändigt har moderniseringen varit genomgripande. Med facit på hand är det lätt att hålla med de anlitade arkitekterna Per-Mauritz Ålanders, Rurik Packaléns och Johan Korsströms uttalande om det krävande saneringsobjektet: »Byggnaden har en stillsam charm och lämpar sig utmärkt för att konkretisera bilden av en kulturinstitution som Svenska litteratursällskapet«.

Tilläggs bör att den aktiverade byggnadsfondens kapital kom väl till pass och användning. Och i den glasskulptur, »Tidens vinge«, som skapades av formgivaren Brita Flander genom två våningar i den nya, imponerande entréhallen finns, som ett av tio avbildade ansikten, Ernst Lagus med. Den anonyme donatorn fick till slut sin hedersplats.

Laurellska skolans hus vid Riddaregatan 5 och det angränsande bostadshuset vid Mariegatan 10 inklusive tomt inköptes 1997. Ett år senare kunde SLS flytta in i ett eget, nysanerat hus.

JOHAN AUGUST OCH LYDIA FLORINS DONATIONSFOND NR 29

GRUNDKAPITAL 1911: 10 000 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 70 468,58 EURO

Ett av de kortaste donationsbrev till SLS är daterat den 26 mars 1911 och har följande ordalydelse: »I enlighet med en af våra aflidna föräldrar, medicinalrådet J. A. Florin och hans maka Lydia, i lifvet uttalad önskan öfverlämna vi härmed till Svenska literatursällskapet i Finland tiotusen (10 000) finska mark, att af Sällskapet användas till befrämjande av dess syften.« Undertecknare var Lisi Krohn, Hjördis Bratt, Ragna Sallmén och Einar Florin. Deras mor Lydia hade avlidit i en ålder av 57 år på hösten året innan. Fadern Johan August gick bort 61 år gammal.

Johan August Florins (1841–1902) namn är främst förknippat med det patologiska institutets tillkomst i Helsingfors. Som ansvarig patolog i början av 1870-talet verkade han energiskt för att institutet skulle få en egen byggnad. De första ritningarna till huset vid Snellmangatan uppgjordes under Florins ledning av den svenske slottsarkitekten Johan Erik Söderlund i Stockholm. År 1878 utnämndes Florin till medicinalråd.

Florin uppges redan som tonårig skolelev ha visat stort intresse för konst och litteratur. Under studietiden på 1860-talet tog han del i det litterära akademiska livet, uppträdde gärna som tillfällighetsdiktare och ivrade för den svenska kulturen och språket. En bekräftelse på det genuina intresset var anslutningen som stiftande medlem i SLS under dess första verksamhetsår. Ett annat uttryck för Florins omsorg om invånarna i den stad där han föddes och bodde var innehavet av tjänsten som s.k. fattigläkare åren 1869–78. Han blev samtidigt medlem av stadens fattigvårdsdirektion.

Efter att han 1877 hade ingått äktenskap med Lydia Carlström, dotter till kommerserådet Karl Emil Carlström i Kristinestad, blev det Florinska hemmet en ofta anlita samlingspunkt för folkbildare, journalister och artister av olika slag. Fru Florins bidrag blev att ge hemmet en trivsam prägel för återkommande, uppskattade tillställningar. Makarna uppges ha förenats i en gemensam önskan att vårda de svenska strävandena i huvudstaden, något som fonden efter dem manifesterade.

Johan och Lydia Florin var fotointresserade och tillhörde en klubb för amatörfotografer i Helsingfors under tio år i slutet av 1800-talet. Familjen förevigades av Daniel Nyblin i hemmet vid Myntgatan i Helsingfors: Johan och Lydia med barnen fr. v. Hjördis (Bratt), Ragna (Sallmén), Einar och Lisi (Krohn).

Johan Florin fotograferad, troligtvis av hustrun Lydia 1887, med döttrarna Hjördis och Lisi på utfärd vid Furumo i Dickursby.

Florinska kommissionen

Svenska litteratursällskapet blev under elva år, 1911–21, föremål för flera donationer med tanke på läkarvetenskapens och folkhälsoarbetets utveckling. Den första stora donationen gav upphov till Florinska kommissionen, som med sina egna arbetsuppgifter krävde en särskild förvaltningsorganisation inom litteratursällskapet. Lösningen på en i praktiken svår-bemästrad situation blev bildandet av Samfundet Folkhälsan i svenska Finland. Efter konsultation med donatorerna bakom Florinska kommissionen överfördes per styrelsebeslut fem av fonderna till Folkhälsan den 1 juni 1921. De representerade då ett sammanlagt kapital på drygt 1,15 miljoner mark (ca 350 000 euro), varför det var fråga om en icke obetydlig decimering av litteratursällskapets dåvarande fondkapital. Härtill kom ytterligare en fond bildad efter Samfundet Folkhälsans tillblivelse och överförd till det 1922 med ett kapital på 300 000 mark.

Den utveckling som ledde till Florinska kommissionens uppkomst och tio år senare med ett betydande boägg till grundandet av Samfundet Folkhälsan har beskrivits i den första delen av litteratursällskapets historik *Forskning och vitterhet*. I korthet var det alltså fråga om att folkhälsofrämjande arbete som sådant var en främmande uppgift för ett litterärt sällskap. Florinska kommissionens verksamhet försvårades ibland i praktiken av att den hade behövt agera som en juridisk person. SLS:s styrelse medverkade aktivt till bildandet av det nya samfundet och upplevde det som en lättnad när Folkhälsan kunde inleda sin verksamhet.

Florinska kommissionens fonder och deras upphov presenteras här i en följd, avvikande från den i övrigt kronologiska ordningen.

PEHR ULRIK FLORINS FOND NR 30

GRUNDKAPITAL 1911: 100 000 MARK

Ursprunget till Floriska kommissionen var en donation på 100 000 mark (360 000 euro), gjord av fröken Jenny Florin (1854–1925) den 25 april 1911. SLS reagerade med omedelbar verkan och sammankom redan följande dag till ett styrelsemöte. Man kunde då konstatera att gåvobrevet var uppgjort för »fullföljande en af min af lidne fader, medicine- och kirurgie doktorn Pehr Ulrik Florins, i lifstiden uttalad tanke för läkarvetenskapens främjande«. Litteratursällskapet torde genast ha noterat att ändamålet för donationen låg utanför dess egentliga verksamhetsområde. Men gällande premisser uppfylldes med en formulering i gåvobrevet: »... att främja literär värksamhet på svenska språket genom prisbelöningar och understöd.« Att donator avsåg medicinsk litteratur var underförstått i och med det tidigare formulerade huvudmålet för fonden och tillägget att bedömningen skulle ske med anlitan av ett för uppgiften utsett »sakkunnigt biträde«.

Styrelsen tvekade inte »att med största tacksamhet mottaga den vackra och betydande donationen med beaktande och noggrant uppfyllande av de i gåvobrevet fastställda stipulationerna«. Jenny Florin uppvaktades omgående av litteratursällskapets ordförande M. G. Schybergson och statsarkivarie Reinhold Hausen, vilka framförde styrelsens tack för den största donation som dittills hade mottagits.

Fonden fick namn efter dess ursprungliga tillskyndare Pehr Ulrik Florin (1810–1890). Han verkade som stadsläkare i Helsingfors 1841–75, förestod vaccindepoten och blev professor 1868. Han hörde också till kretsen av stiftande medlemmar då SLS grundades 1885. Han avled som en förmögen man. I äktenskapet med Sofie Elise Törnqvist föddes sju barn, av vilka Jenny var den enda som uppnådde vuxen ålder. Hon växte upp i den s.k. Florinska gården i hörnet av Bulevarden och Georgsgatan i Helsingfors, på 1800-talet ett tidstypiskt envånings trähus, som stod kvar ännu under 1900-talets första decennium. Enligt uppgift hyste Jenny Florin en varm kärlek för sin hemstad och för gården Margreteberg i Esbo. Där tillbringade hon somrarna omgiven av en skara trotjänare och där avled hon i september 1925.

Ett utmärkande drag för Jenny Florin blev den välgörenhet som hon ofta utövade i tysthet. Kända objekt för hennes understöd var arbetshemmen för fattiga barn i Helsingfors, Stadsmissionen och Esbo sjukhus. Hon tillhörde under många år sjukhusets styrelse.

Bildandet av Florinska kommissionen och dess verksamhet har rätt utförligt beskrivits av Torsten Steinby, varav en sammanfattning kan återges. Det gick inte helt friktionsfritt att formulera stadgar och utse medlemmar.

Jenny Florin

Florinska kommissionen fick sitt namn efter doktor Pehr Ulrik Florin, vars förmögenhet ärvdes av dottern Jenny Florin, det enda av hans barn som uppnådde vuxen ålder. Hon blev känd för sin välgörenhet och växte upp i en för hennes tid typisk rikemansgård i hörnet av Bulevarden och Georgsgatan i Helsingfors. Den Florinska familjens andra hem var gården Margreteberg i Esbo. De stående manspersonerna på bilden från 1880-talet är Pehr Ulrik Florin och regeringsrådet August Florin.

Kommissionen fick sju ledamöter, av vilka de flesta var läkare och med Hausen som representant för SLS. Formuleringen att arbetet skulle utföras »utan Sällskapetets hörande« blev dock struken i stadgarna.

Verksamheten fastställdes till att »använda den disponibla årsräntan för åstadkommandet af en allsidig vetenskaplig undersökning af den svensktalande befolkningens i Finland fysiska och psykiska hälsa samt de förhållanden, som kunna anses utöfva inflytande på densamma«. Det praktiska arbetet blev rätt omfattande, även om uppgjorda planer flera gånger blev ofullbordade på grund av bristfälliga personella och ekonomiska resurser.

En omfattande undersökning, som utfördes i dåvarande Tenala socken i Västnyland 1912, kan stå som ett exempel på kommissionens sätt att tänka och arbeta. Befolkningen kartlades grundligt, statistiska uppgifter inhämtades ur kyrkoarkiven, och kostvanor och ekonomiska förhållanden granskades. Även en genetisk kartläggning ingick i arbetsprogrammet och

resultaten dokumenterades och publicerades i digra rapporter. I vilken utsträckning de kan anses ha något vetenskapligt värde är svårt att bedöma.

Med tiden kom kommissionens arbete alltmer att förskjutas från vetenskapligt inriktade uppgifter till ett aktivt folkhälsoarbete. Till utvecklingen i denna riktning medverkade övriga fonder som tillkom med anslutning till Florinska kommissionens mål.

JÄGARKAPTEN BERTEL PAULIGS FOND NR 106

GRUNDKAPITAL 1918: 200 000 MARK

För den andra donationen till förmån för folkhälsoarbetet svarade fru Bertha Maria Paulig (1857–1923), titulerad konsulinna efter sin tidigare avlidne man, konsul Gustav Paulig (1850–1907). Hon överlämnade enligt ett gåvobrev daterat den 31 december 1918 en summa på 200 000 mark (66 000 euro) med önskemålet att nio tiondelar av årsräntan skulle användas för »främjande av folkhälsan i Svenska Finland«. Litteratursällskapets styrelse beslöt omgående att ställa de disponibla räntemedlen till Florinska kommissionens disposition. Fru Paulig gav 1921 sitt skriftliga medgivande till att fonden fick överföras till Samfundet Folkhälsan med bibehållande av det ursprungliga syftet. Det torde ha glatt donator under hennes sista år i livet i början av 1920-talet att medlen kom till användning som en första mödrapremiering i finlandssvenska bygder.

Bakom fru Pauligs donation fanns en tragisk händelse. Hennes och Gustav Pauligs son Bertel, född 1892, stupade under en av inbördeskrigets sista strider vid Viborg den 26 april 1918. Efter sin studentexamen 1911 kom han som ung teknolog att ingå i en nyländsk kamratkrets präglad av fosterländsk anda i opposition mot tidens ryska förtryckspolitik. När första världskriget bröt ut 1914 var Bertel Paulig bland de första som sökte sig till jägarutbildningen i Lockstedter Lager. Resan gick över Stockholm där han först anlätades för specialuppgifter. Det gällde att öppna en fungerande förbindelse med utlandet och att leverera uppgifter om isförhållanden, ryska befästningsverk och krigsfartyg med tanke på ett eventuellt förestående tyskt angrepp. I Stockholm fick han också agera medhjälpare åt jägarnas därvarande ombudsman, fil.dr Herman Gummerus. Tysklandsfararna behövde pass och pengar samt ordnade postförbindelser. Liknande uppgifter fick han därefter sköta i Berlin innan han sommaren 1915 kunde inleda sin militära utbildning.

Bertel Paulig anses med sina specialuppgifter ha varit en av de aktivaste inom jägarrörelsen. Han avancerade till tysk premiärlöjtnant och *gruppenführer* i Pionjärkompaniet. Vid hemkomsten i februari 1918 hade han

Bertel Paulig

Bertha Paulig

också stridserfarenhet i bagaget och fick befälet över andra kompaniet i femte jägarbataljonen i Kajana. När den unge frihetskämpen stupade lämnade han efter sig sju noggrant förda dagböcker från åren 1914–18. Den sista anteckningen är gjord dagen före hans död. 20 år senare utkom en minnesskrift över studenten-jägaren Bertel Paulig, författad av hans student- och krigskamrater Erik Heinrichs, Edvard Hanell, Walter Horn och Ragnar Nummelin. Heinrichs var den jägare som avancerade längst, till general av infanteriet och försvarsmaktens kommandör.

Modern önskade med sin betydande donation hugfästa den stupade sonens minne. Makarna Paulig hade redan tidigare gjort sig kända som mecenater på olika områden. Ett bestående resultat av deras välgörenhet är den svenska barnträdgården Bertha-Maria Hemmet i Tölö, som de med en donation 1901 lät bygga och inreda under nio års tid, sedermera tusentals barn till glädje och gagn. Det var långt innan kommunerna kom med i bilden. När det väl skedde i Helsingfors fick fru Paulig en välförtjänt plats i stadens barnträdgårdsdirektion. Barnträdgården vid Tölögatan befann sig endast ett litet stycke från familjens hem, Villa Humlevik, sedermera inköpt av Helsingfors stad. Ända till sin död vid 66 års ålder lär fru Paulig ofta ha tittat in på den efter henne uppkallade barnträdgården. Ett annat uttryck för hennes intresse för barn var att hon under många år engagerade sig i tyska barns sommarvistelse i Finland, ett projekt som hennes man hade initierat.

Släkten Paulig härstammar från Tyskland, där Gustav föddes i Lybeck. Han flyttade 23 år gammal till Helsingfors och till en anställning som lågavlönad kontorist, som dock gav goda praktiska insikter i den merkantila bana som blev hans. Mer eller mindre tomhänt grundade han vid 26 års ålder en import- och partiaffär, som specialiserade sig på kaffe. Företaget utvecklades snabbt till landets största kaffeförädlingsfabrik och med tiden till en livsmedelsindustri av stora mått.

Hustrun Bertha var född Bohnhof som dotter till en trädgårdsmästare i Helsingfors. Paret gifte sig 1876 och fick sju barn. Av barnen blev det sonen Eduard (1889–1953) som senare i egenskap av huvudägare fortsatte familjeföretagets expansion.

Konsul Paulig engagerade sig också i stadens utveckling och var under två treårsperioder medlem av stadsfullmäktige. Hustrun överlevde maken med 16 år och kom under denna tid att aktivt fortsätta både i ledningen för företaget fram till 1919 och med sitt filantropiska engagemang. När hon avled var nekrologen i *Svenska Pressen* talande publicerad under rubriken »God«.

DOKTOR VICTOR LINDBERGS FOND NR 141

GRUNDKAPITAL 1920: 50 000 MARK

Under år 1920 mottog SLS hela tre donationer avsedda för folkhälsoarbetet och därmed predestinerade för Florinska kommissionen och senare för Samfundet Folkhälsan. Enligt ett donationsbrev av den 21 mars 1920, på årsdagen efter doktor Victor Lindbergs (1853–1919) död, donerade hans änka Mary Lindberg (1860–1941) 50 000 mark (18 500 euro) i statsobligationer med 5,5 procents ränta till litteratursällskapet.

Fonden skulle bära doktor Lindbergs namn och räntemedlen skulle tillfalla fru Lindberg, född Stjernvall, under hennes livstid. I samråd med donator överenskom man redan hösten 1920 att den stipulerade livräntan skulle upphöra med utgången av samma år. Fru Lindberg gav också sitt skriftliga samtycke till att fonden med oförändrad status överfördes till Samfundet Folkhälsan.

Fondens ändamål var i donationsbrevet i första hand preciserat »för vetenskapliga undersökningar rörande den svenskspråkiga befolkningens i Finland andliga och kroppsliga hälsa«. Det ena donationsvittnet var professor Jarl Hagelstam och han antas ha medverkat till formuleringen och tillägget om att ifall ett svenskspråkigt institut för ärftlighetsforskning skulle inrättas kunde avkastningen från Lindbergs fond användas också för detta ändamål. Detta forskningsområde var vid denna tid föga känt i Finland och Hagelstam hade som docent och stipendiat stiftat bekantskap med disciplinen i Tyskland.

Victor Lindberg föddes i Storkyro socken, där hans far verkade som förvaltare vid Orisbergs järnbruk. Efter studentexamen 1871 studerade Victor Lindberg medicin och blev legitimerad läkare 1882. Han invaldes som ledamot i Finska Läkaresällskapet och i Societas pro Fauna et Flora Fennica. Hans frånfälle i mars 1919 förbigicks av någon anledning med tystnad i offentligheten, en omständighet som möjligen påverkade hustrun att ett år senare med en fond hugfästa makens minne.

Victor Lindberg

Mary Lindberg

ANNA KJÖLLERFELDTS MINNESFOND NR 147

GRUNDKAPITAL 1920: 40 500 MARK

För den andra donationen under år 1920 folkhälsan till fromma svarade fru Anna Kjöllerefeldt (1854–1953). I ett brev undertecknat den 6 maj donerade hon 180 aktier i Nordiska Föreningsbanken, beräknade till ett dåtida värde av ca 40 500 mark (ca 15 000 euro). Donationen var förknippad med förbehållet att avkastningen på aktierna skulle tillfalla en namngiven person under dennes livstid. Därefter skulle avkastningen användas »till

främjande av folkhälsan i Svenska Finland på sätt Florinska kommissionen anser lämpligt«. Donators medgivande inhämtades då fonden 1921 överfördes till Samfundet Folkhälsan.

Anna Kjöllersfeldt föddes som dotter i kommerserådet Paul Sinebrychoff den äldres stora familj. Vid 18 års ålder gifte hon sig med kollegieassessor Emil Kjöllersfeldt. 50 år gammal blev hon änka och fann en livsuppgift i välgörenhet. Hon titulerades »assorskan« och blev en välkänd person, som syntes på konserter och andra kulturella begivenheter upp i hög ålder. Enskilda medmänniskor hjälpte hon för det mesta i tysthet. När hon avled sörjdes hon av barn, barnbarn och barnbarnsbarn samt en som »otalig« betecknad skara av vänner och bekanta, som hon hade hjälpt.

Wilhelm Schauman

BERGSRÅDET WILHELM SCHAUMANS FOND NR 151

GRUNDKAPITAL 1920: 750 000 MARK

Donationsåret till förmån för Florinska kommissionen kulminerade sommaren 1920 då bergsrådet Wilhelm Schaumans (1857–1911) arvingar meddelade, att de önskade hedra minnet efter fadern och modern Mimmi Schauman med en donation på 750 000 mark (280 000 euro). Ändamålet var i gåvobrevet fastställt till att avkastningen skulle »användas till främjande av folkhälsan i svenska Finland och särskilt i svenska Österbotten på sätt Florinska kommissionen anser ändamålsenligt«. I praktiken kom Schaumans fond i enlighet med donatorernas önskemål och godkännandet av överföringen till Folkhälsan att främja folkhälsan bland den svenskspråkiga befolkningen i Österbotten. År 1998 sammanslog Folkhälsan fonden med två andra fonder till den s.k. Regionfonden.

Få finländska namn är så förknippade med entreprenörsanda och skapande av storindustri som Wilhelm Schaumans. Han föddes i Jakobstad, blev student i Vasa 1876 och utexaminerades tre år senare från Polytekniska institutet i Helsingfors, senare Tekniska högskolan. Det har berättats om honom att han tog en första anställning som vanlig arbetare vid en cikoriafabrik för att studera tillverkningsprocessen. Hans stora intresse för fabriken maskiner föll inte ledningen i smaken och han avskedades.

Efter fyra år i olika befattningar vid en metallfabrik i S:t Petersburg var ingenjör Schauman rustad och motiverad för en återkomst och etablering i hemstaden. Hans unga hustru Mimmi, född Roos i Jakobstad, lär väsentligt ha bidragit till beslutet. Hon glädde sig senare åt att få se familjens sex barn växa upp i en trygg miljö. År 1893 etablerades den första cikoriafabriken i en bagarstuga i Jakobstad. När den nio år senare brann ned till grunden flyttades cikoriatillverkningen till Alholmen, där den Schauman-

ska affärsrörelsen sedan växte i snabb takt. Fabriken blev landets ledande tillverkare av cikoria. Ett företag för export av rundvirke grundades tillsammans med en bolagsman och fortsatte senare som ett sågverk i Schaumans ägo. Alholmen blev också stationeringsort för Europas nordligaste sockerraffinaderi som verkade till 1918.

Wilhelm Schauman blev snabbt noterad av stadens största företag, den gamla tobaksindustrin Strengberg. Han invaldes i dess direktion och blev senare både direktionsordförande och verkställande direktör. Vid 50 års ålder var Wilhelm Schauman ett aktad man och förlänades bergsråds titel. Vid sidan av sin affärsverksamhet hann han aktivt ta del i kommunalpolitiken med över 20 år i stadsfullmäktige. Expansionen fortsatte under bergsrådets sista år i livet trots tilltagande hjärtbesvär. Yxpila ångsåg köptes och landets första stora fanerfabrik grundades i Jyväskylä. Den hann Schauman emellertid aldrig se färdigställd då han plötsligt avled under en kombinerad affärs- och rekreationsresa i Berlin.

Wilhelm Schaumans cikoriafabrik på Alholmen i Jakobstad ca år 1900. Som störst var den en betydande anläggning med en på bilden församlad arbetsstyrka på flera tiotal personer. Cikorian var länge ett för vanliga konsumenter överkomligt koffeinfritt kaffesurrogat.

Hulda Qvickström

HULDA QVICKSTRÖMS TESTAMENTSFOND NR 162

GRUNDKAPITAL 1921: 300 000 MARK

Vid bouppteckningen efter »enkeassessorskan« Hulda Qvickström, född Schauman (1847–1921), konstaterades att hon två år tidigare skrivit ett testamente till förmån för Florinska kommissionen. Fonden, med ett grundkapital på 300 000 mark (90 000 euro) upptogs i SLS:s »Minnesbok« som nr 162, trots att överenskommelsen redan var klar om att Samfundet Folkhälsan skulle fortsätta som Florinska kommissionens efterföljare och överta dess fonder. Likväl avsåg litteratursällskapet först att behålla denna testamentsfond och endast avstå från den disponibla räntan till Folkhälsan.

I testamentet var ändamålet klart preciserat: efter en fastställd årlig livränta på 3 000 mark åt en i Åbo bosatt anförvant skulle återstoden »användas till vetenskapliga undersökningar af den svenska befolkningens i Finland andliga och kroppsliga hälsa i hufvudsaklig överensstämmelse med det program, som gäller för användningen af räntemedlen från Pehr Ulrik Florins fond. Skulle i Finland inrättas ett svenskt institut för ärftlighetsforskning, kunna räntemedel efter pröfning af den Florinska kommissionen, fullständigt eller till en del tagas i anspråk för sagda institut.«

Någon oklarhet om Hulda Qvickströms preferenser fanns alltså inte, men hennes medgivande hade behövts för fondens överförande till Folkhälsan. Denna formalitet uppfylldes i april 1922 efter att Folkhälsan i en skrivelse hänvisat till ett redan i februari 1921 daterat tillägg till Qvickströms testamente. Efter avdrag av förvaltningsprovision överlämnades fonden jämte influten ränta till Folkhälsan.

Att Hulda Qvickström ömmade för folkhälsan i allmänhet, och under sin sista tid för samfundet med samma namn, var helt naturligt. Hon var syster till Samfundet Folkhälsans grundare och första ordförande, professor Ossian Schauman. Det tredje bemärkta syskonet var Wilhelm Schauman.

Hulda Schauman gifte sig 1872 med hovrättsassessorn Herman Abel Qvickström, som avled 1880. Efter hans död levde makan som änkeassessorska i Helsingfors i drygt 40 år.

CLARA ALINE KJÖLLERFELDTS TESTAMENTSFOND NR 184

ICKE MOTTAGET KAPITAL, 1923 CA 250 000 MARK

En icke obetydlig, men opreciserad förmögenhet som fröken Clara Aline Kjöllerfeldt lämnade efter sig hann bli inskriven i SLS:s »Minnesbok« som fond nr 184, men mottogs aldrig av litteratursällskapet. Orsaken var att det utförliga testamentet innehöll ett flertal förbehåll och att donator lev-

de till 1923, varvid Samfundet Folkhälsan betraktades som den naturliga mottagaren av donationen.

Clara Aline Kjöllnerfeldt hade verkat som pianolärlarinna innan hon utbildade sig till sjuksköterska vid Sabbatsbergs sjukhus i Stockholm. Efter studierna tog hon tjänst som privat sjuksköterska i Meran i Frankrike, därifrån hon efter krigsutbrottet 1914 återvände till hemlandet. Fem år senare skrev hon sitt testamente, i vilket hon efter en kontakt med litteratursällskapets dåvarande skattmästare, professor Axel Wallensköld, gjorde SLS till sin huvudarvinge. Men innan kvarlåtenskapen fick disponeras skulle flera ålägganden verkställas: belopp skulle inbetalas för ständigt underhåll av fyra familjegravar samt för Finlands Djurskyddsförening och föreningen Finska Röda Stjärnan. Därtill skulle en syster erhålla fastställda belopp. Systemen och i andra hand två systerbarn tillskrevs också allt lösöre. Av den återstående förmögenheten skulle systemen ytterligare uppbära en livränta på 6 000 mark per år. För SLS innebar det att den enda avkastning man kunde ha fått, det vill säga för året 1923, i sin helhet tillföll systemen.

Donators kungstanke i testamentet var att SLS med en efter hand växande kvarlåtenskap skulle »upprätta och uppehålla en vårdanstalt för obildbara och andesvaga epileptiska barn ur svenskspråkiga hem i Finland«. Fröken Kjöllnerfeldt hade redan namngivit vårdanstalten, »Mai-Hemmet«, och beskrev utförligt på en hurudan plats det borde placeras och hur verksamheten skulle läggas upp. Till och med en namngiven, sakkunnig direktion fanns upptagen i testamentet. Överlåtelsen av Clara Aline Kjöllnerfeldts fond till Folkhälsan skedde efter hennes död och med hennes arvingars samtycke i slutet av år 1923. Hela 35 år senare kom hälften av fondens kapital till användning för anläggningskostnaderna i samband med föreningen Barnens värns uppförande av Barnens by. Samtidigt bestämdes att avkastningen från återstoden av kapitalet årligen används för att täcka byns löpande utgifter, så länge inrättningen vårdar »obildbara andesvaga barn«.

Clara Aline Kjöllnerfeldt

Det tidiga 1900-talets donatorer

PAUL WERNER LYBECKS TESTAMENTSFOND NR 31

GRUNDKAPITAL 1911: 30 000 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 416 196,57 EURO

Vicehäradshövdingen, fil.mag. Paul Werner Lybeck (1861–1911) efterlämnade ett testamente med exakta formuleringar om hur SLS skulle disponera en donation på 30 000 mark (108 000 euro). Det var fråga om en för tiden betydande summa som pris »för förtjänstfull skönlitterär författarverksamhet på svenska språket«. På grund av ett förbehåll i testamentet kunde det första Lybeckska priset utdelas först 1920 till ett av inflationen kraftigt reducerat värde.

Vid sidan av sin domargärning gjorde sig Lybeck under sitt 50-åriga liv känd för tidningsartiklar om den österbottniska allmogens leverne. Enligt en nekrolog i *Hufvudstadsbladet* var artiklarna skrivna i »en originell och fängslande stil och utgöra folkpsykologiska dokument av stort värde«. Den svenska litteraturen och språket var ett dominerande intresse för Lybeck, dokumenterat i att han på 1880-talet först avlade filosofie kandidatexamen innan han gav sig i kast med juridiken. Som auskultant vid Vasa hovrätt och senare som tingsdomare förvärvade han sig kännedom om det österbottniska folklynnet och karaktären, som sedan kunde studeras i hans skönlitterära alster. Tilltagande ohälsa till följd av en hjärtåkomma ledde till tidigt avslutad tjänstgöring och vistelser utomlands, varvat med fortsatt skrivande i Nykarlebyhemmet. Som skribent hamnade han dock i skuggan av brodern, skalden Mikael Lybeck.

Sitt utförliga testamente skrev Lybeck ett drygt år före sin bortgång. Som motiv för sin donation anförde han en önskan att för framtiden bevara en del av den förmögenhet som fadern Johan Adolf Lybeck hade skapat. Den var förvärvat under ett långt liv som handelsman, skeppsredare och rådman i Nykarleby. Testator föreslog dock inte en fond uppkallad efter fadern, utan föreskrev att penningsumman skulle förvaltas »som en särskild, bestående, säkert placerad och räntebärande fond«. SLS gav den helt naturligt namn efter donator. Beträffande belöningen av verk på svenska var preciseringen noggrann och skulle utdelas »företrädesvis åt finländska författare eller författarinnor, uttalande jag härmed ock en önskan att skönlitterärt arbete med historiskt och särskilt s.k. fornnordiskt ämne måtte, för såvidt detsamma i öfrigt kan anses inneha nödiga kvalifikationer, varda ihågkommet«. Donator garderade sig också gentemot eventuella framtida förändringar i det finländska samhället och dess institutioner. I fall av att Svenska litteratursällskapet skulle upplösas eller det svenska språket marginaliseras i Finland förordades en överföring av fonden till Sverige.

Förbehållet i testamentet, som gjorde att SLS fick vänta på utdelning, gällde en bestämmelse om att ränteavkastningen under de sex första åren skulle tilldelas lektorn vid Nykarleby folkskollärarseminarium K. E. Wichmann. Detta »såsom en erkänsla för det myckna han i dikt och gerning oförtrutet och utan lön verkat för den svenska saken i detta land«. Enligt Steinby hade Lybeck ett personligt motiv för sitt förbehåll: »... i vetskap om att han snart skulle dö ville han på ett finkänsligt, men för Litteratursällskapet förpliktande sätt ge sin skaldebroder ett ekonomiskt stöd«. Karl Erik Wichmann (1856–1938), känd under pseudonymen Gånge Rolf, anses ha varit den främste representanten för storvulen och romantisk svenskhetsdiktning, ofta med historiska förtecken.

Efter sin död kom Paul Werner Lybeck därmed, med stöd av sitt testamente och sin fond, att utöva en social verksamhet han inte hann med under sin livstid.

KARL HJALMAR APPELQVISTS TESTAMENTSFOND NR 32

GRUNDKAPITAL 1922: 10 700 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 6 119,25 EURO

Karl Hjalmar Appelqvist (1862–1911), överlärare i de klassiska språken vid Svenska normallyceum i Helsingfors, skrev ett utförligt testamente i april 1910. I september följande år föll han ihop och avled under en promenad på Alexandersgatan. Med sin mor, änkefru Edla Appelqvist inskri-

Paul Werner Lybeck

Hjalmar Appelqvist

ven som arvinge i första hand, kunde förmögenheten fördelas först drygt tio år senare. Modern fick under sin livstid lyfta räntorna på det efterlämnade kapitalet i bankdepositioner och aktier.

Litteratursällskapet var upptaget som en sista förmånstagare till återstoden av kapitalet sedan fastställda donationer efter moderns död först fördelats till släktingar och andra förmånstagare. Donationen till SLS var gjord »för att i enlighet med Sällskapets ändamål användas«. Appelqvist hade själv namngivit sina utredningsmän, Georg Borenus och V. T. Rosenqvist. Den senare bevakade testamentet också för SLS:s del och utfallet beräknades i februari 1912 bli 8 000–9 000 mark. När pengarna tio år senare blev tillgängliga uppgick summan till 10 700 mark, vars värde dock under tiden hade sjunkit till en tiondel av det ursprungliga.

Fil.dr Appelqvist hade vid sidan av sin lärarbana stått litteratursällskapet nära. Vid årsfesten 1910 höll han ett föredrag under rubriken »Euripides' Hippolytos, en antik förebild till Runebergs Leontes«. Föredraget trycktes i den därefter utkomna delen av *Förhandlingar och uppsatser*. Appelqvist var en stor Runebergkännare och innehade upplagor med handskriftskollationer av nationalskalden, vilka han också testamenterade till SLS. Litteratursällskapet hade också använt sig av hans sakkunskap då han tillsammans med C. G. Estlander utgav normalupplagan av Runebergs *Samlade arbeten*.

En betydande förmånstagare blev också skolan där Appelqvist arbetade och stortrivdes under 22 år. Med undantag av ovan nämnda verk fick Normallyceum genast motta en stor boksamling inklusive fotografier och antika mynt. Senare tillkom en summa på 5 000 mark för inköp av nyare litteratur. Den största enskilda summan på 15 000 mark donerades för att upprätta en fond för utdelning av årliga stipendier vid den klassiska linjens gymnasieklaser.

Hjalmar Appelqvist hyllades efter sin bortgång i översvallande ordalag i en nekrolog i *Hufvudstadsbladet* och i en minnesruna av vännen V. T. Rosenqvist i *Pedagogiska föreningens tidskrift*. Den avlidne beskrevs som en av »landets yppersta pedagoger, en ovanligt kunskapsrik man icke blott i sina hufvudämnen, utan i de humanistiska ämnena öfver huvud samt i all synnerhet i pedagogik«. Hans läroämnen var latin, grekiska och historia samt pedagogik tillämpad på dåtidens praktiska lärarutbildning vid skolan. Både auskultanter och elever förutspåddes »städse minnas honom icke blott som den skicklige läraren, utan äfven som den varma, ädla människan, alltid intresserad för deras framgångar i lifvet«.

FONDEN FÖR C. G. ESTLANDERS GRAVMONUMENT NR 33

GRUNDKAPITAL 1911: 8 224,35 MARK
AVSLUTAD EFTER FULLGJORD UPPGIFT

Litteratursällskapet första ordförande Carl Gustaf Estlander blev efter sin död den 28 augusti 1910 föremål för ett flertal hedersbetygelser, varav den synligaste för eftervärlden är gravmonumentet som restes över honom. Det tillkom efter ett enhälligt beslut av sällskapets styrelse och årsmöte samt enbland medlemmarna föranstaltad insamling 1911, som inbringade 8 224,35 mark (29 500 euro).

Monumentet på gamla begravningsplatsen i Helsingfors är en imponerande hög skapelse i polerad svart granit, krönt av professor Estlanders byst i brons. Gravvården planerades av arkitekten, professor Gustaf Nyström (1856–1917) och för bysten svarade skulptören Walter Runeberg (1838–1920). Utgifterna för monumentet uppgick till totalt 9 117,32 mark, varvid ett litet underskott fick täckas med litteratursällskapets medel. Minnesvården avtäcktes högtidligt och inför en talrik publik den 29 september 1912. Minnstalet hölls av dåvarande ordföranden, professor Magnus Gottfrid Schybergson, som en sista gång i raden av många tal fick harangera sin föregångare och sällskapets hedersordförande.

Skötseln av gravvården övergick till SLS först 1936 efter att familjen Estlander själv avstått från att handha den.

KARL EMIL TOLLANDERS DONATIONSFOND NR 34

GRUNDKAPITAL 1911: 50 000 MARK
FONDKAPITAL 31.12.2009: 925 441,73 EURO

Litteratursällskapets kanske mest kända fond, ur vilken det största årliga priset utdelas, härstammar från 1911. Men utan tre generationers samfälliga strävanden att förkovra fonden hade den aldrig vuxit till sig som den gjort eller fått den dignitet den uppnått.

Donationsfonden fick sitt namn efter bankiren Karl Emil Tollander (1854–1911), vars hustru Elsa omsatte hans önskan att till SLS donera 50 000 mark (180 000 euro) att förvaltas till donators minne. Hans önskemål återspeglas i hustruns donationsbrev: »I syfte att befrämja sträfvandena för svenskt språk och svensk odling samt i någon mån motverka följderna af en mot dess sträfvanden kulturfiendlig politik.« Vidare fastställdes att pris »utges för skönlitterära arbeten på svenska språket eller för vetenskapliga forskningsarbeten inom området för sällskapets verksamhet«. Efter kapitaltillskott från den Tollanderska släkten sedan 1950-talet har fonden från och med den 5 februari 1971 kunnat utdela de största

Högt över andra gravmonument reser sig Carl Gustaf Estlanders gravvård. Minnesmärket över SLS:s grundare och första ordförande utfördes i polerad svart granit krönt av en byst i brons.

Emil Tollander

Elsa Tollander

enskilda prisen vid litteratursällskapets årshögtider. Fondens tillväxt och styrka blev en familjeangelägenhet.

Den tredje generationens representant, dipl.ekon. Ingmar Tollander minns sin far, förvaltningsrådet Rolf Tollander (1892–1975), som en person som högtaktade sina föräldrar. Känslan för att med pietet förvalta arvet efter Emil och Elsa Tollander blev därför först en andra och sedan en tredje generations angelägna förpliktelse.

Karl Emil Tollander föddes i Helsingfors som son till den från Sverige inflyttade Johan Magnus Tollander och hans hustru Elvine, född Trompetter, från Estland. Inför bröllopet hemförde brudgummen sin unga brud från Reval med häst och släde över Finska viken. Parets hem, en trävilla med vacker trädgård, låg i Helsingfors dåvarande utkanter vid Hagasundsgatan, nuvarande Centralgatan. Emil växte upp i en stor syskonskara i ett hem med livligt umgänge. Ett liknande umgänge med sångare, musiker och konstnärer präglade senare hans eget hem.

Emil Tollander inskrevs i Tekniska realskolan i Helsingfors, på sin tid ett mellanting mellan industriskola och tekniskt läroverk. Efter avlagd examen blev han antagen till Polytekniska institutet, senare Tekniska högskolan. Ingenjörstudier fick ett plötsligt slut då han under en gymnastiklektion föll från ett redskap och fick en skada som visade sig bli bestående. När han sent omsider fick lämna sjukbädden var han svårt halt för resten av livet. En god familjevän ordnade arbete åt den olycksdrabbade ynglingen vid statsjärnvägarna. Emil hade tid och kvalifikationer för mycket mer än så: vid sidan av arbetet började han bedriva affärer med allt större framgång. Efter giftermålet 1888 med Elsa von Hertzen, enligt uppgift en bildad och samhällsintresserad dam, sköt affärsrörelsen fart och statens levebröd övergavs.

Han skapade under två decennier därefter en blomstrande bankir-rörelse. Redan under sin livstid gjorde han sig känd som en förkämpe för sitt modersmål och svenska kultursträvanden. Redan före sin testamenteriska donation till SLS hade han donerat en engångssumma på 25 000 mark. Litteratursällskapet hade nämligen föreslagit att ett statligt pris på ifrågakvarande belopp skulle tilldelas skalden Hjalmar Procopé, men regeringen satte tummen ner. Donator räddade situationen med sin gåva och yttrandet att det »tycks verkligen vara nödigt för sällskapet att kunna stå för sig själv, oberoende av en politisk regering«.

Tack vare en växande förmögenhet kunde makarna Tollander unna sig en guldkant på livet. Hemmet i innerstaden fylldes efter hand med konstverk, främst av tidens främsta inhemska målare och blev också en

uppskattad samlingsplats för konstnärer och vänner. Bäst tycks paret ha trivts på sin vackra sommarvilla Majniemi i Jollas, som inköptes i slutet av 1800-talet. Under några år i början av 1900-talet innehade makarna också Rastböle gård, vars skötsel dock blev för betungande.

Makarna Tollanders testamentariska förordnanden reflekterar deras intressen och prioriteringar. SLS som den största förmånstagaren fick sin givna plats med sin roll som förespråkare för svenskheten. Samtidigt uppfattades institutionen som ett bålverk mot tidens förryskning. När sonen Rolf, med annars utmärkta skolbetyg, kom hem med vitsordet 5 i ryska, lär pappa Emil ha varit nöjd med en siffra som var »just lämplig«.

Emil Tollanders eget handikapp resulterade i en donation på 25 000 mark till Föreningen för de lyttas bistånd. Makarnas intresse för svenskan som skolspråk kom till uttryck i en donation till Svenska folkskolans vänner på 10 000 mark och ett anslag på 2 000 mark specifikt för Nordsjö-Botby folkskola. Denna skola var något av ett skötebarn för makarna, också långt efter att de avyttrat Rastböle gård. Skolan fanns på gårdens marker och Emil Tollander hade under sin livstid för vana att vid årsavslutningarna överrätta ett stipendium åt skolans bästa elever, en gosse och en flicka. Med räntorna från den i testamentet fastställda summan skulle stipendierna garanteras i fortsättningen.

Efter sin makes död ägnade Elsa Tollander Nordsjö-Botby folkskola större uppmärksamhet än testamentet föreskrev. I en historik om skolan 1883–1922 uppges hon under en följd av 20 år ständigt ha ihågkommit de anställda vid den omhuldade skolan. När bespisingnsfrågan vid folkskolorna aktualiserades på 1910-talet, men inte tycktes leda till resultat, tog fru Tollander ett eget initiativ: med en summa på 1 000 mark lade hon grunden till »Elsa Tollanders bespisingnsfond vid Nordsjö-Botby folkskola«. Räntorna från fonden fick också användas till förplägnad av eleverna vid julfester och exkursioner.

Elsa Tollander var fem år yngre än sin man och överlevde honom med tolv år, då hon avled 63 år gammal i november 1923. Under sin änketid fullföljde hon inte bara sin makes filantropiska dispositioner, utan agerade också på egen hand, bland annat till förmån för kvinnorörelsen.

Sonen Rolf intresserade sig tidigt och med stigande ålder i allt högre grad för den Tollanderska fondens ställning och förkovran. Sin första synliga insats för fonden gjorde han då en särskild medalj instiftades 1930 för utdelning i samband med priset. Under mer än två decennier i slutet av sin levnadsbana bidrog han med donationer till fonden för att motverka den värdeminskning som inflationen förorsakat.

Rolf Tollander

Den Tollanderska medaljen skapades av Gerda Qvist på uppdrag av förvaltningsrådet Rolf Tollander. Medaljen återger på åtsidan fadern Emil Tollanders porträtt i profil och på frånsidan skaldernas bevingade pegas med rum för pristagarens namn och årtal på en papyrusrulle.

Rolf Tollander blev student 1910 från Brobergsska samskolan i Helsingfors, juris utriusque kandidat 1918 och tre år senare vicehäradshövding. Han tjänstgjorde först vid olika ämbetsverk, bland annat som lagfaret industriråd vid industristyrelsen och biträdande föredragande vid justitiekanslersämbetet. År 1928 knöts han som notarie till Högsta förvaltningsdomstolen (HFD), där han verkade 1962 som förvaltningsråd och ledamot av domstolen till sin pensionering. Han redigerade också under några år HFD:s årsböcker och medverkade i fack- och dagspressen med juridiska artiklar. Särintresset, filatelin, blev även föremål för tidningsartiklar. Bland ett flertal styrelse- och revisionsuppdrag inom olika företag märks posten som styrelseordförande för Helsingfors Pant Ab 1962–72.

Hufvudstadsbladets mångårige kulturchef J. O. Tallqvist, ingift i den Tollanderska släkten, omvittnade i en nekrolog att Rolf Tollanders livslånga intresse bestod av konst, litteratur, humanistisk vetenskap och allmänna kultursträvanden. Sina mål dokumenterade han med donationer till Svenska litteratursällskapet och Svenska folkskolans vänner. Den första donationen, den Tollanderska medaljen som gav fonden dess kännetecken, blev ett uppdrag för medaljkonstnären Gerda Qvist (1883–1957). Hon komponerade en medalj som på åtsidan upptar Emil Tollanders porträtt i profil, medan frånsidan visar skaldernas bevingade pegas och en papyrusrulle på vilken pristagarnas namn och prisets årtal ingraveras.

Den första upplagan på 25 medaljer göts i Berlin, men formen förstördes vid ett bombardemang av staden under andra världskriget. När en ny upplaga behövdes i mitten av 1950-talet gjorde Gerda Qvist en ny modell, som i vissa detaljer avvek från den ursprungliga. Av konstnärliga och tekniska skäl präglades medaljen i mörkpatinerad brons vid Walter Schulzes konstgjuteri i Berlin. Medaljen tillverkades i 46 exemplar, av vilka Rolf Tollander överräckte ett exemplar till Finlands nationalmuseum och ett till konstnären. En tredje upplaga på 25 medaljer ombesörjdes av Ingmar Tollander och donerades av honom och hans syster Kristina till SLS vid dess årsmöte i Ständerhuset 1995. Arbetet utfördes vid en ateljé och ett gjuteri i Kottby i Helsingfors. Medaljen göts av metall som återvunnits ur gamla hissuggjul. För utformningen stod Pertti Kukkonen (1954–), som gjort sig känd som medaljkonstnär och skulptör med flera arbeten under 2000-talet utförda också i betong. Kukkonen har blivit flerfald prisbelönad för sin medaljkonst både i hemlandet och utomlands.

Efter en galopperande krigsinflation och en fortsatt penningvärdeförsämring under åren efter kriget skred Rolf Tollander 1953 till handling för att motverka den Tollanderska fondens krympande tillgångar. Han överlät då, till en början under fem år, avkastningen av aktier i ett flertal bolag till SLS. I sin motivering till donationen sade han att: »Avsikten med denna disposition är att i någon mån höja beloppet av det pris Sällskapet utdelar med fondens medel. Genom penningvärdets fall har fonden förlorat den betydelse den tidigare måhända haft och den motsvarar givetvis inte vad min fader hoppats och tänkt.»

Det första betydande tillskottet till fonden följdes under de följande decennierna av nya donationer och ett flertal omdisponeringar av dividender till litteratursällskapets förfogande. Redan i början av 1970 stod det klart att den Tollanderska fondens avkastning stigit till belopp som överskred de pris som årligen utdelades. Samtidigt diskuterade man inom SLS:s styrelse hur de bestämmelser som varit i kraft ända sedan 1886 rörande allmänna prisnämnden borde moderniseras, och hur litteratursällskapets pris kunde höjas till en bättre nivå. Rolf Tollander uppvaktades med en förfrågan huruvida en del av den Tollanderska fondens medel kunde användas för utökandet av sällskapets pris. Efter att ha funderat på saken meddelade Tollander att han kunde tänka sig att bidra till en engångsförhöjning av litteratursällskapets pris, men att målsättningen enligt honom borde vara att: »Tollanderska priset (ett odelat pris) utdelas enligt Sällskapets prövning antingen med räntebeloppet i dess helhet eller med skäligt befunnet belopp, varvid den odisponerade avkastningen komme att

överförs till den Tollanderska fondens kapital; samt att slutskedet komme att innebära en utdelning av ett odelat pris med principiellt samtlig tillbudsstående avkastning. «

Åsikten beaktades när styrelsen i januari 1971 beslöt att litteratursällskapets stora pris inte skulle utdelas under innevarande år, ett beslut som sedan blev bestående. I stället kom räntemedel ur Stiftarnas fond i fortsättningen att användas för höjning av pris och stipendier, där det ansågs befogat. Tollanderska priset blev därmed från och med den 5 februari 1971 SLS:s största pris vid årshögtidens solenna utdelning.

Efter Rolf Tollanders död 1975 överfördes enligt hans önskemål nyttjanderätten till en större post aktier i fem bolag till SLS. För donationen svarade dödsboet bestående av hans andra hustru Helena Sylvia, född Mölsé, och deras barn Ingmar, född 1941, och Kristina, född 1943. Helena Tollander, 17 år yngre än sin man, avled år 2000. Samma år upphörde den då rådande avkastningsrätten, varvid den tredje generationens manlige representant kände det som sin plikt att fortsätta ge fonden tillskott i form av årliga dividender.

Ingmar Tollander föddes den 3 augusti 1941, blev student från Svenska lyceum i Helsingfors och diplomekonom från Handelshögskolan vid Åbo Akademi. Bakom sig har han en karriär i näringslivets tjänst och som egen företagare utan lust att pensionera sig ännu vid närmare 70 års ålder. Han har varit anställd bl.a. vid företagen Airam, Centralandelslaget Enigheten och Onninen. Den egna verksamheten har omfattat disponentskap och ett företag för renovering av bostäder för olika stiftelser. Ett speciellt inslag i livet var åren 1975–78 som han ägnade åt missionsarbete i Namibia tillsammans med hustrun Helga.

Tillsammans har paret slagit vakt om släktens fortbestånd med fyra söner. De äldsta är etablerade på olika områden och den yngste, år 1987 födde Erik, ännu student vid Tekniska högskolan. Av de övriga sönerna är den äldste, Didrik född 1972, vd för ett ursprungligen finskt dotterbolag i Sverige och den två år yngre Vidar sjökaptan och egen redare. När han tillsammans med fadern grundade Vidar Shipping Company Ltd med sedermera tre lastfartyg i utrikestrafik blev det pappans uppgift att sköta

Ingmar Tollander

Lermodellen och modellgipsen till bankiren Emil Tollanders gravvård skapades av Walter Runeberg. Fotografiet är taget av Signe Brander i Runebergs ateljé. På minnesmärket omfamnas den avlidnes porträtt av en bevingad genius med det eviga livets rosor i sin hand. På modellen saknas ännu vingarna. Gravvården restes på Sandudd 1913, två år efter donators död. Graven blev också sista vilorum för hustrun Elsa, sonen Rolf och dennes andra hustru Helena Tollander.

den landbaserade servicen inklusive penningrörelse och bokföring. Tredje sonen Reidar, född 1979, är musiker och kantor i Grankulla samt dirigent för Runebergskören.

Ingmar Tollander har också, förutom omsorgen om släktfonden, vårdat ett annat arv efter fadern och farfadern. Föremål för ett speciellt intresse är sommarvillan Majniemi på Jollas, som farfar Emil inköpte i slutet av 1890-talet, efter att först ha tittat på Zacharias Topelius mera svårtillgängliga Björkudden i Sibbo.

A. G. Geitlin

A. G. GEITLINS TESTAMENTSFOND NR 40

GRUNDKAPITAL 1912: 10000 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 67 376,54 EURO

Referendariesekreteraren Alexander Gabriel Geitlin (1842–1911) avled ogift och hans minne lever kvar i form av två fonder som bär hans namn. I april 1912 meddelade utredningsmännen av Geitlins testamente att SLS ihågkommit med en donation på 10 000 mark (35 000 euro) »för främjandet av Sällskapets aktningvärda och ädla syftemål«. Med samma motivering hade han sex år tidigare till Svenska folkskolans vänner donerat 5 000 mark. Även Finns folkhögskola i Esbo blev ihågkommen i hans testamente med 10 000 mark.

A. G. Geitlin föddes som son till professor Gabriel Geitlin och dennes hustru Anna Lovisa, född Lagus. Hans studier ledde till dubbla examina, filosofie kandidat och juris kandidat. Efter att ha auskulterat vid Åbo hovrätt erhöll han vicehäradshövdingens titel 1871. Han tog tjänst som kopist vid justitiedepartementet och avancerade småningom till referendariesekreterare innan han beviljades begärt avsked med pension 1896. Han avled 68 år gammal.

Geitlin blev välkänd inom en krets av skärgårdsmänniskor, kappseglare och skyttar. På den familjeägda Tallholmen i Esbo hade han från unga år fäst sig vid skärgården och dess svenskspråkiga befolkning. Han tyckte att anskaffande av bättre segelbåtar och uppövande av skjutskicklighet borde uppmuntras. Sålunda arrangerade Geitlin under en följd av år kappseglingar och skyttetävlingar vid Aisarn i Esbo. Den tilltänkta avsikten med tävlingarna tyckte han att var uppnådd med ett livligt deltagande.

Under en tid då många skärgårdsgäster inte hade råd med egen båt var Geitlin en ivrig förespråkare för utvecklandet av skärgårdstrafiken. Från hemholmen fick han se hela kolonier av sommarbostäder växa upp på holmar och öar som tidigare varit obebodda, men som de förbättrade kommunikationerna gjort tillgängliga och eftertraktade.

NIKOLAI AUGUST & MARIA MATHILDA TURDÉNS FOND NR 50

GRUNDKAPITAL 1915: 4 404,69 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 19 570,16 EURO

När änkefru Maria Mathilda Turdén, född Bruce (1842–1913), avled i Helsingfors efterlämnade hon ett testamente enligt vilket hennes rätt stora förmögenhet skulle användas för främjandet av olika svenska kulturupp-
gifter. De efterföljande fonderna skulle bära makens, Nikolai August Turdén (1848–1908) och hennes namn. I testamentet fanns inte upptaget ett trolovningsbarn från hustruns tidigare förhållande i Sverige. När denne son besvarade sig över testamentet resulterade det i att merparten av tillgångarna tillföll honom.

För litteratursällskapet krympte den testamenterade summan från 10 000 mark till 4 404,69 mark (13 200 euro), som inbetalades på konto 1915. Av en lika stor summa erhöll Svenska kulturfonden en sjättedel efter rättelse av testamentet. Den största förmånstagaren Svenska folkskolans vänner nöjde sig efter förlikning med en fjärdedel eller 12 420 mark av det utlovade beloppet. Motsvarande reduceringar drabbade Helsingfors stad, Svenska folkakademien i Helsinge och Sjömanskassan i Helsingfors. Staden hade tillskrivits den näststörsta andelen, 20 000 mark, för bildandet av en fond, vars räntor skulle användas till förmån för fattiga svenska folkskolebarn i huvudstaden.

Mathilda Turdén tidigare liv i Sverige var inte känt när hon i december 1913 jordfästes i närvaro av bland andra litteratursällskapet och Svenska folkskolans vänners dåvarande ordföranden. Båda framförde varma tack för de storartade gåvor som deras samfund blivit ihågkomna med. I arvsprocessen efter henne framgick ett förflutet som hon antagligen trodde sig ha skött juridiskt korrekt. När hon 1874 flyttade till Finland införskaffade hon Borgå domkapitels skiljebrev från möbelfabrikanten Enoch Schwenk »med vilken hon varit fäst, men icke gift«, såsom det heter i det gamla dokumentet. Tillsammans hade de fått tre barn, av vilka sonen Edvard Caesar, född 1870, överlevde modern och var arvsberättigad efter henne.

Samma år som Matilda Bruce flyttade till Helsingfors ingick hon äktenskap med handlanden Nikolai August Turdén. Äktenskapet blev barnlöst. De arbetade tillsammans i sin kolonialvaruaffär i hörnet av Mikael- och Alexandersgatan i Helsingfors och skapade en förmögenhet, som alltså inte fick disponeras såsom de hade tänkt sig.

Nikolai August Turdén

Mathilda Turdén

Gustaf Heinricius

GUSTAF HEINRICIUS DONATIONSFOND NR 52

GRUNDKAPITAL 1914: 40 000 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 276 834,35 EURO

Donationsfonden efter professor Gustaf Heinricius (1853–1915) är speciell så till vida att den förvaltas av SLS, medan räntorna årligen utbetalas till Samfundet Folkhälsan. Orsaken är att donator och hans hustru hade avlidit och ett godkännande därmed inte kunde erhållas när Florinska kommissionens fonder 1921 överläts till Folkhälsan.

Donationen av 40 000 mark (140 000 euro) gjordes anonymt 1914 »för främjandet af den svenska landtbefolkningen i Finland fysiska förkofran«. Fonden hann bära detta namn innan donator före sin död gav sitt medgivande till att fonden skulle uppkallas efter honom. Donationen var gjord med förbehållet att avkastningen skulle tillfalla hustrun Helene Heinricius så länge hon levde. Efter hennes död 1918 har fondens användning efter hand utvidgats. Avkastningen har använts för att motverka emigration och bekämpa folksjukdomar och för att förbättra den svenska landsbygdsbefolkningens ekonomiska förhållanden.

Gustaf Heinricius föddes i Viborg som son till stadens politieborgmästare J. G. Heinricius och hans maka Eugenie, född Barck. Sonen avlade först en filosofie kandidatexamen och var intresserad av historia, ett ämne som han senare framgångsrikt skulle tangera som författare. Men medicinska studier tog överhanden och slutfördes med medicine och kirurgie doktorsexamen 1883. Sju år senare utnämndes han till professor och föreståndare för barnbördshuset och gynekologiska avdelningen vid Allmänna sjukhuset i Helsingfors. Här blev han en omdanare och föregångare, som anses ha bildat skola inom sitt fack. Egen forskning kring förlossningsfrågor och barnsängsfeber kompletterades med ett antal läroböcker för barnmorskor och läkare. Mest kända blev *Oppikirja kättilöille* (1892) och *Obstetrisk operationslära* (1894) samt tidningen *Kättilölehti – Tidskrift för barnmorskor*, som han startade och var chefredaktör för till sin död.

På sin 60-årsdag hyllades Gustaf Heinricius som Finlands barnmorskekårs fader. Också en stor del av landets förlossningsläkare instämde i hyllningarna av läromästaren. Själv kunde han glädja sig över stora framsteg inom den operativa gynekologin och minskad barnsängsfeber vid sin egen inrättning.

Heinricius var även en flitig skribent och författare. Kultur-, person- och släkthistoria hörde till hans favoritämnen, som han behandlade i artiklar i *Finsk Tidskrift* och i litteratursällskapets *Förhandlingar och uppsatser*. Av större kulturhistoriska skildringar utgavs *Anteckningar om Immanuel Ilmoni* (1912) och *Från samhällslifvet i Åbo 1809–1927* (1914) i SLS:s skriftserie.

KONKORDIAFÖRBUNDETS SVENSKA STIPENDIEFOND FÖR KVINNOR NR 58

GRUNDKAPITAL 1914: 98 952,44 MARK
ÖVERFÖRD TILL SVENSKA KONKORDIAFÖRBUNDET 1917

En parentes i litteratursällskapets fondhistoria utgör Konkordiaförbundet och de medel som mot en halv procent i provision förvaltades under tre år av oklara förhållanden under den ryska regimens slutskede. SLS mottog i december 1914 ca 99 000 mark (346 500 euro) som en donation av Konkordiaförbundet till en stipendiefond för kvinnor. Härtill kom 10 000 mark i en separat fond (se nr 59).

Konkordiaförbundet beskrivs i ett eget kort kapitel i SLS:s 50-årshistorik. Förbundet grundades samma år som litteratursällskapet med uppgift att insamla stipendiemedel för utbildning av unga kvinnor. Tanken var god, men förverkligandet försvårades av att förbundet var tvåspråkigt. Vid årsmötet 1914 var relationerna så infekterade att beslut fattades om upplösning av det ursprungliga förbundet. Dess allmänna fonder skulle delas på hälft och övergå till en svenskspråkig och en finskspråkig förening med bibehållande av namnet Konkordia. Under då rådande politiska förhållanden visade det sig omöjligt att grunda nya föreningar med juridisk status. Lösningen blev att de svenska och finska litteratursällskapen fick motta och förvalta respektive fonddelar.

SLS upplevde det av allt att döma som sin plikt att ta emot medlen »för understöd av svenskspråkiga medborgarinnor«, såsom det heter i ett styrelseprotokoll. Samtidigt garderade man sig med tanke på ett framtida, legaliserat Konkordiaförbund: »... fonden finge efter prövning överlåtas till detta nya sällskap.« Så skedde en kort tid efter Finlands självständighetsförklaring i december 1917. Svenska Konkordiaförbundet hade under året av frigörelse från Ryssland bildats i snabb takt, fått sina stadgar godkända av senaten och var från 1918 redo att ta över fondkapitalet. Parentesen avslutades i ömsesidigt samförstånd och SLS fick ett stort tack som räddare under tre nödår.

TILL J. PH. PALMÈNS MINNE NR 59

GRUNDKAPITAL 1914: 10 000 MARK
ÖVERFÖRD TILL SVENSKA KONKORDIAFÖRBUNDET 1917

I samband med delningen av Konkordiaförbundets medel konstaterades att fonden »Till J. Ph. Palméns minne« inte gick att dela. SLS tillmötesgick ett uttalat önskemål att förvalta fonden, som vid mottagandet 1914 uppgick till 10 000 mark (35 000 euro). Räntan av fonden skulle utges i stipendier, som

Johan Philip Palmén

Fanny Palmén

turvis skulle sökas av SLS och Finska Litteratursällskapet. Sedan Konkordiaförbundet bildats 1917 övergick fonden i dess förvaltning från följande år.

Ifrågavarande fond hade inrättats redan 1897 med fröken Fanny Palmén (1842–1905) som donator till minnet av sin far, senatoren, friherre Johan Philip Palmén (1811–96). Han var en märkesman inom det finländska samhället under mer än ett halvsekel. Född i Björneborg, skolgången i Reval och Åbo övergick han med universitetets flyttning 1828 till Helsingfors. Där avlade han först en filosofie kandidatexamen innan han gav sig i kast med juridiken. Som vicehäradshövding inträdde han i justitiedepartementets tjänst, där han senare som senator blev viceordförande. Efter förflyttning till ekonomiedepartementet utnämndes han till chef för ecklesiastikexpeditionen. Palméns akademiska bana kulminerade i promovering till juris doktor och en professur i civillagfarenhet och romersk rätt. Han var också författare till flera juridiska verk och kan med *Juridisk handbok för medborgerlig bildning* (1859) betraktas som en föregångare inom populärvetenskapens område.

Palmén adlades 1875 och kunde två år senare såsom släktens huvudman inta sin plats i lantdagen. Senare upphöjdes han ännu i friherrligt stånd. Han var gift två gånger och efterlämnade fyra söner och två döttrar, av vilka det äldsta barnet slog vakt om faderns minne.

Fanny Palmén ägnade sitt liv åt välgörenhet och socialvård, som på hennes tid var lågt prioriterad. Inom Föreningen för välgörenhetens ordnande arbetade hon för nödställda barn samt gamla, blinda och sjuka människor. Det renderade henne en plats som första kvinnliga medlem i Helsingfors stads fattigvårdsstyrelse. När Konkordiaförbundet bildades var hon en av stiftarna och verkade som dess sekretare fram till sin död. Samtidigt som hon upprättade fonden till faderns minne avsatte hon en lika stor summa, 10 000 mark, till en fond under eget namn inom Konkordiaförbundet. Efter hennes död utökades fonden med största delen av den efterlämnade förmögenheten, som uppgick till ca 40 000 mark. Därmed utgjorde Fanny Palméns fond, med uppgift att främja kvinnors yrkesutbildning och kulturella strävanden, en betydande del av Konkordiaförbundets totala kapital.

ALEXANDRA ÅHMANS TESTAMENTSFOND NR 64

GRUNDKAPITAL 1916: 8000 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 27 607,15 EURO

Änkefru Alexandra Erika Eleonora Åhman (1839–1914) efterlämnade en mindre förmögenhet, som enligt hennes testamente skulle fördelas på fle-

ra svenska institutioner och föreningar. Litteratursällskapet mottog 1916 sin andel på 8 000 mark (24 000 euro). Pengarna gavs för »främjandet av forskningen rörande Finlands svenska folkdiktning«. I överensstämmelse härmed utdelades pris ur fonden åren 1918–51. Sistnämnda år fattade styrelsen beslut om att avkastningen skulle disponeras fritt av SLS.

Största förmånstagare blev Svenska kulturfonden, som tilldelades »återstoden« efter att alla andra fått sitt. Utdelningen blev 23 115 mark, som placerades i en allmän kulturfond. Övriga förmånstagare var Svenska folkskolans vänner med 5 000 mark, Finlands svenska publicistförbund med 3 000 mark (för att »i en om också ringa mån gengälda den fågnad tidningarna berett mig«), Sjuksköterskeföreningen med 2 000 mark (»såsom uttryck av min genkänsla för den vänlighet mina sjuksköterskor ägnat mig under min sjukdom«) samt Djurvännerna och Finska djurskyddsföreningen vardera med 1 000 mark. Härtill kom ytterligare några legat till privatpersoner, bland dem två gudbarn.

Redan på sin ålders höst använde fru Åhman en del av sina tillgångar till välgörenhet. Borgå stad fick 1912 motta 30 000 mark till förmån för medellösa barn vid stadens svenskspråkiga lyceum och fruntimmersskola. Donationen gjordes med förbehållet att staden skulle underhålla paret Åhmans grav på Borgå kyrkogård. En annan lika stor förmånstagare blev Nyländska studentavdelningen, som med en tidigare donation i förening med ett testamenterat belopp erhöll sammanlagt 30 000 mark.

Donationerna återspeglade fru Åhmans värderingar efter ett i och för sig gott liv, men kanske också en besvikelse över en utebliven, egen skolbildning. I SFV:s kalender av år 1916 tecknade en väninna ett porträtt av en åldrande dam, som under de sista 32 åren levde ensam i Helsingfors »i mycket stor tillbakadragenhet«. Men omdömet var att »envar som kände fru Åhman värderade den ensammas anspråkslöshet, flärdfrihet och allvarliga syn på livets högre värden«.

Alexandra Åhman föddes i Tavastehus som dotter till glasmästaren Alexander Wickholm och hans maka Anna Lovisa Wilhelmina Winter, prästdotter från Korpilax. Trots att hemmet var välsituerat blev dotterns skolgång försummad. Hon uppges under hela sitt liv ha varit medveten om denna brist och det fick henne »att ständigt ivra för understödjande av det uppväxande släktets bildningsmöjligheter«.

Äktenskapet med possessionaten Anders Johan Åhman ingicks i Helsingfors 1867 och var barnlöst. Paret bodde under några år i huvudstaden och innehade då bland annat Marie-Bad vid Mariegatan samt under en kortare tid Gumböle gård i Esbo. Efter förvärvet av Kristinebergs frälse-

Alexandra Åhman

Marie-Bad i hörnet av Marie- och Kyrkogatan grundades 1829 och fotograferades av Signe Brander 1913 kort innan huset revs. Paret Åhman innehade badinrättningen under sin tid i Helsingfors. Så kallade folkbad med ibland tvivelaktig hygien fanns som mest i ett antal av närmare 50 i staden. Marie-Bad med en skild privatavdelning hörde till de bästa.

hemman i Lappträsk bodde makarna där till mannens död 1882. Änkan sålde då hemmanet och flyttade till Helsingfors. Alexandra Åhmans liv hade varit höljt i dunkel om hon inte ett halvt år före sin död hade fyllt 75 år. Bland tacksamma gratulanter fanns då representanter för Borgå stad och Nyländska studentavdelningen, som jubilarer med anledning av sin bemarkelsedag hade ihågkommit med en första donation på 10 000 mark. Kretsen av donationsmottagare utvidgades avsevärt ett halvt år senare när hennes testamente öppnades. Förutom ovan beskrivna fördelning av de kontanta tillgångarna innehöll testamentet i detalj »Bestämmelser rörande min begravning«. Den avlidna skulle kistläggas i sitt hem, för tillfället helt vitklädd, prydd med vita blommor och fem lagerträd. Kostnader för kista och begravning var exakt angivna, likaså hur man skulle förfara med makarnas gravsten på Borgå kyrkogård.

CARL GUSTAF HAUSENS TESTAMENTSFOND NR 75

GRUNDKAPITAL 1918: 12 321,86 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 15 246,65 EURO

Litteratursällskapet och Tekniska föreningen i Finland stod som likvärdiga mottagare av ingenjör Carl Gustaf Hausens (1853–1916) förmögenhet efter att en fosterdotter som huvudarvinge fått ut föreskriven andel. När arvet var fördelat 1918 fick SLS 12 421,86 mark, motsvarande drygt 4 000 euro efter att penningvärdet rasat under de två föregående åren.

Fosterdotterns andel blev 2 000 mark i kontanter. På en 30 000 marks bankdeposition hade hon rätt att lyfta årlig ränta så länge hon levde. Vid giftermål skulle hon motta hela kapitalbeloppet utan gifto- eller förvaltningsrätt för make. Om hon förblev ogift skulle kapitalet efter hennes död tillfalla föreningen De blindas väl i Helsingfors.

Hausen inträdde som ung ingenjör i Helsingfors stads tjänst. År 1883 utsågs han till äldre biträdande ingenjör vid byggnadskontoret, där han avancerade till biträdande stadsingenjör. När Helsingfors stads vattenkontor blev ett fristående kommunalt vattenverk 1892 utsågs han till dess första chef.

Vattenledningar hade börjat installeras i Helsingfors under 1870-talet med den tyske ingenjören Robert Huber som pionjär. Under hans ledning inleddes vattendistributionen 1876, men var ännu i början på Hausens tid en raritet. Den årliga konsumtionen uppgick 1883 till ca 2 000 kubikmeter. Stadens och landets första vattenklosett hade samma år tagits i bruk i Finlands Banks byggnad. Men ännu fem år senare resulterade en allmän diskussion vid den av Hausen omhuldade Tekniska föreningen i slutomdömet att vattenklosetter var obehövliga. När han 1904 beviljades avsked på grund av sjukdom hade årskonsumtionen av rinnande vatten ökat till drygt 6 000 kubikmeter. Då hade stadens vattenledningsnät utvidgats med två tredjedelar, enligt hans ritningar, samt Gammelstadens vattenverk och vattenborg byggts.

Under 25 år i stadens tjänst förvärvade Hausen en sakkunskap som kom till användning när flera andra städer grundade vattenverk. Han medverkade även med artiklar om vattentekniska frågor både i inhemska och i utländska fackpress.

Efter sin pensionering flyttade Hausen till Kervo och sökte efter jäkliga arbetsår lugnet i naturen och i trädgårdsodling. Han avled 62 år gammal i hjärtslag. Hans egendom i Kervo, som värderades till 26 900 mark, såldes och fördelades enligt hans vilja.

Carl Gustaf Hausen

BJÖRNEBORGS SÅNGARBRÖDERS PREMIEFOND NR 87

GRUNDKAPITAL 1920: 1 444,07 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 3 713,82 EURO

»Björneborgs Sångarbröders Premiefond af den 9 mars 1916« kan stå som ett exempel på en fond som trots goda avsikter inte lyckades förverkliga sitt syfte. Orsaken var framför allt ett för litet kapital i förhållande till den galopperande inflation det drabbades av.

Ursprunget till fonden var en skrivelse i april 1917, i vilken SLS »hem-bjöds« att förvalta 1 200 mark för Björneborgs Sångarbröders räkning. Fonden skulle växa med de årliga räntorna i 25 år, räknat från 1916 till utgången av 1941. Därefter skulle 90 procent av räntorna användas för premiering av nya kompositioner för manskvartett enligt noggrant preciserade bestämmelser.

Det dröjde emellertid till 1920 innan Björneborgs Sångarbröder genom P. G. Grönvall, K. J. Olin och Axel Sandlund inbetalade den utlovade summan, som då med räntor hade vuxit till 1 444,07 mark. Räntorna var dock en obetydlig kompensation för en värdeförsämring på över 80 procent inom fyra år. Trots tillägg till fonden med 1 000 mark 1921 och 2 000 mark 1933 ur tandläkaren Axel Sandlunds testamente uppnåddes aldrig ett kapital som hade genererat tillräckliga räntor för prisbelöningar.

Enligt fondurkunden skulle en av SLS utsedd prisnämnd varje gång räntevkastningen vuxit till 1 000 mark utlysa en tävling och premiera den bästa av inlämnade nya inhemska kompositioner för manskvartett till svenskspråkig originaltext. Priset skulle också kunna delas mellan de två bästa kompositionerna. Äganderätten till kompositionerna skulle i första hand tillfalla en svenskspråkig kvartettsammanslutning i Björneborg. Ifall en sådan inte existerade skulle på prisnämndens förslag kompositionen tillfalla den förnämsta i landet verkande svenskspråkiga kvartettsammanslutningen. I en fjärde och sista punkt i stiftelseurkunden förutsågs svårigheterna för fonden att fylla sin mission: »Skulle fonden i en framtid (efter år 1941) icke kunna disponeras för det avsedda ändamålet, äger Svenska litteratursällskapet använda fondens räntemedel för något beslätat ändamål, varvid dock något företag i Björneborg, t.ex. en symfoniorkester, bör hava företräde.«

Med 1940-talets krigsinflation sjönk fondens värde ytterligare till en bråkdel av det tidigare kapitalet. Hösten 1947 beslöt SLS:s styrelse att fondens avkastning skulle överlåtas till Finlands svenska manssångarförbund.

Aktionen för att åstadkomma ett monument över krigarkungen Gustav II Adolf resulterade i en byst som uppställdes i Riddarhusets hall.

FONDEN FÖR ETT GUSTAV II ADOLF-MONUMENT I HELSINGFORS NR 90

GRUNDKAPITAL 1917: 100 MARK

ÖVERFÖRD TILL RIDDARHUSDIREKTIONEN 1931

Ett förslag till ett monument över krigarkungen Gustav II Adolf blev en återkommande fråga för SLS:s styrelse under 15 år. Initiativtagare var formellt Öitbacka ungdomsförening genom att 1917 ha överräckt 100 mark (112 euro) »som grundplåt till en fond för uppresande av en minnesstod öfver Gustav II Adolf i Helsingfors«. Senare inbetalningar till fonden av magister Guy Topelius (1887–1941), krigsarkivarie och diktare, tyder på att han var idéns tillskyndare. Han ägde Öitbacka gård vid denna tid och agerade förmodligen själv i ungdomsföreningens namn.

Litteratursällskapets styrelse tackade och tog emot de pengar som inbetalades till fonden, men gav inte uttryck för någon egen intention i frågan. Den svenske kungens minne hölls vid denna tid levande på ett sätt som på sina håll torde ha upplevts som något av historiens vingslag. Redan från och med den 6 november 1908 hade Gustav II Adolfs dödsdag börjat firas som Svenska dagen, inte minst med tanke på insamling av

medel för Svenska kulturfonden. Under pågående världskrig inföll två jubileer som påminde om den svenska stormaktstiden. I januari 1916 hade 300 år förflutit sedan Gustav II Adolf sammankallade lantdagen i Helsingfors och den 27 februari följande år hade tre sekler förflutit sedan freden i Stolbova, då Kexholms län och Ingermanland införlivades med det svenska väldet. Rysk överhet tillät inget firande av jubileerna, men efter vunnen självständighet gjorde de sig påmind, åtminstone inom vissa finlandssvenska kretsar.

Gustav II Adolf gjorde sig gällande också i fortsättningen. Åren 1924–25 inflöt nämligen ytterligare några mindre bidrag till fonden. En anonym person uttalade i samband med ett bidrag på 200 mark önskemålet att SLS skulle ta initiativ till en allmän insamling för att finansiera ett monument över kungen. Styrelsen avfärdade en ny insamling med hänvisning till att »samlandet av bidrag till Topeliusmonumentet ännu ej var avslutat«.

Fonden fortsatte att växa med en del mindre donationer, som inte blev noterade i litteratursällskapets »Minnesbok« eller styrelseprotokoll. År 1931 uppgick fonden till närmare 5 000 mark och sällskapets skattmästare Axel Wallensköld föreslog att summan skulle ges till Riddarhuset som bidrag till en byst av Gustav II Adolf. Riddarhuset hade redan 1922 fått mota 100 mark som grundplåt »för ett blivande monument«. För bidraget svarade en på sin tid känd fredskämpe, överste Georg Fraser (1849–1937), som möjligen ovetande om litteratursällskapets fond ivrade för samma ändamål. Riddarhusets fond hann 1927 överlätas till SLS, innan hela fondkapitalet med Topelius och Frasers samtycke återbördades. Den 6 november 1932 avtäcktes Gustav II Adolfs byst i Riddarhusets hall med Wallensköld som talare i egenskap av ordförande för Riddarhusdirektionen.

Enligt Torsten Steinby var det fråga om en lycklig lösning: »Tack vare Riddarhuset slapp Sällskapet ett problem som det hade åsamkat sig då det utan någon egen plan tog emot donationer för monumentet. [— —] De fåtaliga och små donationerna visar att den orealistiska idén inte väckte något större intresse hos den svenska allmänheten.«

SETH SOHLBERGS TESTAMENTSFOND NR 94

GRUNDKAPITAL 1919: 626 666 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 550 743,77 EURO

Mitt under brinnande inbördeskrig avled bergsrådet Seth Agathon Sohlberg (1856–1918) i Viborg, där han under flera årtionden skapat en betydande affärsrörelse och förmögenhet. På grund av de röda truppernas grepp om staden under vintern och våren 1918 dröjde det till följande

år innan kvarlåtenskapens omfattning kunde beräknas och fördelas. SLS tilldelades i testamentet 400 000 mark »att för sällskapets ändamål på sätt, som sällskapet lämpligast synes, användas«. Eventuella tillskott var omnämnda och när pengarna inbetalades 1919 uppgick summan till 626 666 mark (23 500 euro). I tilldelningen ingick 5 procent i ränta på det ursprungliga beloppet och 200 000 mark som litteratursällskapets andel av dödsboets överskott. År 1923 tillkom 29 000 mark och 1936 ytterligare 22 000 mark.

Seth Sohlberg intar inom flera institutioner en position som en av de stora donatorerna genom tiderna. Olyckligtvis gick inflationen i slutet av 1910-talet hårt åt de i testamentet upptagna beloppen, fördelade på en hel räkka förmånstagare. De största beloppen var fastställda till 2 miljoner mark för Åbo Akademi, 750 000 mark till Finska Vetenskaps-Societeten och 700 000 till landets svenska folkhögskolor. I verkligheten blev utdelningen avsevärt större såsom fallet blev för SLS och lika mycket tilldelades Svenska folkskolans vänner. Svenska kulturfonden erhöll 1919 hälften av kvarlåtenskapen när alla fått sitt, vilket innebar 2,85 miljoner mark. Det var då fråga om den största donationen kulturfonden dittills mottagit. Av Sohlbergs närmaste anförvanter fick några syskonbarn legat, som de besvärade sig över utan att lyckas höja på utdelningen.

Seth Sohlberg växte upp som kyrkoherdeson i Pojo. Hans affärsmannabana gick den långa, praktiska vägen från en första tjänst i Åbo, till Helsingfors och till företagarverksamhet i Viborg. I huvudstaden blev han arbetskamrat med K. H. Renlund i den stora järnvarufirman Parviainen & Co. Företaget köptes sedermera av Renlund, men dess filial i Viborg övergick i Sohlbergs ägo och fick hans firmanamn. Herrarna hade båda arbetat upp sig i livet, förblev goda vänner och hade ett gemensamt intresse. Sohlberg var med om att grunda Handelsgillet i Viborg och var dess ordförande i tio år, medan Renlund ledde Handelsgillet i Helsingfors. I Sohlbergs testamente tilldelades Viborgsgillet 100 000 mark och »Renlundska fonden«, alltså Stiftelsen Brita Maria Renlunds minne, 3 500 000 mark (se fond nr 22).

När Parviainens Viborgsfilial 1884 övergick i Seth Sohlbergs namn utvecklades den snabbt till östra Finlands största järnvaruaffär. Ett år efter övertagandet tillkom industriell drift med en galvaniseringsfabrik inklusive plåtslageri och en spikfabrik. Fabriksdriften utvecklades drygt 20 år senare, men handelsrörelsen bara växte. Ombildat till ett aktiebolag med Sohlberg som huvudägare blev företaget ett av de största i landet inom handeln med järnvaror, byggnadsmaterial, maskinförnödenheter, bösättningsartiklar samt kol och koks.

Seth Sohlberg

Gatuvy från centrala Viborg från den tid då Seth Sohlberg etablerade sig i staden och skapade sin affärsrörelse.

I ett eftermäle i *Hufvudstadsbladet* tre månader efter bergsrådets frånfälle sades bland annat att Sohlberg drevs av »ett lifligt verksamhetsbegär och öppen blick för de stora möjligheter, som östra Finland erbjuder för industriell verksamhet«. Sålunda var han 1906 en av grundarna till ett bruk för tillverkning av papper och trämassa vid Juankoski fors i Nilsjä. Under årens lopp blev han också huvudägare till Ab Wärtsilä och fungerade som dess styrelseordförande. Medlem av Viborgs stadsfullmäktige var han åren 1886–95.

Seth Sohlberg gjorde sig redan under sin livstid känd för sin välgörenhet, ofta utövad i det tysta. Allmännyttiga ändamål med svenska intressen stod honom närmast. Också nybörjare på affärsmannabanan kunde påräkna stöd och råd av den framgångsrike företagaren. Han förblev ogift och avled utan bröstarvingar 62 år gammal.

GÖSTA SCHYBERGSONS DONATIONSFOND NR 96

GRUNDKAPITAL 1918 10 000 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 290 549,97 EURO

En meningslös avrättning av med.kand. Gösta Schybergson (1893–1918) blev för eftervärlden hugfäst med en donationsfond bärande hans namn. Ett drygt halvår efter det grymma dådet donerades grundkapitalet på 10 000 mark (3 300 euro) av det i Sverige bosatta äkta paret Fanny och Manne Ekman. Fanny, född Avellan, var en anförvant till familjen Schybergson och hade stått Gösta nära under uppväxtåren.

Donatorerna överlät åt SLS att bestämma ändamålet för fondens användning, varvid den hänsköts till Florinska kommissionen. Syftet fastslogs »till forskning rörande den svenska befolkningens i Finland fysiska och psykiska hälsa«. I enlighet med formuleringen borde fonden ha hört till de fonder som 1921 överfördes till det då nybildade Samfundet Folkhälsan. Men samma år beslöt SLS:s styrelse att fondens »disponibla ränta skulle användas för historiskt vetenskapliga arbeten, historiska tidskrifter eller disputationer på svenska språket«.

Erik Gustav Jakob Schybergson, kallad Gösta, var son till litteratursällskapets mångåriga ordförande, professor Magnus Gottfrid Schybergson och dennes maka Johanna, född Tikkanen. En ödets ironi var att fadern, inför mest döva öron, i ett tidigt skede hade varnat för den röda fara som blev sonens tragiska öde.

I en levnadsteckning över M. G. Schybergson skriven av sonen, fil.dr Carl Magnus Schybergson ingår ett kapitel om inbördeskriget 1918. Med hjälp av levnadsteckningen kan Gösta Schybergsons korta liv och död rekapituleras i förkortad version. Gösta gav prov på sin begåvning redan under skoltiden i Nya svenska läroverket i Helsingfors, där han också verkade som konventets ordförande och bibliotekarie. Favoritämnen under skoltiden var historia och svenska, vilket först ledde till humanistiska studier. Han sadlade snart om och avlade 1915 medicine kandidatexamen efter drygt två år av forcerade studier. Efter smärre hälsoproblem hann han ännu skriva en uppmärksam avhandling om ärftliga nervsjukdomar innan oroligheterna i Helsingfors alltmer satte sin prägel på livet. Öron ledde sedan till att de medicinska studierna vid universitetet inställdes. Sommaren 1917 gick Gösta med i en nybildad skyddskår i Helsingfors, men deltog endast ett par gånger i dess övningar. I november anslöt han sig till en avdelning av Röda Korset efter att han blivit utskriven ur skyddskåren. I december förlovade han sig med en sjuksköterska. Han var en framstående körsångare och verkade under en tid som ordförande i

Gösta Schybergson

Akademiska Sångföreningen. Under denna tid skrev han text till två kompositioner tillägnade Akademen. Båda framfördes efter hans död 1918. Kompositionerna »Ute hörs stormen« och »Brusande rusar en våg« var tonsatta för manskör av Jean Sibelius.

I slutet av januari 1918 erbjöds Gösta Schybergson en plats som tf. underläkare vid Humlebergs tuberkulossjukhus. Sjukhuset fanns på det villaområde mellan Hummelviken och dagens Mannerheimvägen som på 1840-talet hade utarrenderats av Helsingfors stad. Den ordinarie innehavaren av tjänsten hade flytt fältet, eftersom han av de röda misstänktes för vapenanskaffning. Den tillförordnade läkaren torde ha varit ovetande om ett eventuellt hot mot sig och sjukhuset, där han räknade med en längre tids vistelse. Men redan efter några dagars tjänst, den 2 februari 1918, inträffade katastrofen, kort efter att Gösta per telefon hade talat med sin mor. En trupp på 50 välbeväpnade rödgardister tågade in på sjukhusområdet och verkställde ett förhör med en browning riktad mot Göstas panna. Han beordrades följa med truppen, som lovade att sjukhuset snart skulle återfå sin läkare. En timme senare påträffades hans döda kropp på isen vid stranden av Tölövik. Tre timmar efter att modern talat med sonen fick föräldrarna besked om mordet. Brodern C. M. Schybergsons slutomdöme i levnadsteckningen är bittert:

Att en läkare, som tillhörde Röda korset, sålunda blivit bortförd från sitt sjukhus och skjuten var ett brott mot all rättsuppfattning. Röda korsets styrelse ingrep med de medel, som under dåvarande förhållanden stod till buds. Man vände sig med skrivelser till nio i Helsingfors representerade länders generalkonsulat. Samtidigt begärdes undersökning av saken hos det röda gardet. Svenska generalkonsuln i Helsingfors W. Ahlström infann sig på det röda folkkommissariatets avdelning för utrikesärenden. Han medförde Röda korsets skrivelse och krävde undersökning; för egen del inlade han en protest med anledning av det fasansfulla brottet. Någon slags undersökning utlovades, dock givetvis utan att resultat erhöles. I så måtto blev Gösta Schybergsons död till gagn för andra, att det röda chefskapet blev betänksamt och gav order om, att onödiga våldsdåd och dråp skulle undvikas.

Av Schybergsonska släktarkivet framgår det att det röda kommandot ändå gjorde någonting för att utreda brottet. Några personer häktades, en begick självmord och en kompanichef dömdes till livstids tukthus. Revolutionsregeringen lät i tidningen *Työmies*, som man utsett till officiellt regeringsorgan, införa »ett kraftigt beklagande af ogärningen«. »Hvilken upprättelse och tröst för de efterlevande«, har antecknats, förmodligen av fadern, som kommentar till beskedet. Av obduktionsprotokollet fram-

går att Gösta Schybergson avrättades med sex skott bakifrån, av vilka ett träffade hjärtat, och ytterligare ett revolverskott i huvudet.

Fanny och Manne Ekman undertecknade sitt gåvobrev till fonden den 30 augusti i Helsingfors under ett av många återkommande besök hos släkten i Finland. Fanny Maria Avellan (1887–1989) var dotter till Georg Avellan, läkare i Ekenäs när dottern föddes. Han var yngre bror till Amanda Schybergson, född Avellan och mor till Magnus Gottfrid. Denne och Fanny var alltså kusiner, men på grund av ålderskillnaden kallade hon honom farbror Gottfrid och stod på mera förtrolig fot med de nästan jämnåriga Schybergsonska barnen. Fanny vistades ofta under uppväxtåren hos familjen, i synnerhet i sommarvillan Viksund i Sibbo. Hon stod tidvis i livlig brevkontakt med Göstas systrar och följde med den sex år yngre kusinsonens utveckling från skolljus till läkare. När Fanny 1913 gifte sig i Helsingfors med Emanuel August »Manne« Ekman (1878–1961) var största delen av släkterna Schybergson och Avellan närvarande. Paret bosatte sig i Uppsala, där Manne Ekman verkade som amanuens och lektor. Även i Sverige efterlämnade paret en stipendiefond, som årligen utdelar stipendier åt studenter. När Fanny Ekman avled i Danderyd hade hon uppnått den höga åldern av 102 år.

LENNART ENGSTRÖMS STIPENDIEFOND FÖR UTBILDANDET AV SKEPPSBYGGNADSIINGENJÖRER NR 99

GRUNDKAPITAL 1918: 100 000 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 268 332,56 EURO

Ytterligare ett offer för inbördeskriget var upphovet till en specialfond benämnd Lennart Engströms (1891–1918) stipendiefond för utbildandet av skeppsbyggnadsingenjörer. Donatorer var fadern, bergsrådet Karl Adolf Engström (1855–1924) och modern Eva Engström (1857–1935), vilka 1918 done-
rade 100 000 mark (33 000 euro) för det noggrant preciserade ändamålet.

I donationsbrevet fastställdes fondens uppgift till »att bereda lofvande unga ingenjörer tillfälle att efter avslutad fullständig teknisk högskolekurs vinna praktisk utbildning i någon till skeppsbyggnadsindustrin hörande branch«. Kapitalet överlämnades för att i »all framtid bibehållas oförmindskadt; dock eger Svenska litteratursällskapet i Finland rätt att vidtaga nödiggbefunna omplaceringar af detsamma«. Kapitalet skulle stiga till det dubbla (200 000 mark) med en fjärdedel av årsräntan lagd till fonden innan den skulle utge stipendier. Stipendiemottagare förpliktigades »i regel till minst ett års studietid i verkstad; dock må, där särskilda omständigheter sådant påkalla, räntemedel även användas för gagneliga special-

Adolf Engström

arbeten under kortare tid. Samme stipendiat må komma i åtnjutande af stipendiet tvänne år årad, såframt han företer utredning, som styrker att han under hela det första stipendieåret varit såsom arbetare eller förman sysselsatt i utländsk skeppsbyggnadsverksamhet, och förbinder sig att äfven under det påföljande året ägna sig åt liknande arbete.« Stipendiaten skulle också förbinda sig att efter avslutad studietid, eller senast ett par år därefter, ställa sitt arbete i hemlandets tjänst för åtminstone så lång tid han uppburit understöd ur fonden.

Även beträffande fördelningen av stipendier föreskrevs ett strikt förfarande: SLS skulle antingen efter eget förgottfinnande på basis av inhämtade utlåtanden av experter på maskin- och skeppsbyggnadsindustrins område avgöra frågan eller alternativt överlåta rätten åt en tremannadelegation. I den skulle ingå en representant för SLS, Fonden för högre teknisk undervisning på svenskt språk (Svenska Tekniska Vetenskapsakademien i Finland) och Åbo Akademi. Ytterligare föreskrevs att »Stipendier ur denna fond må utgifvas endast åt svenska talande ingenjörer, hvilka utgått ur svensksinnade hem i Finland«.

SLS löste frågan om en lämplig representant i stipendiedelegationen med att ombe donator själv för uppgiften, vilket han accepterade. År 1920 var delegationen fulltalig, men ingen lämplig stipendiat fanns bland de sökande. Följande år utdelades det första stipendiet på 8 000 mark. Från 1925 har principen om utdelning udda år tillämpats.

På ovan beskrivna sätt uppnåddes huvudmålet med fonden – att bevara minnet av den stupade Lennart Engström. Han var enda son och hade hunnit påbörja en egen karriär som ingenjör. Efter studentexamen i Helsingfors inledde han studier vid tekniska högskolan i Dresden. Vid första världskrigets utbrott ansåg han sig som finsk medborgare tvungen att lämna Tyskland och slutförde sina studier vid Chalmers tekniska institut i Göteborg. Arbetslivet inleddes vid svenska företag. Han fann sig väl tillrätta, blev uppskattad och bestämde sig för att bli svensk medborgare. Men när inbördeskriget bröt ut uppges han ha känt fädernelandets kallelse. Med sergeants grad placerades han i Satakundagruppens sprängkommando. Den 4 april 1918 stupade han vid Karkku station som tillförordnad chef för ett kompani ur Kristinestads bataljon. Två dagar senare uppnådde den vita armén sin största seger med intagningen av Tammerfors.

Fadern, bergsrådet Adolf Engström gjorde sig känd som en förgrundsgestalt inom landets storindustri. När han 1919, 64 år gammal, avgick som verkställande direktör för Ab Sandvikens Skeppsdocka och Mekaniska verkstad hade han i två decennier lett och utvecklat landets största varv. Sam-

tidigt avgick han som ordförande för Finska metallindustrins arbetsgivareförbund och hade tidigare lämnat stadsfullmäktigeuppdrag bakom sig.

Adolf Engström föddes i Vörå som son till lantmätaren Leonard Engström. Efter studentexamen genomgick han Polytekniska institutet, däriifrån han utdimitterades som maskiningenjör 1877. Praktiska kunskaper skaffade han sig under sju år av studieresor i Sverige, Tyskland, England och USA. Erfarenheterna omsatte han i praktiken under åren 1884–89 då han verkade som konstruktör och inspektör i utlandet för de lokomotiv som byggdes för Savolax- och Uleåborgsbanorna, som då höll på att anläggas. Det var fortfarande långt fråga om ett pionjärarbete, som hade inletts med byggandet av den första järnvägsbanan mellan Helsingfors och Tavastehus 1857–62. Engström kom även senare att anlitas av Statens järnvägar i olika uppgifter, men sin tyngsta insats gjorde han som skeppsvarvschef från år 1900. Han var också med om att initiera och förverkliga Tekniska läroverkets grundande i Helsingfors 1916.

FONDEN FÖR BORGÅ GYMNASII HISTORIA NR 105

GRUNDKAPITAL 1918: 3 212,55 MARK
AVSLUTAD EFTER FULLGJORD UPPGIFT

I en skrivelse av den 21 november 1918 överlämnade f.d. elever vid Borgå gymnasium en summa på 3 212,55 mark (1 060 euro) till SLS för bekostandet av en historik över Borgå gymnasium. I skrivelsen föreslogs som författare Arvid Hultin, tidigare elev i skolan och vid denna tid sekreterare i SLS:s styrelse.

Förslaget godkändes med förbehållet »att för närvarande godkända manuskript, som på grund av ekonomiska skäl ej kunnat befordras till tryck, borde äga företrädesrätt till publikation framför det nu planlagda arbetet över Borgå gymnasium«. Hultins *Borgå Gymnasii historia I–II* utgavs 1920–23.

Initiativet till historiken hade tagits av kommerserådet Hjalmar Schildt vid ett möte för f.d. Borgå gymnasister i juni 1917. En kommitté tillsattes omedelbart och fick som medlemmar utöver Schildt och Hultin herrarna Axel Bergholm och Michael Schauman. För att bekosta arbetet ordnade de en insamling bland gymnasiets f.d. elever. I sin skrivelse medgav man att den insamlade fonden var otillräcklig för att täcka samtliga kostnader för arbetets utgivande. Men litteratursällskapets styrelse övertygades med en avslutande motivering: »... enär det planerade arbetet, som kommer att stöda sig på hittills obegagnade originala urkunder, enligt vad vi hoppas, kommer att giva värdefulla bidrag till Finlands bildningshistoria och således överensstämma med de uppgifter Sällskapet fullföljer med sina publikationer.«

Bidrag
till

Svenska Litteratursällskapet i Uppsala

1919

Ans. 15	#86	Kellman, A., landtjänstg., Hf.	10000	10/10
Apr. 5	#86	Kellman, B., landtjänstg., Hf.	1000	-
✓	#87	Nordman, J. A., f. d. ref. kadett	500	-
✓	#88	Salin, A., landtjänstg., Hf.	100	-
✓	#89	Lagerberg, A., kapten, Hf.	200	-
✓	#90	Lybeck, M., fil. mag., Gudske	4000	notor. pen
✓	#91	Landelin, J. W., med. d., Hf.	50	-
15/10	#92	Schylberg, S., landtjänstg., Hf.	2000	(förl.) 5000
✓	#98	Sanfält, C. A., greve, lala	5000	inbet.
✓	#99	Flinck, T. d., f. d. f. d., Hf.	500	-
✓	#96	Moring, H. A., prof., Hf.	500	-
✓	#97	Kesner & Otto, Hf.	200	-
7/30	#99	Medin, S., Hf.	200	inbet.
✓	#100	Wadström, H. A., fil., Hf.	100	-
✓	#115	Snällman, K. A., Hf.	5000	inbet.
✓	#102	Jung, S., apt., Hf.	100	-
✓	#101	Sjöström, H. G., f. d., Hf.	200	-
✓	#103	Rogström, J., kom. s. i. s., Hf.	10000	inbet.
✓	#107	Ehrenström, G., v. s., Hf.	500	-
✓	#108	Lindeberg, T. S., landtjänstg., Hf.	100	-
✓	#109	Ekelund, A. G., apt., Hf.	50	-
✓	#110	Federley, B., arkitekt, Hf.	200	-
✓	#111	Moring, H., arkitekt, Hf.	1000	-
✓	#112	Stenroos, J. A., Hf.	200	-
✓	#113	Stenroos, J. A., Hf.	200	-
✓	#114	Eklöf, S., kom. s. i. s., Hf.	1000	-
✓	#115	Stenroos, J. A., Hf.	200	-
✓	#117	Stenroos, J. A., Hf.	200	-
✓	#118	Stenroos, J. A., Hf.	200	-
✓	#119	Stenroos, J. A., Hf.	200	-
✓	#120	Stenroos, J. A., Hf.	200	-
✓	#121	Stenroos, J. A., Hf.	200	-
✓	#122	Stenroos, J. A., Hf.	200	-
✓	#123	Stenroos, J. A., Hf.	200	-
✓	#124	Stenroos, J. A., Hf.	200	-
✓	#125	Stenroos, J. A., Hf.	200	-
✓	#126	Stenroos, J. A., Hf.	200	-
✓	#127	Stenroos, J. A., Hf.	200	-
✓	#128	Stenroos, J. A., Hf.	200	-
✓	#129	Stenroos, J. A., Hf.	200	-
✓	#130	Stenroos, J. A., Hf.	200	-
✓	#131	Stenroos, J. A., Hf.	200	-
✓	#132	Stenroos, J. A., Hf.	200	-
✓	#133	Stenroos, J. A., Hf.	200	-
✓	#134	Stenroos, J. A., Hf.	200	-
✓	#135	Stenroos, J. A., Hf.	200	-
✓	#136	Stenroos, J. A., Hf.	200	-
✓	#137	Stenroos, J. A., Hf.	200	-
✓	#138	Stenroos, J. A., Hf.	200	-
✓	#139	Stenroos, J. A., Hf.	200	-
✓	#140	Stenroos, J. A., Hf.	200	-
✓	#141	Stenroos, J. A., Hf.	200	-
✓	#142	Stenroos, J. A., Hf.	200	-
✓	#143	Stenroos, J. A., Hf.	200	-
✓	#144	Stenroos, J. A., Hf.	200	-
✓	#145	Stenroos, J. A., Hf.	200	-
✓	#146	Stenroos, J. A., Hf.	200	-
✓	#147	Stenroos, J. A., Hf.	200	-
✓	#148	Stenroos, J. A., Hf.	200	-
✓	#149	Stenroos, J. A., Hf.	200	-
✓	#150	Stenroos, J. A., Hf.	200	-

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPETS TRYCKNINGSFOND NR 111

GRUNDKAPITAL 1919: 158 450 MARK
AVSLUTAD 1966

En tio sidor lång och välformulerad skrift under rubriken *Svenska Litteratursällskapet i Finland, dess uppgifter och dess verksamhet* utmynnade i en konkret uppmaning till den svenskspråkiga allmänheten: att bidra till grundande av en tryckningsfond. Uppropet var undertecknat av styrelsen *in corpore* den 20 mars 1919 och redan en dryg månad senare kunde skattmästaren Axel Wallensköld redovisa för bidrag på totalt 158 450 mark (58 600 euro).

Bidrag fortsatte att strömma in under flera år varvid räntorna från fonden kunde användas för sitt ändamål, dvs. att bestrida kostnader för otryckta forskningsarbeten. Fonden avslutades den 1 januari 1966, varvid en del av medlen användes för upprättandet av Hugo Pippings fond (se nr 474). En återstående del utnyttjades för höjning av övriga fonders kapital.

När tryckningsfonden skapades var läget kritiskt. Litteratursällskapet hade stadgeenligt som huvuduppgift »att främja inhemsk litterär verksamhet på svenska språket genom prisbelöningar och understöd«. I praktiken innebar det tryckningsbidrag till *Historisk Tidskrift* och tidskriften *Hembygden* samt att med understöd möjliggöra forskning och litterära företag. Men inflationen i första världskrigets kölvatten drabbade också Finland med väldig effekt. I uppropet sades att den »kolossala höjning – femdubbling – av tryckningsprisen, som inträtt under de senaste åren, har reducerat möjligheterna att genom offentliggörande av Sällskapets materialsamlingar och på dem vilande forskningsarbeten göra dessa tillgängliga i vidare kretsar i den utsträckning man tidigare hoppats«. För att ge ytterligare tyngd åt uppropet uppräknades nio arbeten av kvalificerade forskare-författare i för tiden aktuella ämnen »för vilkas offentliggörande understöd närmast kräves«.

Som tack till gåvogivare *in spe* lovade styrelsen »att i Sällskapets Förhandlingar offentliggöra namnen på givarna samt uppgifter om de av dem tecknade beloppen«. Av den första tryckta bidragslistan framgår att två tredjedelar av fondens grundkapital tillskötts av en enda person, den i Helsingfors bosatta kommerserådinnan Ina Borgström.

Ett upprop till förmån för litteratursällskapets tryckningsfond gav snabb respons och listor fylldes med små och större bidrag. Med det i särklass största beloppet, 100 000 mark, bidrog kommerserådinnan Ina Borgström på den första listan.

Sofie von Willebrand

SOFIE VON WILLEBRANDS FOND NR 119

GRUNDKAPITAL 1919: 100 000 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 229 892,78 EURO

Friherrinnan Sofie von Willebrands (1830–1914) fond instiftades fem år efter hennes död av två söner och två döttrar för att hedra moderns minne. Ett utlösande incitament till donationen på 100 000 mark (37 000 euro) år 1919 var helt säkert ovannämnda upprop för en tryckningsfond. I donationsbrevet, undertecknat av friherre R. F. von Willebrand på arvingarnas vägnar, gavs SLS:s styrelse rätt att bestämma fondens syften, men med ett väsentligt tillägg: »För ögonblicket hafva vi dock tänkt oss att med donationen kunna gagna Sällskapets förlagsverksamhet, som lidit afbräck genom tryckningskostnadernas stegring.» Styrelsen följde under det första året denna uppmaning och anslog 4 000 mark för sin förlagsverksamhet. Senare användes fonden för den allmänna verksamheten. Enligt ett tillägg från 1933 började 25 procent av avkastningen läggas till kapitalet.

Anna Sofie von Willebrand var en aktiv representant för den uppvaknande kvinnorörelsen under andra hälften av 1800-talet. Hon föddes i Villmanstrand som dotter till postmästaren Fredrik Jænisch och hans hustru Anna Maria. Sofie Jænisch genomgick tyska fruntimmersskolan i Viborg och ställdes därefter inför ett för tiden typiskt val för en ung, skolgången flicka: att bli lärarinna eller söka sig en lämplig make. Men i stället visade hon prov på egen viljekraft och grundade en slags fortbildningsanstalt för flickor på sin hemort.

Det egna företaget gick, enligt senare uppgifter i *Hufvudstadsbladet*, över förväntan bra och våren 1850 kunde hon på egen bekostnad resa till Helsingfors för att övervara en promotion. Den unga, vackra damen uppges ha gjort succé i en krets, i vilken den redan etablerade läkaren Felix von Willebrand ingick. Ett drygt halvår senare var de gifta.

Makarnas hem i huvudstaden och sommarvillan i Stansvik blev under decennier samlingsplats för intellektuella kretsar. Hustrun deltog livligt i en litterär krets, som bland sina deltagare räknade nydaningsperiodens främsta representanter såsom Runeberg, Castrén, Snellman, Tengström med flera. Maken avancerade med tiden till generaldirektör för medicinalverket och avled 1893. Änkan engagerade sig alltmer i samhällslivet och speciellt i arbetet för kvinnans frigörelse. Hon blev en bärande kraft i Finsk Kvinnoförening och Fruntimmersföreningen och skötte tidvis ordförandeposten i bägge föreningarna. Friherrinnan blev med åren berest och dokumenterade sina upplevelser för en större allmänhet med resebrev, som publicerades i *Hufvudstadsbladet*, *Nya Pressen* och *Finsk Tidskrift*.

Redan under sin livstid gjorde sig Sofie von Willebrand känd för sin välgörenhet. I samband med att arvingarna upprättade SLS-fonden gjorde de även två andra donationer. Finska läkarnas pensionskassa erhöll 50 000 mark att fogas till Felix von Willebrands fond och att förvaltas enligt stadgarna från stiftelseåret 1886. En lika stor summa skänktes till Föreningen för befrämjande av barnavård under namn av Sofie von Willebrands fond.

MAURITZ HALLBERGS DONATIONSFOND NR 120

GRUNDKAPITAL 1919: 750 000 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 564 762,25 EURO

I litteratursällskapets historia har 1919 kallats »donationernas år« och ett talande vittnesbörd för benämningen utgör den förmögenhet som statsrådet Mauritz Hallberg (1851–1924) överlämnade som gåva. Donationen gjordes den 16 maj 1919 för att markera årsdagen av den vita arméns intåg i ett befriat Helsingfors. Fondens grundkapital bestod av 500 aktier i Ab Wärtsilä Oy och 500 aktier i Läskelä Bruks aktiebolag, tillsammans värda 750 000 mark (280 000 euro).

Enligt gåvobrevet skulle en tjugondel av räntan läggas till kapitalet och resten delas i två lotter. Den ena fick fritt disponeras av SLS och den andra delen användas till årlig prisbelöning den 16 maj. Priset skulle aldrig få understiga 10 000 mark och skulle ges för vetenskapligt arbete, i original utgivet i Finland på svenska språket, eller, om tillgångarna det medger, för flera sådana arbeten.

För bedömningen av arbeten som kan prisbelönas, föreskrev donator en femmannakommission. Den skulle bestå av tre representanter för litteratursällskapet och två för Åbo Akademi, vartill en skandinavisk vetenskapsman kunde utses. År 1934 preciserade SLS:s styrelse förfaringssättet så att prisenämnden i varje enskilt fall skall avgöra huruvida aktuella arbeten fyller fastställda krav på vetenskapligt värde. Därmed underströks den vetenskapliga prestationen som avgörande vid prisbelöning. Arbeten utkomna under senast förflutna treårsperiod beaktas.

Långt senare gjordes ett par modifieringar i prisbedömningen. År 1977 ströks, efter kontakt med donators ättlingar, bestämmelsen om att det svenskspråkiga vetenskapliga verket bör ha utkommit i Finland. Tio år senare fastställdes prisenämndens rätt att utse prismottagare, dock under förutsättning att nämnden kan enas om en gemensam kandidat. I annat fall skall det slutliga avgörandet fattas av SLS:s styrelse.

Hallbergska fondens kapital utökades efter hand med räntetillskott och nya donationer. År 1922 överlämnades 700 aktier i Ab Nordiska Förenings-

Statsrådet Mauritz Hallberg lade grunden till en donationsfond, som utökades efter hustrun Annas, född Schildt, död.

banken i Finland. Donator önskade då stärka fondens kapitalbas under en tid då industriaktiernas marknadsvärde avsevärt försämrades.

I makarna Hallbergs inbördes testamente från 1921 ingick ytterligare preciseringar för förmögenhetens realisering. Detta innebar avsevärda tillskott till fonden efter Anna Hallbergs, född Schildt, död 1934. Följande år inbetalades 400 000 mark till fonden och ännu 1939 utföll ett legat från sterbhuset på 450 468 mark. Trots att bägge makarna stod som donatorer till fonden fick den namn efter Mauritz Hallberg, som i sitt ursprungliga gåvobrev och i testamentet endast talat om en 16:e maj-fond. Men i SLS:s »Minnesbok« blev den från början inskriven som Mauritz Hallbergs donationsfond och namnet konfirmerades av sonen Einar Hallberg 1935. Denne ansåg då namnet berättigat med hänvisning till att fadern inte under sin livstid opponerat sig mot benämningen.

Mauritz Hallberg har betecknats som en sann fosterländsk förkämpe för den svenska kulturen i landet. Han påverkades kanske i någon mån av sitt rikssvenska ursprung, men det var i Finland han levde sitt innehållsrika liv med en strålande karriär. I motiveringen till det egenhändigt skrivna gåvobrevet från 1919 återspeglas hans tankegångar:

Den svenska stammen, som fortfarande har en betydelsefull uppgift att fylla i vårt med de finsktalande landsmännen gemensamma fädernesland, och vars öde på det innerligaste sammanhänger med bevarandet och förkovrandet av den västerländska odling, ur vilken vår kultur framsprungit, får ej vid dess värnande sky något offer. Tidigare har representanter för den svenska stammen stått främst i ledningen; numera har en förskjutning ägt rum. Men orätt och klandervärt vore, om vi därför trädde tillbaka. Vi måste tvärtom utveckla och fördjupa våra krafter. Vår fåtalighet må ej framskjutas som skäl för dådlös överksamhet. Det bör aldrig få heta, att vi i brist på arbetskrafter äro nödsakade att avstå från de arbetsfält de högre läroanstalterna och högskolorna erbjuda. Inga ansträngningar få sparas, då vi söka sådana nya såningsmän.

När professor Hugo Pipping för litteratursällskapets del hyllade statsrådet vid dennes jordfästning 1924 anknöt han just till ovanstående citat:

Mauritz Hallberg sparade icke sina krafter. Den förmögenhet han anförtrodde Svenska litteratursällskapet utgör frukten av ett långvarigt, tråget arbete. Men för Mauritz Hallberg var det materiella välståndet intet självändamål utan endast ett medel för skapandet av andliga värden. Han vill se dem hjälpta, som bära på tankar, ur vilkas sådd landets framtid skall spira. Genom denna sin gåva blev han själv en såningsman i tankens värld, ty i våra dagar är den en nyskapare, som i handling visar, att han betraktar guldets som andens tjänare, ej som dess herre.

Få personer uppfyller så väl som Emil Fredrik Mauritz Hallberg det gamla talesättet om att ha haft många järn i elden. Som mest satt han i ledningen för ett trettioårigt företag, engagerade sig under flera decennier både i riks- och kommunalpolitik samt hann ytterligare med ett särintresse, numismatiken. Hallberg föddes i Sverige, kom som barn till Finland och utbildades till maskinbyggare. Efter en tekniskt inriktad start i arbetslivet grundade han, tillsammans med sin svåger Hjalmar Schildt, den på sin tid framgångsrika handelsfirman Schildt & Hallberg. Företaget handlade med konstgödsel och såd samt anlade en olje- och färgfabrik i Dickursby.

Hallberg var också med om att starta några andra stora företag så som Jokkis-Forssa järnvägsbolag, Helsingfors Yllevarufabrikers Aktiebolag och Städernas Hypotekskassa. Med åren blev styrelseuppdragen allt fler, bland dem en synlig post inom Finska Ångfartygs Aktiebolagets förvaltningsråd och direktion samt direktionsordförandeskapet i Helsingfors Sparbank, där han också var principal under ett kvarts sekel.

Hallberg tilldelades statsråds titel 1908 för sina tunga insatser inom politiken. Han representerade borgarståndet i lantdagen 1882 och 1888–1906 och intog på nytt en plats i enkammarlandtdagen 1910 som representant för Svenska folkpartiet. Uppdragen i statliga utskott och kommittéer blev många, bland annat ordförandeskap i bankfullmäktige. I huvudsta-

dens utveckling medverkade Hallberg som mångårig stadsfullmäktigemedlem och som ordförande i Helsingfors stads drätselkammare.

Kunnandet inom numismatiken dokumenterade Hallberg i verken *Minnespenningar öfver enskilda personer födda eller verksamma i Finland* (två band i SLS:s skriftserie 1906 och 1923) samt *Några anteckningar om Åbo-mynten* (1919). På hans initiativ grundades också Numismatiska Föreningen i Finland 1914.

Ett år före sin död vid 72 års ålder hedrades Hallberg med promovering till jubeldoktor vid Helsingfors universitet, en hedersbetygelse som möjligen hade initierats inom SLS:s styrelse.

ELIN OCH KARL PENTZINS DONATIONSFOND NR 134

GRUNDKAPITAL 1919: 700 000 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 642 841,32 EURO

Det sista stora bidraget under donationernas år inlevererades med 700 000 mark (263 000 euro) på bankkonto i december 1919. Därmed inrättades Elin och Karl Pentzins donationsfond, vars räntor skulle användas för att understöda fortbildningsklasserna vid dåvarande Svenska mellanskolan i Uleåborg. Mottagaren av avkastningen blev bestående, senare under det fortlevande namnet Svenska Privatskolan i Uleåborg.

I makarnas gemensamma testamente, som öppnades efter konsul Karl Pentzins (1849–1929) död, säkerställdes Uleåborgsskolans existens på ett avgörande sätt. Enligt sin avlidne makes önskemål överlämnade Elin Pentzin (1854–1945) till Svenska kulturfonden 8 514 aktier i Finska Gummi-fabriks Ab, representerande ett dåtida nominellt värde på drygt 1,7 miljoner mark. För SLS som förvaltare av förmögenheten stipulerades att aktierna i princip inte fick säljas, vilket senare utmynnade i en explosionsartad värdestegring i Nokia-aktier. Vid donationen förbehöll sig Elin Pentzin rätten till avkastningen under sin livstid, men avstod från förmånen 1942. Sedan dess har fonden enligt makarnas önskemål använts »till förmån för den svenska saken främst i Uleåborg«.

Elin och Karl Pentzins egendom hade sitt ursprung både i arvslotter och en under ett långt och strävsamt liv förkovrad förmögenhet. Karl August Pentzin tänkte sig först att bli sjöman på mödernesläkten Bergboms fartyg, som hämtade hem varor från Spanien till försäljning i familjens handelshus i Uleåborg. Han hann avlägga examen för styrmansbehörighet, men skadades vid en olycka och tvingades gå iland. I stället blev det karriär i trävaruföretaget Kemi och i Ab Uleå Oy, som uppstod då tre finlandssvenska släkters handelshus slogs samman till ett aktiebolag. Pentzin

förblev aktiv inom bolagets ledning upp i hög ålder. Detta gällde också för hans andra skötebarn, Uleåborgs Sparbanks styrelse, där han verkade som ordförande i ett kvarts sekel. Honorära uppgifter som spansk vicekonsul 1886–1911 gav honom den konsulstitel, som han använde livet ut.

Elin Charlotta Pentzin var dotter till lagman Konstantin Hildén i Uleåborg. Hon gifte sig 21 år gammal med den sex år äldre Karl Pentzin, redan då på god väg att etablera sig som affärsman. Äktenskapet var barnlöst, vilket fick den barnkära hustrun att ta sig an flera barn inom en stor släkt. Hon intresserade sig också tidigt för allmän välgörenhet under en tid då nästan all socialvård var beroende av privat offervilja. Synliga insatser gjorde hon som mångårig ordförande i styrelsen för »De gamlas hem« i Uleåborg och inom stadens fruntimmersförening, som verkade för konkret hjälp till nödställda familjer i staden. Bland annat ordnade man varje jul stor utdelning av livsmedel åt sämre lottade stadsbor. Som änka under 16 år fortsatte Elin att utöva en omfattande välgörenhet, ofta i tysthet.

Uleåborg var ännu på paret Pentzins tid Finlands nordligaste stad med ett starkt svenskt inslag. Grundvalen började dock svikta när ett svenskt gosslyceum och den svenska fruntimmersskolan genom ett statligt beslut slogs ihop till en femklassig mellanskola. På privat initiativ beslöts att upprätthålla fortsättningsklasser ledande till studentexamen och vidare studier. De ekonomiska följderna hade säkert med tiden blivit svårbemästrade utan Pentzins ingripande under en tid då den svenska befolkningsandelen sjönk från 7 procent (1910) till 3 procent (1930). Avkastningen från de Pentzinska donationerna kom väl till pass i flera skeden, inte minst efter 1928 då statsbidraget för fortsättningsklasserna indrogs. Skolan och dess elevhem kunde bokstavligt och slutgiltigt ha utplånats när den i februari 1944 träffades av bomber och brann ner till grunden. Men en ny skolbyggnad med elevinternat uppfördes 1945–46 med stöd av ett för finansieringen helt avgörande arrangemang mellan SLS och den Pentzinska fonden inom Svenska kulturfonden.

Konsulinnan Pentzin hann inte uppleva den nya skolan, eftersom hon gick bort i mars 1945. Men året innan hade hon på sin 90-årsdag den 1 september blivit firad och hyllad bland annat med en stilfull adress av SFP:s centralstyrelse. I den ingick en försäkran om att donationerna burit frukt: »Kriget, som raserat så många kulturvärden, har också med hårda öden slagit den svenska skolan i Uleåborg. Men genom Elin och Karls Pentzins donationsfond skall, mänskligt att döma, dess framtid vara tryggad och därmed ett starkt stöd givet för alla svenska strävanden i norra Finland, kära för Eder och Er make.«

Elin Pentzin

Karl Pentzin

Årshögtidsfonden och 1920-talets donatorer

J. A. Söderström

JANNE OCH HILMA SÖDERSTRÖMS FOND NR 135

GRUNDKAPITAL 1920: 50 000 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 27 607,15 EURO

Fru Hilma Söderström (1841–1917), titulerad änkerådsmanska efter sin tio år tidigare avlidne make, politierådsmannen J. A. Söderström, efterlämnade 50 000 mark (18 500 euro) till SLS. Det donerade beloppet »att af sällskapet användas till befrämjande af dess syften enligt sällskapets fria pröfning« överlämnades i början av år 1920 och placerades enligt styrelsebeslut i Janne och Hilma Söderströms testamentsfond.

Uppgifterna om den 1907 bortgångne J. A. Söderström är rätt knapphändiga. Som stadskassör och rådman levde han uppenbart gott, uppträdde med drag av hemlighetsmakeri som välgörare och unnade sig litet av livets goda på sitt favoritställe, Svenska Klubben i Helsingfors.

Bland Janne Söderströms understödsobjekt var hans intresse för svenska folkskolan på Mataskär i Esbo känt. Den var han tillsammans med ett par andra välsituerade personer med om att grunda och underhålla. Efter makens död skänkte fru Hilma Söderström ytterligare 10 000 mark till skolan. Däremot hade hon ingen aning om makens avsikt med ett år 1898 i Föreningsbanken i Finland utställt depositionsbevis på drygt 6 000 mark till förmån för stadsfullmäktige i Helsingfors. Under tio år hade beloppet med ränta vuxit till ca 8 700 mark. Okunnig om syftet med depositionen löste hon frågan med att donera beloppet till staden att förvaltas som en särskild fond. Som förmånstagare fastställdes först en namngiven person under dennes livstid och därefter Gubbhemmet i Helsingfors.

På Svenska Klubben i Helsingfors finns som följd av ett märkligt händelseförlopp en unik skåpklocka från Karl XII:s hov, krönt av ett kungligt emblem.

Om donationen till SLS hade makarna ömsesidigt avtalat under livstiden, enligt det testamente som Hilma Söderström uppgjorde 1910. I samband med sin 75-årsdag tog hon själv ett initiativ, som maken säkert skulle ha uppskattat. Hon beslöt att donera en unik skåpklocka till den av maken så livligt frekventerade Svenska Klubben. Klockan hade, enligt en notis i *Hufvudstadsbladet* från 1917, en märklig historia: Hilma var född Lindholm som godsägardotter på Tervalammi i Vichtis. Från sitt barndomshem medförde hon skåpklockan, som drottning Ulrika Eleonora d.y. på sin tid hade skänkt åt sin omtyckta hovfröken Emerentia von Düben. Släkten blev sedermera ägare till Tervalammi gods, dit klockan överflyttades.

Efter senare ägarbyten blev Hilma Söderström sista privata ägare till den vackert sirade skåpklockan. Enligt *Hufvudstadsbladet* blev den sista mottagaren Svenska Klubben förärat ett »minne från Karl XII:s hov som hör till samlingslokalens mest dyrbara och värdefulla bohagsting«.

ÅRSHÖGTIDSFONDEN NR 159

GRUNDKAPITAL 1921: 20 000 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 61 192,48 EURO

På Runebergsdagen den 5 februari 1921 togs ett till en början anonymt initiativ, som skulle sätta sin prägel på litteratursällskapets årsfester i framtiden. När styrelsen tre dagar senare sammanträdde kunde den konstatera, att 20 000 mark (6 000 euro) inbetalts av en onämnd givare med önskemålet att räntemedlen skulle användas för att ge årshögtiderna en solennare inramning. Styrelsen beslöt upprätta Årshögtidsfonden och tillsatte en kommitté med uppgift att uppgöra förslag om användning av fondens avkastning.

Gåvogivaren visade sig rätt snart vara statsrådet Mauritz Hallberg, som redan tidigare uppträtt som stordonator (se fond nr 120). Han hade uppenbart ett utpräglat sinne för PR under en tid då detta ännu var ett okänt begrepp. I samband med initiativet föreslog han att avkastningen kunde användas för att vid årsfesten bekosta ett musikprogram med en inkom för tillfället skapad komposition eller att särskilda diplom och medaljer kunde tas i bruk för pristagare.

Hallberg hade med sitt numismatiska intresse redan en gång tidigare med framgång agerat i en medaljfråga. När Nikolaj Bobrikov förbjöd litteratursällskapet att prägla en medalj till Runebergs 100-årsjubileum löste Hallberg frågan med att låta »medborgare och medborgarinnor« i Stockholm slå medaljen. SLS hedrade sin välgörare med att 1920 kalla honom till hedersmedlem och anlidade honom i sin finansförvaltning under de sista åren före hans död 1924.

I sitt testamente, uppgjort tillsammans med hustrun Anna 1921, preciserade Hallberg sin donation och tanke med Årshögtidsfonden. En femtondel av makarnas tillgångar tillföll fonden för prägling av guld- och silvermedaljer till prisbelönda författare. Alternativt kunde en medalj tilldelas skriftställare som av SLS bedömts vara förtjänt av sådan hedersbevisning. Den högtsyftande förebilden för Hallberg fanns omnämnd i testamentet: »Dessa medaljer borde ungefär motsvara Svenska Akademiens belöningsmedaljer.«

Redan tre år tidigare hade den av SLS tillsatta kommittén inkommit med sitt förslag till hur avkastningen från Årshögtidsfonden skulle använ-

das för att förhöja festens solennitet. Enligt förslaget, som godkändes och därefter i anpassad form tillämpats, skulle två lika stora belopp användas dels för att engagera en sångkör att framföra några fosterländska sånger, dels för en deklamation eller något annat lämpligt nummer. Betydelsen av en solenn årshögtid poängterades med en bestämmelse att varje år vid decembermötet tillsätta en särskild festkommitté. Den största förändringen i programmet skedde på 1970-talet, då årsfestkommittén gick in för att verk av finlandssvenska tonsättare skulle framföras vid årshögtiden.

Det dröjde till början av 1940-talet innan den av Hallberg föreslagna högtidliga premieringen med en för ändamålet präglad medalj förverkligades. Skulptören Gerda Qvist (se fond nr 435) utformade medaljen »Forskning och vittnerhet«, som tillverkades i Berlin och slogs i 25 exemplar. Åtsidan pryds av en stående gestalt med en fjäderpenna i högra och en skriftulle i vänstra handen, framsidan upptar litteratursällskapets namn in-

Årshögtidsfonden grundades 1921 för att ge årsfesterna på Runebergsdagen en mera solenn inramning. Sekeljubileet fick en speciellt högtidlig prägel i närvaro av republikens president Mauno Koivisto och fru Tellervo Koivisto.

ramat av en lagerkrans. Professor Yrjö Hirn blev 1944 första mottagare av medaljen, som sedan utdelats med stor återhållsamhet.

ALMA SÖDERHJELMS FOND NR 171

GRUNDKAPITAL 1920: 100 000 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 14 860,65 EURO

Med anledning av att Finlands första kvinnliga docent, fil.dr Alma Söderhjelm (1870–1949) fyllde 50 år den 10 maj 1920 instiftades en fond bärande hennes namn med ett grundkapital på 100 000 mark (37 000 euro). Pengarna, placerade i skuldsedlar, hade insamlats bland Alma Söderhjelmns vänner och bekanta, som önskade »hugfästa« minnet av henne, såsom det hette i gåvobrevet. Räntorna från fonden skulle tillfalla henne så länge hon levde och därefter användas för premiering av en finländsk historieförfattare, i enlighet med bestämmelser som hon själv fick uppgöra. Eftersom Alma Söderhjelm levde till 1949 hann fonden bli kraftigt inflationsdrabbad, varvid det första priset kunde utdelas först 1953. På grund av ringa avkastning har pris inte kunnat utdelas vartannat år, såsom ursprungligen var meningen.

Fondens donatorer var totalt 55 personer. I gåvobrevet hyllades doktor Söderhjelm »vetenskapliga och litterära alstring« samt hennes »betydande inlägg såsom en av Finlands politiskt intresserade och för dess frihet kämpande krafter, alltifrån ofärdsårens inträde 1899 till frihetsdagen den 12 april 1918«. I ett tillägg till gåvobrevet utlovade doktor Karolina Eskelin att personligen till mottagaren utbetala ett tillägg så länge »de större och äldre privatbankernas i Helsingfors inlåningsränta överstiger 6 %«. Eskelin bemyndigades av SLS att halvårsvis sköta ränteutbetalningarna till Söderhjelm, men hur hennes egen utfästelse utföll i praktiken finns det inga uppgifter om. Från och med 1934 överfördes skötseln av legatet på Nordiska Föreningsbanken.

Alma Söderhjelm tog donatorernas uppmaning att fastställa villkor och bestämmelser för fondens framtida användning på allvar. Hon nedtecknade ett reglemente i fem noggrant preciserade punkter. Som huvudprincip fastställdes att SLS utan ansökan vartannat år skulle utge »såsom belöning för doktorsgrad (vad vi nu benämna licentiatavhandling) eller eventuellt i framtiden (om licentiatexamen engång bortfaller) en mot sådan avhandling svarande tryckt publikation på svenska språket«. Bland övriga bestämmelser noterar man åsikten att »arbeten i allmän historia alltid skola belönas framför sådana i nordisk historia, även där de förra äro mindre förtjänstfulla än de senare«. En klar prioritering vid val av

Alma Söderhjelm, Finlands första kvinnliga professor, var en flitig och mångsidig skribent, som efterlämnade en stor produktion.

pristagare angavs också: »... ifall tvekan mellan likvärdiga arbeten råder, yngre författare bör ha företräde framom äldre och kvinnlig framför manlig.« En avslutande mening i Söderhjelm's reglemente kan kanske tolkas som ett uttryck för hennes besvikelse innan hon blev fullt accepterad i den akademiska världen: »De, vilka inneha professor, kunna endast i undantagsfall prisbelönas.«

Själv fick Alma Söderhjelm länge vänta på en professor, som hon kompetensmässigt hade varit förtjänt av mycket tidigare. Hon föddes i Viborg som dotter till häradshövdingen Werner Woldemar Söderhjelm och hans hustru Amanda Olivia, född Clouberg. Efter studentexamen 1889 valde hon allmän historia som huvudämne vid universitetet i Helsingfors, och hann efter avlagd kandidatexamen verka som lärare under en kort tid. Uppmuntrad av sin äldre bror, professor Werner Söderhjelm och av sin lärare, professor J. R. Danielson åkte hon till Paris och fördjupade sig under tre år i Frankrikes historia. År 1900 disputerade hon med en franskspråkig avhandling om tidningspressen under den franska revolutionen. Det blev lysande kritik, i synnerhet utomlands, men också en avhandling av bestående värde, vilket bevisas av att boken utkom i ny upplaga så sent som 1971.

Alma Söderhjelm blev efter en utdragen utnämningssprocess 1906 docent i allmän historia vid Alexandersuniversitetet och därmed dess första

kvinnliga lärare. Men när hon 1913 sökte en professur i samma disciplin förvägrades hon dispens från sitt kön. Frågan väckte så stor uppmärksamhet att den senare ledde till en lagändring, som gav kvinnor rätt att söka professurer. Söderhjelm gjorde inget nytt försök, utan stod i beråd att för gott slå sig ner i Sverige, då Åbo Akademi inrättade en personlig professur för henne i allmän historia. Med denna tjänst, som hon innehade 1927–37, blev hon Finlands första kvinnliga professor.

Alma Söderhjelm har beskrivits som en mångsidigt begåvad person med utpräglade drag av kosmopolit och bohem. I sin forskning kring den franska revolutionen var hennes 1930 publicerade undersökning om förhållandet mellan Axel von Fersen och drottning Marie Antoinette en litterär sensation. Sin mångsidighet som skribent dokumenterade hon med kåserisamlingar, skönlitterära verk, skådespel, diktsamlingar och sina memoarer i inte mindre än fem delar. Totalt efterlämnade hon 25 verk i 34 band. De tolv sista åren av sitt liv bodde hon permanent i Sverige, där hon under krigsåren engagerade sig i arbetet för »Finlands sak«.

SPÅRESKA FONDEN NR 177

GRUNDKAPITAL 1923: 240 000 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 78 448,38 EURO

Spåreska fonden inskrevs i fondernas minnesbok i februari 1923 sedan det blivit känt att den kort därefter avlidne bankdirektören och affärsmannen Alfons Spåre (1858–1923) till SLS hade testamenterat värdepapper och skuldsedlar till ett beräknat värde av 240 000 mark (72 000 euro). Det skulle dröja till 1940-talet innan det första priset och stipendierna enligt testators önskemål kunde utdelas ur fonden, vars värde då började sjunka en hel del.

Gustaf Emil Alfons Spåre hörde till den skara medborgare som med en fond önskade manifesteras Finlands inbördeskrig och nyvunna självständighet. Han var född och uppvuxen på Valkila egendom i Birkala, som han övertog efter faderns död. I slutet av 1890-talet avyttrade han egendomen, bosatte sig för gott i Helsingfors och ägnade sig åt affärsverksamhet. Äktenskapet med Anna Maria Charlotta Spåre, född Rönquist (1863–1938) var barnlöst. I en nekrolog i *Hufvudstadsbladet* 1923 hyllades maken för sin »stora bildning och beläsenhet, i synnerhet på historiens och släktforskningens område, vilket gjorde sällskapet med honom intressant och lärorikt«.

Förutom kapitaldonationen till SLS utsågs Ab Fölisöns Friluftsmuseum Oy efter Anna Spåres död till mottagare av en stor samling antika föremål,

möbler och tre oljemålningar. Det var fråga om porträtt av en Vasaprin-
sessa från ca 1560 och av kung Gustav III och hans gemål. Hur de hade
hamnat på den Spåreska egendomen i Birkala är inte känt.

En första misräkning för SLS som bevakare av testamentet var att det
klandrades av Alfons Spåres bror Gunnar. Denne tidigare vinhandlare lev-
de då i trängda ekonomiska förhållanden. Han hävdade sin rätt till den
del som gällde ett belopp fadern hade erhållit vid en fastighetsaffär redan
1894. Rådstuvurätten i Helsingfors gav brodern rätt till hans del av arvet,
en summa på 57 500 mark, och dömde SLS att betala egna och motpar-
tens rättegångskostnader. Frågan fördes till Högsta domstolen där domen
stod fast.

När Nordiska Föreningsbanken som förvaltare av donationen inleve-
rerade medlen 1926 uppgick den exakta summan till 172 725,31 mark.
Enligt testamentet skulle fondens avkastning tillfalla hustrun Anna Spåre
så länge hon levde. Det dröjde till början av 1941 innan SLS:s styrelse
kunde ta donationen i bruk och fastställa ett detaljerat »Reglemente för
makarna Alfons och Anna Spåres donationsfond«. I sitt testamente från
1919 hade makarna Spåre fastställt två syften för fonden: avkastningen
skulle dels användas för studiestöd, dels som pris för arbeten i Finlands
kulturhistoria, benämnt »Frihetspriset i Finlands kulturhistorie«. Styrel-
sen omsatte önskemålet mycket noggrant och fastställde ett reglemente i
åtta punkter.

För studiestödets del bestämdes att de utgår med 2 000 mark per år
under en tid av tre år för utsedd stipendiat. Studiestöd ges »för utmärkta
anlag vid läroanstalt vitsordade manliga lärlingar från medellösa svenska
hem för studier vid universitet, högskola, konstakademi eller annan lik-
nande bildningsanstalt«. Den i medlet av 1930-talet skapade »Stipendie-
fonden för svenska forskare i Finland« skulle lediganslå och fördela stu-
diestöden. När fonden avslutades i slutet av 1950-talet övergick uppgiften
att utse stipendiat till litteratursällskapets skattmästare och kanslichef.

För Frihetsprisets del fastslogs benämningen »Spåreska priset« till ett
belopp av 5 000 mark, en summa som man med utdelning vart tredje år
varje gång var tvungen att väsentligt inflationskorrigera. Priset anslogs
för det bästa under det närmast föregående tre åren av finländsk man el-
ler kvinna på svenska språket författade och utgivna arbete rörande Fin-
lands kulturhistoria. Priset kunde både delas och lämnas outdelat, varvid
reserverat belopp lades till kapitalet.

Alfons Spåre

Anna Spåre

Sidonia Stålström

Albert Stålström

SIDONIA STÅLSTRÖMS TESTAMENTSFOND NR 180

GRUNDKAPITAL 1923: 50 000 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 1 589,86 EURO

Änkefru Sidonia Karolina Beatrice Stålström (1846–1923) efterlämnade en fond med länge fördröjt utfall. Avkastningen av donationen på 50 000 mark (15 000 euro) till litteratursällskapet tillföll dottern eller hennes man så länge de levde. Först efter dotterns död 1959 kunde den stipulerade summan disponeras, varvid en bråkdel av det ursprungliga värdet återstod. Förverkligandet blev därmed inte så lyckat som Sidonia Stålström formulerat som syfte med fonden, »hvars räntefkastning skall användas förnämligast till understöd för historisk forskning«. Proportionellt sett ännu större värdeminskning drabbade Svenska kulturfonden, som på samma villkor fick motta 200 000 mark först 36 år efter testators död.

Sidonia Stålström, benämnd »häradshöfdingskan« efter sin långt tidigare avlidne man, häradshövding Albert Stålström i Forssa, var en förmögen dam när hon avled. Ovannämnda donationer utgjorde endast en tredje lott i hennes testamente. Hon hade redan tidigare gjort sig känd som donator och även uppträtt som välgörare i tysthet. År 1916 donerade hon sin 70-årsdag till ära 100 000 mark till Finska läkarnas pensionskassa, 50 000 mark till Sjuksköterskornas i Finland pensionskassa, 25 000 till Helsingfors stadsmission och ytterligare några mindre belopp till två kommuner och till Fruntimmersföreningen i Helsingfors.

Sidonia Stålström, född Wahren, härstammade från ett välsituerat hem i Forssa. Hon var dotter till den på 1800-talet välkände industrimannen Axel Wilhelm Wahren och fick tidigt ta hand om värdinnans uppgifter i föräldrahemmet. Likadana uppgifter i en stor umgängeskrets väntade henne efter giftermålet med häradshövding Albert Stålström. Efter hans död sålde hon deras gård Wiksberg i Forssa och bodde under drygt 30 år i Helsingfors. Här uppges hon aktivt ha intresserat sig speciellt för svensk kulturverksamhet och fosterländskt arbete samt i tysthet ha bidragit till den allmänna välgörenheten innan hon gjorde sina stora donationer.

HJALMAR CROHNS PREMIEFOND NR 182

GRUNDKAPITAL 1923: 102 000 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 19 059,27 EURO

Professor Hjalmar Johannes Crohns (1862–1946) skrev 1923 stiftelseurkunden för en premiefond med noggrant preciserat ändamål och ställde med förbehåll ett boägg till fondens disposition. Som grundkapital deponerade han 340 aktier i Aktiebolaget Wärtsilä, vilka då hade ett nominellt

värde av 340 mark per styck. Teoretiskt uppgick alltså fondens värde till 102 000 mark (30 600 euro), men det dröjde till efter Crohns död innan litteratursällskapet fick överta den. Aktiernas värde stod då på 135 000 mark, motsvarande endast ca 9 500 euro. Inte heller denna fond kunde därför efter värdeminskningen leva upp till sin högt ställda målsättning.

Hjalmar Crohns var professor i allmän historia och önskade att hans premiefond skulle användas för att prisbelöna socialhistoriska arbeten, »som vetenskapligt och tendensfritt behandla moderna sociala förhållanden med tillämpning på förhållandena i Finland«. Han hoppades härigenom »att vägen bereds för socialt framsteg i vårt land«. I hans stiftelseurkund, som godkändes av styrelsen som sådan, föreskrev donator att årliga stipendier skulle utges om möjligt och »vilka till sitt belopp icke få understiga halva beloppet av en ordinarie professors vid Helsingfors universitet avlöning vid den tidpunkt, då premiering sker«.

Möjligen tvivlade professorn själv på att de deponerade medlen skulle förslå för den föreslagna premieringen. På annat sätt är det svårt att förstå att han endast två dagar efter underskriven stiftelseurkund tillsammans med hustrun Eine uppgjorde en ny donationsurkund. I den utökades donationen till premiefonden med 300 aktier i Nordiska Föreningsbanken Ab och 20 aktier i Kansallis-Osake-Pankki. På sin tid skulle medlen möjligen ha räckt till för den stipulerade premieringen, men den blev aldrig aktuell före 1946 i och med att bägge urkunderna föreskrev att all avkastning i första hand skulle tillfalla donatorerna. Efter deras död ansågs fondbestämmelserna omöjliga att realisera och 1966 beslöt SLS:s finansråd att avkastningen skulle disponeras fritt.

Hjalmar Crohns var, enligt tidningsuppgifter från senare bemärkelse-dagar, en både uppskattad och framstående professor i historia. Han föddes i Heinola, gick i skola i Borgå och studerade vid universitetet i Helsingfors, som sedan blev hans lärosäte till 1930. Då hade han 35 år tidigare efter doktorexamen knutits som docent till universitetet. Efter tio år som extra ordinarie professor fick han 1916 den ordinarie lärostolen i allmän historia efter J. R. Danielson-Kalmari.

Crohns gav ut ett flertal vetenskapliga och litterära arbeten som i förening med hans uppskattade föreläsningsserier vid universitet gav honom namn om sig att vara en elegant och ridderlig försvarare av kvinnan genom tiderna. Men han lär inte ha dragit sig för att kalla henne »djävulens farligaste inkarnation«. Ett annat utmärkande drag för honom var hans personliga, inte enbart historikerns, intresse för den sociala och politiska utvecklingen – ett intresse som återspeglas i den premiefond han upprättade.

Hjalmar Crohns

Carl Alexander Armfelt

GUSTAF III:S MINNE NR 196

GRUNDKAPITAL 1930: 155 765,85 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 138 043,38 EURO

Greve Carl Alexander Armfelt (1850–1925), den sista innehavaren av ätten Armfelts fideikomiss Åminne i Halikko, testamenterade till SLS en fond som skulle bära namnet Gustaf III:s minne. Testamentet uppgjordes samma år som greven avled och en del av grundkapitalet var redan inbetalt på Helsingfors Aktiebank. Släktingar sökte få testamentet ogiltigförklarat, men det vann laga kraft efter en rättsprocess. År 1930 inbetalades hela grundkapitalet, som uppgick till 155 765,85 mark (48 000 euro).

Greve Armfelt önskade med donationen återbetala något som han tydligen uppfattade som en hedersskuld till den svenske 1700-talskungen och samtidigt markera den Armfeltska hederskodexen. Hans egen motivering återfinns i testamentet:

Den 20 juni 1785 tilldelade Konung Gustaf den tredje i Sverige landshövdingen över Åbo och Björneborgs län, generalmajoren m.m. friherre Magnus Vilhelm Armfelt en tjänsteaccordersättning av tiotusen (10 000) riksdaler svenskt banco, med förbehåll att ett fastighetsfideikomiss, i värde motsvarande sagda penningbelopp, skulle inrättas till förmån för friherre Armfelts äldste son, sedermera excellensen, greve Gustaf Mauritz Armfelt och dennes manliga bröstarvingar. Emellertid kom friherre Magnus Vilhelm Armfelt, i följd av inträffade händelser, lika litet som descendenten efter honom, vilka omhändertvingo dessa av Gustaf den III donerade penningmedlen, att bringa den ifrågakomna fideikomisstifelsen till fullbordan, och vid det jag vid min broder Göstas frånfalle den 25 augusti 1887 tillträdde Åminne fideikomiss hade ovannämnda 10 000 riksdaler banco, som vid min faders död med motsvarande tjugotusen femhundra sextioåtta (20 568) finska mark uttagits ur hans dödsbo, allaredan förskingrats och därmed den s.k. primitiva penningsfideikomisset upphört att finnas till.

Likafullt känner jag det såsom en bjudande plikt emot min ätts historiska förflutna att, innan med mig den siste Armfelt till Åminne går ur tiden, varaktigt hugfästa minnet av detta uttryck för konung Gustaf den III:s omtanke för Gustaf Mauritz Armfelt och hans ättlingar.

Med tanke på att fideikomisset inte längre efter greven skulle kunna gå i arv förordade han, att ovannämnda summa jämte en årlig ränta på 5 procent samt ränta på ränta till hans dödsdag skulle tillfalla SLS. Beräknat från den 25 augusti 1887 till den 19 december 1925 steg det donerade beloppet sålunda högst betydligt, till ca 127 000 mark. Det skulle sedan ytterligare stiga med drygt 28 000 mark under de därpå följande åren av rättsprocess. I testamentet föreskrevs dock en minimisumma på 200 000 mark, som fonden skulle uppnå innan avkastningen fick användas för sitt ändamål. Det första priset ur fonden utdelades 1935.

Styrelsen fastställde 1930 fondens första reglemente, som senare modifierats. Enligt gällande reglemente skall av »fondens avkastning utdelas av Svenska litteratursällskapets styrelse ett pris, i princip vart tredje år, på förslag av en tremannanämnd, som har att beakta sedan senaste period utkomna originalarbeten på svenska eller finska språken belysande det gustavianska tidevarvet eller ock för monografier över medlemmar av ätten Armfelt. Utom fristående arbeten kan även mera betydande uppsatser belönas. Priset kan tilldelas person, som icke är finländsk medborgare«. Att fonden även skulle belöna arbeten på finska överensstämde inte med litteratursällskapets program, men accepterades av styrelsen i samband med att fonden mottogs 1926.

Den sista greven av Åminne var, såsom också hans testamente bekräftar, en stor beundrare av sin morfar, ministerstatssekreteraren för Finland, greve Alexander Armfelt (1794–1876). Medan denne under 35 år på sin centrala post i S:t Petersburg i nära kontakt med kejsaren kunde göra Finland ovärderliga tjänster, fick dottersonen det betydligt svårare att göra sig gällande. Fyra år efter morfaderns död fick han anställning vid kejsarens kansli för Finland i S:t Petersburg, 1895 blev han dess chef och 1900–01 verkade han som ministerstatssekreteraradjoint. Han anses med en viss framgång ha utkämpat en uppehållande strid mot förryskningen under de svåra förhållandena kring sekelskiftet, men drog sig redan 1903 tillbaka till Åminne. Två år före sin död hedrade han på ett synligt sätt morfadern med en medalj i liten upplaga, »Präglad av dottersonen C. A. A.«

Den största delen av sin kvarlåtenskap testamenterade greve Armfelt till Åbo Akademi, medan en stor del av föremål och inventarier på Åminne gick till Finlands nationalmuseum. Åbo Akademi kunde med donationsmedlen inrätta en professur i stats- och folkrätt.

HENRIK GADDS MINNESFOND NR 200

GRUNDKAPITAL 1926: CA 290 000 MARK
FONDKAPITAL 31.12.2009: 26 074,72 EURO

Efter bankdirektör Henrik Gadds (1862–1926) död inrättades en minnesfond till förmån för litteratursällskapets allmänna syfte, men med förbehållet att den fick användas endast marginellt före 1962. Enligt den avlidnes förordnande avskiljde hans rättsinnehavare Aline, Kurt, Lars och Per-Erik Gadd 3 500 aktier i Helsingfors Aktiebank från den efterlämnade förmögenheten och bestämde detaljerat hur fonden skulle förvaltas. Grundkapitalet uppgick enligt 1926 års värde på bankaktierna till närmare 290 000 mark (84 000 euro).

Kung Gustav III står förevigad av Johan Tobias Sergel på Skeppsbron i Stockholm. Statyn avtäcktes 1808, samma år som Sverige höll på att förlora Finland. Med fonden Gustav III:s minne önskade den siste innehavaren av ätten Armfelts fideikommiss Åminne i Halikko återbetala en, som han uppfattade det, hedersskuld till den svenske 1700-talskungen från en av dennes gunstlingar, greve Gustaf Mauritz Armfelt.

Henrik Gadd

Donationsurkunden utsåg Nordiska Föreningsbankens notariatavdelning till förvaltare av fonden till den 6 juli 1962, då 100 år förflutit sedan Henrik Gadds födelse. Fram till dess fick SLS nöja sig med 10 procent av fondens avkastning per år, om inte en nämnd på tre namngivna personer representerande släkten Gadd bestämde annorlunda. För SLS var fondens betydelse så ringa att den avfördes från räkenskaperna 1938. Sedan den återinförts 1962 gällde en bestämmelse om att 5 procent av avkastningen skulle läggas till kapitalet. För år 2000 och därefter fastställdes att det »förefintliga grundkapitalet bör för framtiden bibehållas oförminskat«.

Henrik Gadd föddes i Jyväskylä, blev student i Helsingfors och inträdde 20 år gammal i Föreningsbankens tjänst. Sin första chefspost fick han i Tavastehus, avancerade till vd för kontoren i Joensuu och Kuopio innan han 1896 kallades till medlem av bankens centraldirektion. Efter sin avgång från banken 1919 verkade han som vd för Privatbankernas värdepост-försäkringsbolag, som han varit med om att grunda, och som ombudsman för Finska bankföreningen. Förtroendeuppdrag hade han inom Finska Sjöförsäkrings-Aktiebolaget, Ab Kaukas fabrik och Ph. U. Strengberg & Co samt Finska Konstföreningen, där han verkade som skattmästare. I en tidningsartikel med anledning av sin 60-årsdag hyllades Henrik Gadd bland annat för att »han genom sina grundliga insikter på affärsområdet och sitt sällsynt urbana uppträdande vunnit kundkretsens förtroende och sina kollegers vänskap och erkännande«.

ILMA SUMELIUS PRISFOND NR 202

GRUNDKAPITAL 1926: 6000 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 7 831,11 EURO

Med en donation på 6000 mark (1800 euro) önskade fröken Ilma Sofia Sumelius (1862–1928) skapa en särskild fond, vars årliga ränta skulle användas som tillskott till det pris för kvinnliga författare som av litteratursällskapet utdelades ur den s.k. Granbergiska fonden (se nr 14). Avkastningen från de bägge fonderna slogs från och med 1968 ihop under namnet Granberg-Sumeliuska priset.

Ilma Sumelius härstammade från en känd och förmögen företagarläkt i Tammerfors. Hon fick leva i 66 år under »lyckliga ekonomiska förhållanden«, såsom kvinnotidskriften *Astra* konstaterade i en minnesruna. Redan i unga år intresserade hon sig i sin hemstad för social verksamhet och för kvinnorörelsen. Hjälpen gavs ofta anonymt och ortens fruntimmersförening fick i henne en mångårig ordförande. I början av 1910-talet flyttade

hon till Helsingfors och blev omedelbart engagerad av Svenska Kvinnoförbundet. Hon verkade under flera år som skattmästare i dess centralstyrelse och sköt vid tvingande behov generöst till kapital ur egen ficka.

Under de sista åren av sjukdom gjorde Ilma Sumelius ett par uppmärksammade donationer. Hon skänkte 100 000 mark till Finska Läkaresällskapet med önskemålet att avkastningen skulle användas för att bekosta vetenskaplig litteratur på svenska. Samfundet Folkhälsan fick ett lika stort belopp i form av aktier i Nordiska Föreningsbanken med förbehållet att dividenderna skulle gå till en namngiven person under dennes livstid. Ilma Sumelius hjälpte också ett antal enskilda personer, av vilka hennes fosterdotter blev mest gynnad.

Donationen till SLS två och ett halvt år före hennes död var ett litet bidrag i jämförelse med de legat och summor som Ilma Sumelius bestämde om i sitt testamente. Största förmånstagare blev Åbo Akademi med 300 000 mark medan Svenska Kvinnoförbundet mottog 60 000 mark. Ett flertal inrättningar för barn och gamla fick belopp på 25 000–30 000 mark.

Företagarläkten Sumelius församlad till Maria Christina Sumelius, född Hydén, 80-årsdag den 1 maj 1913 i Tammerfors. Sittande fr.v. Hedvig Sumelius (f. Rosberg), Gösta Sumelius, Bertha von Bonsdorff, jubilaren Maria Sumelius med dottern Ilma på sin högra sida och Thyra Sumelius (f. Mörtengren). Stående fr.v. Wilhelm Sumelius, Carl von Bonsdorff, Torsten Nummelin (gift med frånvarande Anna Sumelius), Karl och Olga Fontell (f. Sumelius), John och Hanna Sumelius (f. Schindler) samt Axel Sumelius.

BRÖDERNA LARS OCH ERNST KROGIUS FORSKNINGSFOND NR 220

GRUNDKAPITAL 1928: 900 000 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 935 604,58 EURO

En stordonation, som förvaltades nonchalant av Helsingfors universitet, utmynnade i en forskningsfond vid SLS. Den har sedan 1930 årligen kunnat utdela medel åt en eller flera forskare för främjandet av deras vetenskapliga arbeten. Kommerserådet Lars Krogius (1860–1935) och hans bror, vicehäradshövding Ernst Krogius (1865–1955) donerade 500 000 mark till Helsingfors universitet 1920 för inrättandet av en svenskspråkig professur i nationalekonomi och statistik. När syftet ännu åtta år senare var oförverkligat krävdes pengarna tillbaka och erbjöds SLS, som tacksamt tog emot donationen. Den hade jämte räntor då vuxit till 900 612,75 mark (257 000 euro) som blev grundkapital i bröderna Lars och Ernst Krogius donationsfond, senare benämnd forskningsfond.

Universitetets förfarande att ta emot pengarna och lämna dem oanvända ledde till en uppmärksammad, hård ordväxling. Den springande punkten var universitetets språkliga förhållanden, som reglerades till förmån för finskan i en lag av den 14 juli 1923. När donationen gjordes var de svenskspråkiga ännu i majoritet i konsistorium, som dock ansåg sig tvunget att vänta med inrättandet av den ifrågavarande professuren tills en tillräcklig avkastning på donationen uppnåtts. Några år senare var läget i grund förändrat och kulminerade våren 1928, då bröderna Krogius gav offentlighet åt en lång inlaga, som de tillställt universitetets kansler. Av den framgick bland annat att den Krogiuska donationen av konsistoriet betecknats »som en underlig bastard som icke är ordinarie och icke extra-ordinarie utan vartill man hopfogar rättigheter och skyldigheter i den mån det varit förmånligt för donatorernas politiska syftemål«. Bröderna Krogius blev inte svaret skyldigt, utan motiverade sin avsikt i inlagan:

I mera än trehundra år har vår släkt varit bofast i detta land och här därunder mångfaldiga gånger lämnat vederhäftiga bevis uppå kärlek till och samhörighet med folk och land. Den tanken skulle därför bliva oss och våra efterkommande till sorg och besvikelse, att en av oss i all uppriktighet och utan biavsikter instiftad donation kunde bliva till förargelse för kommande släkten.

Inlagan utmynnade i det enligt donationsurkunden möjliga kravet att donationen jämte ackumulerade räntor skulle övergå till litteratursällskapet. Donatorernas önskemål om hur medlen skulle användas fastställdes av SLS:s styrelse i november 1928: »För främjandet av den vetenskapliga forskningen på nationalekonomins och statistikens områden utdelas ur fondens ränteavkastning anslag åt svenskspråkiga medborgare i Finland,

antingen såsom understöd för vetenskaplig forskning i hemlandet eller utlandet eller ock såsom pris för utgivna arbeten. Styrelsens beslut om räntemedlens fördelning tillkännages vid Sällskapets årsmöte.»

Styrelsebesluten baserar sig på förslag av en prisnämnd bestående av fem medlemmar, av vilka tre utses av SLS, en av Svenska handelshögskolan i Helsingfors och en av Ekonomiska Samfundet i Finland. I november 1944 beslöt styrelsen på förslag av prisnämnden att understöd ur forskningsfonden i fortsättningen skulle utdelas endast för främjande av vetenskaplig ekonomisk forskning och för statistisk forskning på det ekonomiska området, inklusive befolkningsläran.

En sann fosterlandsvän

Lars Karl Krogius namn är intimt förknippat med finsk sjöfart och finskt näringsliv i allmänhet och i all synnerhet med grundandet och utvecklandet av Finska Ångfartygs Aktiebolaget (FÅA) till landets ojämförligt största rederi på sin tid. Det finns fog för påståendet att han fick kärleken till sjön med modersmjölken. Han föddes nämligen en augustidag 1860 på Ochotska havet när föräldrarna Lars Th. Krogius och Elisabeth Amalia, född Qvist, befann sig på en världsomsegling med fregatten »Nikolai«. Efter studentexamen, studier hemma och utomlands inträdde han 1882 som direktör i den av fadern grundade speditiönsfirman Lars Krogius & Co. Följande år grundade de tillsammans FÅA, som med Lars Krogius den yngre som vd från 1890 blev en framgångssaga. Han ledde företaget under 30 år och kvarstod till sin död som ordförande i förvaltningsrådet. Hans insats kan till exempel mätas i FÅA-flottans tillväxt: från 9 fartyg 1890 till 27 vid sekelskiftet och 40 vid första världskrigets utbrott.

En för landets försörjning viktigare insats var emellertid Krogius insikt om att fartyg av bättre kvalitet borde anskaffas för att klara sjöfart året runt. I hans barndom ansågs vintersjöfart omöjlig och först 1877 lyckades ett fartyg för första gången forcera isarna till Hangö. Men det var först med Krogius satsning på tillräckligt isförstärkta fartyg som vinterns förlamande grepp om sjöfarten kunde hävas. Det hade en enorm betydelse för landets industriella och ekonomiska framskridande, för att inte tala om möjligheterna att importera spannmål under år av missväxt. Lars Krogius redarverksamhet betecknades som »ingenting mindre än ett nationellt stordåd«. Detta förlänade honom kommerseråds titel redan vid 38 års ålder.

Ett mindre noterat faktum är Lars Krogius kanske avgörande insats i inbördeskriget. Förtjänsten av att huvudparten av ca 1 800 jägare jämte behövlig krigsutrustning kunde hemföras till Finland och Vasa i februari

Lars Krogius

Den då tio år gamla s/s Arcturus fotograferad i Södra hamnen i Helsingfors 1909. Nio år senare gjorde fartyget en tungt vägande insats när det stängade sig igenom februariisarna till Vasa med jägare och krigsförnödenheter. Fartyget kom ännu under fortsättningskriget till användning för krigstransporter då finländska barn evakuerades till Sverige. »Arcturus« skrotades i Holland 1957.

1918 tillfaller honom. Efter det röda upproret hade han för avsikt att söka sig till Stockholm runt Bottniska viken, men efter ett möte med överbefälhavaren Gustaf Mannerheim i Vasa ändrades planerna. Uppmanad att försöka påskynda hemtransporten av jägarna tog Krogius risken att med häst och släde åka över isen från Brahestad till Sverige. I Stockholm gav han order om att fem av FÅA:s fartyg skulle dirigeras till Danzig och Libau. Den tillräckligt isförstärkta »Arcturus« lyckades som första fartyg stänga sig genom Bottenhavets isar och nådde Vasa den 25 februari 1918 med 1 130 man och efterlängtrade förnödenheter ombord. Man kan bara tänka sig att Helsingfors universitets ifrågasättande av Krogius fosterländskhet tio år senare tog honom hårt.

Krogius meritlista blev allt längre med åren, ytterst aktiv som han var på flera områden. Sjömansutbildningen låg honom varmt om hjärtat och förverkligades med idén om skolskepp redan i slutet av 1800-talet. Även Svenska handelshögskolan i Helsingfors räknar honom som en av sina grun-

dare. Politiskt aktiv var han som representant för borgarståndet i ståndlantdagarna och under en lång följd av år som stadsfullmäktig i huvudstaden. Han var också med om att grunda ett flertal företag, bland dem Ångfartygsbolaget Finska Lloyd, Finska sjöförsäkringsbolaget, Helsingfors Aktiebank samt ett pappers- och ett tegelbruk. Intresset för idrott och gymnastik tog sig flera uttryck, han var bland annat initiativtagare till och gynnare av föreningar på olika områden. Han var en av de första att introducera det senare så populära fortskaffningsmedlet cykeln och var en ivrig och duktig yachtseglare. Han var med om att starta och var länge verksam inom Helsingfors Simsällskap, Helsingfors Skridskoklubb och Helsingfors Gymnastikklubb. Ett par månader efter sin 75-årsdag tog han sig sin vana trogen en söndagspromenad från sin villa på Granö och drabbades av ett dödligt slaganfall.

Ernst Krogius

Olympisk bronsmedaljör

Den fem år yngre Ernst Edvard Krogius koncentrerade sig i första hand på speditjonsfirman Lars Krogius & Co, vars vd han var 1893–1951. Innan han inträdde i bolaget avlade han allmän rättsexamen 1889 och blev senare vicehäradshövding och konsul. Under sina närmare 60 år i ledningen för familjens speditjonsföretag utvecklade han det till ett av landets största i branschen. På hans lott föll också verkställande direktörskapet för det av bröderna grundade Ångfartygsbolaget Finska Lloyd. Han verkade länge som förvaltningsrådsmedlem i FÅA och Nordiska Föreningsbanken, och innehade ordförandeposter i Finska speditörsföreningen och Kolhandlarföreningen i Finland.

Ernst Krogius blev dock mest känd inom idrottsrörelsen, där han räknas till pionjärerna på flera områden. I unga år deltog han tillsammans med brodern i landets första cykeltävlingar, men seglingen blev snart det överskuggande intresset. År 1901 tillträdde han som kommodor för Nyländska Jaktklubben och kvarstod på posten till 1929. När Finlands Seglarförbund grundades var han en pådrivande kraft och var under flera år dess ordförande.

Som aktiv seglare blev Ernst Krogius historisk då han hemförde Finlands första OS-medalj i denna sportgren. Det skedde 1912 vid olympiska spelen i Stockholm, då yachten »Heatherbell« nådde bronsplats i 12-metersklassen. Också gymnastiken och tennisen omhulldades av honom med stort intresse, bland annat var han en av stiftarna till Helsingfors Lawntennisklubb.

Från studieåren i England och med en danskfödd hustru var Ernst Krogius internationellt inriktad och vann också anseende utomlands. Efter in-

val i Finlands OS-kommitté 1919 kallades han följande år till medlem av Internationella olympiska kommittén (IOK), där han kvarstod till 1948. Ett år senare vederfors honom äran att utses till IOK:s hedersmedlem. En stor dag för den, enligt uppgift, sobert välklädde gentlemannen var säkert också invigningen av olympiska spelen i Paris 1924, då han ledde Finlands OS-trupp. Ernst Krogius överlevde sin bror med 20 år och uppnådde den aktningvärda åldern av 90 år.

Karl Vilhelm Bruncrona

EVERT WILHELM OCH AURORA BRUNCRONAS FOND NR 221

GRUNDKAPITAL 1928: 25 000 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 15 246,65 EURO

Enligt ett önskemål av avlidne lantbruksrådet Karl Vilhelm Bruncrona (1852–1928) inbetalades av sterbhuset 25 000 mark (7 250 euro) för att av litteratursällskapet förvaltas som Evert Vilhelm och Aurora Bruncronas fond. Sonen önskade med namnvalet uttrycka sin tacksamhet gentemot föräldrarna, »som lärt honom älska svensk kultur och svenskt språk«.

Evert Vilhelm Bruncrona var son till kapten G. W. Bruncrona, som 1808 stupade i finska kriget vid Pyhäjoki. E. V. Bruncrona verkade som hovrättsnotarie, men blev främst känd för att redan 1835 ha infört rationell skogsskötsel på släktgodset Karsby gård i Tenala. Testators mor Aurora Fredrika, född Nordenskiöld, levde länge som änka på släktgården innan den efter hennes död 1909 övergick i sonens ägo.

Karl Vilhelm Bruncrona gick delvis i faderns fotspår, men skapade sig ett eget namn som jordbrukare och kommunalman. Efter en lägre rättsexamen sadlade han om och genomgick Mustiala lantbruksinstitut med avgångsbetyg av år 1878. Tre år senare övertog han efter sin brors död Olsböle gård i Tenala och moderniserade jordbruket och egendomen till en mönstergård. Samma koncept tillämpade han senare på släktgodset Karsby och en tredje gård, Härjentaka i Tenala, som övergick i hans ägo 1910.

Bruncrona var aktiv i lantbrukskooperationen och var med om att stifta Finska Forstföreningen 1877 och Föreningen för Skogskultur 1911, vars ordförande han var i flera år. Med skogsskötseln underställd en forstmästare kunde lantbruksrådet själv ägna en betydande tid åt andra uppdrag, som blev många. Som huvudman för sin adliga ätt deltog han i alla lantdagar mellan 1885 och 1906, inkluderande arbete i flera lantdagsutskott. I hemsocknens kommunala liv var han en bärande kraft som kommunalstämmans ordförande under 26 år. Som kommunalman gjorde han sig känd för att inte slösa med kommunens tillgångar. Hans ekonomiska kunskaper kom till användning i flera andra sammanhang såsom

Aurora och Evert Vilhelm Brun-crona hedrades med en fond uppkallad efter dem.

inom Finska Brandstodsbolaget, Tenala Sparbanks direktion, Lantmannabankens och Unionbankens förvaltningsråd samt som revisor i Finlands Bank. Lantbruksrådet hyllades vid sitt frånfälle i lokaltidningen *Västra Nyland*, som »en central personlighet under flera årtionden, en ledare som gav sin prägel åt hemkommunen«.

Det donationsrika 1930-talet

Berta Nyberg

BERTA NYBERGS TESTAMENTSFOND NR 241

GRUNDKAPITAL 1930: 50 000 MARK

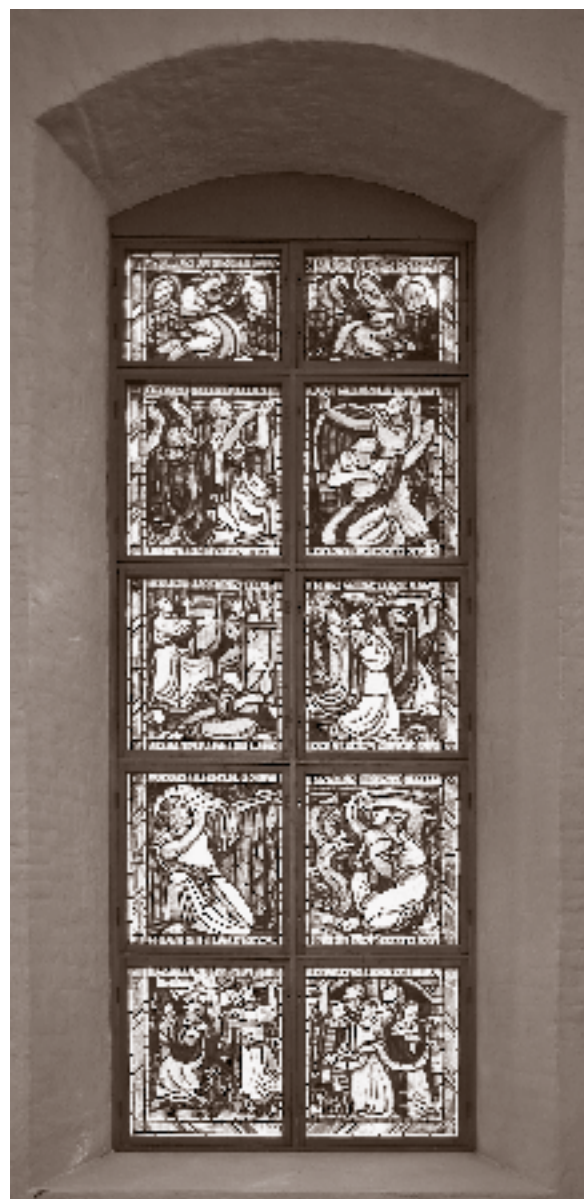
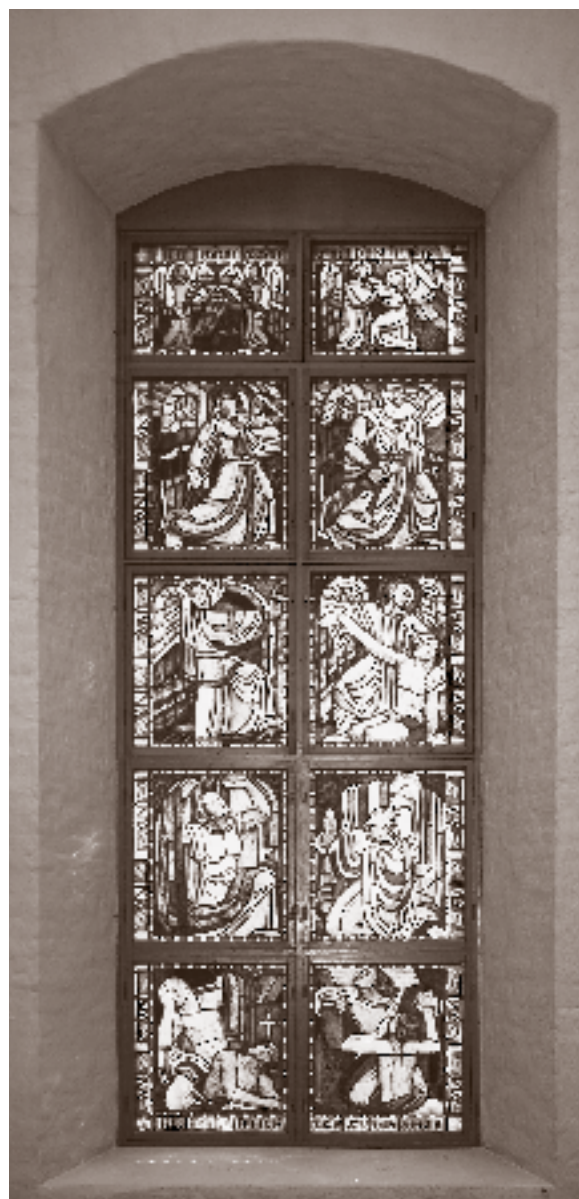
FONDKAPITAL 31.12.2009: 33 585,33 EURO

Överingenjörskan Berta Nyberg, född Rosenlew (1870–1930), efterlämnade ett noggrant utformat testamente över hur 345 000 mark av hennes förmögenhet skulle fördelas på tolv institutioner eller personer. Till litteratursällskapet testamenterades 50 000 mark (15 000 euro) för främjande av dess verksamhet.

Det största beloppet, 125 000 mark, tillföll Kyrkslätt evangelisk-lutherska församling för prydnad av ortens kyrka med glasmålningar eller färgade glas. Den varmt troende fru Nyberg hade uppenbart ondgiort sig över en ändrad fönsterinramning i Kyrkslätt kyrka och önskade med sitt anslag få de gamla spetsbågsfönstren återställda i ursprungligt skick, så att en vacker tegelstenskant igen skulle bli fritt synlig.

För sin egen och den sju år tidigare avlidne makens, överingenjör Otto Nybergs gravvård anslogs 70 000 mark att förvaltas av Helsingfors stads evangelisk-lutherska församlingar. Paret hade inga bröstarvingar och änkefrun var angelägen om att graven skulle skötas på samma sätt som under hennes livstid »med blommor och gräsmatta under sommaren samt om vintern hållas fri från snö«, såsom stipulerades i testamentet. Helsingfors Norra och Södra församlingar fick för egen del ytterligare dela på 50 000 mark av kvarlåtenskapen.

Inför Kyrkslätt sockens 600-årsjubileum 1930 ordnades en penninginsamling för smyckande av ortens kyrka. Insamlingen räckte till två glasmålningar, men med de av Berta Nyberg testamenterade pengarna kunde ytterligare två fönster förses med glasmålningar. De målades av Lennart Segerstråle, som personligen övervakade nedmonteringen av dem hösten 1944 då Sovjetunionen annekterade Porkkala. Glasmålningarna återinsattes 1958.

Berta Nyberg härstammade från den kända och förmögna industrisläkten Rosenlew i Björneborg och också hemstaden blev ihågkommen i testamentet. Stiftelsen W. Rosenlew & Co Aktiebolags tjänstmannapensionskassa, Frutimmersföreningen i Björneborg och Föreningen för De Gamlas Hem i Björneborg fick betydande bidrag.

Fru Nybergs religiösa läggning kom redan under hennes livstid till uttryck i understöd för olika ändamål. Efter sin mans död fortsatte hon att fullfölja hans åtaganden, bland dem understöddandet av Tekniska högskolan i Helsingfors och sommarkolonin »Svenskland« i Bromarv. Den drevs av Finlands Svenska Skolungdomsförbund från början av 1920-talet och under ett drygt decennium. Berta Nyberg ställde flera gånger upp med ekonomisk hjälp och lär under sina sista år, märkta av långvarig sjukdom, speciellt ha glatt sig över besök vid sommarkolonin.

O. F. HULTMANS PRISFOND NR 249

GRUNDKAPITAL 1931: 15 200 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 71 775,00 EURO

För att hugfästa sin makes, professor Oskar Fredrik Hultmans (1862–1929) minne överlämnade hans hustru Emmy Maria Hultman, född Stenbäck (1878–1947), 15 200 mark (5 000 euro) år 1931 till litteratursällskapet att förvaltas som O. F. Hultmans prisfond. Enligt ett detaljerat donationsbrev skulle pris ur fonden »tilldelas yngre manlig eller kvinnlig forskare med svenskt modersmål och bildningsspråk för på svenska avfattat originalarbete inom den nordiska filologins område«. Priset var belagt med en åldersgräns och det prisbelönta arbetet skulle »vara i tryck utgivet eller till Sällskapet inlämnat, innan författaren fyllt 40 år«. På grund av fondens ringa kapital beslöt SLS:s styrelse 1951 att pris inte utdelas och att avkastningen tills vidare läggs till fondens kapital.

Professor Hultman var enligt samtida bedömningar som forskare framstående och som person svårtillgänglig. Det här blir kontentan av två nekrologer skrivna av professor Hugo Pipping i *Hufvudstadsbladet* och av fil.dr Väinö Solstrand i Svenska folkskolans vänners kalender av år 1929. Bägge gav full erkänsla åt Hultmans forskar- och skriftställargärning, som i huvudsak inföll redan innan han 1909 utsågs till extraordinarie professor i svenska språket och litteraturen vid Alexandersuniversitetet. Redan som ung student och filosofie kandidat (1887) kom han med i den krets av svenska bygdemålsforskare, som under Axel Olof Freudenthals ledning slöt sig samman i Svenska landsmålsföreningen. När föreningen i början av 1890-talet beslöt framträda i offentligheten med publikationen *Finländska bi-*

drag till svensk språk- och folkliksforskning gavs Hultman i uppdrag att författa en allmän översikt över föreningens bygdemålsundersökningar. När skriften utkom 1894 dominerades den helt av Hultmans digra arbete *De östsvenska dialekterna*, som med en gång gav honom renommé som en förnyare av svensk språkforskning i Finland. Ännu mera imponerade blev hans samtida och senare kolleger över hans två följande verk *Jöns Buddes bok* (1895) samt *Hälsinglagen och Upplandslagens ärvdabalk* (1905). Jöns Budde var munk i Nådendals kloster och efterlämnade en handskrift som anses vara den mest betydande från medeltiden i Finland. Därefter sinade Hultmans författarådra med undantag för ett flertal uppsatser och den postumt utgivna krönikesamlingen *I det gamla Ekenäs* (1929), i vilken också hustrun Emmy Hultman och kollegan, professor Ernst Häyrén medverkade.

Professuren, det andra äktenskapet och parets återflyttning till hemstaden Ekenäs anses ha bidragit till att nya storverk uteblev, bland dem en förväntad historik om Ekenäs stad. Samtidigt blev förtroendeuppdragen med åren alltmer tidskrävande. Han var ledamot av Finska Vetenskaps-Societeten, viceordförande i Svenska landsmålsföreningen i Helsingfors, styrelseledamot i SLS och ordförande i dess språkvetenskapliga kommitté samt grundare av Ekenäs-samfundet i Helsingfors. Trots alla dessa kontakter drog sig inte Väinö Solstrand för att beteckna sin tidigare universitetslärare som en i »hög grad sluten och svårtillgänglig, ja osocial person och det kan ej nekas, att han därmed saknade en förutsättning för att bli en god akademisk lärare. [---] »Inga auktoriteter« lydde ock den viktigaste av de få praktiska vinkar han brukade giva sina elever.«

För litteratursällskapet och professor Hugo Pipping blev epilogen efter Hultman något pinsam. Pippings nekrolog i *Hufvudstadsbladet* om kollegan var saklig och uppskattande, men när han på uppdrag av sällskapets styrelse skrev en utförligare minnesteckning gick det delvis fel. I oktober 1933 fick SLS:s styrelse av syskonen till Hultmans första hustru Mili Strömberg motta en skrivelse, i vilken de påtalade »en från sanningen helt avvikande avfattning« om det första äktenskapet. Efter att Pipping uppmanats kontrollera sina uppgifter konstaterade han sig ha blivit vilseledd av den andra hustrun, som bland de urkunder hon tillställt författaren bland annat utelämnat Hultmans dagböcker från 1887–97. Det var under denna tid han var förlovad och gift med Mili Strömberg, om vilken också andra missvisande uppgifter lämnats av den andra hustrun. Hugo Pipping korrigerade misstaget med ett beriktigande till minnesteckningen, som utkom i ett nytt särtryck våren 1934 och senare ingick i litteratursällskapets *Historiska och litteraturhistoriska studier* 10.

O. F. Hultman

Emmy Hultman

Professorskan Emmy Hultman, som själv utgav ett par historiska verk, lämnade Ekenäs kort efter sin mans död. Hon bodde därefter på olika orter i södra Finland innan hon flyttade till Sverige, där hon avled 69 år gammal.

SVENSKA TEATERFONDEN NR 244

GRUNDKAPITAL 1930: 24 000 MARK
ÖVERFÖRD TILL SVENSKA KULTURFONDEN 1970

I början av 1930-talet bildades två fonder till förmån för svensk scenkonst i Finland. Först ute var en anonym donator, som i september 1930 till SLS överlämnade en skuldsedel på 24 000 mark (7 400 euro) med två förbehåll. Fonden skulle växa till 100 000 mark innan den fick användas för sitt ändamål, dock så att 20 procent av räntan även i fortsättningen skulle läggas till kapitalet. Senare ändrades bestämmelsen så att kapitalet skulle växa till 300 000 mark innan 50 procent av årsräntan fick användas för scenkonsten, medan den andra hälften lades till kapitalet. I det andra förbehållet bestämde donator att hela årsräntan skulle utbetalas till hans närmaste anhöriga – maka, dotter eller syster – ifall någon av dem råkade i ekonomiskt trångmål.

Fonden utökades med nya donationer under tre år mellan 1931–36, av vilka den största på 190 000 mark tillkom sistnämnda år. Även om donator officiellt önskade vara anonym inskrevs hans namn redan 1931 i SLS:s »Minnesbok«. Bakom donationerna stod professor Alexander Bernhard »Bernt« Lönnqvist (1869–1937), en framstående läkare och engagerad teatervän. Hans närmaste anhöriga kom under drygt två decennier i åtnjutande av 75 procent av den årliga ränteavkastningen. En långvarig förmånstagare blev från början av 1940-talet system Anna Gustafva Lönnqvist (1862–1954). Syskonen Lönnqvist svarade 1932 för en stordonation till SLS och presenteras nedan i samband med donationen som gav upphov till fond nr 261. Svenska Teaterfonden överfördes till Svenska kulturfonden den 1 januari 1970.

SVENSKA TEATERFONDEN I FINLAND NR 254

GRUNDKAPITAL 1931: 22 837,30 MARK
ÖVERFÖRD TILL SVENSKA KULTURFONDEN 1970

I oktober 1931 överlämnades till SLS:s förvaltning 22 837,30 mark (7 700 euro) »att utgöra grundplåten till en fond, vars räntemedel skulle användas till understöd av svenska teaterföretag med hemvist i Finland«. Penningsumman utgjorde resultatet av en insamling »bland teaterintresserade

medborgare och korporationer«. Därmed bildades Svenska Teaterföreningen i Finland med en skild styrelse, som undertecknade donationsbrevet tillsammans med direktionserna för Svenska Teatern i Helsingfors, Åbo Svenska Teater och Wasa Teater.

Med SLS som förvaltare önskade man markera fondens anseende och tillväxtpotentialer. Målet blev högt ställt: kapitalet skulle växa till en miljon mark innan understöd kunde beviljas. Därefter skulle en fjärdedel av räntan läggas till kapitalet och $\frac{3}{4}$ till understöd åt svenska teaterföretag eller andra sammanslutningar, vilka hava sin hemvist i Finland och bedriva regelbunden teaterverksamhet«. Understöden skulle beviljas av en särskilt tillsatt fördelningsnämnd med representanter valda av SLS för varje ifrågasvarande teaterort. Fonden överfördes till Svenska kulturfonden den 1 januari 1970.

Till stöd för svensk scenkonst i Finland bildades i början av 1930-talet två fonder som speciellt kom Svenska Teatern i Helsingfors till gagn.

Anna Lönnqvist

SMEDMÄSTARE ALEX LÖNNQVISTS BYGGNADSFOND OCH BERNT LÖNNQVISTS UNDERSTÖDSFOND NR 261

GRUNDKAPITAL: FASTIGHETEN STORA ROBERTSGATAN 12 I HELSINGFORS
FONDKAPITAL 31.12.2009: 1 529 722,21 EURO

Den 29 december 1932 undertecknade fröken Anna Gustafva Lönnqvist (1862–1954) ett gåvobrev, i vilket hon donerade fastigheten Stora Robertsgatan 12 i Helsingfors till litteratursällskapet. Skattemyndigheternas värdering av tomten uppgick ett år senare till 1 276 800 mark (447 000 euro) och är därmed en av de stora donationer som tillfallit SLS.

Det av Anna Lönnqvist skrivna donationsbrevet i jag-form kan tolkas som ett uttryck för hennes önskan att skapa en fond både efter fadern, smedmästaren Alexander Lönnqvist (1829–1889) och efter den välkände brodern, professor Bernt Lönnqvist (1869–1937). Den till fastigheten lika arvsberättigade brodern nöjde sig med att ge sitt samtycke till donationen med underskriften »B. Lönnqvist«. Senare har han i finskspråkiga källor felaktigt uppgivits som ensam donator av fastigheten. Själv levde den sju år äldre systemen i skuggan av sin bror, arbetade som sjuksköterska och förblev ogift. Broderns familj var viktig för henne, vilket framgår av att svägerskan och de två brorsdöttrarna med namns nämnande i donationsbrevet förbehölls rätten till understöd i första hand ifall av ekonomiska svårigheter. Något förbehåll för sin egen del gjorde Anna Lönnqvist inte, men broderns förbehåll gällande Svenska Teaterfonden (se nr 244) gav henne ett välbehövligt legat under hennes 15 sista år i livet. När hon 92 år gammal gick bort sörjdes hon i en liten dödsannons av svägerskan och brorsbarnen.

Fadern Alexander Lönnqvist hade 1872 förvärvat fastigheten bestående av ett för tiden typiskt trähus i en våning med tillhörande ekonomibyggnader på gårdssidan. Där fanns också smedjan som smedmästaren blev känd och uppskattad för. Familjens senare så berömda son Alexander Bernhard, från tidiga år känd som Bernt, höll som skolelev ofta till i smedjan och blev under faderns ledning fullärd i smedyrket. Han kunde ännu i mogen ålder utöva yrket som hobby och betraktade släggan som ett mått på riktigt kroppsarbete. Men det var på helt andra områden han skapade sin karriär. Efter att först ha blivit filosofie kandidat 1892 ägnade han sig åt medicinska studier, som han fullbordade med doktorsgrad 1906 och specialisering både inom kirurgi och inom inre medicin. Sin huvudtjänst innehade han som läkare och överläkare 1906–36 vid Statsjärnvägarna, där han utvecklade de sanitära förhållandena vid bolaget och dess sjukhus. Bland annat konstruerade han desinfektionsapparater för bekämpande av

Den gamla fastigheten vid Stora Robertsgatan 12 med en smedja inne på gården var grundkapital i smedmästare Alex Lönnqvists byggnadsfond, som övergick i Bernt Lönnqvists understödsfond när det nya huset byggdes. Det uppfördes på ett år och den nya fasaden pryds med ett lönnlövssigill och årtalen 1872–1933 som en påminnelse om svunnen tid. I femvåningshuset finns bl.a auktionshuset Bukowski och tre bostadsvåningar.

den bland järnvägspersonalen rätt allmänt spridda lungtuberkulosen. Han erhöll professorstitel 1913.

Bernt Lönnqvist innehade flera inhemska och internationella uppdrag vid sidan av sin ordinarie tjänst och publicerade också talrika medicinska avhandlingar och tidningsartiklar. När det rysk-japanska kriget utbröt 1904 fick han i uppdrag att leda och organisera Finlands Röda Kors ambulansverksamhet i Manchuriet. Han redovisade senare för sina krigskirurgiska erfarenheter. Under mer än 20 år därefter var han en ofta anlitad representant för Finland vid internationella kongresser som Röda Korset eller andra organisationer anordnade. Hans kanske största värv inföll i och med världskrigets utbrott 1914. Han fick då i uppdrag att organisera de sjukhus som »Städernas i Finland förbund för vård av sårade sjuka krigare« uppställde runt om landet. Arbetet omfattade 26 provisoriska sjukhus med plats för ca 3 000 patienter.

De gamla byggnaderna vid Stora Robertsgatan 12 var i praktiken dödsdömda vid tiden för donationsbrevet och revs 1933 för att ge rum för ett ny-

bygge. För det nya huset bestämdes att det skulle förvaltas på ett räntabelt sätt, att det inte fick avyttras och att det skulle utgöra kapitalet i Smedmästare Alex. Lönnqvists fond. Bernt Lönnqvists understödsfond skulle enligt gåvobrevet bildas från »den del av gårdens nettovinst, som proportionellt motsvarar ovannämnda donation, vars kapitalvärde årligen bestämmes enligt vederbörande taxeringsnämnds uppskattning av tomten«. För understödsfonden gällde bestämmelsen att den skulle växa till minst 40 procent av byggnadsfondens kapitalvärde, varefter 90 procent av räntemedlen fick utdelas i understöd för två ändamål. Enligt urkunden: »a) åt svenska skolor i Finland samt b) understöd i form av räntefria lån (mot borgen) åt unga män som äro medlemmar av Svenska litteratursällskapet i Finland, för vetenskaplig forskning å medicinens eller teknikens områden. Lånen, vilka återbetalas inom förloppet av 8 år på sätt Sällskapet bestämmer, överförs till understödsfondens kapitalkonto, som icke får minskas.«

Styrelsen mottog donationen med stor tacksamhet och accepterade villkoren 1933. Man skred till omedelbara åtgärder: en förvaltningskommitté tillsattes, en arkitektävlan utlystes och nybygget kom snabbt igång. Arkitekt blev Gösta Juslén (1887–1939), på basis av vars ritningar huset stod klart redan 1934. Det blev ett hus i fem våningar, av vilka de två första togs i bruk som affärslokaler och de tre följande för bostäder. Litteratursällskapets snabba agerande har ett uppenbart samband med att dess finansråd som följd av lågkonjunkturen i början av 1930-talet konstaterat att industri och handel stagnerat varvid realegendom uppfattades som en tryggare placering än aktier.

När huset stod färdigt åtog sig professor Lönnqvist att bli dess första disponent. Därmed uppfylldes ytterligare ett av systemens nedtecknade krav: »I den nämnd, som har gårdens förvaltning om hand, bör en medlem av min familj ha säte och stämma.« Disponentarvodet fastställdes till 800 mark i månaden och utbetalades enligt disponentens önskemål till Bernt Lönnqvists understödsfond. Den fick därmed sina första bidrag, som senare årligen utökats med en del av gårdens överskott, fastställt enligt bokslutet. I praktiken blev det Delegationen för Svenska kulturfonden som fördelar understödsfondens medel i enlighet med fondens stadganden.

FANNY OCH JOHN FELLMANS TESTAMENTSFOND NR 263

GRUNDKAPITAL 1934: 47 000 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 27 607,15 EURO

Efter ett utdraget arvskifte kunde Fanny och John Fellmans testamentsfond upprättas 1934. Ett många år tidigare testamenterat kapital på 40 000

mark och närmare 7 000 mark i ränta (tillsammans 17 000 euro) fick då lyftas efter en över tre år lång process. Samtidigt fick Svenska kulturfonden, som innehavare till »återstoden« av den Fellmanska förmögenheten, drygt 70 000 mark. Denna fond skulle enligt testamentet användas så »att de svenska kultursträvandena i Österbotten måtte ihågkommas vid utdelandet av understöd«. För SLS:s del ingick inga förbehåll för testamentsfonden, »varå räntan må användas enligt direktionens för sällskapet förgottfinnande«.

Makarna John Baltzar Julius Fellman (1851–1921) och Fanny Fellman, född Jurvelius (1857–1931), skrev sitt gemensamma testamente redan 1918. De bestämde då att den efterlevande parten skulle sitta i orubbat bo, en klausul som trädde i kraft efter makens död 1921. Efter varderas död skulle deras enda son och bröstarvinge Isak Bertel Fellman få all efterlämnad egendom. Sonen avled emellertid 1927 ogift utan bröstarvingar, men hann före sin död testamentera sin del av ett kommande arv åt modern. Fru Fellman skrev kort därefter ett nytt testamente där hon helt frångick bestämmelserna i ett alternativt testamente som skulle gälla efter sonens död. I stället för de institutioner som då skulle inträda som förmånstagare bestämde hon att det åt en trotjänare som tjänat familjen i över 40 år skulle inköpas en bostad och tilldelas kontanter på 75 000 mark. Efter ytterligare anslag för vård av familjegravar i Uleåborg och Helsingfors skulle all återstående kvarlåtenskap tillfalla en privatperson »som en gärd av tacksamhet för all den vänskap och förståelse, som han under 25 års tid visat vår familj«.

Fru Fellman avled 1931, men det dröjde till hösten 1934 innan arvskiftet efter henne och maken blev slutfört. Det framgick att Högsta domstolen redan flera år tidigare hade fastställt att testamentstagarna, bland dem litteratursällskapet och Svenska kulturfonden var oförhindrade att ur testators kvarlåtenskap utfå vad som föreskrivits dem i det ursprungliga testamentet.

Näst största förmånstagare efter kulturfonden blev paret Fellmans tidigare hemstad Uleåborg. Av 60 000 mark plus räntemedel anslogs en mindre del för familjegraven i staden, medan merparten utdelades i poster på minst 100 mark till medel- och orkeslösa personer samt i understöd åt tuberkulossjuka personer. Två av Helsingfors universitets fakulteter erhöll understöd på 20 000 och 30 000 mark. En summa av sistnämnda storlek tillföll också Högre svenska handelsläroverket i Helsingfors. Sammanlagt fördelades vid arvskiftet ca 260 000 mark för olika ändamål.

John Fellman härstammade från en gammal österbottnisk köpmannasläkt med sekelgamla affärstraditioner. Han etablerade sig i unga år som

John Fellman

handlande i Uleåborg och arbetade upp en agenturverksamhet, som småningom kom att omfatta största delen av landet. Han var representant bland annat för en stor engelsk trävarufirma och ett betydande tyskt kvarnverk. Familjen flyttade före första världskrigets utbrott till Helsingfors och levde därefter ett stilla familjeliv med en samlad förmögenhet som trygghet.

EVELINA OCH A. W. SPJUTS TESTAMENTSFOND NR 272

GRUNDKAPITAL 1934: 5 000 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 3 355,10 EURO

Köpmannaparet August Wiktor Spjut (1862–1928) och Evelina Kristina Spjut, född Wathén (1850–1933), saknade bröstavingar till en mindre förmögenhet. De kontanta tillgångarna skulle enligt deras testamente fördelas på tio allmännyttiga institutioner i Helsingfors. SLS hörde till den kategori som erhöll ett belopp på 5 000 mark (1 800 euro) medan Svenska kulturfonden blev den mest gynnade parten med 100 000 mark.

Donationen till kulturfonden var förknippad med villkoret att av avkastningen på beloppet skulle 5 procent årligen tillfalla två namngivna personer. Bägge avled emellertid inom tre år efter att testamentet trätt i kraft och resulterade i ett tilläggsbelopp på ca 16 500 mark för kulturfonden. Näststörsta förmånstagare var Föreningen för tuberkulosens bekämpande med 50 000 mark. Det tredje största beloppet, 15 000 mark, tillföll Svenska folkskolans vänner för inrättandet av en fond med uppgift att ge mindre bemedlade svenska folkskolbarn understöd till kläder.

Paret Spjut drev under många år med framgång en kolonialvaruaffär i Kronohagen i Helsingfors. August Spjut verkade också under en längre tid som föreståndare för Helsingfors allmänna konsumtionsförening. Utöver kontanter efterlämnade paret Spjut två aktielägenheter och ett vackert inrett hem. Lägenheterna testamenterades till privatpersoner och lösöret, bland annat en tavla av Pekka Halonen, fördelades enligt testamentet på ett tiotal personer.

CARL GUSTAF ESTLANDERS MINNESFOND NR 273

GRUNDKAPITAL 1934: 10 000 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 58 743,19 EURO

På 100-årsdagen av Carl Gustaf Estlanders födelse den 31 januari 1934 donerade fröken Hedvig Maria Estlander (1865–1946) 10 000 mark (3 600 euro) för en fond bärande faderns namn. I donationsbrevet sades att när »fonden hunnit tillväxa, skall ur densamma räntan användas att vid Säll-

skapets årsfest den 5 februari utdelas som pris för något litterärt, estetiskt eller historiskt arbete på svenska språket enligt styrelsens närmare bestämmande«. Fondens nominella kapital har vuxit med årlig ränta, då priset utdelats endast sporadiskt.

På initiativ av den Estlanderska släkten utökades fonden 1952 med en penningssumma som hade inbringats i samband med en donation av ett porträtt av C. G. Estlander. Ett porträtt av litteratursällskapets initiativtagare och första ordförande hade varit aktuellt redan efter hans frånfälle, men styrelsen stannade då för att låta resa ett gravmonument över honom (se fond nr 33). I mars 1952 tillkom så SLS:s första ordförandeporträtt när en grupp anförvanter till C. G. Estlander som gåva överräckte en porträttkopia. Den var målad av konstnären Hanna Appelberg efter ett original signerat Albert Edelfelt. Porträttet och penninggåvan överräcktes av Carl Estlander och Sven Kuhlefelt vid en högtidlig ceremoni i Ständerhuset i närvaro av ett stort antal företrädare för den Estlanderska släkten. Släkten Estlander har spårats till Uleåborg, där en fartygs- och fastighetsägare vid namn Johan Henriksson tog det nya släktnamnet 1683.

C. G. Estlander presenterades ingående i början av denna bok, varför fokus här sätts på dottern, donator Hedvig Estlander. Hon var ett av åtta barn i äktenskapet mellan C. G. Estlander och Helena Aurora Federley. De hade sammanlagt fem söner och tre döttrar.

Hedvig Estlander utförde nästan hela sin livsgärning som lärare i Helsingfors, först i historia under ett decennium vid Privata svenska flickskolan och sedan i franska och svenska vid Svenska fruntimmersskolan, senare Svenska flicklyceet. Efter att först i några år har verkat som tf. förståndarinna utnämndes hon 1915 till rektor för skolan och dess fortbildningsläroverk. Från denna tjänst pensionerades hon femton år senare, men kvarstod ännu under fem år därefter som timlärare.

Upptakten på rektorsbanan blev dramatisk och var nära att bli mycket kort. Under sitt första läsår som rektor höll hon nämligen ett tal som väckte anstöt. Uppmanad av senaten att vidta åtgärder reagerade skolöverstyrelsen med att den 7 juli 1915 avsätta henne efter blott några månaders tjänst. Beslutet underställdes Åbo hovrätts prövning, varvid Hedvig Estlander i slutet av året friades även om hon ansågs ha »visat brist på nödig pedagogisk omdömesförmåga och sålunda gjort sig skyldig till felaktigt förfarande vid tjänsteutövning«. Skolöverstyrelsen besvarade sig över beslutet till senatens justitiedepartement, som i sitt utslag i juni 1916 dömde rektorn till avsättning för tjänstefel. Den 23 mars 1917 återinsattes hon emellertid i sin tjänst både som lärare och rektor.

Hedvig Estlander

Även om samtidens press följde med den rättsliga behandlingen av fallet skrevs det aldrig ett ord om vad fröken Estlander sagt i sitt beramade tal. Det Estlanderska släktarkivet innehåller dock ett tal under rubriken »Vad lär vi oss av Finlands nyaste historia«, som vittnar om de inflammerade förhållandena i språkstridens Finland. Hedvig Estlander gav redan i talets första mening sitt svar på frågan: »Mycket lär den oss, men främst att århundradens försök att sammansmälta de i vårt land boende folken till ett har misslyckats.« I sin motivering tecknade hon bilden av två folk som trots vitt skild bakgrund var på väg att förenas till två brödrafolk med ett gemensamt fosterland, men som av språkstriden raserades till en relation »med hat i hjärtat och med kniven lyftad, de finske mot de svenske«. Efter ett, som hon sade, »femtioårigt utsäde av hat och lögn« bland den finskspråkiga befolkningen var fröken Estlander föga hoppfull i sin avslutande konklusion: »Framtiden får utvisa om detta onda någonsin kan utplånas, om ej vi kunna bygga och bo i ett Finland eller om fosterlandet måste klyvas och vi taga boskillnad från varandra.«

Gamla tal var glömda när Hedvig Estlander många år senare pensionerades och harangerades i ett tal av kollegan, fil.dr Ruth Hedwall. Hon hyllade den avgående rektorn som en av landets mest kända kvinnliga pedagoger och tackade för flicklyceets del henne för att ha bevarat skolan som en levande organism och inte förvandlad till en död mekanism. Denna »förkämpe för humanistiska livsideal och kvinnobildningen i Finland« avled 81 år gammal.

GEORG FRIETSCHS DONATIONSFOND NR 278

GRUNDKAPITAL 1934: 200 000 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 16 889,89 EURO

En donation i industriaktier till ett uppskattat värde av 200 000 mark (72 000 euro) år 1934 blev tillgänglig för SLS först på 1950-talet. Vicehäradshövding Karl Georg Frietsch (1855–1951) donation på 80 aktier i Tammerfors Klädesfabriks Aktiebolag gjordes med förbehållet att han själv fick lyfta utfallande dividender under sin livstid. Frietsch hann fylla 95 år innan han avled i Basel, Schweiz. Klädesfabrikens aktier värderades till 2 500 mark per styck när donationen gjordes. Ett ytterligare förbehåll var att de inte fick säljas under donators livstid och att han ägde företrädesrätt till eventuella nyemissioner i bolaget.

Georg Frietsch levde större delen av sitt liv utomlands, i Tyskland, Österrike, Frankrike och Schweiz. Han var född i Jockis och blev student från Åbo Svenska klassiska lyceum 1875. Efter att ha avlagt allmän rättsex-

men 1880 auskulterade han vid Åbo hovrätt och blev vicehäradshövding två år senare. Hovrätten blev också hans huvudsakliga arbetsplats, där han från kanslist avancerade till notarie och sekreterare. Redan 1897, endast 42 år gammal, beviljades han på egen begäran avsked med pension och flyttade utomlands.

Frietsch glömde inte sitt gamla hemland och dess kulturella strävanden. Första gången han lät höra av sig som donator var i samband med sin 70-årsdag 1923. Hans ombud i Finland överlämnade då 100 000 mark till Åbo Akademi med önskemålet att räntan på kapitalet skulle användas för stipendier inom humanistiska fakulteten. Fem år senare återkom Frietsch med en lika stor donation till Finska Konstföreningen, som ombads använda medlen till förmån för Finlands konstakademi. Vad som motiverade honom att lämna hemlandet och sedan välvilligt minnas det är okänt. I det till SLS 1934 daterade gåvobrevet hänvisar Frietsch endast något gåtfullt till att han »i följd av särskilda omständigheter beslutat realisera ett av mig den 24 februari 1926 uppgjort skriftligt testamente«. Långt i efterhand uppnåddes alltså Frietschs syfte med donationen – en fond bärande hans namn.

Georg Frietsch

SELMA WASASTJERNAS PRISFOND NR 283

GRUNDKAPITAL 1935: 41 800 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 27 607,15 EURO

Fröken Selma Charlotta Wasastjerna (1870–1934) skrev 1920 ett testamente, i vilket hon av sin rätt stora förmögenhet anslog 40 000 mark åt litteratursällskapet för bildandet av en fond, vars räntor skulle användas för utdelandet av ett litterärt pris. En månad före sin död ändrade hon emellertid sitt testamente, så att SLS i stället för nämnda belopp skulle erhålla tio aktier i Tammerfors Linne- och Järn- Manufaktur Aktiebolag. Slutresultatet blev ungefär detsamma då Selma Wasastjernas prisfond följande år instiftades: aktiernas värde uppgick till 39 800 mark vartill kom kuponger för år 1934 värda 2 000 mark. Fondens grundkapital blev alltså 41 800 mark (15 000 euro).

Donators önskan var att det ur fonden, förslagsvis vartannat år, skulle utdelas ett litteraturpris »enligt Sällskapets närmare bestämmande«. SLS:s styrelse beslöt 1938 att priset skulle utdelas vart tredje år, varvid även arbeten som faller utanför litteratursällskapets verksamhetsområde skall kunna prisbelönas. Beslutet ändrades 1951 så att prisnämnden har rätt att avgöra hur ofta priset utdelas. På grund av avkastningens ringa storlek har priset inte kunnat utdelas vart tredje år.

Selma Wasastjerna

Selma Wasastjerna hade under ett sparsamt liv väl förvaltats och förkovrat en ärvd förmögenhet. Hon var ett av sex barn till Edvin Gideon Wasastjerna och hans hustru Rudolfina Charlotta, född Barck. Fadern arbetade som högre tjänsteman vid kejserliga senaten i Helsingfors.

Huvudparten av sina likvida tillgångar testamenterade Selma Wasastjerna i två lika stora delar till Läkare Sjukhus Aktiebolag och till Svenska folkskolans vänner. SFV mottog när arvskiftet var klart 1936 ett kapital på 421 000 mark, den dittills tredje största donation som mottagits. Kapitalet förvaltas i en fond med donators namn med uppgift att använda större delen av avkastningen för premiering av elever vid landets svenska folkskolor, främst i Helsingfors och Nyland. En tredjedel av avkastningen anslogs för lärarkollegierna vid fyra lärdomsskolor i Helsingfors för premiering av elever vid dessa skolor.

För den andra halvan av den stora kapitaldonationen föreskrevs att den skulle »förvaltas såsom en fond, av vars årliga räntor en femtedel bör läggas till kapitalet samt återstoden användas till att delvis eller helt och hållet bekosta sjukvård i Eira sjukhus för personer, företrädesvis svensktalande, vilka icke kunna i statens eller kommunens sjukhus komma i åtnjutande av sjukvård utan ersättning eller mot nedsatt avgift«. I ett tillägg till testamentet framfördes ännu en from önskan till läkarna vid Eira sjukhus: »... om någon av mina syskon eller deras barn önska komma i åtnjutande av gratis sjukvård, de må ifrågakomma framom alla andra.«

Ett annat tillägg till fröken Wasastjernas testamente fick med tiden stor betydelse och kom SLS till godo. Hon testamenterade sin andel i gården Engelplatsen 19 i Helsingfors till litteratursällskapet på vissa villkor. Mest väsentligt var att systemen Ingrid och brodern Lars Wasastjerna, som var delägare i gården, fritt skulle få äga och disponera inkomsten från gården i dess helhet under deras livstid. Brodern Lars levde till 1949 varför det först efter det blev aktuellt att ombilda gårdsdonationen till en fond (se Selma, Ingrid och Lars Wasastjernas fond nr 402).

INGRID WASASTJERNAS TESTAMENTSFOND NR 285

GRUNDKAPITAL 1935: 50 000 MARK

UPPGICK 1950 I SELMA, INGRID OCH LARS WASASTJERNAS FOND NR 402

Fröken Ingrid Mathilda Wasastjerna (1862–1934) avled ca tre månader efter sin yngre syster och efterlämnade ett testamente som bekräftade SLS:s framtida rätt till gården Engelplatsen 19. Också här var syskonen, den tidigare avlidna Selma och brodern Lars, antecknade med fri dispositionsrätt till gården så länge de levde. Av sina kapitaltillgångar testamenterade

Ingrid Wasastjerna 50 000 mark (17 500 euro) till SLS med önskemålet att de kunde disponeras till att förstärka gårdens ekonomiska ställning eller »användas alldeles enligt Sällskapetets förgottfinnande«. Frågan avgjordes först efter brodern Lars Wasastjernas död 1949 (se fond nr 402).

Ingrid Wasastjerna verkade som lärare i stenografi och anlätades som stenograf vid ett flertal lantdaggar. Hennes stora intresse var musik, vilket återspeglades i hennes testamente. En del av hennes likvida tillgångar fördelades, med preciserade musikaliska önskemål, på olika institutioner. Sålunda erhöll Svenska kulturfonden 100 000 mark, som placerades i en musikfond med uppgift att tilldela största delen av avkastningen till finlandssvenska musiker som konserterat i Helsingfors med något av kammarmusikens förnämsta verk. Svenska folkskolans vänner och föreningen Brage erhöll vardera 50 000 mark för främjande av musikundervisning med tonvikt på stråkinstrument. Ingrid Wasastjerna ihågkom även Åbo Akademi, Helsingfors stad och Finska Läkaresällskapet med stora donationer.

Ingrid Wasastjerna

FEMTIOÅRSFONDEN NR 288

GRUNDKAPITAL 1935: 100 000 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 108 007,70 EURO

»Med anledning av Svenska Litteratursällskapetets i Finland femtioårsjubileum tager jag mig härmed friheten tillstålla Styrelsen en av mig utfärdad skuldsedel å 100 000 mark, vars ränteavkastning enligt Styrelsens omprövning får användas till beviljande av stipendier och understöd för vetenskapsmän.« Detta meddelades i ett brev daterat den 5 februari 1935 och gav upphov till en fond med namnet Femtioårsfonden med ett grundkapital motsvarande 35 000 euro år 2008.

Donator avslutade brevet med att säga »att mitt namn alls icke måtte nämnas i samband med denna donation«. Samma förfaringssätt tillämpade bergsrådet, fil.dr h.c. Amos Anderson (1878–1961) också i samband med en del andra donationer: han gjorde dem formellt anonymt, men hade inte någonting emot att den anonyme donator blev allmänt känd. För Femtioårsfondens del inskrevs donators namn omgående i SLS:s »Minnesbok«, men det blev offentligt först i samband med 100-årshistoriken 1985.

Femtioårsfondens avkastning förslog första gången till ett forskningsunderstöd på 10 000 mark 1943, efter att en sjättedel av räntan årligen lagts till kapitalet. År 1951 fastslogs som huvudprincip att »disponibla räntemedel utdelas, då styrelsen anser att ett tillräckligt stort belopp föreligger, som stipendium eller understöd (pris) åt vetenskapsman som arbetar inom området för Sällskapetets verksamhet«. Till Femtioårsfonden över-

Amos Anderson

fördes 1972 de små medel som återstod av Fonden Finland-Sverige (se separat presentation nedan).

Ett betydande tillskott till fondens utdelning erhöles i samband med litteratursällskapets 100-årsjubileum, då Andersons universalarvinge Föreningen Konstsamfundet förband sig att under en tioårsperiod (1985–94) höja prissumman till minst 10 000 mark per år. I praktiken innebar detta att Konstsamfundet fick tillskjuta drygt hälften till den årliga prissumman.

Tidsmässigt inföll Andersons donation till SLS en tid efter att parterna hade misslyckats med att komma överens i en stor fastighetsaffär. Den finns utförligt beskriven i 100-årshistoriken och gick i förkortad version ut på följande: SLS intresse för fastigheter vaknade under de första åren av 1930-talet som en följd av rådande lågkonjunktur med dålig avkastning på aktier och depositioner. Finansrådet införskaffade anbud på 29 fastigheter, av vilka sju granskades av en expert. Som slutresultat föreslogs inköp av fastigheten Norra Esplanaden 38, ägd av Aktiebolaget Mercurius och med Amos Anderson som innehavare av hela aktiestocken. Finansrådet förordade köpet, även om det »på ett avgörande sätt påverkats av att säljaren, redaktör Amos Anderson, förklarat sig villig att i samband med köpet till Sällskapet donera en summa av 1 200 000 mark för att införlivas med Kulturfonden«. Som villkor förbehöll han sig »ett legat å livstid utgående med en ränta som med 2 % överstiger storbankernas depositionsränta«.

Köpet behandlades vid två styrelsemöten senhösten 1933 och utlöste bland annat ett krav på grundlig teknisk undersökning av fastigheten innan beslut skulle fattas. Vid årets sista möte den 14 december beslöt styrelsen att förkasta finansrådets förslag om inköp med åtta röster mot tre. SLS undgick därmed att inköpa en fastighet för 16,2 miljoner mark, som Anderson sex år tidigare hade köpt för 9,33 miljoner. Om Anderson var besviken över en utebliven storvinst så visade han det inte, då han ett drygt år senare återkom med sin donation till Femtioårsfonden. Eller så var det fråga om ett för honom typiskt drag, såsom samtiden och senare generationer uppfattat honom: benhård i affärer, men privat gärna en godmodig mecenat.

Det har skrivits flera böcker om Amos Anderson, av vilka Torsten Steinby med sin personliga kännedom om Anderson svarat för den mest ingående levnadsteckningen.

Bondpojken från Kimito startade med två tomma händer, genomgick efter folkskolan Åbo handelsinstitut och förkovrade sina studier i försäkringsteknik i Tyskland. De första stegen mot välstånd togs med grundan-

det av de egna fackorganen, *FörsäkringsTidskrift* och *Mercator*, som han var utgivare för i 40 år. Den ekonomiska tidskriften fick ett eget tryckeri och med ett senare förvärv av Oy Tilgmann Ab:s litografiska tryckeri skapade Anderson en av sina vinstmaskiner. Lysande affärer blev också med tiden ett flertal fastighetsförvärv i Helsingfors, Kimito och Pargas samt övertagandet av *Hufvudstadsbladet* på 1920-talet.

Något som spelade Anderson i händerna var den galopperande inflationen under första världskrigets år. Efter årtionden av ett stabilt penningvärde var inflation ett okänt begrepp innan det veterligen första gången dök upp i *Mercators* spalter 1918. Men redan innan dess hade Anderson för egen del gjort stora förvärv och affärer utgående från att inflationen skulle betala de skulder som han i början byggde sin verksamhet på. Från och med 1920-talet kunde han skörda frukterna av sina transaktioner, då knappt 10 procent av markens och därmed krediternas förkrigsvärde återstod, medan tillgångarna i fastigheter och företagsaktier bara växte. Någon gång gjorde Anderson också dåliga affärer, som då han 1911 grundade *Dagens Tidning* som levde under några förlustår.

Under mer än fyra årtionden kunde Anderson ägna sig åt sin andra favoritsyssla som en av Finlands genom tiderna största kulturmeccenater. Främst finlandssvenska vetenskapliga och kulturella institutioner fick stora ekonomiska bidrag, såsom Åbo Akademi, Svenska Teatern i Helsingfors och Helsingfors Konsthall. Hans insats och stöd var helt avgörande när Villa Lante 1950 inköptes för Finlands Rominstitut.

Anderson var också politiskt aktiv. Han var riksdagsman för SFP 1922–27 och elektor vid tre presidentval 1937–43 med förankring i den högersinnade bergsrådsfalangen.

Med tilltagande rikedom och ålder blev Anderson alltmer kräsen, för att inte säga excentrisk, i sitt val av umgänge. Ett omvittnat drag hos honom var att han aldrig kände sig riktigt uppskattad och accepterad i huvudstadens s.k. finare kretsar. Själv talade han om »småkusinerna« i Helsingfors som han inte gillade. Hans till misstänksamhet gränsande försiktighet kom till uttryck också när han skapade sin egen arvinge, Konstsamfundet. Den inregistrerades som en förening, eftersom Anderson uppges ha räknat med risken av ett förstatligande av all företagsverksamhet inklusive stiftelser. Men en förening skulle däremot aldrig kunna socialiseras. Konstsamfundet blev bestående som en förening, men verkar i dag i praktiken både som en välmående och bidragsgivande stiftelse.

Av allt som Amos Anderson lämnade efter sig har två fonder blivit föga uppmärksammade, men de finns dokumenterade i Föreningen Konst-

samfundets 60-årsskrift. Mitt under brinnande krig i början av 1940-talet fick Anderson kännning av sina onda aningar och överförde stora penningbelopp till Sverige. De deponerades i Skandinaviska Enskilda Banken med order att aldrig få återföras till Finland. Till en början hade Anderson uppenbart tänkt sig kapitalet för egen del ifall av en flykt till Sverige undan en sovjetisk erövring av hemlandet. Pengarna blev kvar cementerade på två jämnstora fonder, Konstfonden och Akademiska fonden, med ett sammanlagt kapital på flera hundra miljoner kronor. En betydande avkastning från fonderna tillfaller årligen Konstsamfundet respektive Åbo Akademi.

FONDEN FINLAND-SVERIGE

GRUNDKAPITAL 1935: 20 000 MARK

UPPGICK 1972 I FEMTIOÅRSFONDEN NR 288

I samband med SLS:s 50-årsjubileum 1935 tillkom också en andra fond, som benämndes Fonden Finland-Sverige. Den är onoterad i minnesboken och följaktligen utan fondnummer. Grundkapitalet på 20 000 mark (7 000 euro) förmedlades till Nordiska Föreningsbanken av professor Georg von Wendt och hade ursprungligen insamlats i Stockholm under Finlands självständighetsår 1917. Tanken med fonden var att dess avkastning vartannat år skulle användas för en minnes- eller hedersgåva åt en person i Sverige eller Finland, som främjat förbindelserna mellan de två grannländerna.

Olof Mustelin beskriver i andra delen av SLS:s 100-årshistorik hur det tog sin tid att åstadkomma en premierring ur fonden. Styrelsen fattade visserligen omgående beslut om att räntan från fonden enligt fri prövning skulle användas »för anskaffandet av en minnesgåva (eventuellt jämte en plakett) åt om samförstånd och samarbete mellan Finland och Sverige förtjänt medborgare i något av dessa länder«. Som alternativ fastställdes »litterär belöning«.

Först våren 1941 aktualiserades en belöning mot bakgrunden av de humanitära hjälpaktioner som Sverige bistått Finland med under vinterkriget. Styrelsen beslöt att anskaffa en medalj med ett motiv som anknöt till syftet med fonden. Skulptören Gerda Qvist (se fond nr 435) utformade medaljen med »en över vågor knäböjande kvinna bärande en girland, som hon sträcker ut över Sveriges och Finlands vapen; däröver en tredelad båge och överskrift Allt vad vi äga samman«. Medaljen beställdes från Berlin i en upplaga på 25 exemplar. Det första exemplaret kunde utdelas i början av 1943 och tilldelades kronprins Gustav Adolf, som samtidigt avtackades med en adress. Medaljen blev en förnämlig utmärkelse som relativt sällan utdelats.

tjänsten i fyra decennier och verkade som skolans rektor under 18 år. Med en utflyttning från Helsingfors centrum till Brändö hade han för avsikt att trappa ner sin lärarinsats, men övertalades att bli föreståndare och religionslärare vid Brändö svenska samskola. Han skötte uppdraget från 1922 till sin död i lunginflammation 68 år gammal. Den avlidne hyllades i en stort uppslagen nekrolog i *Hufvudstadsbladet*, som gav uttryck för stor uppskattning av den avhållne pedagogen:

Såsom lärare i historia och religion gav han sina talrika elever, generation efter generation en djuptänkt, storstilad undervisning; såsom rektor var han för disciplar och kolleger en varmhjärtad ledare och vän med vid, human syn på livet och med en ovanligt personlig uppfattning om uppfostrarens krävande och ansvarsfulla kall. När han vid över sextio års ålder lämnade sin verksamhet vid Nya svenska läroverket, hade han gjort skolan till en av de mest omtyckta i Helsingfors.

På Estlanders tid och länge därefter hade Nya svenska läroverket enbart manliga elever i sin gamla fastighet invid Kajsaniemiparken.

Den främsta orsaken till Estlanders nedtrappning var att han önskade få mera tid över för den andra sidan av sin livsgärning – den som historisk skiftställare. Från och med 1902 gav han ut läro- och läseböcker i historia, först närmast för läroverkens behov, men senare alltmer med tanke på en allmän publik. Författarskapet kulminerade under 1920-talet då ett flertal historiska verk utkom, några ännu i början av 1930-talet. Mest arbetsdrygt och uppskattat blev *Elva årtionden ur Finlands historia*, utgivet i fem illustrerade band i Stockholm 1929–30. Med detta monumentala verk ansågs Estlander ha utfört en stor fosterländsk gärning, då han för Finlands folk lättfattligt förklarade betydelsen av åren mellan 1808 och 1918 – »den ryska parenteserna«. Uttrycket var Estlanders eget. Han hade också den tvivelaktiga fördelen att sitta på parkettplats i Helsingfors under en av de ruskigaste händelserna 1917–18. Den ryska revolutionen i S:t Petersburg den 17 mars 1917 hade snabbt spridit sig till Helsingfors och den härvarande ryska Östersjöflottan. En irrationell våldsvåg utlöstes och tog sig uttryck i att ett motsträvigt ryskt sjöbefäl övermannades av manskapet, sköts ihjäl eller dränktes i nattens mörker. De grymmaste scenerna utspelades vid Salutorget en lördagsmorgon, då flera tiotal officerare fördes dit för att arkebuseras. Många blev ihjälslagna med gevärskolvar under hån och råa kvickheter från berusade soldater. En dag efter massakern

Bernhard och Sanny Estlander

Nya svenska läroverkets gamla skolbyggnad vid Mikaelsgatan 25, där Bernhard Estlander verkade i 40 år och som han ihågkom i sitt testamente.

hade soldaterna ångrat sig och anhöll av Temporära regeringen i S:t Petersburg om nya officerare efter att »de av misstag råkat slå ihjäl de förr«. Så gick det till enligt Estlander.

Bernhard Estlander blev med åren alltmer anlitad i olika förtroendepuppdrag. Hans kulturella intressen tog sig bland annat uttryck i ett långvarigt ordförandeskap i Svenska Teaterföreningen, sekreterarskap i delegationen för Antellska samlingarna och i en styrelsepost i litteratursällskapet från 1921 till sin död. Närmast sörjande var hans maka Sanny, lärarkollega i matematik, och flera syskon.

Bernhard och Sanny Estlanders fond

Med stöd av ett förbehåll i testamentet inskrevs på sid 291 i SLS:s »Minnesbok« Bernhard och Sanny Estlanders fond. Med den gjorde Bernhard Estlander sin kära skola, Nya svenska läroverket, till »min litterära arvinge i min rätt till all min litterära kvarlåtenskap«.

Testator bestämde att fonden »växer så länge böckerna utgå i nya upplagor, intill dess den litterära eganderätten upphör, får icke minskas till sitt sålunda uppkomna kapital, medan dess ränteavkastning användes till skolans underhåll, främst till lärarkårens bästa«. För förvaltningen föreskrevs en styrelse, »som lagligen företräder skolans ägare«. Ifall skolan skulle upphöra med sin verksamhet eller dess undervisningsspråk förändras skulle donationen övergå till SLS. Av Estlanders stora litterära produktion utkom *Allmänna historien i berättelser för skolans lägre klasser* i fyra band tryckta i Stockholm så sent som 1956–63.

Med ett liknande förbehåll fick skolan motta Albert Edelfelts utkast i olja till altartavlan i Trefaldighetskyrkan i Vasa. Målningen hade Estlander fått som gåva på sin 50-årsdag av föräldrar till skolans dåvarande och före detta elever.

Donation efter Maja Gadd

Änkefru Helena Maria »Maja« Gadd, född Estlander (1910–2007) förordnade i sitt testamente att hennes »resterande egendom« efter att allt lösöre fördelats på släkt och vänner skulle tillfalla litteratursällskapet. Medlen föreskrevs »att läggas till Bernhard Estlanders deposition för utdelning av stipendier«. SLS:s andel i dödsboet blev 161 049 euro, som påfördes B. Estlanders fond nr 290. Maja Gadd önskade därmed i avsaknad av bröst- arvingar hedra sin farbror och hans livsgärning.

Maja Gadd avslutade sin skolgång med sex år i Brändö svenska skola, där farbrodern var lärare och föreståndare. Hon var konstnärligt

begåvad och bedrev studier vid Ateneum. Hon gifte sig 23 år gammal med juristen, sedermera hovrättsrådet Magnus Adrian Gadd (1900–68). Efter att han 1947 tillträtt en tjänst vid hovrätten i Åbo anlätades hustrun som teckningslärarinna vid olika skolor i staden. Hon tecknade också affischer för Åbo Svenska Teater. Under krigsåren 1939–44 var hon engagerad i Lottarörelsen.

Efter makens död flyttade Maja Gadd tillbaka till Helsingfors, där hon köpte sig en lägenhet i Munksnäs, som senare ersattes av en bostad i Hagaro pensionärshem. Hon levde närmare 40 år utan att göra något väsen av sig, men umgicks gärna med släkt och vänner. De var närmare 30 till antalet och hon ihågkom dem i sitt testamente med en detaljerad fördelning av sitt lösöre. Bland det fanns bland annat några värdefulla tavlor av Elin Danielson-Gambogi, Maria Wiik och Hugo Simberg.

Maja Gadds uppfattning om att »resterande egendom« kunde tillfalla SLS baserade sig på att hon genom giftorätt trodde sig ensam förfoga över makarnas gemensamma tillgångar. Det fanns emellertid några lagliga arvingar till maken, vilka efter bouppteckningen fick dela på hälften av dödsboets tillgångar i pengar.

ERNST GRÅSTENS FOND NR 293

GRUNDKAPITAL 1935: 500 AKTIER I KYMMENE AB
FONDKAPITAL 31.12.2009: III 679,14 EURO

»Till Svenska Litteratursällskapet i Finland överlämnar jag härmed femhundra (500) aktier i Kymmene A/B att av Sällskapet såsom dess välfångna egendom innehavas och besittas.« Så här skrev bankdirektör Ernst Gråsten (1865–1942) i ett gåvobrev daterat den 16 mars 1935. Fonden inskrevs omgående i minnesboken under donators namn, men kunde i praktiken besittas först långt senare.

Gåvan gjordes med förbehållet att de till aktierna hörande dividendkupongerna skulle ställas till donators förfogande så länge han levde. Samma sak gällde för teckningsrätter och eventuella gratisaktier. Denna rätt övergick efter donators frånfälle till hans syster Anna Maria Gråsten (1872–1966), som överlevde sin bror med närmare ett kvarts sekel.

Ernst Gråsten gjorde en mångskiftande karriär från humanist till jurist, statstjänsteman och bankdirektör. Efter en filosofie kandidatexamen vid 21 års ålder gav han sig i kast med tidens litterära problem. Signaturen »E.G.« blev snabbt en i *Nya Pressens* kulturspalter aktad och fruktad kritiker, som »var både kamplysten och stridskunnig när det gällde murknande litteratur eller amatörer«. Innan han blev journalist på heltid

Maja Gadd

Ernst Gråsten

hann han också verka som lektor i svenska och finska vid kadettkåren i Fredrikshamn. Journalistbanan kröntes med en redaktionssekreterarpost vid *Nya Pressen* och en chefredaktörstjänst vid *Aftonposten*. Vid sistnämnda tidning hann han verka endast ett år innan den år 1900 indrogs av generalguvernör Bobrikov.

Gråsten beslöt att sadla om, avlade juris kandidatexamen 1903 och öppnade advokatkontor i Viborg och Helsingfors. Några år senare knöts han till statssekretariatet i S:t Petersburg, där han verkade i två repriser fram till Finlands självständighetsförklaring 1917. I den nya republiken kom uppdraget i snabb takt. Han blev sekreterare i bankfullmäktige, juridisk medlem av Finlands Banks direktion, finansminister 1922 och sakkunnig i ett flertal statliga kommittéer. Efter att ha tagit avsked från riksbanken 1930 verkade han ännu inom förvaltningsrådet för Maatalouspankki. »Bankdirektör Gråsten hörde till de helsingforsare, som kunde ses allestädes, där någonting av betydelse försiggick«, noterade *Nya Pressen* bland annat i sitt eftermäle.

Ernst Gråsten förblev ogift, men adopterade en flicka född i Keuru. Mor till barnet var av allt att döma systemen Anna Maria Gråsten, som med broderns välvilliga hjälp fick en tryggad ekonomi. Dottern Viola Hildegard Gråsten (1910–94) blev internationellt känd som textilkonstnär, mångfalt belönad för sina ryor och skapare av textilier i strid ström. Några år efter adoptivfaderns död flyttade hon till Sverige, där karriären kulminerade. Hennes speciella kännetecken var »gråstensfärgerna«, en populär kombination av lila, blått och grönt. Efter hand blev hon också en alltmera intresserad och uppskattad akvarellmålare.

WILLEBRANDSKA FONDEN NR 294

GRUNDKAPITAL 1935: 2 328 000 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 1 346 268,91 EURO

Friherre Reinhold Felix von Willebrand (1858–1935) skrev 1924 ett testamente som han åtta år senare kompletterade med ett gåvobrev, vilka tillsammans gav en utdelning på 2 328 000 mark (823 000 euro) för litteratursällskapet. Han donerade även stora belopp till Svenska kulturfonden, Åbo Akademi, Helsingfors musikförening och Finlands konstakademi. Totalt fördelades över 15 miljoner mark enligt testamentet.

Den ogifte och barnlöse R. F. von Willebrand skrev sitt ursprungliga testamente med några förbehåll om legat till närstående släktingar. Främst ömmade han för sin bror överstelöjtnant, friherre Erik von Willebrand, åt vilken skulle utbetalas »så länge han lever, årligen en summa av tjugo-

tusen (20 000) finska mark, och på sådant sätt, att medlen icke kunna av hans fordringsägare, från vilkas krav han ej är fri, i anspråk tagas«. Detta förbehåll var i kraft tre år, då brodern avled sommaren 1938. Tre mindre legat gällde för två kusiner och en kusinsfru under deras livstid. Med donationen fick SLS också ikläda sig ett noggrant preciserat ansvar för skötseln av den Willebrandska graven, där donators föräldrar också var begravda. Dessa var den på sin tid välkände generaldirektören för medicinalstyrelsen Knut Felix von Willebrand och hans maka Anna Sofie, född Jænisch (se fond nr 119).

Utgången från ett mångkulturellt hem och ekonomiskt oberoende kunde R. F. von Willebrand under ett aktivt liv förverkliga sig själv och sina intressen på ett sällsynt mångsidigt sätt. I hemmet talades både tyska och franska utöver modersmålet svenska. Grundliga studier ledde både till en filosofie magisterexamen 1882 och en juris kandidatexamen 1888 samt till vicehäradshövdingens titel tre år senare. Efter faderns och en äldre broders död inträdde han vid 27 års ålder som ättens representant i lantdagens adelsstånd. Han deltog i alla ständslant dagar fram till enkammarlantdagens införande 1906. Under denna tid var han en ofta anlita kraft i utskott och kommittéer. Efter att ha verkat som extraordinarie sekreterare vid senatens civilexpedition i början av 1900-talet, gick karriären i helt andra banor. Litterära och konstnärliga intressen tog överhanden, juridiken och byråkratin offrades för estetiken.

Sin synligaste och mest långvariga insats för det svenska kulturlivet i Finland gjorde von Willebrand som medarbetare i och utgivare av *Finsk Tidskrift*. Grundad av C. G. Estlander hösten 1876 var publikationen redan under von Willebrands tid den äldsta tidskriften på svenska i Finland. Han debuterade i tidskriften 1882, blev tillsammans med professor M. G. Schybergson dess utgivare 1896 och tog tolv år senare ensam hand om publikationen. När han pensionerade sig 74 år gammal hade han ett grundmurat anseende vad stilistisk förmåga beträffar och tungt vägande synpunkter. Ibland kunde han formulera hårda omdömen utgående från sin uppfattning om rättrådighet. Och när tidskriftens ekonomi ibland vacklade var han inte sen att skjuta till medel ur egen ficka.

Vid sidan av sitt skötebarn engagerade sig von Willebrand på flera andra håll. Finska Konstföreningen fick 1892 i honom en styrelsemedlem som kvarstod i över två decennier. Han efterträdde Albert Edelfelt som ordförande och blev kallad till föreningens hedersledamot. Även i Helsingfors musikförenings och Svenska litteratursällskapets styrelser blev uppdragen ca två årtionden långa. Året efter att han avgick ur SLS:s styrelse, 1919, kall-

R. F. von Willebrand

R. F. Willebrand har hedrats med att få en gata uppkallad efter sig. Willebrandsvägen på Degerö har som synes drag av småstadsideal.

lades han till sällskapets hedersmedlem. Som kompositör är han känd för tonsättningen av K. A. Tavaststjernas dikt »Långsamt som kvällsskyn«.

En del kulturella kretsar uppges med en viss förvåning ha betraktat von Willebrands stora idrottsintresse. Gnistan tändes under ett tidigt besök i England, som gav ett bestående intryck beträffande sportens nationella betydelse. Ungefär samtidigt avled den äldre brodern Viktor von Willebrand i lungtuberkulos, en händelse som torde ha påverkat Reinhold Felix intresse för fysisk fostran. Detta ledde till initiativet att grunda Helsingfors Skridskoklubb, där han verkade ett kvarts sekel som ordförande. En annan omhuldad förening blev Helsingfors Gymnastikklubb, där ordförandeperioden blev ännu längre, 1888–1934.

Sina största internationella meriter skördade von Willebrand emellertid när han som ordförande i Finlands olympiska kommitté fick säte i

Internationella olympiska kommittén 1908–20. Som ekonomiskt oberoende och med flytande kunskaper i franska var han som klippt och skuren för det sällskap som den franske baronen Pierre de Coubertin samlade omkring sig i 10K. Både vid OS i London 1908 och fyra år senare i Stockholm fungerade von Willebrand som lagledare för den finska truppen, som med framgång fick tävla under eget nationsnamn. Den idrottsliga synligheten väjde tungt när en gata på Degerö 1975 fick namnet Willebrandsvägen.

Den Willebrandska fonden fick ytterligare ett tillskott på 12 477 mark år 1955 då Mary Weibull, bosatt i Göteborg, meddelade att hon donerar sina tillgodohavanden i Finland till SLS. Fru Weibulls son var ett av de 15 barn von Willebrand stått gudfar för. Samtliga gudbarn ihågkoms med legat i testamentet.

HANDLANDEN A. F. LINDSTEDTS STIFTELSE FÖR UPPRÄTT- HÅLLANDE AV EN BORGARSKOLA I TAMMERFORS NR 296

GRUNDKAPITAL 1935: 5 MILJONER MARK
FÖRVALTAS INOM RAMEN FÖR A. F. LINDSTEDTS OCH SVENSKA
HANDELSINSTITUTETS FOND FÖR HANDELSUTBILDNING INOM
STIFTELSEN ARCADEA

Ekonomierådet Arvid Fabian Lindstedt (1843–1935) drömde drygt 90 år gammal om att grunda en svenskspråkig borgarskola i Tammerfors med stöd av en förmögenhet på fem miljoner mark (1 750 000 euro). Men svårigheterna blev många och planerna måste revideras: först 1947 kunde en svensk köpmannaskola grundas i Helsingfors med Lindstedts stiftelse som stor majoritetsaktionär.

Lindstedt skrev ett i detalj utformat testamente ett knappt år före sin död och fick sin hustru Rosas samtycke med hennes underskrift. Efter makens död skulle hon »få behålla orubbat det gemensamma hemmet och för sitt uppehälle månatligen, så länge hon lever, uppbära 3 200 mark av stiftelsens medel«. Stiftelsen skulle grundas i Helsingfors och förvaltas av Svenska litteratursällskapet med en egen styrelse bestående av två representanter för SLS och tre för två organisationer i Tammerfors. Uppgiften blev att under borgarskolans namn grunda en läroinrättning i Tammerfors för undervisning av blivande manliga handels- och kontorsbiträden. Undervisningsspråket skulle vara svenska och för inträde krävdes »minst genomgången folkskolekurs samt att aspiranten är till sitt sinne lagborgerlig, vilket skolans rektor noga bör övervaka«. Trots alla detaljerade föreskrifter i testamentet torde testator ändå lite ha tvivlat på sin egen dröm, att döma av ett förbehåll i en punkt: »För den händelse förhållandena

A. F. Lindstedt

skulle omöjliggöra grundandet eller det fortsatta upprätthållandet i Tammerfors av ovannämnda borgarskola, må skolan grundas och upprätthållas i Tavastehus, eventuellt i Helsingfors stad enligt Litteratursällskapets därom fattade beslut.« SLS gavs i en följande punkt entydig fullmakt att vidare bestämma över stiftelsen genom att »vid behov komplettera dess stadgar«.

Reaktionerna på Lindstedts planer var kritiska i Tammerforspressen. Han hade under mer än en halvsekel lång verksamhet som handelsman i Tammerfors varit med om att grunda både konservativa *Aamulehti* och socialdemokratiska *Tampereen Uutiset*. Dessa ifrågasatte nu en skola med svenska respektive borgerliga förtecken. *Tammerfors Annonblad* analyserade planerna noggrannare och fick inte det hela att gå ihop vare sig ekonomiskt eller undervisningsmässigt. Röntan på donationen bedömdes på sin höjd räcka till en handelsskola i direkt anslutning till Svenska samskolan i Tammerfors med lärarkrafterna fördelade på de bägge skolorna. Tidningen tvivlade också på hur det svenska elevunderlaget på folkskolegrund skulle förslå när »de flesta svenska borgerliga familjer i Tammerfors låta sina barn läsa sig till student eller åtminstone fem klasser av lärdomsskola«.

SLS skred efter donators frånfälle snabbt till verket för att få en stiftelse inregistrerad. Till testamentsexekutorer utsågs juristerna C. A. Öhman och Axel Planting, vilka sedan i sex år fick arbeta med frågan som ett rättsligt fall. Även stadgar uppgjordes omgående och godkändes av styrelsen, men det dröjde till 1944 innan de vederbörligen kunde stadfästas. Orsaken var att testamentet klandrades av en stor grupp släktingar, vilka ansåg sig vara arvsberättigade. Deras talan fördes i första hand av en brorson, biskop Yrjö Loimaranta, vars far, kyrkoherden Sakari Loimaranta hade förfinskat sitt namn. Till denne och en kvinnlig släkting testamenterade Lindstedt några tusen mark, men poängterade samtidigt att »vi genom arbete och sparsamhet förvärvat all vår egendom och därför inte anse oss hava några skyldigheter mot våra släktingar«. Förvaltningen av den efterlämnade förmögenheten försvarades också av att änkefru Rosa Lindstedt, född Cavén, ångrade sitt medgivande till stiftelsens grundande. Med hjälp av en jurist hävdade hon att hon pressats därtill, återtog allt hon gått med på och uppmanade SLS att avveckla projektet. Släktingarnas klandertalan byggde på att Lindstedt uppgjort sitt testamente i ett tillstånd av senildemens, men den förkastades i den ena rättsinstansen efter den andra. Högsta domstolen fastställde i september 1941 den slutgiltiga domen till förmån för stiftelsen, vars tillgångar då hade vuxit till drygt sex miljoner mark. Samtidigt höll kapitalets realvärde på att allvarligt försämrats.

Under pågående krig gick det ytterligare till senhösten 1944 innan stiftelsen fick sina stadgar fastställda. År 1947 grundades Svenska Köpmannaskolan Ab med ett innehav av 98 aktier för Lindstedts stiftelse och en aktie var för litteratursällskapet och Finlands Svenska Köpmannaförbund. Två år senare förverkligades i modifierad form den svenskspråkiga utbildning av handels- och kontorsbiträden som donator drömt om. Svenska Köpmannaläroverket i Helsingfors startade med betydande bidrag från A. F. Lindstedts skolstiftelse. År 1962 flyttade köpmannaläroverket in i ett eget hus vid Topeliusgatan, men åtta år senare aktualiserade en förestående utbildningsreform en sammanslagning med Svenska Handelsinstitutet. Fusionen genomfördes 1972 och Svenska Handelsläroverket i Helsingfors uppstod. Lindstedts skolstiftelse kvarstod som största aktionär i »Lilla Hankens« fastighet på Drumsö tills hela aktiekapitalet överläts som gåva till Stiftelsen Arcada 1997. Året därpå uppgick Svenska Handelsläroverket i Arcada, Nylands svenska yrkeshögskola.

År 1999 föreslog skolstiftelsens styrelse med ekon.mag. Doris Stockmann som ordförande att den skulle sammanslås med »Stiftelsen Svenska Handelsinstitutet i Helsingfors«. De bägge stiftelsernas syften var identiska och ändrades inte, dvs. att stöda den undervisning i företagsekonomi, handel och service som ges vid Arcada. Fusionen motiverades med praktiska och rationella skäl, varvid en del tekniska omformuleringar av stiftelsens stadgar blev nödvändiga. Den gemensamma stiftelsen antog arbetsnamnet »Lilla Hanken« och kunde varje år understöda yrkesutbildningen vid Arcada och huvudstadsregionens svenskspråkiga yrkesinstitut Practicum med kända belopp. Under perioden 1997–2008 uppgick understöden totalt till över 8 miljoner euro.

År 2007 befanns det ändamålsenligt att sammanslå Lindstedts och Handelsinstitutets stiftelse med »Stiftelsen för teknisk undervisning och forskning« i Stiftelsen Arcada, som förband sig att förvalta tillgångarna som två bundna fonder. De till utdelning avsatta medel som arvet efter ekonomierådet Lindstedt årligen genererar, fördelas av ett utskott utsett av SLS (fyra medlemmar) och Svenska Klubben i Tammerfors (tre medlemmar). Tidigare stiftelseordföranden Doris Stockmann har fortsatt som utskottets ordförande. Hon har därmed i över ett decennium framgångsrikt förvaltat en donation som var avsedd att gälla enbart för utbildning av manliga studeranden.

I gamla tidningsartiklar framstår Arvid Fabian Lindstedt som ett praktexempel på en finländare som utan yttre förutsättningar kunde skapa en

förmögenhet och en position i samhället. Någon skola blev det aldrig fråga om, men i barndomshemmet i Nousis lärde han sig läsa och skriva. Lite kännedom i räkning tillkom som en gåva av en på orten förlagd fältväbel. Sålunda rustad sökte han 15 år gammal anställning i en handelsbutik i närbelägna Åbo. I hopp om bättre framtidsmöjligheter stod Helsingfors i turen fem år senare. Han såg en chans i utbildningen till underofficer vid Nylands indelta bataljon, då förlagd till Kiala gård nära Borgå. Underofficer blev han, men Finlands indelta armé upplöstes 1869 och framtiden var igen oviss. En extra fördel med militärutbildningen var att Lindstedt lärde sig att behärska svenska. Han blev med tiden mer svensksinnad än mången med språket som modersmål. Armétiden förblev tydligen aldrig, eftersom det ännu i dödsannonsen kungjordes att ekonomierådet var den sista kvarvarande från den indelta militären.

Efter ännu ett försök att fortsätta inom det militära valde A. F. Lindstedt en ny levnadsbana. En bror hade med framgång verkat som köpman i Tammerfors och exemplet manade till efterföljd. Tillsammans med hustrun Rosa byggdes med början 1873 en allt större diversehandel upp. Den omfattade järn-, kolonial- och kortvarubranscherna tills det barnlösa paret med ålderns rätt pensionerade sig 1928 och köpte en gård i Helsingfors. En specialitet som under firmamärket »A. F. L.« blev känt var bondsmör från Tavastland, som under en tid i rätt stor skala exporterades bland annat till Stockholm.

Personer som kände Lindstedt betecknade honom som ett konservativt original med utpräglat sinne för sparsamhet och närighet. Men pengarna var inget självändamål, utan ett medel som skulle användas och förräntas i äkta, fördomsfri företagande. Själv odlade han två fördomar: misstro mot kvinnans intrång på handelns och industrins områden och mot den av statsmakten skyddade andelsrörelsen. Tankarna korrelerade med hans dröm om en borgarskola för utbildning av uttryckligen manliga handels- och kontorsbiträden. Som bas räckte för deras del den folkskola som han själv aldrig fått uppleva.

Under sina 55 år i Tammerfors var Lindstedt med och bestyrde i många frågor. Han grundade ett betydande tryckeri, var såsom framgått med om att starta två tidningar och var en av initiativtagarna till Tampereen Osakepankki. Han verkade som första ordförande i stadens handelsgille (Tampereen Kauppaseura) och var mångårig stadsfullmäktigeledamot och viceordförande i drätselkammaren. För egen del lär han ha nöjt sig med litet tills han 90 år gammal lät sig hyllas med ekonomieråds titel.

Villa Huovila med fantastisk utsikt över Nice och Medelhavet erbjöds två gånger som donation till SLS som tackade nej. Den till det yttre stiliga byggnaden var i miserabelt skick och lagfarten till fastigheten oklar.

CARL COLLINS FR HUOVILA FOND NR 298

FASTIGHET I NICE MOTTOGS ALDRIG

Det finns flera donationer och testamenten som under årens lopp uppgjorts till förmån för litteratursällskapet, men som sedan av en eller annan orsak förfallit. I några fall har de hunnit bli inskrivna i minnesboken som fonder innan de avförts som oförverkligade. Vi nöjer oss här med att notera ett exempel på en donation, som trots att den erbjöds SLS två gånger aldrig mottogs.

Ingenjör Carl Constantin Collin (1863–1941) uppgjorde 1935 både en donationsurkund och ett testamente, enligt vilka en fastighet i Nice, Frankrike, efter hans död skulle tillfalla SLS. En penningssumma på 90 000 mark var förenad med donationen, men både till fastigheten och pengarna gällde donators rätt så länge han levde och därefter ännu vissa förbehåll.

När SLS bevakade testamentet 1942 framgick det att Collin hade gjort sin donation på felaktiga premisser. Arvsberättigade var i första hand två brorsbarn, och med desto större skäl då det visade sig att farbrodern sålt ut bit för bit av stora, ärvda egendomar i Hollola och Kärkölä socknar. Den till SLS testamenterade fastigheten Propriété Huovila i Frankrike kunde därmed ha anskaffats med pengar från såld arvejord och måste avvisas av SLS. Ägare till egendomen blev brorsbarnen, kapten Lennart Collin och fru Edith Sundwall, född Collin. När dessa avled åren efter varandra i slutet av 1950-talet, erbjöds litteratursällskapet på nytt att ta emot fastigheten.

Anbudet gjordes utan gamla förbehåll av professor Johannes Sundwall, arvsberättigad efter sin fru Edith.

SLS:s dåvarande skattmästare, jur.dr J. O. Söderhjelm satte sig grundligt in i frågan. Han reste till Frankrike för att inspekterade fastigheten och därtill hörande handlingar. Villa Huovila i stadsdelen Fabron i Nice visade sig vara ett högt beläget ställe med fantastisk utsikt över staden och Medelhavet. Men ingen körbar väg ledde till egendomen och byggnaderna var i närapå fallfärdigt skick. Huruvida de senare arvingarna hade betalt arvsskatt och erhållit lagfart förblev också oklart. I september 1961 beslutade SLS:s styrelse att slutgiltigt avstå från Villa Huovila.

Upphovsmannen till långdansen kring fastigheten var en person med uppenbart rätt orealistiska idéer och drömmar. Utgångsläget för Carl Collin var det bästa tänkbara: efter studentexamen i Svenska normallyceum utbildade han sig till ingenjör i Paris och insöp nya europeiska läror om jordbruk och trädgårdsskötsel. Hemkommen till släktgården Huovila på ursprungligen ca 2 000 hektar började han anlägga en park i engelsk stil, grundade en såg och ett mejeri. En planerad slottslik karaktärsbyggnad kom aldrig längre än till en 2–3 meter hög stenfot innan pengarna tröt. Två bröders spelskulder lär ha bidragit till förfallet, som blev ett faktum när Carl Collin gav upp och bosatte sig i Nice. Efter avyttrande av ett antal tomter såldes Huovila i sin helhet 1935 och övergick i Kärkölä kommuns ägo 1953. En grav vid en natursten i ett hörn av parken i Huovila är det enda som numera påminner om ingenjör Carl Collin.

FOND FÖR FINLANDS SVENSKA BILDKONSTNÄRER OCH TONSÄTTARE NR 302

GRUNDKAPITAL 1936: 1 000 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 235 265,07 EURO

»Undertecknade, som kalla sig signatärer, överlämna härjemte till Svenska Litteratursällskapet i Finland ett belopp om Ettusen (1,000) Finska mark, att förvaltas under namn av Fond för Finlands Svenska Bildkonstnärer och Tonsättare enligt här bifogade reglemente.« Med detta lilla boägg bildades fond nr 302 i februari 1936. Styrelsen mottog omedelbart fonden och lät utarbeta ett detaljerat reglemente, som godkändes i slutet av året och som sedermera flera gånger justerats.

År 1936 tog en rad bemärkta konstnärer och tonsättare initiativet till grundandet av en fond som skulle stöda bild- och tonkonst. Fonden förkovrades sedan genom insamlingslistor och upprop.

703 * 71078842

Underkastad, som tillägg till årsberättelsen för 1904,
till Svenska Missionsförbundet i Upsala af följande
Finans: 1,000; Värde 200,000. Företaget under 1904
"Red för Svenska Söndags Skolor och Konserter"
vilket är i följande omfattning,

Helt utgått den 25 februari 1906

Bengt Carlsson

K. J. Elfrén

H. Fringshult

S. Ericsson

Olof Thorsén

Kajsa Skelton

W. Ericsson

W. Ericsson

Marcus Collin

Otto S. Gustafsson

Rabbe Gustafsson

Peter Gustafsson

William Gustafsson

Eugen Gustafsson

Alfred Gustafsson

J. Gustafsson

Carl Gustafsson

Carl Gustafsson

Fondens signatärer var följande: Bengt Carlson, K. G. Elfgrén, N. E. Fougstedt, Sigrid Schauman, Verner Thomé, Ragnar Ekelund, Viktor Jansson, Nils-Eric Ringbom, Marcus Collin, Otto J. S. Ehrström, Rabbe Enckell, Torger Enckell, William Lönnberg, Ellen Thesleff, Åke Laurén, Gösta Diehl och Carl Warg genom Sigrid Schauman.

Fondens kapital förkovrades med allmänna insamlingslistor och upp-rop till företag under ett par års tid och resulterade 1938 i en slutredovisning på 200 159,25 mark (66 000 euro). Senare utökades fonden med nya donationer, bland annat av Ab Nobel-Standard 1951 och med tillskott från SLS 1954.

Fondens uppgift är att med stipendier och understöd främja bildkonst (måleri, skulptur, grafik) och tonkonst. Utdelning sker jämna år och är ko-ordinerad med Gerda Qvists stipendiefond (se nr 435). Fondens styrelse är uppdelad på varsin sektion för bildkonst respektive tonkonst. En ordinarie medlem och en suppleant utses av litteratursällskapets styrelse.

Antalet signatärer utökades efter hand med personer som invaldes enligt gällande reglemente fram till 1975, då reglementet ändrades och signatärernas verksamhet upphörde. Efter detta år har fondens styrelse kallat konstnärliga experter som medlemmar.

L. L. Laurén

L. L. LAURÉNS FOND NR 308

GRUNDKAPITAL 1936: 10 000 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 6 778,83 EURO

Assessor Lorentz Otto Laurén (1860–1936) förordade i sitt testamente ett stort antal legat till släktingar och närstående personer samt flera donationer till olika institutioner. Till SLS donerade han 10 000 mark (3 500 euro) till minne av sin far, skriftställaren och rektorn Ludvig Leonard Laurén. Fondens räntor skulle användas för att täcka tryckningskostnader för litteratursällskapets skrifter.

Största förmånstagare efter ensamstående Otto Laurén blev Svenska kulturfonden, som enligt testamentet skulle erhålla 20 000 mark. Men när dödsboets samtliga legat och utgifter utbetalats blev utfallet 59 450 mark. Medlen placerades i Otto Lauréns kulturfond med föreskriven uppgift att »den årliga räntan skall användas för kulturändamål, företrädesvis i Österbotten«. Fruntimmersföreningen i Vasa fick det näststörsta beloppet, 23 000 mark, för att understöda två namngivna tjänarinnor och ett anslag för ett »äldre bildat fruntimmer av gammal svensk Wasafamilj«.

Ludvig Leonard Laurén var en mycket bildad person efter grundliga universitetsstudier i språk, humanistiska ämnen och teologi. Trots att han ald-

rig avlade akademisk examen blev han prästvigd, utan att någonsin utöva yrket. I stället ägnade han sig åt lärarbanan, författarskap och journalistik. Som lärare avancerade han till rektor för Wasa gymnasium (senare lyceum), som journalist var han i två repriser ansvarig redaktör för *Wasabladet* och som författare skrev han både läroböcker, dikter och historiker.

Sonen Lorentz Otto föddes som mellanbarn i en syskonskara på fem. Han avlade allmän rättsexamen, antogs som auskultant vid Vasa hovrätt och erhöll vicehäradshövdingens titel 1869. Hovrätten tjänande han sedan under tre decennier som registrator och förlänades assessors titel i samband med sin pensionering vid 70 års ålder. Otto Laurén karaktäriserades som urtypen för en pliktrogen och samvetsgrann finländsk ämbetsman. Hans intressen anknöt till fosterländska och kulturella frågor på svenska, vilket också dokumenterades i hans testamente.

Otto Laurén

IDA OCH WALTER VON BONSDORFFS FOND NR 315

GRUNDKAPITAL 1952: 10 000 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 369,82 EURO

Det barnlösa paret Walter Herman von Bonsdorff (1859–1936) och hans hustru Ida, född Avellan (1873–1952), skrev 1930 ett testamente till förmån för sina lagliga arvingar och några institutioner med utfall efter varderas död. Litteratursällskapet var en av fyra mottagare av ett belopp på 10 000 mark (300 euro), som när det fick lyftas efter 22 år hade nedgått till en knapp tiondel av sitt ursprungliga värde.

Den 14 år yngre Ida von Bonsdorff tillförsäkrades i testamentet ett orubbat bo så länge hon levde, varefter makarnas förmögenhet skulle delas på hälft. Den ena hälften tillföll deras gemensamma arvingar i sidled, medan den största förmånstagaren till den andra halvan blev Föreningen Blomsterfonden i Ekenäs. När fondens ålderdomshem på våren 1952 bevakade testamentet ansågs det uppfylla testatorernas formulering: »Resten tillfaller de gamlas hem för årkeslösa gamla svensksinnade och svensktalande personer från bildade Ekenäshem, som ärligt framlevat största delen av sitt liv i Ekenäs stad.»

Walter von Bonsdorff var en central gestalt i Ekenäs samhällsliv under flera decennier. Uppvuxen som kyrkoherdeson i Bjärnä sattes han i skola i Åbo, men fick nog efter sex klasser i Svenska klassiska lyceet. Det blev i stället praktiska studier i Tyskland och England. I medlet av 1880-talet slog han sig ned i Ekenäs, som då höll sig med två bryggerier. Det dröjde inte länge förrän han åstadkommit en fusion med sig själv som disponent för det därmed skapade Ab Hultmans Bryggerier. Ett par decennier senare

Ida von Bonsdorff

lämnade han företaget för bankbranschen och var bland annat med om att grunda Lantmannabanken med start i Ekenäs 1911. När den senare uppgick i Ab Unionbanken blev von Bonsdorff dess lokaldirektör till sin pensionering 1928. Hans specialitet både som bankman och privatperson var arbetet för den västnyländska häststammens utvecklande. Under många år verkade han som energisk ordförande för Västra Nylands Lantbruksvänners Hingstförening.

Under ett trettiotal år hann von Bonsdorff, som var invald i stadsfullmäktige, verka på flera poster inom det kommunala livet. Till dansk vicekonsul utnämndes han redan på 1890-talet och titulerades därefter konsul. Sällskapslivet i Ekenäs hade i paret von Bonsdorff två livliga deltagare. Hustrun Ida hade mera tid över för föreningslivet, där hon länge verkade som ordförande för både Lotta Svärd-avdelningen och Fruntimmersföreningen i Ekenäs. Hon var också en god sångare och medverkade länge i Arbetets Vänners blandade kör.

WILHELM HUSBERGS FOND NR 316

GRUNDKAPITAL 1937: 10 000 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 6 119,25 EURO

Rådman Wilhelm Husberg (1849–1923) och hans hustru Erika, född Bergman (1849–1936), uppgjorde redan 1912 ett testamente, i vilket litteratursällskapet som en av många förmånstagare skulle erhålla 10000 mark i en fond bärande makarnas namn. Åtta år senare höjde de i ett gemensamt författat tillägg alla i testamentet gjorda dispositioner med 100 procent. Men när testamentet bevakades efter Erika Husbergs död framgick det att hon som efterlevande använt sig av sin rätt att disponera sin del på annat sätt. SLS erhöll därmed endast det ursprungliga, inflationsdrabbade beloppet på 10000 mark (3 500 euro) och beslöt därför ett par år senare att ändra fondens namn till Wilhelm Husbergs fond.

Paret Husberg var skickligt både på att skapa en förmögenhet och på att förkovra den. Under Finlands första känning av en för många förödande inflation under första världskrigets år fanns Husbergs tillgångar tryggt placerade i realegendom och i en affärsrörelse som genererade mera pengar. Det var detta som gav dem orsak att 1920 skriva upp summorna i testamentet med 100 procent »med anledning av förändrade konjunkturer som de senaste åren i afsevärd grad ökat våra tillgångar«. När deras testamente öppnades 1936 framgick det att betydande belopp tillföll österbottniska institutioner. I särklass mest fick Vasa stad, 600000 mark för att anlägga en springbrunn. De näst största summorna på 60000 mark gick

till Fylgiahemmet i Vasa och Österbottens historiska museum, som också erhöll diverse konstverk och antikviteter. Lottlösa blev inte heller sju syskonbarn till paret Husberg.

Wilhelm Husberg gick den långa, praktiska vägen från barndomshemmet i Gamla Vasa till en plats som praktikant hos en handelsman innan han 26 år gammal öppnade egen affärsrörelse vid Salutorget i Vasa. Ett lyckokast blev öppnandet av den första privata auktionskammaren i staden, vilken drevs med framgång under många år. Uppdragen blev med åren allt fler som politierådman i magistraten och rådhusrätten, ledamot av drätselkammaren samt styrelseuppdrag i ett flertal bolag.

Den med maken jämngamla Erika Husberg var i yngre år mycket aktiv i olika välgörenhetsföreningar, bland dem speciellt stadens fruntimmersförening. Makarnas gästfria hem blev en samlingsplats för många vittra möten med fru Husberg som underhållare med egna tillfällighetsdikter och verser. Hon gav till och med ut en egen diktsamling, *Äpplen och surkart*, som uppges ha väckt rätt stor uppmärksamhet på sin tid.

Wilhelm Husberg

FORNE SKOLGOSSARS STIPENDIEFOND NR 322

GRUNDKAPITAL 1912: 1 400 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 1 643,24 EURO

Forne skolgossars stipendiefond inskrevs ursprungligen som nr 47 i SLS:s »Minnesbok« med ett kapital på 1 400 mark (4 900 euro) avsett för stipendier vid Svenska lyceum i Viborg. Kapitalet hade insamlats 1911 under ett kamratmöte för forna elever vid Viborgs gymnasium, Civilgymnasium, Elementarskolan och Svenska lyceum. Senare tillkom flera andra stipendiefonder vid Viborgsskolorna, av vilka den sista skolan, Svenska samlyceet i Viborg, 1941 överlämnade fonderna till SLS att förvaltas för existerande svenska skolors räkning. Den ursprungliga fonden sammanstogs då med en annan fond, vars avkastning årligen tillställs Kotka svenska samskola.

När Svenska flickskolan i Viborg 1937 upphörde med sin verksamhet övergick, med SLS i en beslutande förmedlarroll, tre av skolans stipendiefonder till dess naturliga arvtagare Svenska samlyceet i Viborg. Denna skola indrogs med vinterkriget och dess sista rektor Axel Wegelius överlämnade i ett gåvobrev 1941 alla skolan tillhöriga stipendiefonder till SLS. Ett möte med f.d. lärare vid den indragna skolan beslöt att fyra fonder skulle förvaltas av SLS för utdelning av stipendier vid de namngivna skolorna. De fyra fonderna var Forne skolgossars stipendiefond med en behållning på 12 659 mark och Konventets stipendiefond på 1 617 mark

till förmån för Kotka svenska samskola, Z. Topelius premiefond på 1747 mark för Svenska flickskolan i Helsingfors och lektor Arthur Julius Backmans stipendiefond på 1683 mark för Privata svenska flickskolan i Borgå. För några andra fonders del ansåg sig lärarkollegiet ha beslutanderätt att överföra dem på nya skolor: Alexander Sergejeff juniors stipendiefond på ca 50000 mark tillföll Svenska normalyceum i Helsingfors, gossarna Wittings stipendiefond på 7085 mark gick till Läroverket för gossar och flickor i Helsingfors, Lasse Svartströms fond på 26836 mark till Svenska samskolan i Tammerfors och Tecknarfonden på 1144 mark till Grankulla svenska samskola.

För samtliga fonders del uttalade lärarkollegiet förhoppningen att stipendier i första hand skulle ges åt tidigare Viborgselever och i framtiden, såvitt möjligt, företrädesvis åt barn till f.d. Viborgsbor.

Helena Westermarck

CHRISTIAN OCH CONSTANCE WESTERMARCKS FOND NR 325

GRUNDKAPITAL 1939: CA 600000 MARK
FONDKAPITAL 31.12.2009: 347 124,37 EURO

Konstnären och författaren Helena Charlotta Westermarck (1857–1936) testamenterade största delen av sin förmögenhet till litteratursällskapet att förvaltas i en fond bärande föräldrarnas namn. En redovisning tre år efter testators bortgång utvisar att värdet i aktier och kontanter uppgick till drygt 600000 mark (192000 euro).

Fondens årliga ränta är enligt testamentet fastställd att användas »för något tryckfärdigt arbete av skönlitterärt eller biografiskt innehåll«. Vidare föreskrevs att »granskningen av manuskripten och bortgivandet av understödet bör ske genom en kommitté, bestående av tre personer«. Av dessa bör åtminstone en vara »någon av Litteratursällskapets kvinnliga medlemmar«. Testator utsåg själv systersonen, professor Rolf Pipping till kommittén. Denne fullföljde sitt uppdrag med att redigera ett urval av mosterns berättelser. Med SLS som uppdragsgivare och med medel ur fonden utgavs boken av Söderström & Co 1951. Postumt utgavs också med fondmedel *Mina levnadsminnen* 1941, som författaren färdigställt kort före sin bortgång.

Helena Westermarck önskade med namnvalet på fonden hedra sina föräldrar som gav henne en lycklig barndom i en gammal egnahemsmiljö i centrala Helsingfors. Fadern, universitetskamreren Nils Christian Westermarck och modern Constance, född Blomqvist, skapade ett trivsamt hem i familjens villa vid Lönnrotsgatan 7. Platsen framför huset var då känd

som kyrktorget och användes som hästparkering för Gamla kyrkans besökare. Senare restes Elias Lönnrots staty på platsen.

Helena Westermarck växte upp tillsammans med tre bröder och en syster i ett välsituerat tjänstemannahem. Hon började tidigt sluka böcker ur hemmets rikhaltiga bibliotek och lärde sig umgås också på tyska och franska. Trots de bästa förutsättningar för en akademisk bana fanns det ett hinder för henne. I början av 1870-talet var studentexamen ännu förbehållen det manliga könet. Visserligen fick två kvinnor »dispens för sitt kön« och kunde avlägga studentexamen, men 1874 blev det avslag från S:t Petersburg på nya ansökningar. Förbudet kom att gälla i tolv år. Detta inträffade samtidigt som Westermarck gick ut Svenska fruntimmersskolan vid Bulevarden efter sju klassers skolgång. I stället för fortsatta studier blev det Finska Konstföreningens tvååriga ritskola för den i teckning och målning talangfulla unga kvinnan.

I en artikel i *Astra Nova* 1999 har Gunn Pipping beskrivit Helena Westermarcks mångskiftande liv och gärning, som här återges i sina huvuddrag: I konstöreningens ritskola blev hon bekant med Helene Schjerfbeck, båda fortsatte sina studier i Adolf von Beckers Konstakademi och målade tillsammans i Paris. De kallades »de två Helenorna« och blev vänner för livet. Westermarck återvände en tredje gång till Paris hösten 1879 och stannade utomlands i två år. På 1880-talet vann hon beröm och pris som konstnär, men samtidigt hade hon alltmer börjat utöva sin andra talang, skrivandet. Redan i unga år hade hon på C. G. Estlanders uppmaning börjat recensera böcker i *Finsk Tidskrift* och återkom i tidskriften i mer än 30 år. Artiklar om litteratur, konst och emancipation utsträcktes med åren till ett fyrtiotal tidskrifter och publikationer i ett flertal länder på olika språk. Hon var både patriot och kosmopolit.

När hennes realistiska och kraftfulla måleri inte vann tillräcklig uppskattning tog pennan alltmer överhanden. Av hennes många verk väckte en släktroman i tre band den största uppmärksamheten. Den första delen, *I fru Ulrikas hem*, utkom år 1900 och blev en försäljningssuccé med sin skickligt uppbyggda kritik av de inflammerade förhållandena i hemlandet. Tolv av hennes skönlitterära verk handlar om märkeskvinnor som hon beundrade, t.ex. kvinnorrättskämpen Adelaïde Ehrnrooth och landets första kvinnliga läkare Rosina Heikel. Ännu som 80-åring skrev hon om de tre konstnärinnorna Fanny Churberg, Maria Wiik och skulptrisen Sigrid af Forselles.

I sitt starka samhällsengagemang arbetade Helena Westermarck främst för kvinnosaken, men också det passiva motståndet mot förryskningen

Christian Westermarck

Constance Westermarck

ASTRA

Tidning utgiven av
Svenska Kvinnoförbundet i Finland

Organ för Finlands
svenskalande kvinnor

1 Års

Helsingfors 1 Januari 1929

N:o 1

Vad vi vilja.

Vi vilja våra kvinnors rätt till utbildning, till arbete och till delaktighet i alla de beslut som påverkar oss och våra barn. Vi vilja att kvinnorna i alla länder skall ha samma rättigheter och skyldigheter som männen. Vi vilja att kvinnorna skall ha samma rättigheter och skyldigheter som männen i alla länder. Vi vilja att kvinnorna skall ha samma rättigheter och skyldigheter som männen i alla länder.

Vi vilja att kvinnorna skall ha samma rättigheter och skyldigheter som männen i alla länder. Vi vilja att kvinnorna skall ha samma rättigheter och skyldigheter som männen i alla länder. Vi vilja att kvinnorna skall ha samma rättigheter och skyldigheter som männen i alla länder. Vi vilja att kvinnorna skall ha samma rättigheter och skyldigheter som männen i alla länder. Vi vilja att kvinnorna skall ha samma rättigheter och skyldigheter som männen i alla länder.

Vi vilja att kvinnorna skall ha samma rättigheter och skyldigheter som männen i alla länder. Vi vilja att kvinnorna skall ha samma rättigheter och skyldigheter som männen i alla länder. Vi vilja att kvinnorna skall ha samma rättigheter och skyldigheter som männen i alla länder. Vi vilja att kvinnorna skall ha samma rättigheter och skyldigheter som männen i alla länder. Vi vilja att kvinnorna skall ha samma rättigheter och skyldigheter som männen i alla länder.

Prenumerationskommittén.

ASTRA

Organ för Finlands svenskalande kvinnor
Tidning utgiven av Svenska Kvinnoförbundet i
Finland. Helsingfors, År 1929.

Redaktionskommittén: A. Westberg, C. Kinnunen, I. af
Sjüller, H. Lohman.

Redigerares adress: Signe Lohman, Signe Kivell,
Anna Westberg, Sören Kinnunen, Hanna Lohman,
Sandra Kivell, Jenny af Sjüller, Berit Kivell, Wera
Westberg, Signe Kinnunen, Ruth Kinnunen, Vera West,
Gunnel Kivell, Elsa Westberg, Selma Lohman, Vera Kivell,
Lena Westberg, Signe Kivell, Signe Kinnunen, Hanna Kinnunen,
Kersti Kivell, Signe Kinnunen, Vera Westberg, Hanna Kinnunen,
Kersti Kivell, Signe Kinnunen, Vera Westberg, Hanna Kinnunen,
Kersti Kivell, Signe Kinnunen, Vera Westberg, Hanna Kinnunen.

Årsmötet sammankallas den 20 september i Helsingfors. Adress: Helsingfors, År 1929.

Redaktionskommittén: Westberg, 12.

Prenumerationskommittén sammankallas den 20 september i Helsingfors. Adress: Helsingfors, År 1929.

Redaktionskommittén: Westberg, 12.

Prenumerationskommittén sammankallas den 20 september i Helsingfors. Adress: Helsingfors, År 1929.

Redaktionskommittén: Westberg, 12.

Prenumerationskommittén sammankallas den 20 september i Helsingfors. Adress: Helsingfors, År 1929.

fick i henne en förkämpe. Hon var aktiv i Kvinnosaksförbundet Unionen, var med om att grunda kvinnotidskriften *Nutid* 1895 och medverkade i den tills den 20 år senare indrogs av den ryska censuren. Hon gav arvtagaren *Astra* dess namn när den uppstod i det fria Finland 1919.

Politiskt önskade Helena Westermarck inte engagera sig lika starkt, men drogs med i det första lantdagsvalet med allmän rösträtt 1907. Redan tio år tidigare hade hon i *Nya Pressen* pläderat för kvinnornas rösträtt. Hon lär ha betraktat det som en lycka att hon föll igenom i valet och ostört kunde få fortsätta att skriva. Det gjorde hon sedan livet ut, utan att unna sig pauser och ledigheter för annat än trädgårdsskötsel vid en kär sommarvilla i Lappvik på Hangö udd.

Tidskriften *Astra* började utkomma 1919 och var en av många tidskrifter som Helena Westermarck medverkade i. 80 år senare blev hennes mångskiftande liv och gärning ingående beskrivet i samma tidskrift.

Krigstida donatorer

Arvid Neovius

ARVID NEOVIUS FOND NR 340

GRUNDKAPITAL 1942: 40 000 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 141 546,06 EURO

Två av det passiva motståndets främsta förkämpar i början av 1900-talet efterlämnade 40 år senare en fond, vars anspråkslösa disponibla medel reserverats för publicister som önskar fördjupa sina kunskaper genom studier. Testator till 40 000 mark (8 000 euro) var fröken Dagmar Neovius (1867–1939), som med fonden och dess namn önskade ihågkomma sin bror Arvid Neovius (1861–1916). Helst hade hon sett att fonden använts för utgivandet av en biografi över brodern, men då detta inte lyckades har räknan lagts till kapitalet och pris utdelats sporadiskt.

Som barn till lantdagsmannen och generallöjtnanten Frithiof Neovius och hans maka Natalie, född Geschwend, fick syskonen en utpräglat fosterländsk uppfostran. Trots olika utbildning och studier förenades de tidigt i sin kamp mot förryskningen. Dagmar Neovius fick såsom kvinna nöja sig med normal skolgång i hemlandet, men efter studieresor i Skandinavien grundade hon 1894 Nya svenska småskolan i Helsingfors. Tio år senare stängdes den på order av Nikolaj Bobrikov.

Generalguvernörens missnöje drabbade brodern Arvid ännu tidigare. Han hade först gått i faderns fotspår, dvs. avverkat kadettskolan i Fredrikshamn och avancerat till löjtnant, innan en akademisk bana blev mera lockande. På sex år avverkade han filosofie kandidatexamen, skrev sin licentiatavhandling och blev filosofie doktor.

Neovius blev ett känt och aktat namn efter att 1894 ha knutits till *Nya Pressen*. Med goda kunskaper i ryska och kontakter i frisinnade ryska kretsar kunde han både avslöja och motarbeta Bobrikovs planer för Finland.

När *Nya Pressen* år 1900 indrogs var Arvid Neovius en etablerad publicist och blev samma år invald i lantdagen som representant för borgarståndet. På hösten inledde han sin kamp mot förryskningen i *Fria Ord*. Tidningen blev ett språkrör för konstitutionell och fosterländsk opinion under en tid då pressen förlamades av censur. Men 1903 drabbades han av en utvisningsorder och bosatte sig för ett par år i Stockholm.

Systemen Dagmar gjorde gemensam sak med brodern och följde efter honom till Sverige. Hon hade då på sitt eget sätt dokumenterat sig inom det passiva motståndet. Hon var en av de största entusiasterna när man 1899 grundade Martharörelsen. Också den var en reaktion mot förryskningen och samtidigt mot den okunskap om t.ex. hygien och könsfrågor som rådde i hemmen. Samtidigt hjälpte hon brodern i deras gemensamma hem att redigera *Fria Ord* och såg till att den blev distribuerad. De fortsatte arbetet i Stockholm och systemen svarade igen för att distributionen fungerade på hemliga vägar till Finland.

Efter att det politiska trycket lättat 1905 kunde systeren återvända till hemlandet. Arvid Neovius återtog sin plats i den sista ståndslantdagen och blev därefter invald i enkammarlandtdagen. Systemen invaldes likaså i 1907 års enkammarlandtdag och blev därmed den första svenskspråkiga kvinnan i denna församling. Medan broderns hälsa försämrades på 1910-talet var systemen febrilt aktiv på olika poster fram till 1930-talet, då hon drabbades av en långsamt framskridande tuberkulos. Efter flera år i lantdagen anlätades hon 1917 i ett krävande nödarbete: att öppna och förestå Helsingfors stads brödkontor, som sedan växte ut till en allmän kortcentral för reglering av de då knapphändiga livsfrödnödenheterna i huvudstaden. Sin sista ordinarie tjänst hade hon som aktuarie vid stadens statistiska kontor. Inom Martharörelsen var hon länge med i centralstyrelsen och under tolv år ordförande för dess Helsingforsfilial.

HARALD OCH JENNY NEOVIUS MINNESFOND NR 341

GRUNDKAPITAL 1940: 487 600 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 208 100,19 EURO

Fru Jenny Neovius, född Costiander (1868–1939), ägare till Notsjö gård i Urdiala (Urjala) socken, testamenterade totalt 4,65 miljoner mark för allmännyttiga ändamål. Litteratursällskapets andel var upptagen till en halv miljon, men utföll med 487 600 mark (132 000 euro) efter att arvskatt erlagts för en föreskriven förmånstagare. På testators önskemål fick flera av de efterlämnade fonderna namn efter henne och äkta maken, arkitekten Harald Neovius (1863–1930).

Dagmar Neovius

Det barnlösa paret Neovius skrev sitt testamente redan under orosåret 1915. Det kompletterades 1928 och konfirmerades två år senare av hustrun efter makens död. När testamentet tio år senare öppnades utföll de största beloppen på 1,3 miljoner var till Åbo Akademi och Svenska kulturfonden. Finska Läkaresällskapet fick 650 000 mark och Svenska Lantbrukssällskapens i Finland Förbund ett lika stort belopp som SLS. Gamla och sjuka arbetare som troget tjänat Notsjö gård och glasbruk blev ihågkomna med varsin egen fond på 100 000 mark. För samtliga fonders del gällde i första hand legat till namngivna personer under deras livstid.

Harald och Jenny Neovius var, enligt samtida vittnesmål, förenade i ett lyckligt äktenskap, som ingicks 1891 och som senare förvandlades till ett delägarskap av Notsjö storgods. När hustruns far, geheimerådet Torsten Costiander avled 1904, lämnade Harald Neovius sin arkitektbana och tog hand om förvaltningen av egendomen. Tillsammans arbetade makarna med att utveckla godset till en vida känd mönstergård med uppfödning av ayrshireboskap som specialitet. Efter makens död fortsatte hustrun ensam i ledningen för gården och vann uppskattning i synnerhet för sin omsorg om arbetsfolket.

Jenny Neovius far Torsten Costiander var halvbror till Leo Mechelin och besjälad av samma fosterlandsanda som denne. Dottern växte upp i en miljö som präglades av kulturella intressen och en förpliktande medborgaranda. Det tog sig senare i livet uttryck i ett starkt engagemang för Skyddskåren och Lottarörelsen. Året innan hon gick bort blev hon på sin 70-årsdag föremål för hyllningar med ortens föreningar, kommun och anställda som uppvaktare.

Harald Neovius var bror till de tidigare porträtterade Arvid och Dagmar Neovius (se fond nr 340). Han hade precis som brodern följt i faderns, generalen Fritiof Neovius militära fotspår och först genomgått kadettskolan. Efter en kort tid som underlöjtnant vid Finska Gardet sadlade han om och utbildade sig till arkitekt. Han engagerade sig politiskt liksom syskonen och anslöt sig under ofärdsåren till den hemliga motståndsrörelsen Kagalen, där han verkade som kassör.

Som förvaltare och delägare av Notsjö gård under ett kvarts sekel blev Harald Neovius en förgrundsgestalt på flera områden. Styrelseuppdragen blev många: ordförande för Finlands Svenska Jordägarförbund, Finska ayrshireföreningen, Nokia Ab och Finska glasindustrins arbetsgivareförbund

Harald Neovius

Jenny Neovius

När den finländska dagspressen drabbades av indragningar förlorade Arvid Neovius sin arbetsplats vid *Nya Pressen*. Han startade då tidningen *Fria Ord*, som han fortsatte att utge tillsammans med systemen Dagmar efter utvisningen till Sverige.

Notsjö gård i Urdiala (Urjala) socken räknar sitt ursprung från 1606. Harald och Jenny Neovius, född Costiander, utvecklade i början av 1900-talet godset till en mönstergård. Det barnlösa paret efterlämnade ett stort arv för allmännyttiga ändamål.

samt hade styrelseposter i Svenska Lantbrukssällskapens i Finland Förbund, Arbetsgivarnas i Finland Centralförbund och Finlands Industriförbund. Härtill kom förtroendeuppdrag i ett flertal företag, bland annat tre banker, och föreningar. Endast hans politiska karriär blev något på hälft. Efter en plats i Helsingfors stadsfullmäktige 1905–10 lanserades han sju år senare av Svenska landtmannaförbundet som SFP-kandidat i lantdagsvalet, men blev inte invald i den församling som proklamerade Finlands självständighet.

ROBERT MONTINS KULTURFOND NR 347

GRUNDKAPITAL 1941: 123 000 MARK
ÖVERFÖRD TILL SVENSKA KULTURFONDEN 1972

Fru Nanny Charlotta Montin, född Moliis (1868–1941), fullföljde sin 17 år tidigare avlidne mans, hovrättsrådet Robert Waldemars Montins (1859–1924) önskemål och testamenterade sina penningtillgångar till SLS. Vid slutredovisningen hösten 1941 uppgick de till 122 998 mark (28 000 euro).

Beloppet bestående av bankaktier och kontanter placerades såsom föreskrivet i Robert Montins kulturfond, »varav räntorna användes enligt säll-

skapets syften, dock i främsta rummet till den svenska befolkningens i landet upplysning«. I överensstämmelse härmed beslöt SLS:s styrelse först att ställa räntorna till Svenska kulturfondens disposition och överförde 1972 fonden helt till denna.

Makarna Montin fick inga bröstarvingar och beslöt sig redan 1910 för att testamentera sina kontanta tillgångar till litteratursällskapet. I det ursprungliga testamentet ingick förbehåll för den efterlevande parten att förfoga över ett orubbat bo. Ifall Nanny Montin hade ingått nytt giftermål hade endast makens andel kommit SLS till godo. Parets hem i Åbo med dess inventarier fördelades enligt ett preciserat testamente av hustrun på ett stort antal släktingar, bland dem syskonbarn, och vänner.

Robert Montin var född i Pudasjärvi och skolgången i Helsingfors, där han också avlade allmän rättsexamen. Efter auskultering vid Vasa hovrätt erhöll han vicehäradshövdingens titel och anställdes vid hovrätten, där han avancerade till assessor. Han tillhörde den principfasta tjänstemannakår som vägrade underkasta sig förryskningskraven och blev 1903 avskedad »i administrativ ordning«, såsom förfarandet hette. Efter några år som privat sakförare återinsattes han i ämbetet och överflyttade senare till Åbo hovrätt som assessor. År 1917 utnämndes han till hovrättsråd, en tjänst som han innehade till sin död.

SYLVI OCH LARS ÅBERGS FOND NR 349

GRUNDKAPITAL 1951: 1 MILJON MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 49 037,86 EURO

Ingenjör Lars Wilhelm Åberg (1879–1942) och med.lic. Sylvi Helena Antman-Åberg (1881–1949) skrev 1941 ett testamente enligt vilket, efter varderas död, flera miljoner mark i kontanter och aktier skulle fördelas på ett flertal förmånstagare. Litteratursällskapet andel blev en miljon mark (30 000 euro) med drygt hälften av kapitalet redovisat i aktier enligt börsnoteringar i slutet av år 1949 och den återstående delen inbetald våren 1951.

Övriga förmånstagare till det barnlösa paret Åbergs kvarlåtenskap blev Svenska Tekniska Vetenskapsakademien i Finland, Åbo Akademi, Tekniska Föreningen i Finland och Finska Läkaresällskapet. Flera andra institutioner fick donationer på 50 000–500 000 mark och några släktingar legat på 200 000 mark. Den förmögenhet som fördelades efter fru Sylvi Antman-Åbergs död härstammade till väsentlig del från Lars Åbergs försäljning av Sannäs gård i Borgå ett knappt år före hans bortgång.

Lars Åberg föddes i Hausjärvi, blev student 1898 och avlade ingenjörsexamen fyra år senare. Efter specialstudier vid tekniska högskolan i Dres-

Robert Montin

Nanny Montin

Makarna Åberg ägde och brukade under 14 år Sannäs gård i Illby, Borgå. Ett knappt år före sin död sålde Lars Åberg gården och avsatte en stor del av köpeskillingen för välgörenhet.

den och några studieresor inträdde han i industrins tjänst i hemlandet. Han verkade på flera centrala poster, bland annat som verkställande direktör för Helsingfors elektricitetsverk, för Ab Wärtsilä Oy, Ab Hämekoski och Ab Kareliawood. År 1927 förvärvades Sannäs gård och den brukades i 14 år. Det var en tid under vilken Lars Åberg »blev ett med vår bygd, där han tillvann sig talrika vänner«, enligt *Borgåbladet*. Åberg innehade också styrelseposter i några andra företag och var en tid viceordförande i Tekniska Föreningen i Finland samt ledamot av Svenska Tekniska Vetenskapsakademien i Finland.

Sylvi Antman-Åberg föddes i Uleåborg, blev student från Nya svenska samskolan i Helsingfors, medicine kandidat 1907 och licentiat fyra år senare. Hon specialiserade sig på inre medicin, hade egen läkarpraktik och var under åtta år tf. bruksläkare vid Wärtsilä bruk. Under vinterkriget verkade hon som tf. underläkare vid Nickby sjukhus. När paret Åberg

1941 på nytt slog sig ned i Helsingfors tog hon under några år tjänst som assistentläkare vid Maria sjukhus. I testamentet ihågkoms sjukhuset med 50 000 mark i en fond uppkallad efter henne.

FILOSOFIE DOKTOR K. J. HAGFORS FOND NR 356

GRUNDKAPITAL 1942: 58 747 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 23 930,83 EURO

Seminarierektorn, fil.dr Karl Johan Hagfors (1869–1939) fastställde i sitt testamente att »återstoden« av hans förmögenhet skulle tillfalla SLS efter att vissa dispositioner först vidtagits. En betydande del av boets tillgångar reserverades för hans efterlevande hustru, ett antal mindre legat för några syskonbarn och en stordonation på 100 000 mark till förmån för Nedervetil kommun. Vid slutredovisningen återstod för litteratursällskapets del 58 747 mark (11 300 euro) varav största delen i Finska Sockers aktier.

Två år före sin död gjorde K. J. Hagfors en större donation, då han till Svenska folkskolans vänner överlämnade 260 aktier i Nordiska Föreningsbanken till ett dåtida värde av 106 500 mark. Donationen placerades i en fond med uppgift att mot ansökan bevilja finlandssvenska folkskollärare stipendier för utlandsstudier. Ifall den till SLS testamenterade återstoden hade överstigit 100 000 mark skulle den överskjutande delen ha tillfallit SFV-fonden.

Donationen till SLS var preciserad så att fondens kapital skulle växa till minst 100 000 mark, varefter avkastningen skulle utdelas som pris åt någon förtjänt skönlitterär författare eller tidningsman. Ett förbehåll var också inskrivet: »Finnes icke sådan förtjänt person, fogas avkastningen till kapitalet, därest det icke befinnes ändamålsenligare att därmed förstora ett eller flera följande pris.« I praktiken blev priset oanvänd då det fastställda minimibeloppet inte uppnåts, varför den årliga avkastningen lagts till kapitalet.

K. J. Hagfors liv och gärning är väl dokumenterat, då en levnadsteckning om honom skriven av Margit Åström utkom 1972 i litteratursällskapets skriftserie. Han föddes som Karl Johan Jakobsson på Viitavesi hemman i Nedervetil. Men i stället för att som enda son ta över fädernegården sökte han sig 17 år gammal till folkskollärarseminariet i Nykarleby. Natten innan han vann inträde bestämde han sig för att anta namnet Hagfors. Bildningshungern stillades inte med folkskolläraryxamen, utan han tog tjänst i Helsingfors och fortsatte parallellt med studierna. De kulminerade i en licentiatexamen 1891 med en avhandling om Gamlakarlebymålet och promovering till filosofie doktor tre år senare.

K. J. Hagfors

Efter en lärartjänst vid Kaserngatans folkskola i Helsingfors 1877–91 återvände han med viss tvekan till Nykarleby, som han betecknade som »andligen trångt och fattigt, livet glädjelöst«. Men vid seminariet blev han kvar längre än vad någon annan lärare mäktat med. Efter att ha börjat som vikarie i svenska och finska blev han ordinarie lektor i modersmålet och från 1916 direktor för läroanstalten till sin pensionering. Sina sista nio levnadsår tillbringade han åter i Helsingfors – den stad i vilken han under sina aktiva år sökt flera tjänster, utan att få dem.

För en äldre folkskologängen generation är K. J. Hagfors bekant för sina läroböcker *Modersmålet i folkskolan* och *Folkskolans språklära*. En egen, stundom bitande men också humoristisk, stilkonst utvecklade han som redaktör för *Österbottniska Posten* under några år och som tidningens kåsör från 1905 ända till sitt sista levnadsår. Han dog barnlös, men hann slå vakt om släktens dokumentation med verket *Fädernas gård och dess folk*, som utkom postumt.

I Nykarleby blev Hagfors en central påverkare också utanför seminariet, som han ledde med fasthet och målmedvetenhet. I den stad där han aldrig riktigt trivdes medverkade han under ett kvarts sekel i stadsfullmäktige, var under några år dess ordförande och anlätades även för talrika andra förtroendeuppdrag.

HEDVIG VON SCHANTZ FOND NR 357

GRUNDKAPITAL 1943: 35 000 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 20 785,10 EURO

Av fröken Hedvig von Schantz (1865–1943) efterlämnade förmögenhet var 35 000 mark (knappa 6 000 euro) skrivna på litteratursällskapet. Fonden skulle enligt testamentet användas så »att räntan å nämnda summa utdelas årligen eller vartannat år den 5 februari som pris för ett biografiskt verk på svenska språket av en finländsk författarinna eller författare«.

Det hann gå 15 år mellan testamentets undertecknande och utfall, varvid årsräntan på ett i värde minskande kapital inte förslog för föreskriven prisbelöning. Årsintervallerna mellan premieringarna blev längre med avkastningen lagd till kapitalet under år utan prisutdelning.

Hedvig von Schantz föddes i Reso och avled på Perno gård i samma kommun. Godset ägde hon tillsammans med systemen Alfhild von Schantz som ett arv efter fadern, stabskapten Casimir von Schantz och modern Cecilia, född Pippingsköld. Dottern Hedvig visade tidigt anlag för konst och hemslöjd och utbildningen blev grundlig. Hon avlade fullständig kurs i Finska Konstföreningens ritskola, lärarkurs vid Konstflitföreningens sko-

la, privata studier för ritlärare och med »högsta berömliga« vitsord en kurs vid pedagogiska slöjdanstalten i Helsingfors. Sin yrkesbana startade hon med att inrätta en egen pedagogisk slöjdanstalt i Helsingfors, men den längsta tjänstgöringen inföll som teckningslärarinna vid Svenska privata läroverket för flickor eller s.k. Laurellska skolan 1898–1926. Vid sidan av läraryrket producerade hon sig som flitig skribent i pressen och som en efter hand allt skickligare silhuettklippare. Med utställningar i Åbo och Helsingfors befäste hon sin position som en av landets främsta silhuettkonstnärer, både vad gällde porträtt- som landskaps-silhuetter.

Som ett apropå till silhuettklippingen kan konstateras att konstformen med klippta profilbilder fick sitt namn efter Ludvig XV:s finansminister Etienne de Silhouette, som tillträdde sin post 1759. Han ville lyckliggöra Frankrike med en sparsamhet som dock ådrog sig allmänhetens ovilja och hån. Folkhumorn gav snabbt allt som var knappt och eländigt benämningen »à la silhouette« – så också de av finansministern omhuldade skuggbilderna som porträtt av en viss ofullbordad karaktär.

Hedvig von Schantz

INA ROSQVISTS FOND NR 358

GRUNDKAPITAL 1943: 187 797 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 78 047,32 EURO

Med.lic. Alma Josefina (Ina) Rosqvist (1865–1942) testamenterade en tredjedel av sin förmögenhet till »Svenska litteratursällskapet i Finland r.f., som förvaltare av Svenska kulturfonden«. Vidare bestämde hon att dessa »medel skola förvaltas såsom en stående fond, av vars avkastning en femtedel årligen skall läggas till kapitalet, medan resten skall användas för sällskapets syften, främst dock till understödjande av svensk skönlitterär verksamhet i Finland eller till understödjande av svensk skådespelarkonst i Finland, allt enligt sällskapets prövning«. Fondens grundkapital utgjordes av en portfölj bestående av olika bolagsaktier, obligationer och en aktielägenhet till ett nominellt värde av 187 797 mark (32 000 euro). Fonden fick därmed trots ett lågt bokföringsvärde ett gott inflationsskydd för att fylla sin uppgift. Testamentets passus om Svenska kulturfonden löste SLS:s styrelse med ett beslut att »beloppet bör tillföras Sällskapet direkt när stipulationerna i övrigt helt sammanfaller med Sällskapets syften«.

Fröken Ina Rosqvist tillhörde en generation som skrev kvinnohistoria i Finland. Hon var sjökaptensdotter från Lovisa och avlade efter studenten först filosofie kandidatexamen. Studierna i medicin slutfördes med en licentiatexamen 1896 och därmed blev hon landets andra kvinnliga läkare efter Rosina Heikel. Rosqvist fick nöja sig med att börja sin läkarbana som ama-

Ina Rosqvist

nuens vid Maria sjukhus, men avancerade snabbt till assistent och underläkare. Under talrika kortare och längre perioder fick hon vikariera överläkaren vid sjukhuset. Tiden vid Maria blev 29 år lång, under vilken inrättningen utvecklades till landets största och modernaste kommunala sjukhus.

I ännu högre grad historisk blev Ina Rosqvist när hon 1904 på Helsingfors hälsovårdsnämnds uppdrag tog sig an att organisera den första tuberkulosdispensären i landet. Det gällde att kämpa mot sjukdomens främsta bundsförvanter – fattigdom, okunnighet, undermåliga bostäder och osunda vanor. Från ingenting skapade hon en mönsteranstalt med omfattande verksamhet inom en enhet, som fick namnet Upplysningsbyrån och polikliniken för tuberkulösa. Sina kunskaper om den förrådiska folksjukdomen förkovrade hon med studieresor till sanatorier och dispensärer i flera länder. När Helsingfors stad 1923 beslöt att koncentrera kampen mot tuberkulosen på en person med vidsträckta befogenheter var Rosqvist ett nästan självklart val som stadens tuberkulosläkare. Hon kvarstod som förstandare för tuberkulosbyrån till sin pensionering. Anstalten fick stå som modell när flera tuberkulosdispensärer inrättades i olika delar av landet. Ina Rosqvist var övertygad om informationens betydelse i kampen mot tuberkulosen och producerade både vetenskapligt och populärt skrivna artiklar i sitt specialämne.

HENRIK ERIC ÅKERMANS FOND NR 359

GRUNDKAPITAL 1943: 2 610 173 MARK

ÖVERFÖRD TILL SVENSKA KULTURFONDEN 1970

Generalmajor Harald Christian Åkerman (1869–1943) och hans hustru Julie Naemi, född Wrede (1869–1942), utsåg i sitt testamente 1932 litteratursällskapet till sin universalarvinge. Enligt arvsskattenämndens uträkning uppgick boets behållning i december 1943 till 2 610 173 mark (446 000 euro) Medlen, i huvudsak i aktiepapper, placerades i en fond, som uppkallades efter den i unga år avlidne sonen Henrik Eric Åkerman (1906–32).

Sedan förvaltningskostnader avdragits och 10 procent av räntan lagts till kapitalet var fondens uppgift entydigt preciserad: »Återstoden av räntan utdelas årligen till därav förtjänta svensktalande, svensksinnade medicine-studerande i Finland, vilka utses av Svenska litteratursällskapets styrelse eller av denna för ändamålet tillsatt nämnd.« Men fondens syfte fick verkställas först efter att fem namngivna släktingar avlidit och en stipulerad utbetalning av årsräntorna till dem hade upphört. Tre av dessa levde till

långt in på 1960-talet. Eftersom fondens ändamål avvek från SLS:s uppgifter överfördes den till Svenska kulturfonden 1970.

Den med fondens namn hedrade Henrik Eric Åkerman var föräldrarnas enda barn. Han stod utbildad och med aptit på livet redo att inleda sin yrkesbana när han drabbades av en häftig febersjukdom och avled. Han hade kort före sitt frånfälle utsetts till vikarierande kommunalläkare i Borgå. Därförinnan hade han efter avlagd medicine kandidatexamen avverkat sin värnplikt som militärläkare vid kustförsvaret.

Julie Åkerman, som avled året före sin man, var dotter till kompanichefen vid Finska kadettkåren i Fredrikshamn, sedermera generalmajoren, friherre Alexander Wrede. Till samma kompani knöts år 1900 dåvarande ryttmästaren Harald Åkerman och ett år senare var han och Julie Wrede gifta. När den finska militären upplöstes 1902 flyttade paret till den Åkermanska fädernegården Kullo i Borgå landskommun. Hemmet där och från 1910-talet i Helsingfors blev en central samlingspunkt för ett stort umgänge med vänner, militärer och affärsbekanta, som enligt uppgift i fru Åkerman »lärde sig se och uppskatta en lika representativ som älskvärd värdinna«.

Harald Åkermans karriär blev mångskiftande. Med sin ryttmästartjänst indragen ägnade han sig under några år åt jordbruk, inledde sin affärsmanabana inom försäkringsbranschen och blev 1914 verkställande direktör för Centralandelslaget Labor. I denna tjänst kvarstod han till 71 års ålder och anses ha gjort en tungt vägande insats de finlandssvenska jordbrukarna till nytta.

Finlands självständighetskamp och inbördeskriget fick i Harald Åkerman en hängiven aktör. Han tillhörde den s.k. Aktiva kommittén, som 1915–17 organiserade jägarrörelsen. Sistnämnda år tillhörde han senaten som chef för dess kammarexpedition. På hans initiativ tillkom den militärkommitté som förberedde inbördeskrigets strategi och medverkade till valet av general Gustaf Mannerheim till överbefälhavare. I inbördeskriget blev Åkerman förbindelseofficer mellan den vita armén och regeringen i Vasa. Efter kriget kvarstod han i aktiv tjänst till slutet av år 1918 som chef för riksförståndaren P. E. Svinhufvuds militärkansli. Han avgick efter flera befordringar med generalmajors rang.

Bland sina många förtroendeuppdrag blev Åkerman mest känd under drygt ett decennium i ledningen för Svenska Finlands Skytteförbund. Under denna tid knöt han nyttiga nordiska och internationella kontakter och uppträdde som frikostig donator för det finlandssvenska skyttet.

Harald Åkerman

Julie Åkerman

Kullo gård med anor från 1600-talet ligger i västra delen av det som var Borgå landskommun när generalmajor Harald Åkerman innehade gården. Han sålde fädernegården 1910 för att flytta till Helsingfors och göra karriär i Centralandelslaget Labor.

PERSONHISTORISKA KOMMISSIONENS FOND NR 363

GRUNDKAPITAL 1943: 10 000 MARK
AVSLUTAD EFTER FULLGJORD UPPGIFT

Personhistoriska kommissionen inom SLS bildades vid ett konstituerande möte den 8 mars 1943, varvid magister Harald Hornborg valdes till dess ordförande. Verksamheten för kommissionen fastställdes av SLS:s styrelse till utgivandet av en släktbok, för vilken en granskningsnämnd även utsågs. En fond till stöd för kommissionen kunde bildas i september samma år efter att en anonym donator inbetalt 10 000 mark (1 700 euro).

Av SLS:s »Minnesbok« framgår det att donator var bibliotekarien, fil.dr Paul Bernhard Nyberg (1889–1968), som även verkade som kommissionens sekreterare. Beloppet skulle användas »för främjande av genealogisk eller personhistorisk forskning, antingen fonderas eller användas i enlighet med vad Sällskapetets Personhistoriska kommission närmare bestämmer«. Fonden erhöll senare kapitaltillskott, bland annat av Finska Färg & Fernissfabriks Ab år 1953. Kapitalet användes för kostnader i samband med utgivningen av boken *Viborgs Gymnasium 1805–1842*, skriven av Harald Hornborg och Ingegerd Lundén Cronström.

Paul Nyberg var själv en flitig släktforskare, särskilt inriktad på morfadern Zacharias Topelius. Dennes självbiografiska anteckningar och korres-

pondens redigerades av Nyberg och utgavs med en bildkrönika om skalden 1938. Elva år senare följde en biografi över Topelius och däremellan utk om *Herrar och herrgårdar* (1941) med fokus på människoöden i släktens historia. Nyberg erhöll professors titel 1957 när han som överbibliotekarie pensionerades från Helsingfors universitetsbibliotek, där han var anställd i drygt 45 år.

Professor Nyberg innehade flera förtroendeposter i olika samfund och föreningar. Han var under 20 år styrelsemedlem i SLS och verkade länge som dess arkivarie. År 1965 kallades han till sällskapets hedersmedlem. Sitt stora intresse för morfadern dokumenterade han också under mer än tre decennier som intendent för Hertonäs museum med dess rika Topelius-samlingar. Styrelsen för Z. Topelius barndomshem Kuddnäs ledde han under två decennier.

Topeliusättlingen och -kännaren Paul Nyberg med familjemedlemmar och gäster på trappan till sin strandstuga på Havsudden i Sibbo sommaren 1964.

BERNHARD CASTRÉNS FOND NR 370

GRUNDKAPITAL 1943: 100 000 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 25 754,22 EURO

Järnvägstjänstemannen Bernhard Castrén (1873–1943) efterlämnade inget testamente, men hade uttalat ett önskemål om att av hans kvarlåtenskap skulle ett belopp tillfalla SLS. Systrarna Amanda Castrén (1868–1950) och Maria Castrén (1871–1969) uppfyllde som broderns arvtagare omgående hans vilja och donerade 100 000 mark (17 000 euro) till SLS. Pengarna placerades i en fond som fick namn efter brodern och med uppgift att använda avkastningen för att »främja de i Sällskapets stadgar nämnda ändamålen«.

Bernhard Castrén framlevde sitt 70-åriga liv relativt tillbakadraget och fick inget eftermäle vid sin bortgång. Äldsta systern Amanda var en praktiskt inriktad, driftig kvinna, som ännu efter sin pensionering etablerade en egen affärsrörelse. Efter avverkad fruntimmersskola i Vasa blev hon sin fars, vicehäradshövdingen Alarik Castréns biträde i hans arbete som domhavande i Pedersöre domsaga. Några års tjänst vid bank och kontor i Vasa ledde till kassörsposten i Oravais fabrik som hon skötte i 32 års tid. När den tredje systern Alfhild Castréns hälsa började svikta övertogs hennes yllevuaruaffär i Kristinestad av Amanda, som utvidgade affärsverksamheten efter sin pensionering. Under sin långa tid i Oravais gjorde hon sig också känd för sin verksamhet till förmån för Marthaföreningen, arbetarbefolkningens barn och sjömansmissionen. Ett speciellt kännetecken för Amanda var att hon som första dam i sin landsända skaffade sig en cykel, som hon flitigt använde ännu över 80 år gammal.

Lektor Maria Castrén var en kvinnlig föregångare inom musiken, som hon på sin ålders höst betecknade »som hela mitt liv, speciellt den klassiska«. Hon genomgick Helsingfors Musikinstitut under senare delen av 1890-talet och blev redan före sekelskiftet organist i Nykarleby kyrka – den första kvinnan med ordinarie organisttjänst i Finland. Hon innehade tjänsten i mer än ett halvt sekel. När hon avgick vid 80 års ålder hedrade Borgå domkapitel henne med titeln direktor musices.

Sitt levebröd tjänade Maria Castrén vid Nykarleby seminarium 1900–39. Efter att i tre decennier ha verkat som lärare i instrumentalmusik kompletterade hon sin utbildning med pedagogiska studier och utnämndes till lektor i sång och musik. Hennes mest kända elev var Erik Bergman, sedermera framstående kompositör. Själv genommusikalisk ansåg hon att också omusikaliska folkskolläroaspiranter skulle lära sig behärska sångens och musikens grunder. För att lära sig den svåra konsten att sjunga efter noter tillämpade hon en tysk sångmetod i sin *Visbok för skolan*. Sju år före sin

»Musiken är hela mitt liv, speciellt den klassiska«, konstaterade Maria Castrén, här vid orgeln. När hon åkte ut till sitt sommarviste på Tunholmen i Vexala, lär hon ha haft seminarieelever att ro ut ett piano till sig.

död gav hon ut en andra upplaga av visboken. Även den finlandssvenska körsången har en förgrundsgestalt i Maria Castrén. Börjande från den första allmänna sångfesten i Åbo 1897 ledde och övade hon sångkörer till varje större sångfest till 95 års ålder. Ett skötebarn var Nykarlebynejdens sång- och musikförbund, som grundades på hennes initiativ.

Ett avsteg från musikens område var hennes engagemang i kommunalpolitiken. Hon blev som första kvinna invald i Nykarleby stadsfullmäktige, där hon kvarstod i tre decennier.

Som donator gynnade Maria Castrén framför allt Svenska folkskolans vänner, till vilken hon redan nio år före sitt frånfälle överlät sin fastighet i Kristinestad. Gåvan värderades till två miljoner mark och förvaltas som Alf-hild och Maria Castréns fond med den årliga avkastningen avsedd för Stiftelsen för Martin Wegelius-institutet i Helsingfors. Efter hennes död tillföll ytterligare hälften av hennes kvarlåtenskap Svenska folkskolans vänner och placerades i en fond för understöd till finlandssvenska organiststuderanden.

FRANS HJALMAR ÅSTRÖMS FOND NR 382

GRUNDKAPITAL 1948: 474 800 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 30 493,30 EURO

Prokuristen Frans Hjalmar Åström (1874–1946) utsåg två månader före sin död Svenska litteratursällskapet till mottagare av sin förmögenhet i ak-

tier och kontanter. Men han reserverade också frikostigt 10 procent av sin nettoförmögenhet i arvode åt vardera testamentsexekutorn, som var två gamla arbetskamrater. När de gjorde sin slutredovisning i början av år 1948 erhöll SLS 474 800 mark (19 000 euro) att fritt disponeras.

Frans Hjalmar Åström var ensamstående och fortsatte att arbeta som korrespondent vid Tammerfors Linne- och Jernmanufaktur Ab ännu efter fyllda 70 år. Tjänsten hade han tillträtt 1909 efter att före det ha arbetat bland annat som translator vid Senatens handels- och industriexpedition i Helsingfors.

Åström var en språkbegåvning med god stilistisk förmåga och en sällsynt skicklighet som stenograf på flera utländska språk. När han i unga år studerade språk vid universitetet i Helsingfors erbjöds han att med universitetsmedel komplettera sina språkkunskaper utomlands. Det blev två års vistelse i Tyskland och tre år i Ryssland, men ingen slutexamen. Men med de båda inhemska språken, tyska, ryska och engelska i bagaget var det lätt att få arbete. I sin tjänst i nya hemstaden Tammerfors utnämndes han till prokurist. Bland vänner och arbetskamrater gjorde han sig uppskattad för sin hjälpsamhet och en humor som hade drag av originalitet.

Verner Hellström

VERNER HELLSTRÖMS PRISFOND NR 384

GRUNDKAPITAL 1946: 100 000 MARK
FONDKAPITAL 31.12.2009: 54 228,84 EURO

Tullinspektorn Alfred Verner Hellström (1866–1948) skrev två år före sitt frånfalle ett donationsbrev, varmed han överförde 100 000 mark (7 000 euro) i Finska statens 5 procents obligationer till SLS. Han förbehöll sig rätten till nio tiondelar av avkastningen under sin livstid. Därefter skulle fondens kapital växa till 200 000 mark innan räntan (%₁₀-delar) fick användas »till prisbelönande enligt styrelsens för sällskapet fria prövning av levnads-teckningar över bemärkta inhemska författare«. Priset utdelades första gången 1963, men avkastningen har mestadels lagts till kapitalet.

Verner Hellström föddes i Björneborg, blev student 1886 och avlade rättsexamen i Helsingfors. Efter auskultering vid Viborgs hovrätt inträdde han i tullstyrelsens tjänst som extraordinarie kammarskrivare och arbetade under en tid också vid tullexpeditionen i Terijoki. År 1907 utnämndes han till biträdande tullinspektör vid tullkammaren i Helsingfors och innehade tjänsten till sin pensionering 1933. Äktenskapet med efterlevande makan Olly, född Roine, var barnlöst.

NANNY OCH EMIL CEDERCREUTZ FOND NR 385

GRUNDKAPITAL 1947: 40 000 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 33 088,39 EURO

Hänvisande till sitt tidigare uppgjorda testamente utfärdade friherrinnan Ebba Louise Nanny Cedercreutz, född Lagerborg (1866–1950), ett gåvobrev 1947, i vilket hon fastslog: »Efter min död skola etthundratusen finska mark i goda värdepapper överlämnas till Svenska Litteratursällskapet i Finland.« Senare samma år beslöt hon sig för att omgående fullgöra utfästelsen och överlämnade 400 aktier i Nordiska Föreningsbanken till SLS. Deras nominella värde uppgick dock inte till mer än 40 000 mark (2 000 euro) som blev fondens grundkapital. Tre år senare utökades fonden med en ny donation på 200 aktier i samma bank. Det nominella värdet var oförändrat varför tillskottet bokfördes till 20 000 mark. Men också det dåtida börsvärdet på aktierna var mer än dubbelt upp, varför det kan anses ha varit fråga om utlovade »goda värdepapper«.

Under sin livstid förbehöll sig donator rätten till avkastningen av värdepappren. Därefter skulle de av »sällskapet förvaltas såsom en fond, bärande min avlidne mans och mitt namn, och varav den upplupna räntan vart annat år må utdelas för svenska ändamål, exempelvis såsom understöd åt vetenskapsidkare eller författare av svensk stam och svenskt tungomål«. Premiering med fondens medel har skett oregelbundet, varvid avkastningen lagts till kapitalet under år utan utdelning.

Sin mycket tidigare avlidne make, som donator önskade ihågkomma i fondens namn, var med.lic., friherre Emil Waldemar Cedercreutz (1852–1924). Han var farbror till den kände skulptören och författaren, friherre Emil Herman Robert Cedercreutz (1879–1949). Ätten Cedercreutz har sina rötter i Sverige, men ägde i likhet med många andra rikssvenska adelsmän även gods i Finland. Efter fredsslutet med Ryssland i Fredrikshamn 1809 stadgades att svenska medborgare med fast egendom i Finland inom tre år antingen skulle bosätta sig permanent i landet eller avstå från sin besittning. Av två bröder Cedercreutz, som då innehade familjegodset Kjuloholm i Satakunda, blev den ena kvar. Släkten fick därmed en fortsättning i Finland, men utslocknade i Sverige redan 1873.

Emil Waldemar Cedercreutz föddes i Viborg som son till senatören, friherre Carl Emil Cedercreutz och Marie Sofie, född Hackman. Tio år efter studenten avlade Emil Cedercreutz 1883 medicine licentiatexamen och åkte med stöd av ett universitetsstipendium utomlands för fortsatta studier. Hemkommen etablerade han sig som praktiserande läkare i Helsingfors och fortsatte med sin praktik livet ut. Han tjänstgjorde även som sjuk-

Nanny Cedercreutz

Emil Cedercreutz

husläkare, bland annat vid Eira sjukhus, som han var med om att grunda. Förtroendeposter innehade han i stadens fattigvårdsstyrelse, där han blev ordförande och i uppfostringsnämnden under flera år. I sin verksamhet blev han känd som en godhjärtad och hänsynsfull person.

I egenskap av friherre deltog Emil Cedercreutz i ridderskapets och adelns förhandlingar under flera lantdaggar och var aktiv också inom flera utskott. Han var ledamot av Ridдарhusdirektionen till sin död.

Nanny Cedercreutz var en för sin tid sällsynt kombination av matematiker, mor till fyra barn och författare. Hon föddes i Cannes, Frankrike, där fadern, kapten Alexander Vilhelm Lagerborg sökte lindring mot sin lungtuberkulos. Modern Anna Maria Christina, född Franzén, avled i barnsäng. Barnet blev omhändertaget av en fransk amma, som följde med familjen till Helsingfors, och som femåring av en guvernant, som senare gifte sig med fadern.

Nanny Cedercreutz uppväxtår formade henne till en flicka och ung kvinna som tidigt bröt mot sociala konventioner. År 1885 reste hon till Genève för att studera franska, men intresserade sig lika mycket för bergsklättring och matematik. Bägge intressena blev bestående under större delen av hennes liv. Efter studier i Stockholm med slutexamen i fysik fortsatte hon till Paris och Sorbonne, där hon 1890 stod för två uppmärksammade prestationer. Med ett föredrag i det franska matematiska sällskapet om integralkalkylens tillämpning på mekaniken blev hon invald i sällskapet, som den andra kvinnan någonsin. Samma år avlade hon sin licentiatexamen vid Sorbonne. I Nanny Lagerborgs planer ingick inte giftermål, som hon såg som ett hinder för sin rörelsefrihet, men den 13 år äldre Emil Cedercreutz fick henne på andra tankar. Äktenskapet ingicks 1892 och året därpå föddes det första barnet.

År 1912 inledde Nanny Cedercreutz en ny bana som skönlitterär författare, aktiv ända till två år före sin död. Totalt utkom 13 verk av varierande slag: en ungdomsroman, tre bygdeskildringar skrivna delvis på dialekt, sex små poesisamlingar, en rimkrönika och två reseskildringar. Hon använde sig av två pseudonymer, av vilka Bengt Ivarson stod för bygdeskildringarna förlagda till Esbo. De blev inte noterade vare sig litteraturhistoriskt eller av någon större läsekrets. Mest känd blev rimkrönikan *Fröken Milla Lund och Fiken, hennes hund*, som konstnären Emil Cedercreutz illustrerade. Den lilla boken utkom ännu 1996 på finska.

Nanny Cedercreutz efterlämnade rikliga dokument om sig själv i form av en levnadsteckning, dagboksanteckningar och korrespondens. Enligt *Biografiskt lexikon för Finland* »avslöjar hennes självbibliografiska an-

teckningar en god stilist, en ohämmad humor och framför allt ett fascinerande kvinnoöde«.

SELMA, INGRID OCH LARS WASASTJERNAS FOND NR 402

GRUNDKAPITAL 1951: 2 931 785 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 237 110,38 EURO

När vicehäradshövding Lars Wasastjerna (1866–1949) avled tillföll den andra häften av gården Engelplatsen 19 i Helsingfors SLS. Tidigare hade systrarna Selma och Ingrid testamenterat varsin fjärdedel av gården till SLS med utfall efter samtligas död (se fonderna nr 283 och 285). Donationerna var emellertid förenade med så många förbehåll och villkor att litteratursällskapets styrelse ansåg det omöjligt att uppfylla dem. Ett tag övervägde man till och med att avstå från donationen på grund av därtill knutna förpliktelser. Frågan löstes slutligen med ett arvs- och samskifte 1951 där SLS, Åbo Akademi och de lagliga arvingarna kom överens om försäljning av gården och en delning på tre lika delar av syskonens totala förmögenhet. För SLS del blev utfallet 2 931 785 mark (88 000 euro) som placerades i Selma, Ingrid och Lars Wasastjernas fond.

Den springande punkten i syskonens ursprungliga testamente från 1934 var att de önskade se gården vid Engelplatsen »i främsta rummet användas till att mot låg hyra bereda bostad åt personer av den svenska bildade klassen, vilka genom arbete inom de områden, till vilka Litteratursällskapets verksamhet hänför sig, gjort sig förtjänta«. Samma ändamål underströks av Lars Wasastjerna i hans tio år senare modifierade testamente. Men samtidigt slets gården ned under 1930- och 1940-talen till den grad att den hade krävt kostsamma renoveringar för att lämpa sig för det avsedda ändamålet. Efter utredningar och sonderingar med sex arvingar blev lösningen att gården såldes till ett för ändamålet bildat bostadsaktiebolag.

Tillvägagångssättet ansågs inte av SLS:s styrelse strida mot testamentets stipulationer då pengarna placerades i syskonen Wasastjernas fond med uppgift att disponera avkastningen i form av stipendier motsvarande donatorernas önskemål. Styrelsen fördelade stipendierna utan ansökan och de fick åren 1951–77 karaktär av hyresbidrag. Stort gynnad blev författaren Rabbe Enckell, som under elva år var ensam mottagare av stipendiet och fram till sin död 1974 erhölet delade bidrag.

I början av 1980-talet framgick det att skattemyndigheterna börjat betrakta understöden ur fonden som skattepliktig inkomst för mottagaren. Efter konsultationer med representanter för släkten Wasastjerna ändrades fondens reglemente 1981 och fick följande ordalydelse: »Avkastningen ut-

Lars Wasastjerna

delas årligen av Sällskapetets styrelse i form av pris eller stipendier vid lämplig tidpunkt till personer som genom arbete inom de områden, till vilka Svenska litteratursällskapetets verksamhet hänför sig, gjort sig förtjänta. Ej utdelad avkastning läggs till nästa års utdelning.«

Lars Wasastjerna levde i likhet med sina systrar Selma och Ingrid ensam stående. De förenades i gården vid Engelplatsen på 1910-talet. Lars Wasastjerna hade avlagt filosofie kandidatexamen 1888 innan han sex år senare blev juris utrisque kandidat. Som vicehäradshövding etablerade han sig som bankman, senare som praktiserande advokat i Tammerfors innan han 1912 flyttade tillbaka till huvudstaden. Här verkade han som juridiskt ombud för ett antal ledande industrier och gjorde sig främst känd som specialist på vattenrättsfrågor. Privat var han tilltalad av konst och musik och understödde olika musiksträvanden i huvudstaden, bland dem Sibelius-Akademien. Ett ungdomsintresse för botanik tog sig uttryck i blomsterodling. I testamentet med Åbo Akademi som den andra stora förmånstaggaren uttryckte han önskemålet att donationen skulle användas för grundandet av en professur i botanik eller annan biologisk vetenskap, vilket också blev verklighet 1956.

BJÖRNEBORGS SVENSKA SAMSKOLAS FOND NR 405

GRUNDKAPITAL 1949: 1 MILJON MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 6 184,06 EURO

W. Rosenlew & Co Aktiebolag meddelade i ett brev daterat den 9 december 1949 i Björneborg att man »i avsikt att befrämja svenska bildningssträvanden i landet beslutat överlämna ett belopp av en miljon (1 000 000) mark till Svenska kulturfonden«. I motiveringen till donationen framgick det att »beloppet måtte förvaltas såsom en särskild fond avsedd att i främsta rummet stöda Björneborgs svenska samskolas verksamhet«. Den logiska följden blev därmed att bokföra miljonbeloppet (40 000 euro) på SLS i en fond, som årligen utbetalar avkastningen till samskolan.

Bakgrunden till donationen var enligt Rosenlews dåvarande verkställande direktör Marcus Nykopp att Björneborgsskolan kontinuerligt var i behov av understöd, som i huvudsak hans företag och A. Ahlström Oy svarade för. När det blev osäkert hurvida understöd till en skola fortsättningsvis kunde avdras från ett företags beskattningsbara vinst bestämde sig Rosenlew för en större engångsdonation. Med den årliga utdelningen från fonden hoppades företaget att skolan skulle täcka »nödvändiga utgifter«. När skattefriheten godkändes i finansministeriet måste 865 000 mark omgående utbetalas till skolan för att täcka dess förluster.

För den händelse att Björneborgsskolan skulle upphöra med sin verksamhet föreskrevs att »fondens då behållna medel måtte användas för främjande av sådana behjärtansvärda svenska bildningsändamål, vilka Svenska kulturfonden anser vara av betydelse för den svenska kulturens bevarande i landet«.

Björneborgs svenska samskola fick 1949 ett betydande understöd tack vare en donation av stadens storindustri W. Rosenlew & Co, som hade grundats 1853 av Fredrik Wilhelm Rosenlew.

1950–1970-talen: Donatorernas antal stabilt

ANE GYLLENBERGS FOND NR 411

GRUNDKAPITAL 1958: 400 AKTIER I OY WÄRTSILÄ AB
FONDKAPITAL 31.12.2009: 351 359,22 EURO

Kommerserådet Carl Ane Gyllenberg (1891–1977) skänkte vid 1958 års utgång 400 aktier i Oy Wärtsilä Ab till SLS, att förvaltas i en fond under donators namn. Den årliga avkastningen skulle användas för utdelning av ett kamratskapspris till första årets gymnasieelever vid åtta skolor i Helsingfors och Grankulla. Grundskolans införande 1977 reducerade skolornas antal till fem. Stipendierna var avsedda att användas för en ferieresa i Finland.

De skolor som från och med vårterminens slut 1959 kom i åtnjutande av jämnstora stipendier på ca 20 000 mark var Svenska flicklyceet, Grankulla svenska samskola, Svenska flickskolan, Åggelby svenska samskola, Brändö svenska samskola, Andra svenska lyceum, Svenska aftonläroverket och Laguska skolan. Sedan 1978 har kamratskapsprisen på förslag av Signe och Ane Gyllenbergs stiftelse utdelats enligt följande:

Svenska normallyceum $\frac{1}{8}$ av avkastningen = 1 stipendium
Åshöjdens gymnasium $\frac{3}{8}$ av avkastningen = 3 stipendier
Brändö gymnasium $\frac{2}{8}$ av avkastningen = 2 stipendier
Gymnasiet Lärkan $\frac{1}{8}$ av avkastningen = 1 stipendium
Grankulla gymnasium $\frac{1}{8}$ av avkastningen = 1 stipendium

Donationen till SLS var en fortsättning på en långt tidigare överlämnad gåva från Bankfirman Ane Gyllenberg Ab till sex större lärdomsskolor i Helsingfors. Av de medel i aktier och obligationer som då donerades och blev fonderade hade kamratskapspris utdelats sedan början av 1950-talet. Som en följd av förändringarna i skolsystemet på 1970-talet blev en del av medlen omfördelade. När till exempel Nya svenska samskolan upphörde

övergick dess stipendiefonder till Svenska kulturfonden och placerades i en specialfond, vars avkastning går direkt till Svenska normallyceum.

Dessa tidigare utdelade kamratskapspris hade övertygat Ane och hustrun Signe Gyllenberg (1895–1977) om att premieringen fått den uppfostrande betydelse som de avsett. I samband med donationen till SLS gav de en utförligare motivering till kamratskapspriset:

För karaktärens danande är det uppenbarligen av största betydelse, ifall människan under ungdoms- och uppväxtåren föranleds att taga ställning till många av de spörsmål, vilka mera direkt tränga sig på henne vid senare tidpunkt. Vi äro besjälade av övertygelsen, att det vore lyckligt ifall eleverna redan då de lämnat mellanskolestadiet ställs inför frågan, vad man bör fordra av en god medborgare, en karaktärsfast människa och en god kamrat. Med hänsyn härtill synes det oss lyckligast, ifall eleverna själva genom omröstning utdela ovannämnda kamratskapspris.

I enlighet med donatorernas önskemål utser eleverna i gymnasiets första klass till pristagare den klasskamrat som de finner mest förtjänt. Till donationen fogades färdigtryckta diplom att utdelas till pristagarna.

Kommerserådets åsikt att just en sjätteklassist i lärdomsskola – senare en första årets gymnasist – skulle premieras hade möjligen ett visst samband med hans egen skolgång. Han hade nöjt sig med sex klasser i Svenska normallyceum innan han flyttade till Handelsläroverket i Åbo, därifrån han utdimitterades 19 år gammal. Ane Gyllenberg föddes som en av tre söner till en svensk medborgare, förvaltaren Eskil Gyllenberg och hans hustru Emmy på Perheniemi gård i Itis socken. Sonens svenska medborgarskap framtogs honom på hans 23 års dag, då han aldrig bott i Sverige. Först 1937 blev han finsk medborgare efter att först ha varit tvungen att återansöka om sitt svenska medborgarskap. Därefter måste han ännu hos landshövdingen avlägga föreskriven trohetsed till det land som han betraktade som sitt och som han patriotiskt ställt upp för. Som skyddskårist deltog han 1918 i den s.k. Pellingekårens strider mot röda gardet.

Sin yrkesverksamma bana inledde Gyllenberg vid Åbo Aktiebanks huvudkontor innan han fem år senare återvände till Helsingfors och anställdes vid bankfirman Tom Sahlberg. Den var då landets största i branschen, men konkursfärdig när Gyllenberg inlöste företaget 1925. Bankfirman Ane Gyllenberg Ab blev ett framgångsföretag som under flera årtionden med huvudägarens nästan osvikliga näsa för lyckade affärer skapade en remarkabel förmögenhet. En stor del av den lever kvar i Signe och Ane Gyllenbergs stiftelse för stödande av medicinsk forskning. Stiftelsen omfattar också det välkända privatmuseet med en samling konstskatter i Villa Gyllenberg på Granö i Helsingfors.

Ane Gyllenberg

Signe Gyllenberg

I Maria Plantings bok *Konsten med finanser* (1991) beskrivs Ane Gyllenberg som »en egendomlig blandning av smarthet i affärer och idealism«. I boken sägs att elaka bedömare aldrig lär ha vetat hur de skulle förhålla sig till »den där nyrika uppkomlingen, som har bibeln i ena handen och plånboken i den andra«. Höjdpunkten i sin karriär nådde han med kommerseråds titel och värdighet 1949.

Gyllenberg var aktiv på många områden, satt i flera bolagsstyrelser, i finlandssvenska sammanslutningar och var en engagerad frimurare. Engagemang kunde ofta kombineras med lönsamma uppdrag för den egna firmans notariat och gav i förlängningen ägaren möjlighet att agera som mecenat.

Den aktiedonation Gyllenberg gjorde till SLS följde en tumregel som han använde när han skapade sin egen förmögenhet eller förvaltade andras pengar: köp aldrig bankaktier, satsa på Wärtsilä eller fastigheter. Aversionen mot bankaktier berodde på att de under tider av hög inflation gav dålig utdelning i jämförelse med de bästa industriaktierna. Svagheten för Wärtsilä hade sitt ursprung i att Gyllenberg varit klasskamrat med Wilhelm Wahlforss i Svenska normallyceum. När denna »Vikkelä-Ville« skapade en framgångssaga av ett nästan konkursfärdigt Wärtsilä blev Gyllenberg mäktigt imponerad. Herrarna blev goda vänner och affärskumpaner i ett förhållande som ytterligare befästes av att Gyllenberg valdes in i Wärtsiläs styrelse 1946. Efter det lär inte Wahlforss ha fattat några ekonomiska beslut utan att först ha diskuterat med sin bankir, som för sin del därefter propagerade för en enda aktie som var god nog – Wärtsilä.

Fru Signe Gyllenberg fick formellt stå som donator till SLS vid sidan av sin make, men blev inte noterad i fondens namn. Förfaringssättet överensstämmer med makarnas verklighet – maken alltid i gång, medan hustrun levde ett stillsamt och tillbakadraget liv i skuggan av honom. I boken om Gyllenberg ingår emellertid en passus som antyder en annan verklighet: »Hennes inflytande på Ane var dock sannolikt större än det ytliga perspektivet ger vid handen; hon var den enda person som Ane kände genuin högaktning för.«

AXEL EKSTRÖMS FOND NR 413

GRÜNDKAPITAL 1951: 200 000 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 7 003,78 EURO

Fil.mag. Axel August Ekström (1863–1951) donerade 200 000 mark (6 000 euro) till litteratursällskapet »utan närmare bestämning om användningen av avkastningen härav«, såsom det sades i testamentet. Hans närmaste anhöriga var en syster och syskonbarn.

Axel Ekström föddes i Viborg, kom i unga år till Helsingfors och blev med åren en uppskattad och känd person i huvudstaden. Efter studentexamen 1883 blev han sju år senare filosofie magister vid universitet i Helsingfors. Första gången han drog blickarna till sig i arbetslivet var 1908 när han på uppdrag av landets tobaksindustri företog en studieresa till kontinenten. Han avgav året därpå en utförlig rapport om beskattning av tobak i Tyskland och tobaksmonopolet i Österrike, vilken togs till grund för en statlig tobaksutredning i hemlandet. Men det dröjde hela tio år innan Finland införde den tobaksaccis som skulle ge staten betydande summor i intäkter varje år. Ekström ansågs ha gjort den inhemska tobaksindustrin en stor tjänst. Det var fråga om en betydande industrigren i början av 1900-talet, då 34 tobaksfabriker med ca 3 000 anställda var verksamma i landet.

Axel Ekström fick med tiden ett allt större anseende som skatteexpert. Han anlätades i olika repriser av stat och kommun som medlem av inkomst- och förmögenhetsskattenämnden samt arvsskatte- och taxeringsnämnden. I sitt testamente ihågkom han personalen vid Helsingfors stads skatteverk med 400 000 mark med tanke på vila och rekreation för skatteverkets anställda.

Inom näringslivet togs Ekströms juridiska kunskaper till vara av försäkringsbolagen Fennia, Patria och Norma, vilkas direktioner han tillhörde. I Helsingfors Sparbank var han principal i närmare ett kvarts sekel. Hans särintressen var sång, musik och schack. Han var aktiv inom manskören Muntra Musikanter och dess styrelse samt en av initiativtagarna till Helsingfors schackklubb, där han kallades till hedersmedlem.

Axel Ekström

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPETS HOVINGSKA FOND NR 424

GRUNDKAPITAL 1956: 250 000 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 9 527,73 EURO

Affärsmannen och författaren, konsul Victor Harald Hoving (1877–1970) gav i ett långt brev till SLS 1956 uttryck för sin oro över att »i kulturellt hänseende och för forskningen ovärderliga privatdokument förstörts eller förkommit genom oförstånd«. Samma år överlämnade han till SLS sitt eget familjearkiv – »hänförande sig till släkten Hovings liv i Finland«. För att bestrida kostnader föranledda av donationen överfördes samtidigt utfallande dividender från 250 aktier i Nordiska Föreningsbanken på en fond, som fick namnet Svenska litteratursällskapets Hovingska fond. Bankaktien hade då ett nominellt värde på 100 mark, varmed fondens grundkapital uppgick till 250 000 mark (6800 euro). I sitt donationsbrev underströk Hoving att aktiens börsvärde låg på 250 mark styck.

Victor Hoving

För fondens avkastning bestämdes att den skulle användas »för forskning i och publicering av det Hovingska arkivet. Räcker medlen ej helt till för täckande av eventuella tryckningskostnader vid publicering av något ur det Hovingska arkivet må en del teckningsrätter säljas eller frågan på annat sätt ordnas. Ifall medlen inte tagits i bruk för ovan nämnda publicering före år 1990, överlämnas fondens medel till Svenska litteratursällskapet i Finland för att användas för dess arkivs ändamål enligt närmare beslut av Sällskapets styrelse.«

I ett brevkort till Paul Nyberg, SLS:s dåvarande arkivarie, av den 31 januari 1959 beklagar Victor Hoving det faktum att donationen av arkivet aldrig kom till stånd. Han hade inte kunnat besluta sig för hur fördelningen mellan SLS och hans efterkommande skulle ske. Fondens avkastning användes i stället för sällskapets allmänna verksamhet.

Victor Hovings 92 år långa liv var ovanligt mångskiftande och innehållsrikt. Han föddes i Viborg, blev student som 16-åring och sändes till Tyskland för att utbildas i affärsbranschen. Hemkommen inträdde han i fadern Walter Hovings bokhandel, som han utvecklade till en av de största i landet innan han 1912 flyttade till Helsingfors. Under två år hann han verka som svensk vicekonsul i Viborg, vilket i förening med två år som finsk konsul i Stockholm 1920–21 gav honom den konsulstitel som först långt senare ersattes med titeln författare. Först var det dock affärsmannabanan som gällde fullt ut. I huvudstaden etablerade han sig inom tryckeri- och pappersbranschen, innehade under en tid aktiemajoriteten i Akademiska Bokhandeln och fungerade samtidigt som ordförande i Finska Bokhandlareföreningen. Affärerna i Helsingfors gick utmärkt under första världskrigets år och Hoving umgicks med guldålderns målare och skulptörer. Han förvärvade själv en fin samling med flera verk av Eero Järnefelt och Hugo Simberg, men gav också bort många tavlor bland annat till Konstföreningen. Hans mest kända donation, Järnefelts »Flora-festen« kan beskådas i Helsingfors universitets huvudbyggnad.

Under inbördeskriget fungerade Hoving först som överbefälhavare Mannerheims privatsekreterare och sedan som chef för högkvarterets livsviktiga finanskontor. Men krigsårens våldsamma inflation förstörde Hovings egna finanser, då hans tillgångar i kontanter och bankdepositioner förlorade största delen av sitt värde. En flyttning till Sverige och svenskt medborgarskap hjälpte inte upp saken, det blev flera svåra år i Stockholm och Paris.

På 1930-talet återvände Hoving till Helsingfors och levde ett stillsamt liv tills han 67 år gammal debuterade som författare. Hans första memoar-

bok *En viborgare berättar för sina vänner* utkom 1944 och memoarsviten avslutades 19 år senare med den fjärde delen *Vänner och böcker*. Författaren blev både läst och eftertraktad som skribent för företagshistoriker. Denna del av hans produktion inleddes 1947 och kom att omfatta åtta verk, bland dem några historiker om landets största industrier. Med sin egen bakgrund som affärsman och sin bekantskap med i stort sett med alla människor av betydelse i landet blev företagshistorikerna verk som på sin tid prisades som de bästa som skrivits.

VASA NATIONS FORSKNINGSFOND NR 428

GRUNDKAPITAL 1956: 760 000 MARK

ÖVERFÖRD TILL VASA NATION 1973

Inför sitt förestående 50-årsjubileum utlyste Vasa nation vid Helsingfors universitet en insamlingsaktion för att förbättra möjligheterna att ge svensk-språkiga studenter från Österbotten ekonomiskt stöd för fullföljandet av akademiska studier och vetenskapliga forskningsarbeten. Av skattetekniska skäl underställdes Vasa nations forskningsfond Svenska litteratursällskapets förvaltning mot att den årliga avkastningen fick disponeras av nationen. Under det första insamlingsåret 1956 blev utfallet 760 000 mark (20 000 euro). Ungefär samma resultat uppnåddes under vartdera av de två åren tills jubileet firades 1958. Ännu under många år därefter inkom bidrag, men 1973 ansågs det ändamålsenligt att överföra fonden på Vasa nation.

Insamlingen utlystes mot bakgrunden av att Vasa nations stipendiefond från 1925 och en av lagman Karl Ottelin 1934 donerad fond för forskningsunderstöd hade förlorat största delen av sin reella betydelse. När den gamla stipendiefonden bildades uppgick dess kapital till den för dåtida förhållanden aktningvärda summan på närmare 300 000 mark. 30 år senare var det nominella beloppet nästan dubbelt högre, men avkastningen förslog endast till några små studiestöd.

Vasa nation kunde inte i motsats till SLS som mottagare av understöd påräkna den skattefrihet som under givna betingelser beviljas för donationer till vetenskapliga ändamål. I insamlingsuppropet utlovades att skattefrihet utverkas för inbetalningar på minst 100 000 mark. Under det första året gjordes sju sådana inbetalningar. Ombud för insamlingen fanns i nio olika städer i landet.

Gerda Qvist

GERDA FRANZISKA QVISTS STIPENDIEFOND NR 435

GRUNDKAPITAL 1959: 500 000 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 22 662,19 EURO

Stipendiefonden efter medaljkonstnären Gerda Franziska Qvist (1883–1957) skapades med en donation på 500 000 mark (10 000 euro) ur hennes efterlämnade kvarlåtenskap. Donatorer var hennes syskon, gymnastiklärarinnan Anna Qvist (1874–1964), fil.dr Johannes Qvist (1879–1961) och professor Walter Qvist (1890–1961). I gåvobrevet för Gerda Franziska Qvists stipendiefond fastställdes följande förfarande:

Avkastningen bör tilldelas en förtjänt finlandssvensk skulptör såsom stipendium för studier i hemlandet eller utomlands. I undantagsfall kan även understöd ur fonden givas till skulptör om särskilt ömmande omständigheter såsom sjukdom motiverar detta.

Är två eller flera skulptörer jämställda i ovan berörda avseende bör medalj-skulptör ha företräde. Skulle under en period av 5 år ingen skulptör anses vara förtjänt av bidrag ur fonden bör minst ett års avkastning läggas till fondens kapital. Bidrag ur fonden utges av Svenska litteratursällskapet i Finland styrelse eller av en av styrelsen härtill utsedd nämnd.

SLS:s styrelse beslöt vid mottagandet av fonden att överlåta utgivandet av stipendier och understöd till Fonden för bildkonst nr 302. Bidrag gavs första gången 1964 och därefter såsom koordinerad utdelning med fond 302 vart fjärde år.

Qvists stipendiefond utökades 1962 med två bidrag. Det ena uppstod som överskott från försäljning av en medalj som präglats till statsarkeologen Carl Axel Nordmans minne. Det andra överskottet tillkom från författaren Arvid Mörnes minnespeng. Helsingfors Sparbank fick 1962 av SLS rätt att begagna reliefen av Mörne, utförd av Gunnar Finne, och erlade 50 000 mark, som överfördes till stipendiefonden.

Gerda Qvist hyllades som »mästaren i Finlands medaljkonst« då hon avled 74 år gammal. Hon hade då en fem decennier lång aktiv och framgångsrik konstnärsbana bakom sig. »Till synes var hennes skaparkraft ännu obruten, när modellerpinnen föll ur hennes hand«, konstaterade *Åbo Underättelser* i sin nekrolog. Och faktum var att postumt väntade ännu några verk, bland dem medaljer över Arvo Ylppö och Julius Tallberg, på att få sin patinering gjord vid en ateljé i Åbo.

Den blivande medaljkonstnären föddes i Helsingfors och utbildade sig vid Finska Konstföreningens ritskola 1902–05. Hennes håg stod till skulpturarbete. Efter kompletterande studier i utlandet ställde hon första gången ut i Helsingfors 1908. Från och med då var det medaljskapandet som

gällde för henne med en efter hand alltmera förfinad teknik. Sina förebilder fann hon i antikens och renässansens medalj- och myntmästare och hon anammade också den gjutna medaljtekniken. Den gav ett konstnärligt sett mera äkta och personligt utförande. Därmed fick hon en särställning bland landets medaljkonstnärer, som i regel föredrog den modernare och fördelaktigare präglingstekniken. När medaljer ibland av ekonomiska skäl måste präglas kunde konstnären själv bekosta gjutning.

Gerda Qvist stod för en mängd beställningsarbeten, bland dem flera uppdrag för litteratursällskapet. Redan på 1920-talet hyllades hon i utländsk press som en nydanare inom medaljkonsten. När hennes konst presenterades på en internationell utställning i New York köpte därvarande numismatiska museet omedelbart hennes Sibeliusmedalj. Samma medalj och flera andra över olika stormän fann vägen till privata samlingar runtom i världen.

Gerda Qvists kollektion av ca 90 medaljer i originalutförande överlämnades fyra år efter hennes död till Åbo Akademi av systemen Anna och svägerskan Ingrid Qvist. Själv fick konstnären en medalj präglad över sig och sitt livsverk som en hedersbetygelse från Numismatiska föreningen i Åbo. Svenska kulturfonden bidrog till kostnaden för medaljen, som utformades av konstnären Aimo Tukiainen.

Så sent som 2004 kom en medalj skapad av Gerda Qvist till ny användning, då en minnessten över finländska krigsbarn i Danmark restes i en park i Köpenhamn. Medaljen, med inskriptionen »Finland minns medmänsklig välgörenhet« på latin, gavs ursprungligen som ett tack från president J.K. Paasikivi till alla danska fosterfamiljer. En förstora replik av medaljen pryder nu minnesstenen, som ursprungligen tjänat som pansarhinder vid Salpa-försvarslinje.

De tre syskon som stod för donationen var alla framträdande personer på sitt område. Anna Qvist hörde till den första kurs som utdimitterades från universitetets gymnastikinrättning 1896. Hon blev därmed en av landets första gymnastiklärarinnor, då hon omgående tillträdde en tjänst vid Svenska fruntimmersskolan, sedermera Svenska flicklyceet. Ännu efter sin pensionering 1941 kvarstod hon som timlärare och bibliotekarie vid skolan, där hon också hade undervisat i hälsolära. En 40 år lång insats gjorde hon som styrelsemedlem i Finlands Svenska Kvinnogymnastikförbund, som vid hennes avgång 1953 kallade henne till hedersmedlem. Anna var systemen Gerdas främsta supporter, då de båda ofta gjorde sällskap till medaljutställningar utomlands.

Äldre brodern Johannes Qvist gjorde sig känd för ett långt dagsverk i folkbildningens tjänst. Efter filosofie kandidatexamen 1902 med histo-

Anna Qvist

Johannes Qvist

Walter Qvist

ria som huvudämne disputerade han åtta år senare. Fyra decennier därefter promoverades han till jubeldoktor vid Helsingfors universitet. Johannes Qvist hann verka som lärare vid Svenska lyceum i Helsingfors och som föreståndare vid stadens svenska arbetarinstitut innan han knöts till Nykarleby lärarseminarium som tf. lektor. När Pedersöre inspektionsdistrikt bildades 1925 blev han dess folkskolinspektör och skötte tjänsten till uppnådda 70 år. Detta var en tid av kraftig utveckling för folkskolan, och inspektören fick kämpa för den mot ibland motsträviga kommunala beslutsfattare. På hans initiativ bildades Nykarleby-Vörå lärarkrets, där han senare kallades till hedersordförande. Politiskt gjorde han en insats som medlem av stadsfullmäktige och kyrkofullmäktige i Nykarleby.

Den yngsta medlemmen i syskonskaran, Walter Qvist, avlade både diplomingenjörsexamen och filosofie kandidatexamen med kemi som huvudämne innan han 1919 promoverades till filosofie doktor. Tre år senare knöts han till Åbo Akademi, först som docent i kemisk teknologi och därefter som professor i samma ämne. Uppdragen hopades under slutet av 1920-talet, då han också tillförordnades att handha professuren i kemi och varukunskap vid akademins handelshögskola. Samtidigt blev han prorektor och efter ett år rektor till sin avgång 1957. Dessutom var han under drygt ett kvarts sekel dekanus för akademins kemisk-tekniska fakultet.

Vid sidan av sin akademiska karriär anlätades professors merkantila kunskaper flitigt. Han var medlem av direktionen för Ömsesidiga försäkringsbolaget Sampo, styrelsemedlem i sparbanken i Åbo och revisor i flera företag i staden. Ett idrottsintresse från unga år kulminerade 1913–17 i ordförandeskap för Finlands Bollförbund.

KARIN OCH HOLGER NOHRSTRÖMS FOND NR 446

GRUNDKAPITAL 1962: 500 000 MARK

AVSLUTAD 1962 EFTER FULLGJORD UPPGIFT

Fru Karin Nohrström (1887–1962) önskade med ett testamenterat belopp på 500 000 mark (9900 euro) till SLS ihågkomma sin långt tidigare avlidne man, fil.dr Frans Holger Nohrström (1885–1939). Beloppet placerades i en fond med bägges namn, men användes nästan omgående för redigeringskostnaderna för *Katalog över den svenska litteraturen i Finland 1926–1938*. Därmed förverkligades ett ändamål som stod Holger Nohrström nära. Han hade redan som 19-årig student inträtt i Universitetsbibliotekets tjänst, där han avancerade till bibliotekarie för universitetets allmänna bibliotek 1934. Vid sin bortgång betraktades han som en av landets främsta biblioteksmän.

Vid sidan av sin tjänst som amanuens och assistent vid biblioteket studerade Nohrström till filosofie kandidat 1907 och avlade 20 år senare licentiatexamen samt blev samma år filosofie doktor. Hans arbetskapacitet omfattade också översättningar till svenska av kända finska författares verk och en mångårig verksamhet som litteraturkritiker i *Hufvudstadsbladet* och *Finsk Tidskrift*. I sistnämnda tidskrift inträdde han 23 år gammal som redaktionssekreterare och var under de sju sista åren av sitt liv tidskriftens chefredaktör. Han anses ha vårdat arvet efter tidskriftens tidigare framstående chefredaktörer C. G. Estlander och R. F. von Willebrand med gott omdöme och sund balans, såsom det framgår av Olof Mustelins levnadsteckning över Holger Nohrström.

Som litteraturkännare anlätades Nohrströms sakkunskap både i statens prisnämnd för litteratur och i SLS:s litterära prisnämnder. Under sina fyra sista levnadsår innehade han en plats i sällskapets styrelse. Han avled plötsligt i hjärtslag, sörjd av hustrun Karin och modern Anna Nohrström.

Holger Nohrström

ALINE PIPPINGS FOND NR 457

GRUNDKAPITAL 1963: 100 AKTIER I AB KAUKAS FABRIK
FONDKAPITAL 31.12.2009: 611 936,26 EURO

Skriftställaren, fröken Aline Pipping (1863–1963) testamenterade 100 aktier i Ab Kaukas Fabrik till SLS att förvaltas som en fond med hennes namn. Fondens räntemedel fick, med förbehåll för ett legat, fritt användas »till befrämjande av Sällskapets syften«. Aline Pipping ägnade sju decennier av sitt 100-åriga liv åt att göra den italienska litteraturen känd i Norden.

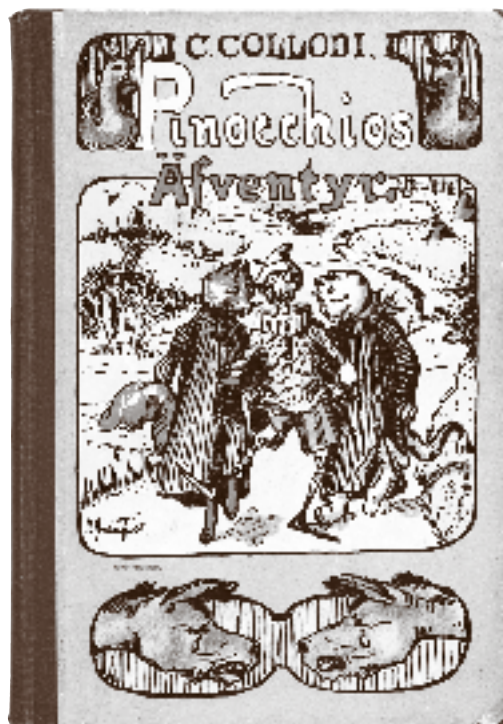
I ett första testamente skrivet 1943 hade donationen fastställts till 200 aktier i Kaukas med förbehåll för ett årligt understöd av avkastningen på 12 000 mark åt en trotjänarinna. Sex år senare gjorde testator en ändring »med anledning av finska markens sjunkande värde« och antalet aktier halverades och understödet till trotjänarinnan höjdes till 48 000 mark.

Aline Pipping föddes i Tavastehus, där fadern, ingenjör Knut Pipping var med om att bygga Finlands första järnväg. Modern Aline, född Standerterkskjöld, dog tidigt och det fortsatta järnvägsbyggandet förde familjen med fem barn till Viborg innan man slog sig ner i Helsingfors. I hemmet gavs rika impulser vad litteratur och språk beträffar. Examen från Svenska fruntimmersskolan i Helsingfors ansågs ofta vara nog för en flicka, men Aline sändes därefter utomlands för att studera språk. Hemkommen efter några år i Wien, Paris, Florens och Rom verkade hon åren 1887–92 som lärarinna i tyska vid Lyceet för gossar och flickor. Därefter blev det italiensk litteratur och kultur som gällde livet ut. Redan 1894 publicerade hon

Aline Pipping

Pärmbilden till boken om Pinocchio, översatt av Aline Pipping, blev läsning för många fler barn än hennes tre brorsöner.

en översättning av ett urval dikter av Giosué Carducci, sedermera nobelpristagare i litteratur. Hon var också först i Norden med att på svenska utge antologin *Nyare italiensk lyrik* (1906).

Från en av sina många resor till Italien hemförde hon sagan om spelevinken Pinocchio. Hennes översättning av Pinocchio var tänkt för tre brorsöner, men blev läsning för många barn. Sitt storverk utförde hon dock med sin svenska tolkning av Dantes *Divina Commedia*, vars första del utkom 1915 och i en fullständig upplaga nio år senare. För denna insats belönades hon året därpå med litteratursällskapets Granbergiska pris. I övrigt består hennes produktion av diktöversättningar och artiklar om italiensk kultur för olika tidskrifter. Ännu så sent som 1951 fullbordade Aline Pipping en ny upplaga av Dantes svåröversatta mästerverk och uppvaktades samtidigt av två italienska universitet med deras hedersmedaljer. 98 år gammal fick hon motta italienska Dantesällskapets och italienska utrikesministeriets medaljer i guld för en kulturgärning som verkar ha blivit mera uppskattad i Dantes hemland än i hennes eget.

HARALD DALSTRÖMS FOND NR 459

GRUNDKAPITAL 1966: 569,23 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 1 437,36 EURO

Fil.mag. Harald Dalström (1868–1956) och fru Anna Dalström, född Skjöldebrand (1870–1963), skrev ett gemensamt testamente med utfall efter varderas död till förmån för ett par släktingar och två sällskap. Efter mannens död önskade hustrun utöka förmånstagarna med Olaus Petri-församlingen i Helsingfors, som hon med sitt rikssvenska ursprung tillhörde. När dödsboet redovisades tre år efter hennes död blev resultatet att SLS av mannens halva andel av boet erhöll två tiondelar eller 569,23 mark (900 euro). En lika stor andel tillföll Sällskapet Muntra Musikanter. De i testamentet namngivna släktingarna fick sina fastställda legat, men för Olaus Petri-hemmet återstod endast 200 mark när allt var fördelat och betalt.

När Harald Dalström avled kunde *Hufvudstadsbladet* konstatera att han med sin studentexamen från år 1887 var den sista kvarlevande av marskalk Mannerheims klasskamrater. Dalström avlade filosofie kandidatexamen och knöts som amanuens till Riksarkivet, varifrån han övergick i Statistiska centralbyråns tjänst. År 1911 utnämndes han till chef för Helsingfors stads nyinrättade statistiska kontor, som han själv fick planera och organisera. Han hade året innan stått i ledningen för folkräkningen i Helsingfors och gjorde samma sak tio år senare. Han tillträdde samtidigt en ny tjänst som sekreterare vid stadsfullmäktiges kansli, varifrån han flyttade över till motsvarande befattning vid Drätselkammaren. I samband med omorganiseringen av den kommunala centralförvaltningen och införandet av stadsstyrelseinstitutionen 1931 avgick han med pension. Han var en anlitad kraft i många statliga och kommunala kommittéer och fick specialuppdrag ännu efter sin avgång.

När Helsingfors stads tjänstemannaförening bildades 1919 blev Dalström dess första ordförande. Samma post innehade han under en tid även i styrelsen för Kommunala Tjänstemannaföreningarnas i Finland Centralförbund. Musik och körsång var hans stora fritidsintresse, som han utövade inom Sällskapet Muntra Musikanter upp i hög ålder.

Harald Dalström

ROLF OCH ELLEN NORDENSTRENGS

UNDERSTÖDSFOND NR 462

GRUNDKAPITAL 1964: 64 842 SVENSKA KRONOR

FONDKAPITAL 31.12.2009: 1 237 660,11 EURO

Fil.dr h.c. Rolf Nordenstreng (1878–1964) efterlämnade tre testamenten när han avled i Uppsala, vilket i förening med en oklar skattefråga för-

Rolf Nordenstreng

sköt arvskiftet med sex år. SLS hann räkna med ett utfall på 64 656,23 svenska kronor, vilket också var det belopp som Sveriges regering utgick från när befrielse från arvsskatt beviljades 1969. Men när arvskiftet året därpå verkställdes delades den efterlämnade förmögenheten i kontanter och aktier upp i två lika stora delar, av vilka den ena hälften ograverad tillföll SLS medan den andra delen minus ett mindre legat gick till Röda Korset i Uppsala.

Nordenstreng och hans hustru Ellen skrev 1947 sitt gemensamma testamente, där deras kvarlåtenskap, med några smärre undantag, efter varderas död skulle tillfalla SLS. Hustrun avled tre år senare och maken gjorde ett nytt testamente 1952, då tillsammans med en ny livskamrat, fröken Marianne Åkerhielm av Blombacka. Testamentet var i sina huvuddrag oförändrat och bägge förenade sig i bestämmelsen att »efter den sist avlidne all kvarlåtenskap tillfaller Svenska litteratursällskapet i Finland«. På nytt ensamstående och förfogande över boet skrev Rolf Nordenstreng sitt tredje testamente 1960, varmed han insatte Röda Korset i Uppsala som förmånstagare till hälften av sin kvarlåtenskap. Medlen skulle bilda en fond »att nyttjas för vården av behövande åldringar«, som han själv var i behov av under sina sista år.

SLS tolkade med bistånd av juridisk expertis testamentena så att man otvetydigt skulle ha varit berättigad till tre fjärdedelar av hela kvarlåtenskapen, på basis av hela Ellens del och hälften av Rolf Nordenstrengs del. Den av testator i ett testamentstillägg utsedda utredningsmannen ansåg emellertid att han hade att fördela kvarlåtenskapen på två lika berättigade dödsbodelägare, med undantag för ett mindre legat som skulle avdras från Röda Korssets andel. SLS:s dåvarande skattmästare J. O. Söderhjelm övervägde att väcka klandertalan, men avstod efter att styrelsen konstaterat att kostnaderna för en process inte skulle stå i proportion till eventuell nytta. Samtidigt fortsatte det efterlämnade kapitalet med inestående räntor, dividender och nyemissioner att växa, så att den av SLS upprättade fonden med Uplandsbanken som förvaltare vid utgången av år 1972 uppgick till en summa på strax över 100 000 kronor.

En tröskelfråga för befrielsen från arvsskatt var att fondens kapital skulle förbli i Sverige och endast avkastningen disponeras av SLS. Detta fastslogs i stadgarna, som godkändes redan 1966. Fonden fick en egen tre-mannastyrelse med säte i Uppsala och med uppgift att placera fondmedlen i värdebeständiga tillgångar. I ändamålsparagrafen fastslogs att fonden skulle främja:

- a) samlandet, bearbetandet och offentliggörandet av vittnesbörderna om den svenska kulturens uppkomst och utveckling i Finland
- b) forskning rörande svenska språket och litteraturen därstädes
- c) litterär verksamhet på svenska språket genom prisbelöningar och understöd

Den återbetalade arvsskatten uppgick 1969 till ca 27 000 kronor. Nyttan höll på att bli kortvarig då taxeringsnämnden i Uppsala fem år senare påförde förmögenhetsskatt på fondens växande kapital. Efter besvär till kammarrätten i Stockholm undanröjdes »de fonden åsatta taxeringarna« och från 1975 var skattefriheten definitiv. Förvaltningen av fonden övergick med Uplandsbankens fusionering till Nordbanken i Uppsala, som år 2000 av SLS gavs i uppdrag att överföra samtliga värdepapper till litteratursällskapets värdepappersförvar hos Merita Nordbanken i Helsingfors, sedermera Nordea.

När Ellen Nordenstreng, född Lindhult, avled i oktober 1950 stod maken som ensam sörjande, men noterade i dödsannonsen att hennes »gärning lever i tusentals hem och trädgårdar«. Därmed avsåg han att hon blivit känd och anammad som en förespråkare för mera differentierad trädgårdsodling. Hennes mest kända verk *Kryddväxter i svenska trädgårdar förr och nu* utkom på Bonniers förlag 1936 och väckte stort intresse. *Hufvudstadsbladet* fann det rent av anmärkningsvärt att hon »propagerar ivrigt för att man i matlagningen skall begagna körvel och dragon, mejram, mynta och vitlök«. Maken delade hustruns trädgårdsintresse och den första boken i ämnet, *Blomsterdyrkan och trädgårdskult*, utgav de tillsammans 1918. Men det var på helt andra områden maken skapade sig ett namn som expert och författare.

Rolf Nordenstreng föddes i S:t Michel, där fadern, generallöjtnant Hjalmar Nordenstreng var guvernör. Efter filosofie kandidatexamen vid Alexandersuniversitetet år 1900 fortsatte han sina studier i Uppsala och blev filosofie licentiat med nordiska språk som huvudämne. Efter nio år i Sverige tog han svenskt medborgarskap, men behöll en livlig kontakt till hemlandet. År 1948 promoverades han till hedersdoktor vid Uppsala universitet och två år senare blev han jubelmagister vid Helsingfors universitet.

Nordenstreng betraktades som en av Nordens främsta kännare av fornspråk, nyisländska och färöiska, som han behandlade i flera verk, tidningsartiklar och föredrag. En egen skrift fick också *Finländsk svenska på 1700-talet*. Den litterära produktionen omspanner allt från fornnordiska sagor, vikingaliv och -färder till rasbiologiska spörsmål. Hans två verk på 1930-

Anna Eklund

talet om Europas folkslag och människorasernas uppkomst betraktas som hans tyngst vägande arbeten, även om de inte blev oemotsagda.

ANNA EKLUNDS TESTAMENTSFOND TILL MINNE AV HENNES FAR, REKTORN OCH LÄRAREN, KAPTEN MAX MODEEN NR 469

GRUNDKAPITAL 1970: CA 125 000 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 377 749,19 EURO

Änkefru Anna Eklund (1888–1965) donerade aktier berättigande till en bostadslägenhet på 112 kvadratmeter vid Museigatan i Helsingfors till SLS. På grund av de speciella bestämmelser som ingick i testamentet från 1956, mottogs gåvan först fem år efter donators död. Lägenhetens bokföringsvärde uppskattades då till ca 125 000 mark (163 000 euro). Testators önskemål var att bostadsaktierna skulle placeras i »Anna Eklunds testamentsfond till minne av hennes far, rektorn och läraren, kapten Max Modeen«.

Ändamålet var att understöda kulturhistorisk forskning inom ramen för litteratursällskapets syften, men med ett tillägg som krävde specialarrangemang: »Härvid har jag främst tänkt mig att en historik över finländska präster och deras verksamhet i Ingermanland bör utarbetas.« Till yttermera visso inkom Anna Eklunds sex syskon med en skrivelse till SLS, i vilken de gav preciserade anvisningar för hur fonden skulle tillväxa innan bestämda summor kunde användas till författararvode och tryckning av den efterlysta historiken. Först efter att denna del uppfyllts skulle fondens avkastning få användas såsom ett eller två pris till förtjänta finlandssvenska kulturhistoriska forskare, att utdelas vid sällskapets årshögtid.

SLS fastställde reglementet för fonden 1970 och mottog den formellt först efter att man försäkrat sig om att det historiska arbetet om prästerskapet i Ingermanland kunde förverkligas. Ett par tilltänkta skribenter backade dock ur innan docent Kyösti Väänänen författade den första delen av *Herdaminne för Ingermanland*, som behandlar den svenska tiden. Den utkom 1987 som nr 538 i litteratursällskapets skriftserie. Del två under samma huvudtitel utgavs år 2000 med avdelningschef, pol.mag. Georg Luther som författare. Boken behandlar de finska och svenska församlingarna samt deras prästerskap åren 1704–1940.

Den till fonden anknutna prisutdelningen fick en värdigare framtoning då Anna Eklunds brorson, professor Tore Modeen 1992 överlät 50 exemplar av »Max. Modeens minnesmedalj«. Medaljen tillverkades i brons av firma Sporrong efter ett utarbetat förslag av konstnären Tea Helenelund. Enligt reglementet för medaljen skulle den tilldelas varje pristagare med

Till minne av Maximilian Modeen skapades en medalj som tillfaller varje pristagare som belönats ur fonden. Frånsidan av medaljen påminner om att tre medlemmar av släkten verkade som präster i Ingermanland.

ingraverat namn och löpande numrering vid den solenna årshögtiden från och med 1992. Räknat från samma år skulle varje ordförande för litteratursällskapet erhålla medaljen. För historikförfattarnas del bestämdes att de skulle erhålla medaljerna i samband med publiceringen av historikens andra del.

Anna Modeen var född 1888, blev student 1906 och tjänstgjorde under 13 år vid Livbolaget Suomi. Hon gifte sig med förvaltningssekreteraren, vichäradshövding Johan Eklund 1919 och blev änka 19 år senare. Hennes far, kapten Maximilian Modeen föddes 1863 och inskrevs i kadettskolan i Fredrikshamn 1875, därifrån han dimitterades sju år senare. Som officer tjänstgjorde han vid Kuopio skarpskyttebataljon, varifrån han »för sjuklighet erhållit afsked med kaptens rang och rättighet att bära uniform«, såsom beslutet formulerades 1899. Hans intresse för militära frågor gjorde honom under många år till en av de flitigaste medarbetarna i *Finsk militär tidskrift*. Vid sidan av sina militära uppgifter började han ägna sig åt lärarens kall, först som matematiklärare och sedan som rektor för Kuopio svenska samskola. Hösten 1902 startade han Viborgs svenska samskola, vars verksamhet dock blev kortvarig då rektorn ett och ett halvt år senare dog för egen hand. Han efterlämnade hustru och åtta barn.

Den Modeenska släktens intresse för det ingermanländska prästerskapets historia förklaras av att tre medlemmar av släkten, farfadern och två farbröder till kapten Modeen, under närmare ett sekel (1821–1917) i obruten följd tjänstgjorde som kyrkoherdar vid Tyris församling i Ingermanland.

Hugo Pipping

HUGO PIPPINGS MINNESFOND NR 489

GRUNDKAPITAL 1966: 220 000 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 673 140,17 EURO

Professor Knut Hugo Pipping (1864–1944) hedrades 1966 med en fond som fick namn efter honom och som startade med ett grundkapital på 220 000 mark (345 000 euro).

Medel till den nya fonden lösgjordes i samband med en justering av SLS-fondernas värden som genomfördes från och med år 1966. Sällskapes tryckningsfond, bildad som nr 111 år 1919, slopades nu helt och kapitalet i Stiftarnas fond minskades från 360 000 till 250 000 mark. SLS:s styrelse fastslog att avkastningen från Hugo Pippings minnesfond skulle användas för den allmänna verksamheten.

Fonden var den andra hedersbetygelsen som vederfors Hugo Pipping. År 1955 blev han föremål för den första boken i litteratursällskapets då nya serie levnadsteckningar över personer som gjort minnesvärda insatser i vårt kulturliv. Boken skrevs av fil.dr Olav Panelius, som i egenskap av tidigare lärjunge till Pipping kände honom väl både som lärare och person.

Hugo Pipping föddes i likhet med sin tidigare porträtterade syster Aline (fond nr 457) i Tavastehus. I slutet av 1880-talet beslöt han sig efter en viss tvekan att välja fonetiken som sitt specialämne. Han blev filosofie doktor och därefter en pionjär i Finland och hela Norden. Ämnet gav honom en docentur vid universitetet i Helsingfors, men ingen möjlighet till fast anställning på grund av att en professur i fonetik saknades. Docenten beslöt sig drygt 30 år gammal för att sätta sig på skolbänken på nytt med studier i nordisk filologi vid Uppsala universitet. Studierna och ett utpräglat forskarintresse förde honom till Gotland, där han undersökte och tolkade en nyfunnen runsten – en filologs önskedröm, såsom hans levnadstecknare konstaterade. Runforskningen, som också bedrevs i Östergötland, gav senare upphov till ett av många vetenskapliga verk, bland vilka också märks den första boken om *Finländska ortnamn* (1918).

Under drygt två decennier innehade Pipping professuren i nordisk filologi efter Axel Olof Freudenthal. Som språkprofessor framstod Pipping som en förkämpe i första ledet för sitt modersmål och för svensk kultur i Finland, under en tid då språkfrågan blev alltmer inflammerad vid universitetet i Helsingfors. Han var en av de ivrigaste tillskyndarna då Åbo Akademi grundades 1917.

Sitt mest långvariga kulturpolitiska engagemang utövade Pipping inom litteratursällskapet. Han var grundare och redaktör för sällskapets serie i nordisk filologi 1910–35 och en central styrelsemedlem under en tid som

sträckte sig över tre decennier. Han var viceordförande 1918–21, styrelseordförande 1922–24 och på nytt viceordförande 1925–36.

INEZ OCH JULIUS POLINS DONATIONSFOND NR 489

GRUNDKAPITAL 1960: CA 250 MILJONER MARK (MODERFONDEN)

FONDKAPITAL 31.12.2009: 345 354,35 EURO (DOTTERFONDEN)

Direktören och affärsmannen Julius Bernhard Alexander Polin (1869–1960) efterlämnade vid sitt frånfälle en förmögenhet som uppskattades till en kvarts miljard gamla mark (5 miljoner euro). Enligt detaljerat fastställda stadgar var merparten av tillgångarna placerade i en moderfond med uppgift att förkovra kapitalet och utdela understöd till tre oberoende dotterfonder arbetande för varsin kulturinstitution. En av dotterfonderna blev Inez och Julius Polins donationsfond, ägd av litteratursällskapet och arbetande för dess allmänna syften.

Julius Polin donerade tillsammans med hustrun Inez, född Blomberg (1885–1966), redan 1930 ett antal aktier till Samfundet Folkhälsan. Något år senare hörde han sig preliminärt för med litteratursällskapet, huruvida det vore villigt att motta en del av avkastningen från en av honom stiftad fond. Enligt en anteckning i minnesboken ägde en ny telefonkontakt mellan dåvarande ordföranden Eirik Hornborg och Polin rum i slutet av år 1936, varvid det framgick att »före någon utdelning skall fonden växa till ett svindlande belopp«.

De uppenbart i början något oklara dispositionerna tillrättalades med ett första utförligt gåvobrev undertecknat av makarna Polin 1940. Syftet med Inez och Julius Polins fond var fastställt till att »ekonomiskt bistå alla sådana strävanden, som avse att medels fysisk och moralisk fostran samt genom bibringande av teoretisk och praktisk kunskap underlätta finlands-svenskarnas utkomst, trevnad och förkovran som en framstående kulturinstitution«. Fonden skulle förvaltas av Folkhälsans styrelse och institutionen skulle i detta skede erhålla 50 procent av avkastningen mot 30 för SLS och 20 för Åbo Akademi. Tolv år senare ändrades och kompletterades gåvobrevets bestämmelser med förankring i ett samtidigt upprättat testamente. Därmed fastställdes också gällande stadgar för Inez och Julius Polins fond, den s.k. moderfonden. Avkastningen från den skulle enligt noggranna bestämmelser från och med 1967 fördelas i lika delar till ovannämnda tre institutioners dotterfonder. Före det lades avkastningen till moderfondens kapitalkonto, vilket också skulle gälla så länge donatorerna levde. Fru Polin avled utan bröstarvingar samma år, dvs. 1966, som förutbestämts vara det sista utan utdelning till dotterfonderna. I eftermälet konstaterades att

Inez Polin

Julius Polin

hon »i likhet med maken var en varm främjare av finlandssvensk kultur och socialt framåtskridande«. Detta syfte kunde sedan efter bägge donatorernas död till fullo förverkligas.

Skötseln av moderfondens angelägenheter anförtroddes fortsättningsvis Samfundet Folkhälsan i svenska Finland, dock med tillsättandet av ett särskilt förvaltningsråd för övervakningen av förvaltningen. De tre institutionerna utsåg var för sig två representanter till förvaltningsrådet. SLS representeras enligt kutym av sin ordförande och skattmästare.

Julius Polin kom under större delen av ett 90 år långt liv att arbeta för socialt och kulturellt framåtskridande, först bland de anställda vid storindustrin Kymmene Ab och på äldre dagar för samma ändamål, men med klart finlandssvenska förtecken. Han föddes i Grusino i Ryssland, där fadern, kapten Carl Julius Polin var i rysk tjänst. Både han och modern Maria, född Malm i Jakobstad, avled tidigt, men den unge sonen togs väl omhand av anförvanter. Efter studentexamen vid Svenska reallyceum studerade han juridik och företog studieresor till flera europeiska länder och USA. Sina första tjänster innehade han vid Ab Tornator, Kaukas och Finska Ångfartygs Aktiebolaget innan han 1908 anställdes vid Kymmene som kontorschef. Här kvarstod han i 30 år, var 1918–23 medlem och sekreterare i direktionen, sedermera styrelsen, och utnämndes sedan till direktör med bolagets sociala och kulturella verksamhet som främsta ansvarsområde. Företaget hade under denna tid egen sjuk-, begravningshjälps- och pensionskassa för sina arbetare samt egna skolor med ca 2 500 elever och 65 lärare när verksamheten var som störst. Han gjorde också en insats som författare till några verk, av vilka *Kymmene Aktiebolags kulturella och sociala verksamhet* publicerad 1932 rönt mest uppmärksamhet. I sin tjänst gjorde han sig känd och ibland lite obekvämt för ett minne som ansågs vara fenomenalt. Ett säreget uttryck för detta var att han gärna citerade bevingade uttryck vilka totalt sades ha uppgått till ca 3 250 stycken.

Polins sifferminne var honom uppenbart till stor hjälp när han vid sidan av sin ordinarie tjänst skapade sin stora förmögenhet. Världsdepressionen i slutet av 1920-talet, med kännbara effekter också i Finland, var för en skicklig finansman med kapital och näsa för affärer en möjligheternas tid att ytterligare förkovra en förmögenhet. Aktier och fastigheter kunde förvärvas billigt och steg mångfalt i värde när Finland plötsligt mellan 1934 och 1938 intog en plats som en av Europas snabbast växande ekonomier. En finansman som kulturmecenat blev snabbt noterad i kretsarna: Polin invaldes i Stiftelsens för Åbo Akademi delegation och i styrelsen för Åbo Akademiförening, likaså i förvaltningsorganen för handelshögskolorna i

Åbo och Helsingfors. I Affärstekniska föreningen i Finland blev han ordförande, i Nordenskiöld-samfundet troman och kallades till hedersmedlem i Folkhälsan.

HILDING OCH EVA EKElundS FOND NR 507

GRUNDKAPITAL 1984: 680 000 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 387 935,99 EURO

Arkitektparet Georg Hilding Ekelund (1893–1984) och Eva Kuhlefelt-Ekelund (1892–1984) skrev 1973 ett testamente, enligt vilket bostadsaktier berättigande till en radhuslägenhet i Äggelby skulle tillfalla SLS efter deras död. Efter överenskommelse med testatorernas dotter, diplomingenjör Ulla Eneback skapades en fond, vars avkastning till en del används för upprätthållande av ett gästrum för forskare och studenter som bedriver studier vid litteratursällskapets forskningsenheter i Helsingfors och i mån av möjlighet för övriga gäster. Rummets officiella namn blev Hilding och Eva Ekelunds forskargästrum. Det var till en början beläget vid Georgsgatan 12 i Helsingfors tills det flyttades till Mariegatan 10, då därvarande bostadshus 1997 förvärvades i samband med köpet av fastigheten vid Ridaregatan 5. Husen är belägna på samma tomt.

För den övriga avkastningens del bestämdes att tryckningsunderstöd kan ges för vetenskapliga arbeten med företräde för litteraturvetenskapliga undersökningar.

Fondens stadgar fastställdes 1986 med en tillfogad princip om att de som forskar i litteratursällskapets samlingar bor gratis i gästrummet, medan »utomstående« forskare erlägger en mindre avgift per natt.

Hilding Ekelund betraktas som en av 1900-talets mest bemärkta finländska arkitekter med en stor mängd arbeten främst i hemlandet. Han föddes och växte upp i Kangasniemi nära S:t Michel som nästälteste son till apotekaren Alfred Ekelund och hans hustru Elin, född Lindholm. Till sammans med sin äldre bror Ragnar, senare känd målare och författare, sändes Hilding till Borgå för skolgång. Bägge avlade studentexamen vid stadens lyceum 1911.

Hilding Ekelund blev arkitekt från Tekniska högskolan 1916 och återvände till skolan som lektor i arkitektur 1927–41 och som professor i bostadsbyggnad 1950–58. Mest känd blev han som bostadsarkitekt i Helsingfors med en produktion på ca 3 000 förverkligade bostäder. Av dem tillkom ca 1 000 i Olympiabyn i Kottby i två repriser under perioden 1939–52, delvis tillsammans med Martti Välikangas och 1 300 för Helsingfors svenska bostadsstiftelse 1957–73. Som Helsingfors stadsarkitekt under

Arkitektparet Eva och Hilding Eklund inspirerade varandra och reste tillsammans också för att inhämta nya intryck såsom på bilden från Grekiska teatern i Taormina, Sicilien.

1940-talet präglades hans verksamhet av återuppbyggnad och nödbostäder, men detta sociala byggande överensstämde också med hans egen övertygelse om arkitektens huvuduppgift. Han blev en av de främsta förespråkarna för funktionalismens idé i Finland, förverkligad med enkla medel i relativt låg bebyggelse och väl anpassad till omgivande terräng. Konstnärlig vision förenades med socialt ansvar, såsom ett slutomdöme om honom löd. Han blev den tredje arkitekten som tilldelats Finlands Arkitektförbunds hedersplakett i guld.

Bland Ekelunds tidigare arbeten märks i Helsingfors Konsthallen och Tölö kyrka i en 1920-talsklassicistisk stil. Senare tillkom monumentala skapelser såsom Velodromen och Roddstadion samt som ett sällsynt utlandsarbete finska ambassaden i Moskva. Flera av honom ritade byggnader finns också i Borgå, Ekenäs och framför allt Karis. Han satte sin prägel på den dåvarande köpingen under närmare tre decennier, börjande från en förnyad centrumplan till nästan alla offentliga byggnader – noggrant redovisade i Kim Bjöklunds och Solveig Erikssons tvåspråkiga skrift *Hilding Ekelund i Karis – Karjaalla* (2007). Enligt författarna var ett av Ekelunds främsta krav på arkitekten att denne alltid skulle minnas sin egentliga uppgift och inte försöka göra sig odödlig genom sina uppdrag.

Tölö kyrka i Helsingfors är en av Hilding Eklunds mest kända skapelser.

Eva Kuhlefeldt föddes i Lovisa, men vistades under tre uppväxtår i Sverige, då hennes far, borgmästaren Georg Kuhlefeldt landsförvisades under ofärdsåren. Hemkommen slutförde hon skolgången i Helsingfors och dimitterades som arkitekt från Tekniska högskolan samma år som sin blivande man. Efter några år med arbetsuppdrag i Sverige gifte paret sig 1920 och Eva knöts till Helsingfors stads byggnadskontor som assistent. Senare fick hon ikläda sig samma roll vid makens arkitektbyrå, vid sidan av ett självständigt skapande. Tidigare Privata svenska flickskolans byggnad vid Apollogatan i Helsingfors anses vara hennes viktigaste arkitektoniska arbete. Efter den följde en lång rad uppdrag, bland dem ålderdomshem i Lovisa och Kottby, Mariebergs herrgård i Lappträsk samt villor och bostadshus.

År 1936 åtog sig Eva Kuhlefeldt-Ekelund ledningen för Bostadsföreningen för Svenska Finland. Dess huvuduppgift, att förbättra bostadsförhållandena på landsbygden, skötte hon under tre decennier. Här fick hon bland annat användning för de första typritningarna för köksinredning som hon i början av 1930-talet var med om att uppgöra. Arbetet med att modernisera gamla bostadsbyggnader krävde hängivenhet utan tanke på god lönsamhet för arkitektens insats. Enligt tidskriften *Astra* möttes två huvuddrag i Eva Kuhlefeldt-Ekelunds arbete: »... hennes utsökta och sensibla konstnärliga ambition och hennes sällsynt starkt utvecklade sociala samvete.«

STÄNDIGA MEDLEMMARS FOND NR 513

GRUNDKAPITAL 1971: 1 605 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 21 306,49 EURO

Ständiga medlemmars fond inrättades enligt ett beslut av SLS:s finansråd den 9 december 1971. Härmed överfördes i slutet av året alla under åren 1968–71 inbetalda engångsmedlemsavgifter till den nya fonden, som därmed fick ett litet boägg på 1 605 mark (2 000 euro). Även i fortsättningen påfördes fonden motsvarande medlemsavgifter.

Den första fonden med samma namn, fond nr 4, hade grundats redan den 11 november 1886, såsom »en stående fond, hvaraf endast räntan vid förefallande behof kunde användas«, enligt ett i minnesboken antecknat styrelsebeslut. SLS:s styrelse beslöt den 6 maj 1918 att fondens medel skulle användas för utgivningen av *Finlands svenska folkdiktning* III. Med medlen förbrukade avskrevs fonden vid årsskiftet 1921–22.

Marcus Collins expressionistiska målarkonst kommer väl till uttryck i hans självporträtt. Till höger konstnären Eva Collin porträtterad av sin make.

MARCUS COLLINS MINNESFOND NR 517

GRUNDKAPITAL 1972: 63 751 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 252 557,89 EURO

Konstnären Eva Helena Collin, född Törnwall (1896–1982), instiftade 1972 med en inbetalning på 63 751,11 mark (70 000 euro) en minnesfond efter sin make, konstnären och professorn Gustaf Marcus Collin (1882–1966).

Donationsurkunden föreskrev att av »fondens avkastning skall efter det $\frac{1}{3}$ del av avkastningen lagts till kapitalet, i princip vartannat år utdelas av Svenska litteratursällskapet i Finland r.f.s styrelse ett pris, på förslag av en tremannanämnd, åt en utövare av målarkonst. Priset utdelas oberoende av modersmål och kan styrelsen på förslag av prisenämnden även i undantagsfall utdela priset åt en utlänning. Priset kan utdelas endast tvenne gånger åt samma konstnär.«

Prisenämnden bestod till en början av donator och den av henne utsedde fil.dr Ingjald Bäcksbacka samt en av SLS:s styrelse utsedd person. Efter deras frånfälle har styrelsen utsett prisenämnden, där en medlem bör vara konsthistoriker.

Marcus Collin hör till de stora namnen i finsk 1900-talskonst. Kulturjournalisten Gustaf Widén har kallat Collin en klassiker med en konst som står sig bortom alla modenycker. Men det tog tid för Collin att finna sin särpräglade stil. Efter inledande studier i juridik sadlade han om och genomgick Finska Konstföreningens ritskola 1903–04. Under de därpå följande tio åren arbetade han i nära kontakt med etablerade konstnärer,

Eva Collins dekorativa lunetter kan beskådas i Svenska Teaterns promenadkorridor.

först under Eero Järnefelt och senare under årligen återkommande resor till Paris tillsammans med franska mästare. Under ett studieår i Paris fäste han sig vid Paul Cézannes konst, som gav viktiga impulser för framtiden. Några år av impressionism i klara färger förbyttes småningom i expressionism, präglad av tilltagande dramatik och en mörknande färgskala. Senare har det framgått att de oljefärger konstnären använde tidvis inte var av bästa kvalitet med påföljd att tavlorna mörknat ytterligare.

En första höjdpunkt och samtidigt ett genombrott som konstnär inföll med motiv från Kökar 1914 och därpå följande svit av folk i skördearbete. Collin hade etablerat sig som »en folkets skildrare i dess vardag«, en position som han slog vakt om och utvecklade under närmare ett halvt sekel. Konsthistoriskt klassas han som en ledande representant för den expressionistiska Novembergruppen.

Ett uttryck för växlingarna i Collins måleri var att han började måla pasteller vid sidan av oljemålningar, vilket anses ha gynnat hans konstnär-

skap på äldre dagar. Det var ett sätt att lättare och snabbare förverkliga intentioner och motiv för en aktiv målare som ännu vid 83 års ålder höll sin sista utställning. År 1953 erhöll han professors titel och i samband med sin 75-årsdag mottog han Prins Eugen-medaljen, en sällsynt utmärkelse för en framstående konstnärlig gärning.

Som konstnär hamnade Eva Collin ohjälpligt i skuggan av sin produktive man, även om hennes konstnärsbana också blev lång. Hon utbildade sig vid Fria Konstskolan i Helsingfors och var endast 19 år gammal när hennes verk första gången ställdes ut. Med åren blev det många utställningar på olika håll i hemlandet och även utomlands. Hennes mest kända verk kan beskådas av Svenska Teaterns besökare. År 1937 skapade hon sina lunetter, dekorativa väggmålningar i vardera ändan av teaterns promenadkorridor. Det var fråga om ett sponsorerat beställningsarbete, som konstnären ursprungligen hade skisserat för en pristävling utlyst av den finska nationalteatern. Hon kom då på tredje plats, men kunde sedan i något omarbetad form använda idén i det svenska teaterhuset. Av hennes övriga produktion finns konstverk bland annat i Arkivmuseet i Lund och i Helsingfors universitet.

HUGO STANDERTSKJÖLDS SKOLFOND NR 518

GRUNDKAPITAL 1923: 703 125 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 51 977,39 EURO

Godsägaren och industrimannen, överste Hugo Robert Standertskjöld (1844–1931) lät 1923 uppgöra en detaljerad donationsurkund, med vilken han lade grunden till två betydande fonder. Till SLS donerade han 3 125 aktier i Nordiska Föreningsbanken till ett dåtida värde av 703 125 mark (210 000 euro) som grundkapital för Hugo Standertskjöldskolfond. Donationen var förbunden med så många legat att den först 1973 kunde börja disponeras fritt av SLS.

Hugo Standertskjöld skapade sig ett smått legendariskt namn som stenkung patron av den gamla stammen. Detta innebar att han ömmade för släktingar, vänner och arbetsfolk, vilket donationen till SLS bär vittne om. I donationsurkunden fanns det nämligen inskrivet att släktingar till donator skulle erhålla fastställda belopp av avkastningen så länge de levde. Härtill kom en grupp personer som tjänstgjort vid överstens egendomar Karlberg, Katajisto och Metsänkylä. De skulle utfå månatliga underhållsbidrag, i andra hand även deras änkor. Så länge dessa bestämmelser var i kraft förvaltades fonden av Föreningsbankens notariatavdelning. Den sista släktingen avled 1972, varefter fondens medel övergick i SLS:s egen förvalt-

Hugo Standertskjöld

ning. Fondkapitalet uppgick då till 775 aktier i Nordiska Föreningsbanken och en mindre kontantsumma, tillsammans ett kapital på 8 616 mark (9 500 euro). Donationens ambitiösa syfte skulle därmed förverkligas först efter 50 års väntan och en kraftig värdeminskning trots gott uppsåt: »Fondens kapitaltillgång får icke minskas under sitt ursprungliga belopp och är dess avkastning avsedd att av styrelsen för Svenska litteratursällskapet i Finland användas till understöd åt högre svenska elementarläroverk i Finland enligt i huvudsak samma principer, som äro gällande för Svenska kulturfonden«. Den disponibla avkastningen har årligen ställts till förfogande för utdelning av Delegationen för Svenska kulturfonden.

Hugo Standertskjöld var en av sin tids färgstarkaste personer i Finland. Han föddes på Wanantaka gård i Janakkala som yngste son till fideikommissarien Henrik Johan Standertskjöld. Sonen inskrevs tolv år gammal i kadettskolan i Fredrikshamn och gick som ung fänrik i rysk tjänst. Som fattig stabskapten fick han hjälp av farbrodern, generalen Carl August Standertskjöld, som förestod en gevärsfabrik i Tula. En annan nyttig bekantskap knöts med Ludvig Nobel. När ett gevärsfaktori i Isjevsk i trakten av Ural stod utan ledning lyckades Hugo Standertskjöld, med hjälp av sina kontakter, överta verket på arrende av ryska staten. På några år skapade han en modern vapen- och stålindustri med från utlandet nyinköpta maskiner och personalen kompletterad med officerare och ingenjörer från hemlandet. Arbetsstyrkan uppgick till över 5 000 anställda och grunden till en snabbt växande förmögenhet var lagd. Av en lycklig tillfällighet fördubblades den innan han lämnade Ryssland. Ryska armén gick i början av 1890-talet in för nya gevär med en annan patronkaliber än de gamla. Statens patronfabriker byggdes om, men när de vara klara att leverera fattades de nya gevären. Standertskjölds fabrik var den enda i hela riket som ännu kunde leverera patroner till de gamla vapnen. Det var bara att producera och inkassera innan penningkvarnen stängdes för gott.

Redan långt tidigare hade Standertskjöld börjat investera i jord och senare i industrier i hemlandet. På 1870- och 1880-talen förvärvade han gårdar i trakten av Tavastehus. Han skapade mönstergodset Karlberg med en storartad park, med sjöar, statyer och ruiner samt såsom kronan på verket ett utsiktstorn på Aulangoåsen. För Finland nya djurarter och fisk planterades ut, och i väldiga drivhus mognade frukt från sydligare breddgrader. De var inte bara fråga om ett självändamål, utan de egna råvarorna användes till läckerheter vid gästabud som sällan skådats. Inbjudna gäster fördes till Tavastehus och tillbaka med extra insatta tåg. Men ofta hölls de lysande festerna i Helsingfors i överstens representationsvåning vid Norra

Esplanaden 3, numera Högsta domstolens residens, granne till presidentens slott. Karlberg med sin nästan överkligt förnäma park såldes 1926 till Tavastehus stad.

Som industriman etablerade sig Standertskjöld i hemlandet 1894 då han köpte Kaukas trådrullsfabrik i Villmanstrand, snart ombildad till cellulosaindustrin Kaukas fabriker (sedermera UPM-Kymmene). Företaget blev redan på Standertskjölds tid ett aktiebolag med huvudägaren som styrelseordförande till sin död. Som arbetsgivare och stor skogsägare gav han med skogsarbeten inklusive flottning av timmer med mera utkomst åt tiotusentals människor.

Översten förblev ungarl och blev känd som »den store grandseigneur». Det var en hederstitel som syftade på den prakt han omgav sig med, men också på hans frikostiga understöd av konst och kultur. Till de speciellt gynnade hörde Ville Vallgren och Albert Edelfelt, författaren K. A. Tavaststjerna och manskören Muntra Musikanter. Förutom SLS ihågkoms ett flertal institutioner med stora donationer och stipendiefonder, bl.a. Åbo Akademi och Finska Läkaresällskapet. Sin uppskattning av militären visade han med betydande understöd till Finska kadettkåren och till anhöriga, som förlorat söner i inbördeskrigets vita armé.

HJÖRDIS OCH ARVID STANDERTSKJÖLDS MINNESFOND NR 519

GRUNDKAPITAL 1980: 378 295 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 670 557,33 EURO

Vicenotarien, friherre Arvid Robert Carl Emil Standertskjöld (1885–1978) testamenterade merparten av sina likvida tillgångar till SLS att placeras i en minnesfond med noggrant fastställda bestämmelser. När dödsboet 1980 fördelades erhöll SLS 70 procent av behållningen eller 378 295 mark (169 000 euro). I fondens namn önskade testator även ihågkomma sin tidigare avlidna hustru, friherrinnan Hjördis Emilia, född Bäckman (1888–1976) som länsmansdotter i Helsinge. I överensstämmelse med testamentet fastställdes följande reglemente för fonden:

De standertskjöldska stipendierna är två. De utdelas på Sällskapets årsfest efter ansökan. Ansökningstiden utgår i slutet av november föregående år. Annons om stipendierna skall ingå i minst en dagstidning senast den 10 november. Ej utnyttjad avkastning lägges till nästa års utdelning.

Av fondens avkastning skall $\frac{1}{3}$ utgöra det större och $\frac{2}{3}$ det mindre standertskjöldska stipendiet. Skulle överföringen av fondens räntemedel till kapitalet något år leda till att stipendierna uppginge till alltför höga belopp så kan de enligt beslut av Sällskapets styrelse delas i mindre poster.

Utsiktstornet på Aulangoåsen står som ett monument över godsägaren och industrimannen, överste Hugo Standertskjöld och hans väldiga förmögenhet.

Hjordis Standertskjöld

Arvid Standertskjöld

Det större stipendiet utges för ett fullbordat arbete i historia eller litteraturhistoria, skrivet efter ingående arkivstudier, eller utdelas såsom forskningsunderstöd för förarbetet till ett sådant verk.

Det mindre stipendiet utges för en släkthistoria, grundad på pålitligt källmaterial, eller som understöd för förarbeten till en sådan. Det kan även utges för en välskriven levnadsteckning över en bemärkt person inom kulturlivet. Utdelningen handhas av Allmänna prisnämndens facksektion.

Arvid Standertskjöld testamenterade egentligen nästan hela sin förmögenhet i värdepapper och kontanter till SLS med förbehållet att 30 procent av avkastningen skulle användas för allsidig vård av donators och hans talrika anförvanters gravar. Detta uppdrag skulle anförtros Släktföreningen Standertskjöld r.f. I praktiken löstes frågan så att 30 procent av boets behållning reserverades för släktföreningen. Såsom huvudman för den friherrliga ätten Standertskjöld stod släkten och dess förening donator nära. Han var sonson till generellöjtnant Carl August Standertskjöld, som av Alexander II hade upphöjts i friherrligt stånd 1874. Adlad hade släkten, ursprungligen Justander, blivit 102 år tidigare.

I det 13 sidor långa testamentet bestämdes också detaljerat hur varje föremål i det uppenbart vackra och rika hemmet skulle fördelas. Man noterar att »en kär styvson som enskild egendom skulle erhålla« en stor chifonjébyrå av rotmahogny, ett bord på hjul med glasskivor, en stor persisk matta av märket Faragahn, ett cigarettskrin av teakträ med silverlock, ett silvrecigaretttui med guldmonogram och vapen, en tung skål av konstglas signerad Tapio Wirkkala och styvfaderns guldmanschettknappar med monogram samt hans frimärkssamling.

Arvid Standertskjöld föddes på Lahdentaka gård i Tyväntö, inledde skolgången i Tavastehus och blev student i Helsingfors. Han avbröt först sina juridiska studier för att under flera år ägna sig åt självständigt jordbruk, men återkom och avlade vicanotarieexamen 1924. Han anställdes vid taxeringsberedningens kansli, sedermera skatteverket, där han avancerade till avdelningschef. Vid sidan av sin huvudsyssla tjänstgjorde han som stadens gårdsdisponent och biträdande stadsfogde. Efter sin pensionering 1952 grundade han ett eget företag, Nylands Notariat, och verkade som styrelsemedlem och årsrevisor i ett antal bolag och sammanslutningar. Släktföreningen Standertskjöld, som omfattar tre ätter, bildades på hans initiativ och fick i honom en mångårig ordförande med släktforskning som specialintresse.

IRIS ROOS-HASSELBLATTS FOND NR 523

GRUNDKAPITAL 1973: 58 273 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 69 839,49 EURO

Vid bouppteckningen efter änkefru, fil.mag. Iris Roos-Hasselblatt (1896–1973) framgick det att hon till SLS testamenterat en aktieportfölj värd 58 273 mark (60 000 euro). Inget syfte med donationen angavs, varför den placerades i en allmän fond under donators namn. Hennes anknytning till SLS var att den 19 år tidigare avlidne maken Emil Hasselblatt under många år tillhört litteratursällskapets styrelse. Han ihågkoms med en egen minnesfond ett år efter hustruns död (se fond nr 531).

En något större förmånstagare än SLS blev Åbo Akademi, som också fick motta Hasselblatts omfattande boksamling med Hugo Simbergs exlibris från 1908. Största delen av tillgångarna tillföll Iris Roos-Hasselblatts bror, med.lic. Helge Roos. Han svarade året därpå för donationen till Emil Hasselblatts minnesfond. Två brorsdöttrar delade i sämja på en förnämlig tavsamling med undantag för sju konstverk, som enligt testamentet skulle tillfalla Helsingfors stad. Bland dem fanns dock inte en tavla av Edvard Munch, inköpt av Emil Hasselblatt efter diverse förhandlingar vid en utställning på Ateneum. Tavlans, benämnd »Åsgårdsstrand«, uppges ha köpts i konkurrens med välkände galleristen Gösta Stenman.

Iris Roos-Hasselblatt föddes i Uskela och blev student från Nya svenska samskolan i Helsingfors 1914. Nio år senare avlade hon filosofie magisterexamen och hade två år tidigare inlett sin bibliotekariebana som amanuens vid Studentkåren i Helsingfors. Hon tillträdde en motsvarande tjänst vid Universitetsbiblioteket i Helsingfors, där hon 1946 utnämndes till äldre bibliotekarie. 16 år tidigare hade hon knutits till redaktionen för *Finlands vetenskapliga biblioteks accessionskatalog* med universitetsbiblioteket som utgivare. Arbetet krävde stor noggrannhet, något som uppges ha varit utmärkande för Iris Roos-Hasselblatt. Under några år var hon ansvarig redaktör för katalogen, som blev ett livsverk för henne upp i hög ålder.

INGRID, MARGIT OCH HENRIK HÖIJERS

DONATIONSFOND I NR 527

GRUNDKAPITAL 1974: 415 841 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 1 390 547,15 EURO

Diplomingenjör Henrik Höijer (1893–1984) gjorde sin första stora donation till SLS med ett gåvobrev daterat den 1 oktober 1974, varmed han överlät aktier berättigande till en bostadslägenhet på 205,5 kvadratmeter vid Georgsgatan 12–14 i Helsingfors. Aktiernas värde upptogs i fondens

Iris Roos-Hasselblatt

balansräkning till 415 841,15 mark (363 000 euro). Donationen var till en början anonym, men fick senare på donators önskemål namn efter hans bägge avlidna hustrur och honom själv. Sitt första äktenskap ingick han med Olga Ingrid Bask (1895–1952) och det andra med Margit Maila Blomberg (1907–1968). Bägge äktenskapen var barnlösa.

I gåvobrevet stipulerades att bostadsaktierna inte fick säljas under donators livstid. Nettoavkastningen från bostadslägenheten skulle förvaltas som en separat fond och de disponibla medlen om möjligt utnyttjas för inköp eller som bidrag till inköp av ytterligare aktier i samma bostadsbolag. Detta skedde i samråd med donator 1978, då SLS för 235 000 mark inköpte aktier berättigande till en lägenhet på 110 kvadratmeter. Vid köpet blev fonden häftande i skuld till SLS på drygt 72 000 mark.

Det första stipendiet ur fonden utdelades med Henrik Höijers godkännande 1979 och samma förfarande gällde för de fyra följande åren han levde. Efter hans död fastställde SLS:s styrelse ett reglemente för fonden, enligt vilket »på räntekontot förefintliga medel kan utnyttjas för beviljande av pris, stipendier eller understöd eller såsom tryckningsbidrag, i samtliga fall för vetenskapliga eller populärvetenskapliga arbeten på svenska. Styrelsen kan vid behov anförtro beredningen av ärendena till en nämnd«. Samtidigt beslöt styrelsen att fonden skulle intas i de av SLS gemensamt förvaltade fonderna. Härvid fastställdes fondens värde i bokföringen till 2 300 000 mark.

Stordonatorn Henrik Höijer presenteras i samband med den andra donationsfonden som avvikande från nummerordningen följer nedan.

INGRID, MARGIT OCH HENRIK HÖIJERS DONATIONSFOND II NR 599

GRUNDKAPITAL 1984: 8 372 903 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2008: 7 847 584,75 EURO

Med litteratursällskapet som universalarvinge i ett testamente från 1982 och i ett testamentstillägg 1984 bildades Ingrid, Margit och Henrik Höijers andra donationsfond. Vid bouppteckningen efter Henrik Höijer uppgick tillgångarna i kontanter, aktier, obligationer och lösöre till totalt 8 372 903 mark (drygt 2,6 miljoner euro). Redan under den första verksamhetsperioden 1985 gav fonden ett överskott på 501 098 mark och har sedan dess kunnat ge betydande stipendier och understöd varje år.

Under de sista åren av sjukdom och sviktande minne umgicks Henrik Höijer med planer att placera sin återstående förmögenhet i en fristående stiftelse. Ett förtroendefullt förhållande till Föreningsbankens notariat-

Henrik Höijer tillsammans med sin första hustru Ingrid, född Bask, som avled vid 57 års ålder.

avdelning och dess jurister, vicehäradshövdingarna Lars Rostedt och Lars Mattsson fick dock honom att hålla sitt i mitten av 1970-talet avgivna löfte om SLS som universalarvinge. När han skrev sitt slutgiltiga testamente och ännu ett preciserande tillägg var hans intentioner och arvsfrågan klara i detalj: med undantag av några värdemässigt mindre legat kom förmögenheten SLS till godo.

I sitt testamentstillägg gav testator exakta instruktioner om hur den ekonomiska förvaltningen skulle ske för att trygga en värdebeständig utveckling. En förvaltningsnämnd bestående av tre personer skulle handha skötseln. Den gavs fullmakt att efter egen prövning lägga upp till 30 procent av fondens årsöverskott till kapitalet för att motverka inflationen. Till medlemmar av den första förvaltningsnämnden utsåg Höijer själv ovannämnda Rostedt och Mattsson samt pol.mag. Bengt-Östen Söderlund, som var föreståndare för den bankfilial som han regelbundet frekventerade. Nämnden skulle inom sig utse en ordförande för tre år. Efter Höijer blev det SLS:s uppgift att utse ersättande medlemmar av förvaltningsnämnden. En gällande princip är att minst en medlem av nämnden bör vara anställd vid banknotariat eller ha notariatpraktik.

Fondens ändamål hade också angivits av testator. Utgående från hans bestämmelser fastställde SLS:s styrelse den 21 januari 1985 följande reglemente:

Margit Höijer

Fondens ändamål är att främja kulturella, vetenskapliga och allmännyttiga strävanden. Ändamålet förverkligas genom att utge understöd och stipendier åt förtjänta personer eller organisationer, som idkar studier i eller publicerar verk om teologi och kyrkohistoria, historia, svenska språket, miljövärd och teknologi, inkluderande forskning kring och utvecklande av vindkraften.

Samtidigt fastslogs principen att en särskild stipendienämnd kan tillsättas för beredning av utdelning samt att stipendier och understöd i regel utannonseras under vårterminen. Två år senare framförde Lars Mattsson efter konsultation med sin kollega Lars Rostedt synpunkter på tolkningen av fondens stadgar. Mattsson, med sin personliga kännedom om Höijer, påpekade ett denne som »den praktiska linjens man« skulle ha förordat en praktisk tolkning av stadgarna. Enligt Mattsson var Höijers synsätt inte alltid inriktat på ren forskning, varför understöd skulle kunna utges också åt »begåvade personer«, alltså även icke-graduerade. De disponibla medlen ansåg han att kunde utdelas både som flera mindre stipendier, men att också större och även fleråriga projekt skulle kunna understödjas. Slutledningen blev att stadgarna medger att prisnämnden gör »som den bäst finner«.

Lagliga arvingar till Henrik Höijer var hans två avlidna systrars fyra barn och två halvsysstrar. Fadern, veterinären Allan Henrik Höijer hade efter sin första hustrus död gift om sig närmare 60 år gammal och blev far till två flickor. Kvarlåtenskapen efter Henrik Höijers hustrur Ingrid och Margit hade med inbördes testamente blivit mannens egendom. Sidoarvingarnas rätt hävdades emellertid med testamentet. Åtminstone inom Margit Höijers släkt tyckte man att »det var utomordentligt bra att litteratursällskapet fick allt – på det viset kom också Margits pengar till användning i fortsättningen utan något bråk om arvet«. Riktigt allt fick sLS ändå inte. Av det värdefulla hemlösöret, som senare såldes på auktion till förmån för universalarvingen, undantogs ett antal föremål för ett par släktingar.

Henrik Höijer förverkligade med testamentet ett uttalande han gjorde i ett brev till ett par anförvanter redan 1975: »Jag anser mig ha full bestämmanderätt till den egendom jag personligen ihopbragt och samlat. De tillgångar jag i tiden ärvde av Ingrid Bask har jag icke rört, endast förvaltat och ökat. De tillgångar jag ärvde av Margit Blomberg har jag likaså icke rört, endast vårdat och ökat.«

I testamentet fanns ytterligare några legat föreskrivna. Finska Frimärksamlarföreningen skulle få alla de frimärken som fanns kvar, Helsingfors Skytteförening alla vapen och Stiftelsen för Åbo Akademi alla böcker. Så länge Lönnbeckska gymnasiet verkade såsom svenskspråkig läroinrättning skulle för stipendieutdelningar åt skolans elever avsättas en särskild

fond till ett belopp av 100 000 mark bärande namnet Ingrid, Margit och Henrik Höijers stipendiefond.

Den för stipendiefonden anslagna summan intogs som en del i förvaltningen av donationsfonden varmed förvaltningskostnaderna blev lägre. Stipendiefondens procentuella andel av de sammanlagda medlen utgjorde under det första verksamhetsåret 1985 endast 0,9 procent. Med stipendiefonden önskade Höijer ihågkomma den skola som han själv blev student ifrån 1914. Det blev lärarkollegiets uppgift att fördela stipendierna, men enligt givna, stränga regler: det gällde att uppvisa berömlig flit och ordning och berömliga kunskaper i olika skolämnen samt att inte delta i »aktioner riktade mot kyrkan, staten, skolan eller dess lärare«.

Henrik Höijer föddes i Salmis som äldsta barn till Allan Höijer och dennes hustru Dagmar, född Ungern. Fadern var då verksam som veterinär i Tammela, därifrån familjen 1903 flyttade till Helsingfors. Ett drygt år efter brodern föddes äldsta system Kerstin, som avled 13 år före honom. Hon var den av systrarna som han enligt egen utsago hade mest kär. Saknaden efter henne och de tidigare avlidna hustrurna bidrog till att förmörka hans ålderdom.

I sin krafts dagar var Henrik Höijer en verksam person på många områden. Han utdimitterades från Tekniska högskolan 1921 och fick anställning vid Ab Agros, där han stannade i fem år. Han övergick i Centralandelslaget Labors tjänst, först som chef för maskinavdelningen och senare som teknisk direktör och företagets prokurist. Han gick i pension samma år han fyllde 67. Inom sitt specialfack vidareutbildade han sig med studieresor till de skandinaviska länderna och Tyskland. I fackkretsar blev han också känd för sina kurser och föredrag, i fackpressen producerade han sig ofta med specialartiklar. Ett ämne han behandlade var till exempel hur moderna tröskhus skulle byggas.

Höijers största fritidsintresse var skytte, som på 1930-talet resulterade i medlemskap i Helsingfors Skyddskårs cykelkompani. Hans favoritvapen var pistol och miniatyrgevär, med vilka det blev många pris i olika tävlingar. Efter skyddskårstiden fortsatte han aktivt inom Helsingfors Skytteförening, vars ordförande han var 1953–54 och till vars hedersmedlem han senare kallades. Ledarbanan kulminerade med tre år som ordförande för Svenska Finlands Skytteförbund. Inom skyttekretsarna blev Höijer känd under smeknamnet »Harry« och uppskattad för ett vänligt och belevat sätt, som vann vänner för skyttesporten. Men han ivrade också för skidsport och publicerade 1935 tillsammans med Rabbe Schauman instruktions- och propagandaskriften *Skida rätt* på 25 sidor.

Bostadsaktiebolaget Aino vid Georgsgatan 12–14 var Henrik Höijers verkliga ögonsten. Här innehade han en stor lägenhet och förordade köp av ytterligare bostadsaktier, vilket också SLS förverkligade. Huset, med fin utsikt över den s.k. Dianaparken i Helsingfors, stod färdigt 1904 efter ritningar av arkitekterna Mauritz Gripenberg och Johan Settergren.

Henrik Höijer var ingen förmögen man från början, men han var sparsam och förmögenheten växte efter hand. Den förkovrades med det första äktenskapet och fick ett stort tillskott med det andra. Margit Blomberg, som han gifte sig med 1953 efter ett drygt år som änkling, var nämligen vid 46 år en ensamstående, rik dam. Hon arbetade som kontorist tills hon blev pensionerad, men förmögenheten härstammade från föräldrarna. Modern Anna hade som ung flicka kommit till Nådendal för att arbeta i en liten affär, ägd av Bernt Blomberg. Tycke uppstod och paret gick vidare på affärsbanan, först med en butik i Åbo, sedan i Helsingfors från 1917. Här drev man en livligt frekventerad skobutik i hörnet av Alexanders- och Glogatan. Anna Blomberg vågade sig också ensam på en affär, som med tiden blev ett verkligt klipp: hon köpte en bondgård på ca 100 hektar i Mellungsby öster om Helsingfors, dit man då färdades med tåg till Malm station och därefter med häst och kärra 8 kilometer till gården. Området inkorporerades 1946 med Helsingfors och blev tomtmark, vilket gjorde familjen Blomberg rik. Modern gjorde ännu placeringar i stenhus i Helsingfors och lämnade efter sig en betydande förmögenhet åt sin tre barn att dela på.

En tredjedel av den fann vägen till det Höijerska hemmet, som förstörades och förskönades. Huset vid Georgsgatan i Helsingfors blev Henrik Höijers verkliga ögonsten med åren. Med Margit som värdinna ordnades släktbjudningar i det vackert inredda hemmet, där varje rum var möblerat i gustaviansk eller renässansstil. Väggarna pryddes av konst, bland annat två tavlor av Oscar Kleinh och ett kustlandskap av Bernt Lindholm. Släktens barn förväntades sitta som tända ljus och trivdes ofta mindre bra. Men morbror-farbror Höijer kunde också få barnen att trivas: han tyckte om att klä ut sig och spexa. En seriös underhållning som uppskattades var när han under en tid med stor sakkunskap höll frimärksskola för släktens barn och deras vänner. Personer som kände Höijer beskriver honom som en person med bestämda åsikter, ytterst korrekt och inte intresserad av offentlighet. En anförfant tillägger: »... det var ledsamt att han inte fick egna barn, för då skulle han ha varit mjukare som person.«

Livet för Henrik Höijer tog en vändning till det sämre i början av 1970-talet. Först sörjde han sina »enda verkliga vänner Ingrid och Margit«, såsom han i ett efterlämnat brev uttryckte saknaden efter sina båda hustrur. År 1971 gick ännu äldsta systemen, »som jag kände mig egen med«, bort. Under några år sökte han nytt innehåll i sitt liv med att delta i sällskapsresor till olika delar av Europa. Det blev rätt många resor att döma av pengar i olika valutor som återstod ännu vid bouppteckningen.

År 1975 skrev Höijer ett brev till ett par vänner, i vilket känslan av ensamhet och sorg är påtaglig. Nio år före hans tid var ute trodde han sig »falla ihop vilket ögonblick som helst«. Han gav utförliga instruktioner om de dispositioner han vidtagit och vilka testamentsexekutorer som skulle anlitas. Begravningen skulle skötas i största stillhet med jordfästningen i det av farbrodern, arkitekten Theodor Höijer ritade kapellet på gamla begravningsplatsen på Sandudd. Dödsannonsen var färdigt skriven. Höijer hann fylla 90 år med hälsan och minnet vacklande och alltmer självvalt isolerad, misstroende också släkt och vänner. Några släktingar omnämnde han aldrig i kontakterna med de jurister han anlidade.

Under flera år var en av höjdpunkterna i hans liv litteratursällskapets årsfester, där han inbjuden kunde bänka sig på första parkett. Men under det sista året drabbades också SLS av hans sviktande minne beträffande den första donation han gjort nästan tio år tidigare. Först efter ett utlåtande av en neutral bankirfirma kunde han övervinna sin bitterhet och i ett sista telefonsamtal med sällskapets dåvarande kanslichef Tor Eklöf en dryg månad före sin bortgång medge att allt gått korrekt till.

Emil Hasselblatt

EMIL ALARIK HASSELBLATTS MINNESFOND NR 531

GRUNDKAPITAL 1974: 10 652 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 9 790,80 EURO

För att hedra minnet av bibliotekarien, fil.mag. Emil Alarik Hasselblatt (1874–1954) med anledning av att 100 år hade förflutit sedan hans födelsedag gjorde hans sväger, med.lic. Helge Runar Roos (1892–1989) en donation att förvaltas som en minnesfond. Gåvan bestod av 47 aktier i Kymmene Ab, som 1974 var värda 7 896 mark, och 53 aktier i Söderströms & Co Förlags Ab till ett värde av 2 756 mark. Minnesfonden efter Emil Hasselblatt fick sålunda ett grundkapital på 10 652 mark (9 200 euro) och avkastningen av värdepapperen skulle stå till litteratursällskapets fria förfogande.

Förutom donationen överlämnades också Emil Hasselblatts brevsamling, som arkiverades av SLS. Kontakten mellan honom och sällskapet hade varit mycket intensiv under tiotals år och är omvittnad i en utförlig minnesteckning över Hasselblatt, skriven av professor Gunnar Castrén.

Emil Hasselblatt föddes i Uleåborg som son till hovrättsassessor Robert Hasselblatt och dennes hustru Emilia, född Candelin. Redan under den första studiehösten 1893 sökte sig den unge studenten till Universitetsbiblioteket för en frivillig tjänstgöring, som den dåtida verksamheten delvis byggde på. När han fyra år senare avlade filosofie magisterexamen hade han också etablerat sig som en pennans man. De första kriorna bestod av teaterrecensioner i den i slutet av 1800-talet kortvariga, men uppskattade tidningen *Aftonposten*. Senare blev det teaterkritik i *Nya Pressen* och *Finsk Tidskrift*.

Sina litteratur- och bibliotekskunskaper förkovrade Hasselblatt med studier i de skandinaviska länderna innan han knöts till Universitetsbiblioteket som amanuens, senare som bibliotekarie under en tjänstgöring som blev närmare 40 år lång. Som litterär skribent producerade han sig flitigt i tidskriften *Argus*, men skrev också flera litteraturhistoriska och -kritiska arbeten. I sitt kändaste verk *Dikt och diktare* (1918) porträtterade han sin ungdomstids främsta diktare.

Hasselblatts gedigna kunskaper renderade honom en plats i SLS:s styrelse 1918, där han blev kvar tills hälsan började svika honom 1950. De sju sista åren verkade han också som styrelsens uppskattade sekreterare. Han intog en betydande position i sällskapets litterära prisnämnder och i redaktionen för *Historiska och litteraturhistoriska studier*, som han var huvudredaktör för 1928–43. Sitt stora intresse för scenkonst fick han utlopp för som medlem av Svenska Teaterns direktion under några år, senare

som medlem i teaterns stiftelse samt som ledamot av statens expertnämnd för dramatisk konst. Efter att ha blivit änklings gifte Hasselblatt 1932 om sig med kollegan Iris Roos (se fond nr 523).

Svågern Helge Roos, som ärvde merparten av den Hasselblattska kvarlåtenskapen, hade redan före donationen till SLS i tysthet uppträtt som en välgörare bland medmänniskor. Helge Roos föddes i Salo, blev medicine licentiat 1921 och specialiserade sig på invärtes- och nervsjukdomar. Efter att bland annat ha verkat som tillförordnad stadsläkare i Borgå och Jakobstad utnämndes han till distriktsläkare i Helsingfors 1928. Han skötte tjänsten till sin pensionering 31 år senare, med undantag för två perioder som krigstida bataljonsläkare. Som en, enligt uppgift, avhållen och respekterad distriktsläkare kom han i kontakt med en stor krets hjälpbehövande. Föremål för hans understöd var också Sällskapet Muntra Musikanter, där han inskrevs redan 1914 och där han sjöng första bas upp i hög ålder.

BEATRICE GRIPENBERGS FOND NR 536

GRUNDKAPITAL 1975: AKTIELÄGENHET

FONDKAPITAL 31.12.2009: 436 083,17 EURO

Fru Anna Beatrice Gripenberg, född Hallberg (1888–1978), överlät tre år före sitt frånfälle till SLS aktier berättigande till en bostadslägenhet på 65 kvadratmeter vid Skarpskyttegatan. Med ett legat i sitt testamente tillfördes Beatrice Gripenbergs fond även 350 000 mark (259 000 euro). Fondens ändamål blev att stöda litteratursällskapets verksamhet.

Beatrice Gripenberg, mera känd som »Trissi« inom de många nätverk hon medverkade i, var enligt samtida bedömningar en energisprakande dam. Med byggnadsteknisk utbildning från Industriskolan hade hon också rent praktisk kunskap och kapacitet. Först i turen att dra nytta av hennes förmåga var Lotta Svärd-rörelsen, där hon var med om att starta verksamheten i hemkommunen Grankulla och blev viceordförande i styrelsen för Nylands distrikt. Som en utmärkt föreläsare blev hon ofta anlitad, men kunde också sätta upp sjukstugor med en kunnighet som förbluffade omgivningen. Hennes sociala arbete fortsatte efter kriget inom Röda Korset och Folkhälsan, där hon ofta i det tysta ägnade sig åt hjälp och understödsverksamhet också ur egen ficka.

På 1940-talet blev fru Gripenberg en av de mest populära personerna i dåvarande köpingen Grankulla. Hon ägnade stor energi åt ortens svenska samskola, där hon verkade både som ekonom och medlem av skolans byggnadskommitté. Hon invaldes i köpingsfullmäktige, satt i dess vårdnämnd och anlidades i kommittéer och utskott. Hon hade också en mängd

Beatrice Gripenberg

förtroendeuppdrag. Hon var medlem i styrelsen för Grankulla svenska kyrkoförening och Svenska folkpartiets lokalavdelning, ordförande i dess damklubb och i föreningen Fria vården samt medlem av arbetsutskottet för Nylands läns central för fri vårdverksamhet. Efter att hon med ålderns rätt lämnat sina förtroendeuppdrag kunde hon privat ägna sig åt socialt arbete inkluderande invalidvård. Betecknande för hennes omsorg om enskilda personer var att hon med den första donationen till SLS föreskrev att hyresgästen i ifrågavarande lägenhet skulle få bo kvar så länge hon önskade till en skälig hyra. I testamentet var fru Gripenbergs två söner och deras barn de största förmånstagarna. Sönerna hade förbundit sig att inte klandra testamentet, som tillförde fonden ovannämnda, anse- nliga summa.

WILLIAM OCH ANNA-LISA STENBERGS FOND NR 537

GRUNDKAPITAL 1976: 42 923 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 30 802,12 EURO

Änkefru Anna-Lisa Stenberg, tidigare Biaudet, född Selin (1884–1975), testamenterade merparten av sina likvida tillgångar till SLS för fri disposition. Hon hänvisade till att donationen överensstämde med ett önskemål framfört av maken, agronom William Stenberg (1883–1955). En närmare motivering gav vicesheradshövding Irmer Stenberg, som skött »Aisa« Stenbergs affärer efter mannens död: »William önskade uttrycka sitt tack för att han fick vara disponent för SLS:s gårdar efter pensioneringen från Helsingfors Aktiebank«. När arvskattenämnden 1976 fastställde fördelningen av kvarlåtenskapen blev SLS:s andel 42 923 mark (28 000 euro) av totalt 69 737 mark.

Fonden fick i överensstämmelse med testamentet namn efter makarna Stenberg. Till Svenska folkskolans vänner testamenterade fru Stenberg 5 000 mark, som placerades i en bildningsfond med hennes namn. Hennes sidoarvingar erhöll mindre penningbelopp och fick därtill dela på allt bohag efter henne.

Efter avlagd studentexamen vid Nya svenska läroverket i Helsingfors inledde William Stenberg studier vid Polyteknikum (senare Tekniska högskolan), men sökte sig snart till Mustiala lantbruks- och mejeriinstitut. Han utexaminerades som agronom 1907 och fick tjänst som förvaltare vid Östersundom gård i Sibbo. Under 20 år utvecklades egendomen till en mönstersgård med nya byggnader, förstorad åkerareal och en förbättrad kreatursstam. Delvis jämsides med förvaltningen av Östersundom tog han över skötseln av kommerserådet Hemming Elfvings egendom och indu-

strier i Kyrkslätt. Stor-Nägels gård sattes i mönstergillt skick och ayrshirebesättningen förnyades. Ayrshireavel och ladugårdsskötsel var Stenbergs specialintresse och renderade honom en plats i Ayrshireföreningens styrelse under några år. När Finland slog vakt om sin nyvunna självständighet anslöt han sig till Pellingekåren.

På 1930-talet kom Stenberg ännu i kontakt med många nya lantbrukslägenheter främst i södra Finland, först som värderingsman vid Helsingfors Aktiebank 1931–36 och senare som konsulterande agronom. Det var som förtida pensionär han knöts till disponentskapet för SLS:s fastigheter med fonden efter honom och hustrun som slutfacit.

ASTRID OCH BERTEL APPELBERGS FOND NR 553

GRUNDKAPITAL 1978: 12 000 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 367 253,65 EURO

Professor Gustaf Bertel Appelberg (1890–1977) och hans hustru Astrid Alexandra, född Elfgrén (1893–1967), skrev 1965 ett inbördes testamente, i vilket SLS tilldelades 1 200 aktier i Söderström & Co Förlagsaktiebolag. Aktierna övergick efter bägges död i litteratursällskapets ägo 1978, då deras nominella värde uppgick till 12 000 mark (6 500 euro).

Bertel Appelberg kallades ofta »författarnas vän« och testamentet bekräftade påståendet: av fondens avkastning skulle, sedan 10 procent lagts till kapitalet, 90 procent årligen utdelas såsom stipendium åt en finlandsvensk författare. För donationen bestämdes att aktierna inte fick säljas under en tid av 50 år efter donatorernas frånfälle. Teckningsrätterna vid nyemissioner i förlaget skulle begagnas fullt ut, vid behov med användning av fondens årliga avkastning. Donationen kom därmed att bidra till att litteratursällskapet intagit positionen som den näst största aktieägaren i Söderströms förlag.

Makarna Appelberg var samhällsengagerade som få, ofta med samfälliga intressen. Skillnaden dem emellan var att maken syntes i offentligheten medan hustrun för det mesta var mer osynlig bakom sina engagemang. I kampen för Finlands självständighet och i uppbyggnadsarbetet därefter gjorde båda en tungt vägande insats. Bertel Appelberg kom tidigt med i Aktiva kommittén för Finlands frigörelse, arbetade till förmån för jägar rörelsen och var hösten 1917 och vintern 1918 verksam inom Utlandsdelegationen i Stockholm. Under vårvintern fungerade han under en kort tid som landets konsul i Haparanda.

Astrid Appelberg var med och hjälpte stridande landsmän och engagerade sig djupt i Lotta Svärd-rörelsen, när den organiserades efter inbör-

William Stenberg

Astrid och Bertel Appelberg i sitt bibliotek i hemmet på Bangatan i Helsingfors i början av 1960-talet.

deskriget. Hon delade också sin mans intresse för att stöda författare och konstnärer. Gemensamt njöt de av teater och musik.

Med krigshändelserna 1939 drogs Astrid Appelberg in i nya uppgifter som blev alltmer omfattande och krävande: i Röda Korsets krigstida räddningsarbete för barn och mödrar och i Mannerheimförbundets förflyttning av barn till Danmark. Efter kriget var hon bland annat med om att organisera realiserandet av stora socker- och kaffegåvor från Sverige. Med sin förmåga att lösa både praktiska och ekonomiska problem blev hon alltmer anlitad i administrationen av flera åldringshem i huvudstadsregionen, bland dem Stiftelsen Blomsterfondens hem i Kottby.

Bertel Appelberg hade ovanligt många strängar på sin lyra. Han var bokförläggare, industriman, kultur- och litteraturfrämjare, skriftställare och kulturhistoriker – alla epitet som *Hufvudstadsbladet* försåg honom med efter hans död. Sitt livsverk utförde han som verkställande direktör för Söderström & Co Förlagsaktiebolag från 1917 till 1960. Det var en tid av stark utveckling av den finlandssvenska litteraturen, både vad gäller skönlitterära verk och skolböcker. Förlagschefen var angelägen om bokutgivning inom båda genrerna. Han bidrog själv till floran, bland annat med *Svensk Litteraturhistoria för lärdomsskolor* från 1921 och med sitt kanske mest kända skönlitterära verk *De fyra musketörerna* från 1969. Mitt under brinnande krig färdigställde han sin doktorsavhandling *Teo-*

rierna om det komiska under 1600- och 1700-talet, som han försvarade 1944. Som nybliven pensionär blev han kallad till hedersledamot i Finlands svenska författareförening – en unik utmärkelse för en förlagsman.

Appelberg blev också anlitad i en mängd styrelse- och förtroendeuppdrag, bland annat i Nokia, Tampella och Livränteanstalten Hereditas. Han var troman i Nordenskiöld-samfundet och tillhörde Nordiska Bokförläggarrådet 1935–61. Inom student- och nationsvärlden gjorde han sig känd som en central och aktiv representant för högerkretsarna. Sitt stora teaterintresse fick Appelberg omhulda som medlem av Svenska Teaterns direktion under mer än fyra decennier. När han 1968 lämnade denna post hedrades han med en porträttrelief i teaterns publikfoajé. Åtta år tidigare hade han tilldelats professors värdighet.

1980–2007: En tid av tillväxt

Carl-Johan von Troil

CARL-JOHAN VON TROILS MINNESFOND NR 581

GRUNDKAPITAL 1986: CA 200 000 MARK
FONDKAPITAL 31.12.2008: 91 650,08 EURO

En fond till minne av med.stud. Carl-Johan Birger Samuel von Troil (1960–81) instiftades av föräldrarna, diplomkorrespondent Berit Anita von Troil, född Segerström (1929–) och diplomekonomen, friherre Bengt Gustaf Samuel von Troil (1926–91). Till minnesfonden överlämnades 1986 ett antal aktier i Asunto Oy Oulun Liiketalo, berättigande till en lägenhet som varit i sonens ägo utökat med obligationer för 7 200 mark, varvid fondens grundkapital blev ca 200 000 mark (56 000 euro).

I reglementet sägs bland annat: »Fondens ändamål är främst att genom resestipendier underlätta utlandsvistelse för framgångsrika, finlandssvenska medicinestuderande. I första hand skall stipendierna användas för kortare eller längre studier eller praktik utomlands.« Fondens syfte överensstämmer med ett av Carl-Johan von Troils största intressen, att resa ut i världen för att se och lära. Sin framtidsbana hade han klar i ett tidigt skede: han skulle bli veterinär som senare ändrades till läkare. Det första försöket till medicinska fakulteten efter studentexamen 1979 stannade någon poäng från inträde. Men efter fullgjord värnplikt och ett års studier i fysik och kemi blev det inträde med nästan fulla poäng. Han hade precis kommit igång med studierna när en olycka skedde, den satte punkt för en lovande framtid.

En av modern Berits tunga uppgifter blev att hålla ett minnestal till sonen vid släktföreningen von Troils släktemöte 1984. Nio år senare fick hon

hålla ett motsvarande tal till sin avlidne make Gustaf. Hon återkom ännu till den svåraste händelsen i deras liv: »När vår Carl-Johan 21 år gammal drunknade kändes det ju som hela vår värld rasat samman. För Gustaf blev det nog ett slag som han aldrig riktigt repade sig ifrån. Tungsintheten, arvet efter pappa Gösta, tog överhanden och jag har en känsla av att han aldrig mera skrattade riktigt hjärtligt, livsglädjen var för alltid förlorad.»

Gustaf von Troil fortsatte trots allt att sköta sina många uppdrag och relationer lika pliktstroget och målmedvetet som han alltid gjort. Vid sitt frånfalle hade de institutioner han arbetat för en väl underbyggd ekonomi. Han var revisor eller skattmästare i flera organisationer, bland dem Barnavårdsföreningen i Finland, Arbetets Vänners åldringshem och Släktföreningen von Troil. För Leschehemmet verkade han som skattmästare och disponent och för Svenska handelsläroverket i Helsingfors som ekonom. Inom Johanniter Ridderskapet var han mångårig skattmästare och som Ridarhusets kamrer fungerade han från 1956 till sin död.

Gustaf von Troil hade efter sin diplomekonomexamen vid Svenska handelshögskolan i Helsingfors 1950 ägnat sig åt disponent- och redovisningsarbete inom olika företag och grundade också ett eget kommanditbolag för disponentuppdrag. År 1968 knöts han till Oy Suomen Bofors Ab som administrativ direktör och ett par år senare utnämndes han till bolagets ekonomidirektör. Vid sin död verkade han som Svenska handelsläroverkets ekonom.

Berit von Troil deltog i stor utsträckning i makens verksamhet, men gjorde också egen karriär. Efter att ha blivit diplomkorrespondent från Svenska handelshögskolan 1949 arbetade hon en tid som sekreterare innan hon stannade hemma ett par årtionden för att sköta med tiden fyra barn. Yrkeskunskapen upprätthöll hon med att sköta korrespondens på engelska och tyska för ett företag. År 1972 anställdes hon som kanslisekreterare och ekonom för det då rätt nygrundade Förbundet Hem och Skola i Finland. 13 år senare knöts hon till Svenska sektionen inom Medborgar- och arbetarinstitutionens förbund, därifrån hon pensionerades som sektionschef 1994. Till sektionens 50-årsjubileum två år senare sammanställde hon dess festskrift.

Inom den frivilliga verksamheten tangerade Berit von Troils uppdrag makens områden. Hon var styrelsemedlem i Stiftelsen Lesches åldringshem 1970–98 och under samma tid ordförande för åldringshemmets understödsförening, styrelsemedlem i Barnavårdsföreningen i Finland 1975–2007 och sedan 2001 sekreterare i Föreningen Sverigekontakt i Finland. Förutom ovannämnda festskrift har hon dels redigerat, dels skrivit en kort

Gustaf von Troil

Berit von Troil

historik över Leschehemmet, samt historikerna *15 år med Hem och Skola* och *Svenskspråkig kultur i Lovisa*, utgiven 2002.

I stipendienämnden för Carl-Johan von Troils minnesfond har släkten representerats först av Gustaf och Berit, senare av Berit och yngste sonen Carl-Olof von Troil.

STEN OCH EBBA WASASTJERNAS FOND FÖR RÄTTSHISTORISK FORSKNING NR 596

GRUNDKAPITAL 1985: 100 000 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 311 369,90 EURO

»Med anledning av att vi nyss firat 250 års minne av 1734 års lag och då Litteratursällskapet nu fyller 100 år, sänder jag härmed 100 000 mark i bankväxel. Beloppet skall utgöra grundplåt till en fond, som bär min makas och mitt namn och vars avkastning används för rättshistorisk forskning på svenska språket.« Så här skrev vicehäradshövdingen, jur.lic. Sten Mauritz Wasastjerna (1910–2001) i ett brev daterat den 10 januari 1985. Det var upphovet till Sten och Ebba Wasastjernas fond för rättshistorisk forskning, för vilken ett reglemente fastställdes två år senare. Grundkapitalet, motsvarande 29 000 euro, fördubblades under de närmast påföljande åren och en sista inbetalning på 100 000 mark gjordes ännu 1999. Då var donatorn så tyngd av åren att han behövde assistans av hustrun Ebba Elise, född Selin (1922–).

Vid den första inbetalningen önskade donator ännu vara anonym, men Sten Wasastjerna drogs omgående in i en diskussion om hur begreppet rätts-historia skulle definieras. SLS:s styrelsemedlem, professor Max Engman vid Åbo Akademi anlätades som sakkunnig och han avgav ett långt utlåtande i frågan, vilket i komprimerad form ledde till ett reglemente i sex punkter. I tankeutbytet mellan Wasastjerna och Engman var båda överens om professor Stig Jägerskiölds definition som rättesnöre: »För kompetens i rätts-historia kan icke godtas allenast historisk produktion utan den måste även infatta en styrkt förmåga att behandla rättshistoriska problem utifrån den juridiska vetenskapens särskilda aspekter.« I reglementet ingår den citerade åsikten jämte preciseringen att stipendier »beviljas för forskning rörande den svensk-finska rätten eller något av dess delområden, inklusive romersk rätt«.

Litteratursällskapets styrelse kan också enligt reglementet utdela stipendiet i form av ett pris och då även beakta ämnesområden »såsom förvaltningshistoria och kameralistik samt arbeten som anlägger doktrin-, lærdoms-, social- eller kulturhistoriska aspekter på rättens och rättsväsendets

historia«. Donator uttryckte sin tillfredsställelse med att bestämmelserna inte blev alltför snäva, dock med ett understruket krav att forskningsarbetena bör vara skrivna på svenska. Undantagsvis kan arbeten vara skrivna på tyska, engelska eller franska komma ifråga förutsatt att de rör den svensk-finska rättens historia.

Sten Wasastjerna utförde sin livsgärning inom näringslivet, men hans donation bör ses mot bakgrunden av ett aktivt intresse för juridikens teori och historia samt för Svenska litteratursällskapet som institution. Han verkade bland annat som sekreterare i Juridiska föreningen i Finland, deltog gärna och flitigt i nordiska juristkongresser och umgicks privat med flera av landets mest framträdande jurister. Hemma var bokhyllorna välfyllda med litteratur, som han läste flitigt tills synen allvarligt försämrades trots en starroperation på 1980-talet.

Som ung jurist verkade Wasastjerna under krigsåren som auditör, dvs. en jurist som biträder vid militära disciplin- och brottmål. Han anställdes vid Nordiska Föreningsbankens notariat 1938 och övergick i det välkända industriföretaget Oy Schildt & Hallberg Ab:s tjänst 1953. Efter tio år som direktör utnämndes han till verkställande direktör. Tjänsten lämnade han i slutet av år 1972, då företaget köptes av Kemira Oy och några år senare ändrade namn till Oy Tikkurilan Värehteaat – Dickursby Färgfabriker Ab.

Schildt & Hallberg hade grundats av Sten Wasastjernas morfar, statsrådet Mauritz Hallberg (1851–1924) och hans svåger. År 1919 överlämnade Hallberg en betydande donation till SLS som grundkapital till en donationsfond (se fond nr 120), ur vilken ett pris för framstående vetenskapligt arbete årligen utdelas. Enligt donators önskemål sker utdelningen alltid den 16 maj och som representanter för donators släkt var Sten och Ebba Wasastjerna under många år inbjudna gäster vid prisutdelningen och den efterföljande middagen. Paret lär ha satt stort värde på invitationen, då de uppskattade finlandssvenska begivenheter. En höjdpunkt i Sten Wasastjernas förhållande till SLS torde ha varit när han 1991 kallades till hedersmedlem. Andra viktiga sammanslutningar för honom var Ekonomiska Samfundet i Finland och Svenska Klubben i Helsingfors.

Pensioneringen vid 62 års ålder innebar en stor omställning i Wasastjernas liv. Arbetslivet hade tagit det mesta av hans tid och arbetsdagarna förlängdes av att han höll fast vid principen att åka kollektivt fram och tillbaka mellan Munksnäs och Dickursby. Tjänstebil med chaufför var ingenting som anlätades för arbetsresor. Tomrummet efter jobbet sökte Sten Wasastjerna fylla med att aktivera ett konstantintresse och med ökad vistelse

Sten Wasastjerna

på Masa gård i Kyrkslätt. Det blev många besök på konstgallerier i hemstaden och Stockholm, där han främst intresserade sig för grafik av Anders Zorn och Axel Fridell. Anbud lämnades in och om de accepterades tog paret Wasastjerna båten över till Stockholm en gång till för att hämta inköpen. Som mest uppgick samlingen till mer än 100 grafikblad.

Masa gård var ett arv efter fadern Ivar Wasastjerna, på sin tid vice verkställande direktör för Föreningsbanken. Först uppfördes en villa, ritad av arkitekten Valter Thomé, som mördades i kriget 1918. Efter hand köptes mark till så att gården som mest omfattade ca 40 hektar odlad mark, som sköttes av anställd arbetskraft. Under Porkalaparentesen gick gränsen över de Wasastjernska ägorna så att uthusbyggnaden med bastu kunde användas trots att det inte gick att gå runt den.

Sten Wasastjerna blev som pensionär också en ivrig frilandsodlare för husbehov. Detta pågick i ett tjugotal år trots att paret Wasastjerna i början av 1980-talet skaffade sig en lägenhet i Fuengirola, Spanien. Orsaken var hustrun Ebbas försämrade hälsa, varvid en läkar diagnos gav alternativt att vistas vintertid i varmare klimat eller på sjukhus i Finland. Sten Wasastjerna avled i januari 2001 i Spanien, där hustrun stannade för gott för att bättre kunna sköta sin hälsa.

Sin tolv år äldre blivande man hade hon träffat som 19-årig kontorist på Föreningsbanken. Efter giftermålet stannade hon hemma, skötte hushåll och med tiden tre barn i ett av knapphet präglad efterkrigstida Finland.

Efter faderns död skiftades Masa gård mellan barnen, varvid huvudbyggnaden med strand vid Vitträsk tillföll äldste sonen, diplomingenjör Jan Ivar Wasastjerna (1943–).

PROFESSOR CARL-ERIC THORS STIPENDIEFOND NR 605

GRUNDKAPITAL 1987: 71 210 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 41 077,00 EURO

Professor Carl-Eric Thors (1920–86) stipendiefond bildades efter en insamling bland institutioner, kolleger och elever när han 1985 avgick från sin professur och fyllde 65 år på sommaren. När han avled ett drygt år senare hedrades hans minne med nya inbetalningar till fonden. Den trädde i kraft med godkända stadgar av SLS:s styrelse 1987 när fondens behållning uppgick till 71 210 mark (20 000 euro). Fondens förkovran tryggades med att 25 procent av den årliga avkastningen läggs till kapitalet innan disponibla medel används.

I stadgarna återspeglas Uppsala som Thors andra akademiska hem: »Fondens ändamål är att bevilja reseunderstöd till studerande och yngre fors-

kare inom ämnet nordiska språk vilka önskar besöka andra universitet i Norden, företrädesvis Uppsala universitet, om syftet med resan är studier eller forskning. Stipendium kan beviljas sökande med svenska eller finska som modersmål och som är inskriven vid Helsingfors universitet.»

Carl-Eric Thors tillbringade största delen av sitt liv i universitetskvarteren i Helsingfors, men Uppsala var staden han ofta återvände till. Där hade han vistats som ung magister och han återknöt gärna kontakten med den stimulerande miljön och sina svenska kolleger. En annan ort han alltid återvände till var Oravais. Där föddes han, där tillbringade han sina somrar och där fick han sitt sista vilorum. Men det var i Helsingfors som Thors gjorde karriär. Det var en »livsgärning av kvalitet och ovanligt omfång, som nådde sitt slut alltför tidigt«, för att citera kollegan och vännen Lars Huldén. I sin nekrolog i *Hufvudstadsbladet* tecknade han bilden av en nordist, som på sitt område nådde en aktad position i Norden och världen. Bland de internationella meriterna fanns uppdrag som sakkunnig vid nordiska professorstillsättningar, medlemskap i en internationell ortnamnskommitté sedan 1952 och huvudansvar för flera vetenskapliga kongresser i Finland.

Thors disputerade för doktorsgraden 1949 på en avhandling om substantivering av adjektiv i fornsvenskan. Detta bidrog till en docentur vid Helsingfors universitet, efterföljd av en biträdande professur 1958 och fem år senare av den svenskspråkiga professuren i nordiska språk. Som ung verkade han som modersmålslektor vid Svenska lyceum i Helsingfors och Nykarleby lärarseminarium. Under ett par år innehade han även professuren i svenska vid Jyväskylä universitet. Inom universitets- och studentvärlden blev specialuppdragen många.

Vid sidan av det ordinarie arbetet tillkom flera långvariga uppgifter, bland annat som medlem i studentexamensnämnden, ordförande för Svenska språkvårdsnämnden i Finland och som kyrkorådsmedlem för Lukas församling. Han invaldes i litteratursällskapets styrelse 1966, var viceordförande 1974–78 och ordförande 1979–83.

Fornspråket och bibelsvenskan var ett särintresse som Thors flera gånger återkom till i längre uppsatser och med verket *Den kristna terminologin i fornsvenskan* (1957) som främsta arbete. Två andra verk från 1950-talet, *Studier över finlandssvenska ortnamnstyper* och *Finländska personnamnsstudier* har varit skolbildande sedan de utkom. En bredare allmänhet nådde han med sin språkriktighetsspalt »Torsdag med Thors« i *Hufvudstadsbladet* under åren 1971–84. Enligt Huldén var det fråga om »en beundransvärd insats som popularisator av sitt fack«.

Carl-Eric Thors

Matilda Westin

MATILDA WESTINS FOND NR 621

GRUNDKAPITAL 1990: CA 1,35 MILJONER MARK
FONDKAPITAL 31.12.2009: 71 218,73 EURO

Köpmannen Matilda Westin (1908–90) skrev 1977 ett testamente, enligt vilket ungefär hälften av hennes fasta egendom och alla hennes tillgångar i kontanter och värdepapper skulle tillfalla SLS. Syftet var klart formulerat: »... att på lämplig plats av min mark bygges en lämplig och värdig bostad för att bebos av en svenskspråkig författare efter Sällskapets val.» På basis av bouppteckningen kan grundkapitalet i Matilda Westins fond beräknas till ca 1,35 miljoner mark (3 10 000 euro).

Den andra legatarien Rejgelt Hembygdsförenings andel blev formellt drygt 100 000 mark, då Westins tre lägenheter med byggnader i dåligt eller nöjaktigt skick värderades till endast 202 638 mark. En brorson, onoterad som laglig arvinge i testamentet, fanns i Kanada och erhöll 277 672 mark av boets penningtillgångar.

Matilda Westin hade antagligen tänkt sig att författargården skulle byggas på samma tomt som den gamla butiksfastigheten i Rökiö by, ett stenkast från Vörå kyrka. Hemgården på mödernet i Andkil by jämte allt lösoöre, även från butiken, skulle tillfalla hembygdsföreningen till förmån för ett hembygdsmuseum. Uppgiften var svår för en liten hembygdsförening med begränsade resurser och ett tidigare museiområde i Rejgelt att sköta. Våren 1991 kom de två arvtagarna därför i samförstånd överens om att byta fastigheter, utan andra ekonomiska transaktioner än de skatter och avgifter som hänförde sig till bytet.

Med tanke på ett blivande författarhem var Abramsgården mera lämpad än butiken jämte tillhörande bostadslänga i Vörå gamla centrum. Gården i Andkil hade visserligen länge stått obebodd och var i stort behov av upprustning. Den uppskattas vara byggd omkring år 1800 och kvarstår som ett av de äldsta husen i Vörå. Gården har ägts och ärvts i rakt nedstigande led inom släkten Nyby med Abraham Jakobson Nyby som den sista som bebott gården. Den blev efter honom uppkallad som Abramsgården. Matilda Westins mor Greta Lisa Jakobsdotter Westin, född Nyby, var uppvuxen på gården. Huvudbyggnaden består av två bostadsvåningar, källarvåning och kallvind med ståhöjd under takåsen. När Matilda Westin förvärvade gården 1961 inledde hon en restaurering som stannade på hälft när brodern John 1966 dog och hon ensam fick ta ansvar för deras butik.

Matilda Westins motiv för köpet och avsikt med gården finns dokumenterad i ett brev från 1964 till en museikonsulent i Helsingfors. Hon skrev bland annat:

På grund av det nu i Vörå pågående storskiftet har flertalet av de gamla bondgårdarna blivit nerrivna medan en del moderniserats till oigenkännlighet. Min mors gamla hemgård hamnade sålunda i farozonen och utbjöds på auktion. [---] Har nu tänkt iordningställa den som en bondstuga såg ut vid sekelskiftet. Det mesta av lösöret finns i min ägo, samlandet av gamla föremål har varit mitt stora intresse. [---] Jag är ogift och utan närmare arvingar, har därför tänkt att efter min död den skulle tillfalla någon kulturorganisation. Jag skulle själv bebo den under min livstid.

Westins gamla butiksfastighet jämte tillhörande bostadslänga i Vörå gamla centrum skulle inte ha kunnat förvandlas till en författargård. Den förverkligades i stället av SLS i den gamla Abramsgården i Andkil, efter ett byte av fastigheter med Rejpelt Hembygdsförening.

Avsikten med brevet, som kanske aldrig avsändes, var att förhöra sig om möjligheterna till ekonomisk hjälp med restaureringsprojektet. Huruvida hon med uttrycket »någon kulturorganisation« redan på 1960-talet hade SLS i tankarna förblir okänt. Faktum är att hon tidigt intresserade sig för litteratursällskapets verksamhet, anslöt sig som medlem och blev s.k. meddelare eller informant för Folkkultursarkivet. Under en kort period svarade hon på arkivets frågelistor gällande »Traditioner om kaffet«, »Utvandrarna« och »Ordspråk«. För svaren till frågelistan om utvandrarna belönades hon med ett bokpris.

Matilda Westin var en personlighet och länge en effektiv och bestyrksam person, som dock med stigande ålder isolerade sig alltmer. När hon efter flera år av sjukdom och vistelse på pensionärshem gick bort 81 år gammal noterades hon inte med mer än en dödsannons, publicerad av »vännerna«. Senare har bilden av henne klarnat och fördjupats, inte minst tack vare författarna Tatiana Sundgren och Magnus Lindholm, som i varsin repris blev de första att bebo den upprustade författargården. Under sina år på gården (1992–2002) skrev Sundgren bland annat boken *Tornsvalornas hus. Berättelser från Abramsgården* (1994) och ägnade i den Matilda Westin och hennes testamente ett kapitel. För en komprimerad presentation av henne stod »Mao« Lindholm, som åren 2002–06 bebodde gården: »Handlanden och föremålssamlaren Matilda Westins (1908–90) professionella yrkesutövning som kraftfull köpman och hennes översvallande intresse för bondekulturens bruks- och statusföremål, bildar en helhet som saknar motstycke i regionen.«

Som handelsman representerade Matilda en tredje generation Westin. Farfadern hade startat med handelsbod i Rejpelt och fadern hade etablerat sig i Rökiö by, dåtida centrum i Vörå. När fadern Matts Westin avled 1950 tog sonen John och dottern Matilda över handelsboden och bostaden i anslutning till affären. Konceptet förblev oförändrat: i Westins butik fanns allt och det som inte fanns skaffades på några dagar. Utöver matvaror salufördes sålunda även kläder, textilier, verktyg, porslin, lampskärmar, patroner osv. Det påstås till och med ha varit möjligt att inhandla någon flaska starkt under disk och helst efter stängningsdags. Även om Matilda Westin med åren blev en respekterad köpman bland ortsbor och kolleger var hon inte odelat omtyckt för sitt sätt att säga rakt ut vad hon tyckte och tänkte. Men illa talades det inte om henne och hennes »diversehandel« annat än i en anekdot som levde kvar efter henne: när Matilda någon gång ville vara »fin« och besöka en »riktig« butik klädde hon upp sig i kläder som hon aldrig skulle ha burit i Vörå, åkte till Helsingfors och unnade sig lyxen att vandra omkring på Stockmanns varuhus.

Matilda Westin uppskattade estetiska värden, vilket tog sig uttryck i ett samlarintresse för föremål, textilier och böcker. Österbottniska bondeböbler och bruksföremål sökte hon aktivt efter på auktioner och genom att åka omkring i bygderna. Beroende på resans art och längd använde hon cykel, moped eller bil. Hon var en av de första kvinnorna i Vörå som tog körkort. När hon förvärvade nygamla föremål använde hon gärna karamellpåsar som betalningsmedel.

Bland mängden av lösöre som Rejpelt hembygdsförening fick ta hand om fanns hela samlingar av föremål. Hennes boksamling återfördes till

Författargården öppnades officiellt den 1 mars 1992 av Vasa läns sista landshövding Tom Westergård, som symboliskt klippte invigningsbandet.

Abramsgården på initiativ av »Mao« Lindholm. Boksamlingen utvisar att Westins litterära intresse omspände allt från den efterkrigstida samhällsutvecklingen i Finland och världen till böcker som hyllade kroppens och tankens rörlighet samt nya rön om hälsobefrämjande kostvanor.

Matilda Westins önskan om ett »lämpligt« författarhem förverkligades året efter hennes bortgång med invigning den 1 mars 1992. Renoveringen med Kalle Viljanen som arkitekt och Klas Bergström som ansvarig för arbetet blev omfattande och kostsam. Moderniseringen omfattade bland annat vatten, avlopp och värmeinstallation, men mycket av den gamla inredningen bibehölls. Till exteriören förblev huset sig nästan likt med undantag av en tillbyggd glasveranda, som kritiserades och döptes till »lyktan« i folkmun. Renoveringsarbetet måste senare förbättras på flera punkter. Bland annat dränerades det översvämningsbenägna området kring huset 1997. Ett år senare förnyades taket, ett nytt köksgolv anlades och isoleringen förbättrades. Tatiana Sundgren, som flyttade in en dryg månad efter invigningen, trivdes i huset i ett helt decennium och förhöjde trivselen med att anlägga en prunkande trädgård (för mera om Sundgren, se fond nr 658).

EVERT WECKSTRÖMS FOND NR 627

GRUNDKAPITAL 1991: 5 000 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 2 108,38 EURO

Lektorn, fil.mag. Evert Weckström (1913–90) efterlämnade vid sin död i Stockholm en donation på 5 000 mark (1 100 euro) till SLS utan specificerat syfte. Ett likadant belopp kom Svenska blindskolan i Helsingfors till del, medan hans förmögenhet i övrigt tillföll två systerbarn i Finland.

Det svenska modersmålet var Evert Weckströms stora intresse och blev också hans levebröd. Efter studentexamen vid Svenska lyceum 1933 avlade han fyra år senare filosofie magisterexamen vid Helsingfors universitet. Åren 1938–46 innehade han modersmålsvikariat vid olika skolor i Helsingfors och Grankulla. Under krigsåren prövade han också på journalistyrket som vikare vid *Hufvudstadsbladet* och *Lantmannabladet*. Efter att ha verkat som lektor vid Svenska flickskolan i Åbo återvände han i slutet av 1950-talet till huvudstaden för tjänster vid olika skolor. Bland dem fanns hans gamla lärdomsskola, Helsingfors universitet och Svenska handelshögskolan samt Svenska normallyceum, där han 1962 utnämndes till yngre lektor i modersmål. Under några år undervisade han också vid Kuopio sommaruniversitet.

Som pensionär bosatte sig Weckström i Stockholm, men höll fortsättningsvis regelbunden kontakt med släkt och kolleger i fosterlandet. Bland annat hjälpte han unga författare och poeter med korrekturläsning och intresserade sig för studier i svenska ortsnamn. Han efterlämnade en större samling dagböcker, förda som en daglig rutin sedan tolv års ålder.

Weckströms särintresse var sång och musik samt teater och resor. Han var sångare inom Akademiska Sångföreningen 1933–46 och hans utlandsresor gav ibland avtryck i tidningsartiklar. År 1943 utgav han boken *Eldprovet*. Han hade med viss möda fått 28 skribenter i åldern 13–20 att skriva uppsatser om sina personliga upplevelser under en för Finlands självständighet avgörande tid. Bokens tre avsnitt »Krigsutbrottet«, »Vinterkriget«, »Och det blev åter krig« gav en ungdomlig, verklighetsbaserad dokumentation, som kom till användning i hans efterkrigstida lärararbete.

AKADEMISKA BOKHANDELNS JUBILEUMSFOND FÖR BILDNING OCH FORSKNING NR 643

GRUNDKAPITAL 1993: 108 000 MARK

AVSLUTAD 1999 EFTER FULLGJORD UPPGIFT

Akademiska Bokhandels jubileumsfond för bildning och forskning inrättades med anledning av att bokhandeln fyllde 100 år våren 1993. Oy Stockmann Ab fattade året innan ett principbeslut om att donera en del av ju-

bileumsårets vinstmedel till fonden. Samtidigt uttryckte man önskemålet att eventuella födelsedagspresenter till Akademiska Bokhandeln («Akademien») skulle kanaliseras till jubileumsfonden, varvid noterades att penningdonationer över 5 000 mark var avdragsgilla i samfundsbeskattningen. Saldot på jubileumsfondens konto uppgick i december 1993 till 108 000 mark (23 000 euro) efter inbetalningar av Akademien på 100 000 mark och av SLS på 5 000 mark.

»En betydande del av Akademiska Bokhandelns framgång baserar sig på dess kulturella profil«, konstaterade bokhandelns direktör Doris Stockmann i donationsbrevet. Preliminärt gav hon uttryck för att fonden skulle grundas i anslutning till SLS och Finska Litteratursällskapet.

Inom det finska litteratursällskapet tillsattes en arbetsgrupp med uppgift att planera en finskspråkig litteraturhistoria i tre delar. Som svenska representanter i planeringsgruppen medverkade SLS:s dåvarande ordförande, professor Johan Wrede och professorn i litteraturvetenskap vid Åbo Akademi, Clas Zilliacus. Tanken på att åstadkomma också en finlandssvensk litteraturhistoria infann sig osökt och inför sin 60-årsdag hösten 1995 med-

Akademiska Bokhandeln startade i en anspråkslös lokal 1893, men flyttade snart in i nya utrymmen i gatuplanet vid Alexandersgatan 7. Gamla Akademien blev kvar i huset till 1930, varefter Elanto övertog fastigheten och öppnade sin första storbutik i centrum.

Fonden för litteraturforskning utmynnade i ett tvådelat översiktsverk över den svenska litteraturen i Finland. Den första delen utkom 1999 och belönades med utmärkelsen Årets vackraste bok.

delade Johan Wrede att han instiftat Fonden för litteraturforskning (se nr 649 nedan). Detta resulterade i verket *Finlands svenska litteraturhistoria* i två delar, utgivna 1999 och 2000. Medlen ur Akademiska Bokhandelns jubileumsfond användes i sin helhet i samband med tryckningen av den första delen.

Akademiska Bokhandeln grundades 1893 av Alvar Renqvist (senare Reenpää) och Gösta Branders, som snart övertog ledningen av företaget, där flera dåtida kulturpersoner verkade. I slutet av 1920-talet följde Stockmann en allmän europeisk trend med utvidgning mot böcker, och förvärvade därmed Akademiska Bokhandeln. Bokhuset i hörnet av Centralgatan och Norra Esplanaden ritades av Alvar Aalto och stod färdigt 1969. Med varuhuset Stockmanns utvidgning till sju nya orter i Finland tillkom också nya boklådor i anslutning till varuhusen. Antalet anställda i bokhandlarna steg därmed till drygt 300 personer.

Akademien har som mål att vara den mest högklassiga bokhandeln i Finland. Bokhandeln hade 2009 ett produktsortiment på ca 100 000 titlar i lager och ett produktregister på över fyra miljoner titlar från över 10 000 olika förlag, på 30 olika språk. Lösnummerförsäljningen av tidningar och tidskrifter omfattade ca 2 500 titlar, allt från stora utländska tidningar och tidskrifter till många finländska opinionstidskrifter i liten upplaga. Akademien är därmed överlägset störst på bokmarknaden i Finland. Detta gäller speciellt försäljningen av svenskspråkig litteratur, som i jämförelse med Sverige skulle ge en plats bland de fyra största bokhandlarna.

FONDEN FÖR LITTERATURFORSKNING NR 649

GRUNDKAPITAL 1995: 25 710 MARK

AVSLUTAD 1999 EFTER FULLGJORD UPPGIFT

SLS:s styrelseordförande Johan Wredes meddelande om instiftandet av Fonden för litteraturforskning mottogs med tacksamhet av styrelsen. Fonden bildades officiellt i samband med initiativtagarens 60-årsdag den 18 oktober 1995, varvid jubilarerna uppmanade gratulanter att i stället för blommor och presenter tänka på fondens förkovran. I slutet av år 1995 uppgick fondens behållning till 25 710 mark (5 300 euro). Fondens kapital användes 1999 i samband med tryckningen av den första delen av *Finlands svenska litteraturhistoria*.

Johan Wrede beviljades av hälsoskäl sommaren 1995 begärd förtidspension från sin långvariga professorstjänst i svensk litteratur vid Helsingfors universitet. Efter sitt avsked kunde Wrede, oavlönad men med driftsanslag och arbetsutrymmen som Helsingfors universitet ställde till

förfogande, konkret gå vidare med arbetet på och ledningen av det projekt han under medverkan av ett stort antal litteraturforskare vid olika universitet i Finland och Sverige hade planerat: ett översiktsverk över den svenska litteraturen i Finland. Andra bidragsgivare var Föreningen Konstsamfundet och Kulturfonden för Sverige och Finland. Två ansökningar om EU-bidrag avsågs däremot, den första 1995 med hänvisning till att ansökan inlämnats i ett för tidigt skede, den senare – följande år – med hänvisning till att arbetsprocessen redan igångsatts. Huvudfinansier för projektet blev under dessa omständigheter SLS, vars styrelse fortlöpande hölls underrättad om arbetets framskridande.

Verket *Finlands svenska litteraturhistoria* uppdelades på två delar. Den första delen, som gick från medeltiden fram till 1990-talets början, utgavs av Johan Wrede med fil.lic. Rainer Knapas som redaktör, och den senare utgavs av professor Clas Zilliacus med fil.lic. Michel Ekman som redaktör. Till den senare delen fogades en biografisk uppslagsdel och bibliografier för hela verket. Den första delen utkom 1999 och den andra 2000 hos Svenska litteratursällskapet i Finland och i Sverige hos Bokförlaget Atlantis.

Litteraturhistorieverket strävade efter att sätta in litterära genrer i historiska sammanhang och presenterar litteraturens miljöer, institutioner och läsare genom århundradena. Det ger överblickar och närbilder av epoker, författare och verk, och behandlar såväl de stora klassikerna som Runeberg och Södergran samt många mindre uppburna men på sin tid mycket lästa författare. Den andra delen av litteraturhistorien kunde avslutas med beskrivningen av en livskraftig 1990-talslitteratur och med ett kraftigt ökat inslag av kvinnliga prosaförfattare som särprägel.

Johan Wrede, som alltså var den drivande kraften vid litteraturhistorieverkets tillkomst, har en lång akademisk bana bakom sig. Efter studier vid universiteten i Helsingfors och Uppsala samt University of Chicago disputerade han 1965 på en avhandling, *Sången om Aniara*, om Harry Martinsons rymdepos. Han verkade därefter under tre år som forskare vid Statens humanistiska kommission innan han 1968 knöts till Helsingfors universitet som docent i svensk litteratur och upprätthöll den vakanta professorstjänsten i samma ämne. År 1969 utnämndes han till ordinarie professor. Han hann tjänstgöra som prodekanus och dekanus vid universitetet innan han 26 år senare avgick. Han bedrev forskning i finlandssvensk och svensk litteratur från 1900-talets början och gav ut flera arbeten om *Fänrik Ståls sägner*, till vilken han också utarbetade största delen av kommentarerna i SLS:s och Svenska Vitterhetssamfundets editionsfilologiska utgåva av verket (1983–84).

Johan Wrede

För sin forskning belönades han 1969 och 1989 med Tollanderska priset samt 1997 med Harry Martinson-priset. Svenska Akademien tilldelade honom 1991 sitt Finlandspris och 2006 Axel Hirschs-pris, efter att han 2005 på uppdrag av SLS publicerat det biografisk-idéhistoriska verket *Världen enligt Runeberg* i samband med Runebergs 200-årsminne.

Under åren 1960–62 arbetade Wrede som dramaturg och regissör vid Finlands Rundradio. År 1956 hade han publicerat en uppmärksammas kritisk skildring av de missförhållanden han upplevt under sin värnplikt vid Nylands Brigad i Dragsvik.

Wrede invaldes i SLS:s styrelse 1967 och var sedan under en följd av år dess arkivarie, viceordförande 1990–92 och ordförande 1992–2000.

FONDEN STRÖMMA GÅRD NR 650

850 HEKTAR JORD- OCH VATTENOMRÅDEN
FONDKAPITAL 31.12.2009: 336 375,85 EURO

Med ett gåvobrev donerade tre systrar, födda Lönnberg, 1996 Strömma gård bestående av ca 850 hektar jord- och vattenområden till SLS. Förvaltningen av gården inklusive de av gåvogivarna gemensamt ägda byggnaderna övertogs såsom en fristående fond inom litteratursällskapet. Donatorerna, fru Sigrid Nonneli Rotkirch (1925–2008), agronom Carin El-Githa Lönnberg (1926–) och agronomie- och forstmagister Chira Emerenzia Kaplan (1930–2005) önskade bevara traditionen med en odelad egendom i en situation, där en naturlig fortsättning inom släkten inte längre förelåg.

För gåvotagaren fastställdes villkor i flera punkter: »Fondens ändamål är att stöda svensk utbildning, forskning och utveckling gällande i första hand naturbruk. Där det är motiverat bör projekt i Kimito eller på Strömma gård ges företräde.« I följande villkorspunkt tillförsäkrades gåvogivarna under sin livstid var för sig nyttjande- och avkastningsrätt enligt deras då gällande andelar i gården. I praktiken gäller denna bestämmelse efter år 2008 endast för Githa Lönnberg. Likaså kvarstod hennes nyttjande- och avkastningsrätt till gårdens karaktärshus. Punkterna tre och fyra utformades så att gåvogivarnas intentioner blev tillgodosedda. I första hand gäller en kategorisk bestämmelse att »Strömma gård bör bevaras och förvaltas som en helhet«.

För gårdens förvaltning stadgades att den skall skötas omsorgsfullt och ändamålsenligt enligt uppgjord skogsbruksplan med åkrarna utarrenderade och bostadshusen uthyrda med undantag för hus i gåvogivarnas användning. Vid skötseln »skall hänsyn tas till strävan att upprätthålla ett levande kulturlandskap«. I ett förvaltningsavtal som undertecknades

En skål för Strömme gård efter att överlåtelsen signerats 1996. Från vänster SLS:s dåvarande skattemästare C. E. Estlander, konstnär Nonneli Rotkirch, agronom Githa Lönnberg och vd Henry Wiklund.

samtidigt som gåvobrevet preciserades skötseln av gården i detalj, såsom punkt sju ger besked om: »Skötseln av gården omfattar såväl ekonomisk som praktisk förvaltning av gården. Litteratursällskapet ombesörjer t.ex. gårdens bokföring och deklaration, förhandlingar med myndigheter, indrivning av inkomsterna, erläggande av gårdens utgifter, underhåll av byggnader, skötseln av vägar, park mm.«

Äganderätten till Strömme gård övergick till SLS omedelbart vid under-tecknandet av gåvobrevet, medan förvaltningsavtalet trädde i kraft från och med 1997. Ett separat gåvobrev uppgjordes för fastigheten Kanalholmen, som ägdes av Nonneli Rotkirch. Fastigheten anslöts till den fristående fonden Strömme gård, men donators konstintresse och -engagemang kom till uttryck i ett villkor: »Nettoinkomsten från Kanalholmen skall utbetalas som understöd till Konstklubben i Dragsfjärd r.f., vars styrelse äger utdela medlen som stipendier eller bidrag till studieresor eller använda dem för utställningar. Skulle Konstklubben i Dragsfjärd r.f. upphöra med sin verksamhet, skall medlen användas till likartade ändamål enligt Svenska litteratursällskapets i Finland r.f. beslut.« Konstklubbens legat övergick senare till dess efterföljare Kimitoöns konstförening r.f., vars rätt till nettoavkastningen från Kanalholmen ytterligare fanns dokumenterad i Nonneli Rotkirchs testamente.

När Strömme gård donerades till SLS låg den i Bjärnä kommun, öster om Kimitoön, men är sedan början av 2009 en del av Salo stad. När detta

skrivs har fil.dr Johanna Wassholm en historik om Strömma gård under arbete. Hon ger en målande beskrivning av gårdens läge. Den ligger »mellan fastland och skärgård, mellan finskt och svenskt och vid ett sund som historiskt har varit en viktig kommunikativ knutpunkt.« I presentationen av sitt projekt säger hon vidare:

I fokus står de många olika verksamheter som har en anknytning till gården, vars historia har präglats av täta ägobyten. En viktig historisk kontext har varit närheten till järnbruken i Tykö, Matildedal och Kirjakkala, för vilkas produktion gården har levererat skog. En annan central kontext har varit den på 1840-talet byggda Strömma kanal, som finns på gårdens ägor. Under decennierna före och efter sekelskiftet 1900 upplevde man på gården under de dåvarande ägarna Karl Alfred och Bertha Wasastjerna något av en blomstringsperiod med årligen återkommande marknader, en egen skola och en livaktig kulturverksamhet.

Ingen fortsättare

De sista privata ägarna till Strömma avstod från gården i ett skede då den fortsatta skötseln av egendomen höll på att bli ett frågetecken. Githa Lönnberg, som innehade den största andelen i gården och hade skött den sedan 1959, fyllde 70 år 1996 och tyckte det var dags att pensionera sig. Den ett år äldre system Nonneli Rotkirch hade redan tidigare slagit sig ner i en lägenhet i Kimito kyrkoby. Yngsta system Chira Kaplan bodde sedan länge tillbaka i Arizona, USA och besökte hemgården bara på somrarna. Den äldsta system Selma En-Ghedi Lönnberg-Holsti hade i ett tidigt skede blivit utlöst ur gården, men var den enda i syskonskarn med en bröstärvinge. En sondering med systersonen, fil.dr Niklas Holsti om hans möjlighet att ägna sig åt skötseln av gården gav ett negativt svar. Systrarna var överens om huvudprincipen att gården skulle fortleva som en helhet och efter vissa sonderingar befanns litteratursällskapet vara den mest lämpliga ägaren.

Systrarna Lönnberg växte upp i ett hem där båda föräldrarna var agronomer. Fadern Daniel Ernst Lönnberg (1887–1937) verkade bland annat som förvaltare av bolaget Stockfors egendomar och sökte under ett tiotal år aktivt efter en egen gård. När han 1931 fann att Strömma gård var till salu slog han till. Gården hade därförinnan under en tid varit utarrenderad till danskar, som tjänstgjort vid Salo råsockerfabrik under dess etablering. Också på Strömma gård började man odla sockerbetor, vilket fortsatte in på 1960-talet.

Fadern löste familjens boendebehov genom att renovera ett gammalt gårdshus, som tidigare varit både oxstall, redskapslider och trädgårds-mästarbostad. Byggnaden stod kvar till 2008, då den revs. Karaktärshuset från början av 1800-talet förblev länge i andras användning. Enligt köpe-

brevet skulle det först bebos av de tidigare ägarnas släktingar på livstid, men då dessa vintertid bosatte sig på annat håll rekvirerades huset för en handfull karelska familjers boende efter vinterkriget. Senare användes det som barnhem för evakuerade barn från Salla folkskola och för återvändande krigsbarn från Sverige. Därefter blev huset ännu uthyrt som sommarkoloni för barn från Helsingfors. Det medfarna huset kom att få ännu en användning. När skördetröskor togs i bruk räckte inte kapaciteten i den gamla sädestorken till och fodersäden spreds ut på golven i huset för att lufttorka.

Det gick till 1967 innan Githa Lönnberg fick möjlighet att påbörja renoveringen av karaktärshuset, som sattes i skick till följande år. Enligt dåtida begrepp ansåg byggnadsmyndigheterna inte att de gamla, vackra kakelugnarna och skorstenarna fyllde gällande brandsäkerhetsbestämmelser, varför de revs.

Systrarna med andelar i gården fick alla lantbruksutbildning. Nonneli Lönnberg, senare gift Rotkirch, utbildade sig först vid Konstindustriella läroverket, blev textilkonstnär och drev ett eget väveri under några år. När hon efter att par decennier flyttade tillbaka till Strömme gård genomgick hon lantmannaskola och tog hand om hushållet på gården. Hennes stora intresse var att måla akvareller och umgås med konstnärsvänner, åt vilka hon också hyrde ut hus på Kanalholmen. Hon ingick i Group de Canal, som ofta ställde ut sina verk med första vernissage i Amos Andersons gård Söderlångvik. Den lokala konstföreningen ordnade utställningar under namnet Ström-Art. Hennes tavlor kunde mycket väl ha funnit fler köpare, men hon målade mera för nöjes skull än för försäljning. Släkt och vänner fick motta flera verk som gåvor, så även SLS:s vd Henry Wiklund när han fyllde 50 år.

Githa Lönnberg blev student vid 17 års ålder. I likhet med de äldre systrarna Ghedi och Nonneli blev hon lotta, varmed alla tre förtjänat sina fronttecken. En sommar som veterinärlotta efterföljdes av en andra sommar som sanitärlotta vid militärens evakueringssjukhus nära fronten. Githa insjuknade och var hela våren 1945 intagen på Eira sjukhus. Färdig agronom blev hon, som hon själv säger, »efter långvariga studier med avbrott emellan«. Efter examen önskade hon stå på egna ben, avlade prov för lärarbehörighet och blev lärare i naturvetenskapliga ämnen vid Högvalla seminarium. Efter tre år blev hon erbjuden en ordinarie lärartjänst, men föredrog att flytta hem till Strömme. Det blev närmare tre decennier av praktiskt jordbruk och förvaltning av gården.

Husdjursskötsel hade blivit ett dominerande inslag under den tid modern Ethel Dagny Adèle Alfthan (1898–1988) ansvarat för gården efter

Karaktärshuset på Strömma gård härstammar från början av 1800-talet. På bilden huset i renoverat skick.

makens död. Det bedrevs en omfattande ayrshireavel med försäljning av avelsdjur också på export. Modern, som aldrig använde släktnamnet Lönnberg, pensionerade sig i 70-årsåldern. Den mångsidiga husdjursskötseln med kor, hästar och får fortsatte länge, medan jordbruket efter hand underlättades då åkrarna utarrenderades. Stiftelsen för naturbruksutbildning vid Brusaby Lantmannaskola tog hand om det mesta för ekologisk odling. Gårdens inspektör inledde trädgårdsodling på fem hektar, senare utvidgat till det dubbla. Under sina aktiva arbetsår medverkade Githa Lönnberg i styrelserna för Finska Hushållningssällskapet och ortens privata skogsrevir samt verkade som ordförande för byalaget. När hon invaldes i hushållningssällskapets styrelse var hon den första kvinnan som tog säte i denna Finlands äldsta fortfarande verksamma sammanslutning, grundad 1797.

Yngsta systern Lönnberg, sedermera fru Chira Kaplan, var en person med många intressen. Hon blev student 1948 och inledde samma år sina lantbruksstudier. Men hennes konstnärliga läggning förde henne till London Leeder School of Modern Dance, där hon utbildade sig till koreograf. Efter att ha studerat dans i Tyskland återvände hon till Finland och bör-

jade undervisa i modern dans. Samtidigt slutförde hon sina studier, blev magister i agrikultur och forstvetenskaper och arbetade en tid vid Lantbrukets forskningsinstitut i Dickursby. Efter att ha genomgått Missionsförbundets utbildning av missionärer fick hon 1964 arbete vid den finska missionsstationen i Jerusalem. Vid därvarande universitet avlade hon en BA-examen för att få undervisa palestinska barn vid missionskolan. Här träffade hon också sin blivande man, Louis Kaplan, som tidigare hade grundat ett företag för messiansk verksamhet bland judar. Företaget fanns i Arizona och verksamheten bestod i att producera och via satellit distribuera tv- och radioprogram till olika delar i världen. Under sina ca 20 år i företagets tjänst verkade Chira Kaplan också som chefredaktör för tidningen *Jewish Voice* och undervisade i hebreiska i Phoenix. Hon gjorde flera resor per år till Israel för intervjuer och tv-inspelningar samt som reseledare för *Jewish Voices* turistgrupper. Sammanlagt tillbringade hon omkring tio år av sitt liv i Israel. En dröm gick i uppfyllelse för henne när hon efter makens död bodde i landet under ett halvt år och erhöll israeliskt medborgarskap.

När Strömma gård donerades till SLS representerades Chira Kaplan av Githa Lönnberg som befullmäktigat ombud. Även i fortsättningen blev det agronom Lönnberg som litteratursällskapet upprätthöll en nära kontakt med gällande gårdens skötsel och förvaltning. Parterna har också i samförstånd kommit överens om de stipendier som utdelats ur fonden för Strömma gård.

TATIANA SUNDGRENS FOND NR 658

GRUNDKAPITAL 1996: 14 505 MARK

AVSLUTAD 1999 EFTER FULLGJORD UPPGIFT

Författaren, socionom Tatiana Sundgren (1936–) fick i samband med sin 60-årsdag den 11 april 1996 en fond instiftad »för ett pris till en österbottning som gjort en litterär insats genom att göra det annorlunda, gått motströms«. Denna hennes egen beskrivning av tanken bakom fonden noterades i ett av SLS:s styrelse godkänt reglemente för Tatiana Sundgrens fond. Grundkapitalet bestod av de inbetalningar som gjordes av gratulanter våren 1996 till ett sammanlagt belopp av 14 505 mark (3 000 euro). Med senare tillskott förslog fondens kapital till två premieringar på vardera 8 000 mark. Fonden avslutades efter att det andra priset utdelats i författargården Abrams i Vörå 1999.

Tatiana Sundgrens beskrivning av fonden sammanföll med hennes egen uppfattning om sig själv som något av kärringen mot strömmen, omvitnat

Tatiana Sundgren trivdes i författargården i ett decennium. Den gamla Abramsgården fick i samband med renoveringen en tillbyggd glasveranda, i folkmun träffande döpt till »lyktan«.

i en födelsedagsintervju i *Jakobstads Tidning*. Hon hann pröva på mycket innan hon 1992 slog sig ned på Abramsgården i Vörå och förälskade sig i stället och bygden, att döma av hennes berättelser i boken *Tornsvalornas hus*. Hon föddes i Bryssel som dotter till professor Albert Sundgren och dennes maka Anita, född Ehrnrooth. Efter studentexamen 1955 bedrev Sundgren studier i litteratur vid Helsingfors universitet 1955–57 och avlade två år senare socionomexamen. Hennes starka samhällsengagemang kom till uttryck redan i den första diktsamlingen *Blyertsdagar* (1957) och likaså i den 20 år senare publicerade *Körbärskärnor*. Den långvarigaste anställningen inföll som informationsredaktör vid Rundradion 1971–82. I övrigt innebar 1980-talet och början av 1990-talet en tid av freelancejobb som journalist, översättare och kritiker.

Att söka och bli antagen som författargården Abrams första invånare var uppenbart en lyckträff både för Tatiana Sundgren och för SLS som ägare

av Matilda Westins fond (se nr 621). Från början tillänkta tre år förlängdes efter hand till tio år och slutade med att Sundgren blev kvarboende på orten. »Åren i Abramsgården är de bästa i mitt liv«, omvittnade hon och sade sig endast sakna havet i Vörå. Och hon tillade lite galghumoristiskt: »Å andra sidan kommer ju ån in i min källare på våarna.«

Tatiana Sundgren utvecklade en aktivitet på bred front under sitt decennium på Abrams. Hennes tidigare produktion på fyra böcker utökades med tre nya verk: *Det blå barnet* (1993), ovannämnda *Tornsvalornas hus. Berättelser från Abramsgården* (1994) och *Sommaren då ingenting hände* (1995). Därtill skrev hon pjäser för Vörå sommarteater och Vörå högstadium, gav ut en diktantologi tillsammans med högstadieelever och ledde skrivarkurser. Med henne som värdinna blev Abramsgården en mötesplats för olika kulturella evenemang, som fick genklang också utanför kommunens gränser.

Utöver alla kulturella aktiviteter anlade hon också en snabbt grönskande trädgård med lite hjälp av bland andra av trädgårdsentusiasten Aagot Jung. Det resulterade i medverkan i trädgårds- och andra program i radio och TV. »Tatianas tio år på Abramsgården har varit en lyckosam era«, konstaterades det i SLS:s tidskrift *Källan* när hon lämnade författargården för att bli kvar bosatt på orten.

BOKHANDLARE BO CARLESKOGS FOND NR 659

GRUNDKAPITAL 1997: 1 217 750 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 500 306,65 EURO

»Inrättandet av denna fond på åtgärd av en svensk donator var en unik händelse i Sällskapets historia.« Detta blev eftermälet till en av de mera ovanliga donationer som kommit SLS till del. Bokhandlaren Bo Carl Einar Carleskog (1913–94) i Skara, Sverige, testamenterade hela sin likvida förmögenhet till SLS för att placeras i en fond bärande donators namn. Avkastningen stipulerades att »användas för pris eller stipendier som tilldelas finlandssvenska författare«.

Kvarlåtenskapen i aktier, obligationer och behållning på bankböcker uppgick i slutet av år 1994 till ca två miljoner svenska kronor. Eftersom en utländsk akademi, stiftelse eller sammanslutning inte är befriad från arvs- eller gåvoskatt i Sverige måste SLS betala en skatt på ca 600 000 kronor, vilket skedde i mars 1995. Litteratursällskapet ansökte därefter i en välgrundad skrivelse till svenska regeringen om befrielse från arvsskatt hänvisande bland annat till ett tidigare prejudikat i fallet Rolf och Ellen Nordenstreng (se fond nr 462). Det blev avslag på skattebesväret i slutet av

Bo Carleskog

år 1996, vilket SLS nöjde sig med och gav besked till Skaraborgs läns sparbank om hemtagning av donationen till Finland. Dödsboets behållning uppgick då (1997) efter inlupna räntor och dividender till ca 2,8 miljoner kronor (1 217 750 mark). En sista insättning på 41 800 kronor från banken inkom ännu i början av år 2001, varefter Göran Töllborns arbete som testamentsexekutor och boutredningsman under sju år ansågs avslutat. I SLS:s tackbrev till honom ingick det inledningsvis återgivna citatet.

Bokhandlare Carleskog avled ogift och utan bröstärvingar. Hans närmaste anhöriga var en fem år yngre syster, fyra systersöner och en brorsdotter. I testamentet hade han föreskrivit att all övrig egendom såsom hans böcker, konst, frimärkssamling och möbler skulle tillfalla systemen. Carleskog hade framfört att han ville fördela sin förmögenhet såsom han själv önskade. Sina släktingar ansåg han sig ha tillgodosett då han tidigare hade avstått från en stor arvslott till förmån för sin syster och sina syskonbarn. Relationen till systemen var inte särskilt hjärtlig.

Men hur kom en svensk bokhandlare, utan direkt anknytning till Finland, på tanken att testamentera sin förmögenhet till en finlandssvensk institution? Socionom Göran Töllborn, som redan på 1960-talet noterade att han och bokhandlaren hade ett Finlandsintresse gemensamt, hade svaret:

Första gången vi talade om detta var en sommarkväll 1984 då Bosse nämde: Vad skall jag göra av mina pengar när jag dör. Jag föreslog att han skulle skapa en fond för unga svenska författare, men det föll honom inte i smaken. Nej, de unga svenska författarna tyckte han inte om. Jag nämnde då att eftersom han var så intresserad av finlandssvensk litteratur så kunde han ju skapa den i Finland. Jo, det kunde han fundera över. 1989 sade Bosse att nu var det klart, testamente var skrivet till förmån för Svenska litteratursällskapet i Finland.

En bidragande orsak till Carleskogs intresse för Finland kan vara att han i unga år umgicks med Augustin Mannerheim, senare författare och känd som en känslig och originell iakttagare av 1900-talets stora svenska diktare. I barndomsvännens hem i Stockholm träffade Carleskog också generalen, sedermera marskalken Gustaf Mannerheim. Denne besökte och bodde tidvis hos sin bror Carl Mannerheim, som 1903 landsförvisades som aktivist under de s.k. ofärdsåren, bosatte sig i Stockholm och blev svensk medborgare. Sonen Augustin var en vän som Carleskog gärna drog sig till minnes. Senare i livet blev Carleskog något av en enstöring med få personliga vänner. I tonåren var vänkretsen större, då han var en intresserad och god cyklist som bland annat deltog i cykelloppet »Vätternrundan«.

17 år gammal fick Carleskog anställning i en bokhandel i staden Linköping, där också Augustin Mannerheim sedermera slog sig ned. Efter genom-

gången bokhandelsmedhjälpare blev Carleskog kvar i branschen i hela 53 år med de första anställningarna vid boklådor i Berlin och London. Under 15 år var han föreståndare för en bokhandel i Västerås innan han 1960 förvärvade Bergers Bokhandel i Skara, som han drev tills han fyllde 70 år.

Göran Töllborn, på 1960-talet tjänsteman vid länsstyrelsen i Skaraborgs län, gjorde samma upptäckt som många andra: länets förnämsta och mest sorterade bokhandel fanns i Skara. Bokhandlaren var oerhört beläst, kände inte bara till författare och titel, utan också utgivningsår och upplaga på en efterfrågad bok. En bokhandlartidskrift utsåg honom till Sveriges mest »boksynta bokhandlare«. Han hade två specialiteter i sitt stora sortiment: västgötalitteratur och finlandssvenska titlar. År 1972 stod han som förläggare för en av Västgöta-Bengtssons böcker i nyupplaga, *Mina roligaste historier*. Litteratur på svenska från Finland var han alltid angelägen om att framhålla och kunna erbjuda.

Men i offentligheten önskade bokhandlaren inte synas. Han fyllde tre gånger jämna år i Skara utan att *Skaraborgs Läns Tidning* fick en intervju med honom. Personliga kontakter odlade han som medlem i Rotary och Odd Fellow, gärna också med författare om de besökte hans affär. Skarabor av äldre datum kom ännu länge ihåg sin gamla bokhandlare, som visste det mesta om all slags litteratur, men som på ett personligt plan aldrig släppte någon in på livet.

Under 17 år (1963–80) levde Carleskog tillsammans med sin åldrande mor, uppenbart bägge till nytta och nöje. Efter att ha sålt sin bokhandel började hans hälsa försämrats av diabetes. Samma år han skrev sitt testamente (1989) hade sjukdomen framskridit så långt att hans båda ben måste amputeras ovanför knäna. Det medförde flyttning från egen lägenhet till ett pensionärshem. Med honom följde 65 kartonger fullastade med de mest kära böckerna. Dem hann han ännu njuta av under sina sista fem år.

IRMA CARRELLS TESTAMENTSFOND NR 661

GRUNDKAPITAL 1997: 1,3 MILJONER MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 519 557,07 EURO

Änkefru Irma Irene Eleonora Carrell, tidigare af Forselles, född Bacher (1904–96), testamenterade hälften av sin aktielägenhet på ca 200 kvadratmeter vid Bulevarden i Helsingfors till SLS. När bostaden såldes till högstbjudande 1997 blev priset 2,6 miljoner mark. Irma Carrells testamentsfond fick därmed ett grundkapital på 1,3 miljoner mark (260 000 euro). I testamentet fastställdes fondens ändamål till att »årligen vid Sällskapetets årshögtid den 5 februari, Johan Ludvig Runebergs födelsedag utdela stipendier

Irma Carrell

och understöd till finlandssvenska författare och vetenskapsmän för att därigenom främja inhemsk litterär verksamhet på svenska«.

Direktörsänkan Irma Carrells hem blev en attraktion då det i februari 1997 öppnades för auktion av allt lösöre. Antikhandlaren Wenzel Hagelstams bedömning att alla gamla föremål och inventarier skulle utropas i sin rätta omgivning, väckte ett stort förhandsintresse. Sittplatserna reserverades på förhand och alla rymdes inte in. Men så var det också, såsom Ebba Elfving konstaterade i *Hufvudstadsbladet*, fråga om ett finlandssvenskt patricierhem, så gott som orört av nya trender under närapå ett sekel. Samma familj hade ägt och bebott våningen vid Bulevarden 11 sedan huset byggdes 1904. Irma Carrells far, Eduard Bacher, köpte bostaden samma år som familjens enda barn föddes.

Tyskbördige Bacher var med sin hattaffär i Gamla passagen en välkänd huvudstadsprofil under 1900-talets första decennier. Ett intresse för fågeljakt och måleri resulterade i många fågeltavlor i hemmet, som efter hand fylldes med prydnadsföremål och antikviteter av olika slag och stilarter. Ett av hans specialintressen var äkta mattor, som förhöjde hemmets atmosfär och gav auktionen ett tilläggsvärde. Efter föräldrarnas död övertog Irma Carrell lägenheten på 1950-talet och levde där, under 13 år också med sin andra man Axel Birger Carrell, utan att ändra på mycket.

Behållningen från auktionen och hälften av köpeskillingen från aktielägenheten plus en aktieportfölj fördelades enligt Irma Carrells testamente i av henne fastställda delar på makens tre barnbarn och en dotter från hans andra äktenskap. Irma Carrell kunde bestämma över hela förmögenheten på egen hand, då ett äktenskapsförord gällde för hennes andra äktenskap och då Birger Carrells enskilda tillgångar vid bouppteckningen konstaterades vara obetydliga.

Advokat Gustaf Langenskiöld, som skötte makarna Carrells juridiska ärenden, antar att Irma Carrell önskade hålla fast vid vissa dispositioner som hon kommit överens om med sin make. De hade tillsammans innehaft och avyttrat ett fint sommarställe i Villinge österom Helsingfors och de hade gemensamt placerat pengar i en icke obetydlig aktieportfölj i Schweiz. Den hemfördes efter makens död till Finland.

Birger Carrells arvingar stod inte i något nära förhållande till dennes tredje hustru. Men de ger henne en eloge för att hon i sitt testamente ihågkom dem med en betydande arvslott trots att hennes första preferens var att skapa en fond bärande hennes namn.

Irma Carrell levde ett långt och ombonat liv, som skulle ha förblivit anonymt utan det hem och den fond hon efterlämnade. Hon nöjde sig

med avslutad flickskola, gjorde aldrig någon yrkeskarriär, men levde gott med de tillgångar som fanns att falla tillbaka på. I föräldrahemmet talades det tyska och tyskan blev ett språk som dottern behärskade perfekt. Hon gifte sig första gången 25 år gammal med tandläkaren Åke af Forselles. Det barnlösa äktenskapet upplöstes 1948. 15 år senare ingick hon sitt andra äktenskap med direktören Axel Birger Carrell, f.d. Carlsson. Maken hade gjort karriär som redare och direktör i ett shippingbolag. Han flyttade in i lägenheten på Bulevarden och makarna kunde unna sig ett bekvämt och intressant liv med resor och teaterbesök. De såg alla premiärer på Svenska Teatern och Lilla Teatern, och åkte till Mellaneuropa för att se operetter. Ett favoritmål var Hamburg och dess teatrar. I stället för att rätt ofta resa utomlands övervägde paret seriöst att flytta till Österrike. Tanken strandade på makens sjukdom och död. Under de två sista decennierna idkade Irma Carrell ett rätt intensivt umgänge med väninnor som träffades på damluncher eller gick på teater. Under det sista året var hon på grund av sjukdom bunden till hemmet.

Gustaf Langenskiöld minns en kund, som då hon besökte honom inledde konversationen med ett »vad skall vi göra nu då«. Han uppfattade henne också som litterärt intresserad, en dam med vaket och gott förstånd, en empatisk och positiv människa. Även Birger Carrells sonson Peter Carrel, som ofta besökte farfadern på Bulevarden, minns Irma Carrell som en glad och positiv person, som gärna deltog i diskussioner om dagsaktuella frågor. Kommunism var det värsta hon visste. Och hennes litterära intresse, tror han, inskränkte sig till att hon lät makens stora boksamling stå kvar. Han hade å sin sida låtit sig ryckas med i hustruns teaterpassion.

TOMAS HELLÉNS MINNESFOND NR 667

GRUNDKAPITAL 1998: 30 650 MARK
AVSLUTAD 2001 EFTER FULLGJORD UPPGIFT

På familjens önskan instiftades en minnesfond efter journalisten och författaren, pol.dr Tomas Hellén (1964–98), som avled endast 33 år gammal. Grundkapitalet på 30 650 mark (6 200 euro) utgjordes av de inbetalningar som ombads i stället för blommor vid jordfästningen.

Syftet med fonden var att bevilja stipendier för akademiska avhandlingar och publikationer samt att stöda journalister i deras arbete. I praktiken blev det akademisk forskning och undersökande journalistik som premierades, helt i överensstämmelse med upphovsmannens egen livsgärning. Den nämnd som handhade utdelningen använde i enlighet med familjens önskan fondens hela kapital under tre år, varefter den avslutades. I näm-

Tomas Hellén

den verkade professor Sten Berglund som ordförande, pol.mag., MBA Johanna Korpia, pol.kand. Monika Hellén, gift Nars, pol.mag. Per Mickwitz och professor Henrik Meinander som SLS:s representant. När stipendiet sista gången utdelades år 2001 uppgick det till 3 300 euro.

Såsom det senare skulle framgå föddes Tomas Hellén med en genetisk sjukdomsbelastning och ett lysande intellekt. Föräldrarna, ingenjör Harry och farmaceut Elisabeth Hellén, fick uppleva många stolta, men också oroliga stunder med sonen. Sjukdomen som bröt ner hans immunförsvar, började ge sig till känna under värnplikten. Detta hindrade honom inte från att fullt ut gå in för studierna, som på 1980-talet ledde till en politics magisterexamen och ett anbud om en assistenttjänst vid Helsingfors universitets statsvetenskapliga institution. Samtidigt annonserade *Hufvudstadsbladet* efter en ekonomisk journalist och Hellén anmälde sitt intresse för tjänsten. Trots att han aldrig därförinnan hade skrivit en journalistisk text blev han vald. Hans kunskaper och orubbliga självtillit var avväpnande.

Under sina ca tio år som journalist vid *Hufvudstadsbladet* visade Hellén prov på både nyhetsnäsa och en analytisk förmåga, som efter hand alltmera togs i anspråk för tidningens ledare. Att skriva ledare för sakens skull var inte hans melodi, utan de skulle ha ett väl underbyggt innehåll och ett budskap. När svenska försvarsmaktens överbefälhavare hösten 1996 besökte Finland uttryckte han lite irriterad önskemålet att få träffa den journalist på *Hufvudstadsbladet* som bättre än han tycktes veta hur Sveriges försvar borde skötas. Hellén hade, långt innan svenska medier upptäckt sakförhållandet, påtalat att det svenska försvaret höll på att nedmonteras.

Hellén hann vid sidan av sin journalistbana också dokumentera sig som forskare. Under ett års tjänstledighet skrev han sin doktorsavhandling i Berlin och försvarade den 1996 i Vasa. Opponenten gav sig med slutkommentaren »touché« inför disputanden. Avhandlingen *Shaking Hands with the Past. The Origin of the Political Right in Europe* fick högsta betyg.

Någon månad före sin bortgång använde Hellén en kortare tjänstledighet till att medverka i en bok som utgavs av Högskolan i Örebro. *Handbook of Political Change in Eastern Europe* utkom för hans del postumt. Två år senare utgavs i SFV:s skriftserie boken *Åsikter och insikter* (2000), ett urval ledare och kolumner av Hellén. Även om dagsjournalistik snabbt föråldras utgör boken en bestående dokumentation av 1900-talets sista omvälvande decennium.

Förutom att Hellén uppskattades stort av kolleger och läsare belönades han av Ekonomiska Samfundet 1992 och för sin språkbehandling av Hugo Bergroth-sällskapet 1997.

I vetskap om sin vacklande hälsa tvekade Hellén länge att binda sig och bilda familj. Vintern 1998 hade han av sin läkare blivit förklarad friskare än tidigare. Bröllopsförberedelserna tillsammans med Johanna Korpia var långt framskridna, ca 140 inbjudningar till vigsel i Gamla kyrkan i Helsingfors utskickade då ödet slog till. I en plötslig sjukdomsattack avled han en marsnatt trots snabba och intensiva återupplivningsförsök.

BIRGER PETTERSSONS FOND NR 668

GRUNDKAPITAL 1998: TVÅ FASTIGHETER + 616 376,77 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 404 091,82 EURO

Jordbrukaren Birger Petter August Pettersson (1913–98) på Houtskär efterlämnade ett arv i fastigheter och pengar, som i bouppteckningen upptogs till nettobeloppet 2 619 307,07 mark. Fastigheterna på sammanlagt ca 88 hektar tillföll nästan i sin helhet SLS jämte drygt hälften av penningtillgångarna, varmed Birger Pettersson fond fick ett grundkapital på drygt två miljoner mark (drygt 400 000 euro). Enligt testators önskemål skall fondens ändamål vara att främja finlandssvenskt kulturarbete.

Birger Pettersson avled utan arvsberättigade släktingar, enligt dödsannonsen sörjd närmast av en väninna, hennes son och deras tax. Den 42 år yngre damen hade han blivit bekant med under en resa till Florida åtta år före sin bortgång. Hon blev därefter hans sällskap på resor och tidvis i hemmet i Houtskär. I sitt testamente upptog han henne som första förmånstagare till ett legat på 600 000 mark av sina penningtillgångar. I ett testamentstillägg ett halvt år före sin död förordnade han henne ytterligare ett avgränsat område på ca 2,5 hektar vid insjön Viken för trädgårdsodling och nödvändiga byggnader enligt fastställd byggrätt. Förordnandet till den finskspråkiga damen var ett avsteg från Petterssons uttalade åsikt, att hans fastigheter skulle förbli i finlandssvensk ägo. Senare fick en jordbrukargranne inlösa ifrågavarande tomt av arvtagaren.

På hemorten var det från början inte alls klart att SLS skulle bli Petterssons universaltestamentsarvinge, utan också andra alternativ övervägdes. En motvilja mot stat och politiker samt en omvittnad beundran för friherre Ernst von Born torde ha varit avgörande faktorer till förmån för SLS. Pettersson önskade se sina fastigheter som en skärgårdens motsvarighet till östnyländska Stor-Sarvlaks gård. Men innan han slutgiltigt skrev under testamentet önskade han träffa SLS:s dåvarande vd Henry Wiklund, vilket skedde hos advokaten Bertil Zetter i Åbo. Med på mötet var också Petterssons väninna, varvid båda – den ena på svenska, den andra på finska – gav uttryck för hur de ville ha det. Pettersson visade, enligt Wik-

Birger Pettersson

lund, påtaglig omsorg om sin väninna, som var helt införstådd med SLS som universalarvinge.

Författaren Bernt Mårtensson, en av Birger Petterssons få vänner och samtalspartners, tror att Petterssons huvudmotiv med sitt testamente var att hans namn skulle fortleva med en egen fond.

Birger Pettersson föddes som det andra barnet till jordbrukaren Johannes Pettersson (1877–1952) och Hulda, född Eriksson (1880–1962). En två år tidigare född syster blev endast ett år gammal. Sonen gick bokstavligen i föräldrarnas fotspår då det gällde att bruka gården. När den avhållna modern gick bort behövde han en hushållerska som hjälp i hemmet och med kreatursskötseln, men fortsatte i övrigt med sitt traditionsbundna jordbruk. Han tyckte det var någonting alldeles unikt med det hemman han ärvt och brukade – där behövdes varken traktor eller motorsåg. I stället använde han, som en av de sista på Houtskär, häst i arbetet. För butiksresor räckte det med cykel och ryggsäck.

Vänner och grannar säger sig sällan ha träffat en mer konservativ, men samtidigt intelligent och vaken person. Han följde noggrant med sin tid, läste tidningar och böcker och hade starka åsikter om det mesta. Inför Mårtensson utgöt han ofta sin ilska och herrarna var oftast av helt olika åsikt. Men som författare till många böcker hörde Mårtensson till Petterssons favoriter.

På 1980-talet förändrades Pettersson liv på ett väsentligt sätt. Han hann sälja ett par fritidstomter på Ängholm innan staten anmälde intresse för ön, bland annat för att där fanns ett örnbö. I stället för en potentiell byggrätt för tioalet fritidshus köpte staten holmen och fredade den. Priset blev enligt sakkännare helt i underkant, men med likvida tillgångar vaknade intresset för resor utomlands. Drömmålet var Florida och för att klara sig praktiskt behövde han resällskap, som han annonserade efter. Det var på en sådan resa han blev bekant med den unga dam, som sedan blev en betydelsefull person i hans liv.

Musik var ett annat stort intresse för Pettersson, som investerade i ett dragspel av god kvalitet. Dragspelet trakterade han sedan enbart till egen förnöjelse, men efter honom tillföll det Houtskärs spelmannslag.

Jordbruket på hemgården Larses i Kittuis by och den mindre fastigheten Källvik i Medelby blev med åren allt svårare att orka med. Till slut var endast en liten åker i användning för en grannes färbete. Mangårdsbyggnaden hade renoverats på 1960-talet och stod sig relativt väl, medan uthusbyggnaderna blev i allt sämre skick. Till Houtskärs hembygdsförening donerade han en gammal väderkvarn som stod på hans ägor jämte 20 x 20

meter mark runt omkring den. Donationen uppfattades som ett uttryck för hans hembygds- och miljöintresse, som han också dokumenterade på annat sätt. Han hade avverkat mycket lite skog och underströk i testamentet, att stora partier av den uråldriga skogen skulle kvarlämnas för att bibehålla sin karaktär av gammelskog. SLS tog honom på orden och fick ett område på ca 58 hektar fredat – ett av de största enhetliga gammelskogsområdena i sydvästra Finland. Den statliga fredningsersättningen uppgick till 168 187,93 euro, varmed åtgärden blev lönsam.

Största delen av Petterssons efterlämnade lösöre och redskap kom Houtskärs kulturgille till nytta. Gillet med sin ordförande Bernt Mårtensson i spetsen behövde fyra dagar på sig för att tömma och reda upp i hus och bodar, men det lönade sig. En stor del av inventarierna såldes på auktion och blev ett vackert tillskott till ett nytt skärgårdsmuseum. De bästa antikviteterna blev ändå kvar på gården.

Efter Petterssons bortgång vidtogs omgående åtgärder för att förvalta arvet på bästa möjliga sätt. Testamentsexekutorn Bertil Zetter skötte utöver bouppteckningen alla inledande praktiska åtgärder såsom utarrendering av åkrarna, låsbyten på samtliga byggnader och säkerställandet av lämplig värme i mangårdsbyggnaden under den första vintern utan invånare.

Litteratursällskapets styrelse beslöt att mangårdsbyggnaden från 1890-talet skulle renoveras och inrättas som en forskargård. Innan detta

Mangårdsbyggnaden Larses på Houtskär, som ligger vackert inbäddad i grönska, krävde stora renoveringsarbeten innan den kunde invigas som forskargård 2001.

blev möjligt krävdes ovannämnda tömning av gården, inventering och dokumentation samt konkreta renoveringsarbeten. Bland annat var gamla spännpapper i dåligt skick och måste förnyas som underlag för nya tapeter och ett helt nytt kök byggdes, varvid endast vedspisen från början av 1960-talet sparades. Det gick till våren 2001 innan byggnaden kunde tas i bruk. Den första sommaren användes för fortsatt dokumentationsarbete, men även för annan forskningsverksamhet och antalet övernattningar i gården steg till närapå 150.

Larses invigdes som forskargård den 20 september 2001 i närvaro av litteratursällskapets styrelse och representanter för Houtskärs kommun och kulturkretsar. Efter två år som forskargård visade det sig i praktiken vara svårt att finna tillräckligt många intresserade forskare. Under ett par somrar användes gården som sommarviste för SLS:s personal. När även detta intresse mattades av hyrdes gården ut till ett lokalt pensionärspar för vinterboende. Väderkvarnen som Pettersson donerade till hembygdsföreningen har återskänkts till gårdens nya ägare. Med tappade vingar höll väderkvarnen på att bli en påminnelse om tidens förgänglighet, men i slutet av 2008 fick den på sällskapets försorg sina vingar tillbaka och står igen som en symbol för ett fortlevande kulturarv.

FREDRIK PACIUS MINNESFOND NR 670

GRUNDKAPITAL 1999: 1 414 180 EURO

FONDKAPITAL 31.12.2009: 2 928 771,55 EURO

Ett testamentariskt förordnande av diplomingenjör och diplomekonom Martin Fredrik Pacius (1911–98) gav upphov till Fredrik Pacius minnesfond (Paciusfonden) år 1999. På grund av boets omfattning och en mångfald av testamentariska förordnanden dröjde det till början av 2001 innan en slutredovisning förelåg. Som universaltestamentstagare uppgick SLS:s andel av tillgångarna till 1 414 180 euro i 2008 års mynt. De många dokument, som Pacius lämnade efter sig, berodde på ett grubblande över alternativa förordnanden tills frågan avgjordes tillsammans med SLS:s dåvarande vd Henry Wiklund.

»Till förmån för vidmakthållande av min farfarsfar Fredrik Pacius' minne« var med Martin Pacius egna ord den bärande tanken med testamentet. Några bröstarvingar hade han inte efter att en son i det första äktenskapet hade dött 23 år gammal. Den andra hustruns barn från ett tidigare äktenskap ingick inte i en namngiven grupp på ca 25 legatarier. Bland dem fanns brorsbarn, kusiner och fadderbarn, men också institutioner som stod testator nära såsom Akademiska Sångföreningen och Genealogiska Samfun-

det i Finland. Nästmest gynnad efter SLS blev Tekniska Föreningen i Finland. Inom dess stiftelse hade redan tidigare grundats Martin Pacius minnesfond. Till förmån för den fanns i testamentet en oljemålning av Oscar Kleinh upptagen. Den sålde sedermera på auktion för 250 000 mark.

Bland Martin Pacius efterlämnade fastigheter och värdepapper fanns en post Nokia-aktier, som vid hans frånfälle upplevde en slags guldålder. Av fastigheterna var han mest fäst vid lägenheten Flakaudd på Sommaröarna i Esbo, bebyggd med sommarstuga och bastu. Han hade själv satt ett pris på 600 000 mark för stället och uppgjort en lista över släktingar som i nämnd ordning skulle erbjudas att inlösa fastigheten. En brorsdotter begagnade sig av tillfället som tredje person på listan.

I likhet med Flakaudd var två lägenheter i Helsingfors, en sommarstuga på Gyltö i Korpo och en »lillstuga« i Sibbo maximalt fyllda med lösöre och allehanda föremål. »Jag är en skrotsamlare, som inte kan kasta bort någonting«, konstaterade Pacius i ett av sina långa testamenten. Allt skulle enligt honom kanske kunna tas till vara. Bland annat fanns en mängd gamla tidnings- och tidskriftsårgångar, av vilka han speciellt omnämnde *IFK-Kamraten* från dess första år på 1890-talet. Det mesta av lösöret i de olika fastigheterna bedömdes som utan större värde.

Bland de samlade föremålen fanns emellertid också rariteter av historiskt värde. Stoltast var Martin Pacius över den i testamentet särskilt omnämnda »Fredrik Pacius modellteater«, som han hade fått restaurerad och 1995 lånat ut till Finlands Nationalopera för att ställas upp i foajén. Sedermera utställdes modellteatern i SLS:s skyltfönster vid Kyrkogatan i Helsingfors. Andra dyrgripar från tonsättarens tid var fyra notböcker med kompositioner för manskvartetter och en av maestron själv trakterad violin. Den överläts till Sibeliusmuseum vid Åbo Akademi.

Martin Pacius intresse för sin ursprungligen tyska släkt och härstamningen från farfarsfadern vaknade med stigande ålder. I yngre år gick han målmedvetet in för sin yrkeskarriär. Han blev student från Nya svenska läroverket 1929, sex år senare diplomingenjör från Tekniska högskolan och 1938 diplomekonom från Svenska handelshögskolan. Samma år anställdes han vid Oy Strömberg Ab som konstruktör och avancerade senare till bolagets räkenskapschef. Vid sidan av arbetet verkade han under några år som lärare i industribokföring vid Tekniska högskolan och som lärare i industriell ekonomi vid Tekniska läroverket i Helsingfors. Han medverkade ofta med artiklar i tekniska och ekonomiska facktidningar. Hans förtroendeposter inom den tekniska branschen hänförde sig främst till olika styrelseuppdrag inom Tekniska Föreningen i Finland.

Fredrik Pacius

Martin Pacius

Inom släkten Pacius betraktades Martin som en person som helst gick sina egna vägar, utan särskilt mycket kontakt ens med sina två bröder. Hans intresse för släktforskning dokumenterades på ett synligt sätt vid 150-årsjubileet av Florafesten 1998. En stolt Martin Pacius fick då hålla ett tal till minne av tonsättaren av Finlands nationalsång.

Martin Pacius blev med åren alltmer selektiv i sitt val av umgänge, men hade också en vänkrets som hjälpte honom på ålderns höst. Inför släkten lät han påskina att hans ekonomi inte var särskilt god, varför storleken på de efterlämnade tillgångarna blev en överraskning.

Släkten mottog beskedet om SLS som universalarvinge med glädje och tyckte att mycket kunde åstadkommas med Paciusfonden. Detta blev i praktiken fallet då SLS:s styrelse fastställde reglementet för fonden år 2001. Tonsättarens roll i ett riksperspektiv betonades med en bestämmelse att: »Ur fondens avkastning kan beviljas stipendier och verksamhetsbidrag för forskning kring och publicering av verk om Fredrik Pacius, för framförande av Pacius verk, för beställning av nya kompositioner och annan verksamhet i Pacius anda samt för övriga initiativ som avser att främja musiklivet i linje med donatorns vilja.«

Ur fonden har bidrag beviljats för projekt som på ett synligt sett hållit Fredrik Pacius minne levande. Detta gällde till exempel för den första inhemska operan *Kung Carls jagt* från 1856 när den nyuppfördes på nationaloperan våren 2007. Det var bland annat bidrag ur fonden som möjliggjorde uppsättningen. Två år senare var SLS och fonden involverade i 200-årsjubileet av Pacius födelse.

Fredrik (ursprungligen Friedrich, familjärt Fritz) Pacius (1809–91) flyttade till Finland 25 år gammal, då han valdes till tjänsten som musiklärare vid Alexandersuniversitetet. Han hade spelat violin från barnsben, utvecklat en vacker sångröst och knöts ett par år efter avslutade musikstudier i hemlandet till Kungliga Hovkapellet i Stockholm. Från mitten av 1830-talet satte Pacius sin prägel på musiklivet i Helsingfors, som därmed utvecklades i tyskromantisk anda. Han organiserade orkester- och körverksamhet, dirigerade konserter och uppträdde som violinist samt utbildade musiker och sångare. En snabbt förverkligad konsertverksamhet upprätthölls till en början med hjälp av tyska musiker, kompletterade med militärmusiker och snart med akademiskt utbildade, inhemska för-

Fredrik Pacius modellteater från 1840-talet tillföll SLS som en donation av Martin Pacius. Scenbilden återger slutscenen ur tredje akten av operan *Kung Carls jagt*. Fonden är en kopia av Magnus von Wrights oljemålning efter den autentiska scendecorationen vid premiären 1852.

mågor. Körsångare och kvartetter vid studentavdelningarna sammanfördes av Pacius 1838 i Akademiska Sångsällskapet, som han dirigerade tills det åtta år senare blev Akademiska Sångföreningen. Hans aktivaste period inföll under 1840- och 1850-talen, då han bland annat komponerade en violinkonsert, ovannämnda opera och gav J. L. Runebergs dikt »Vårt land« en tonsättning som gjorde den till Finlands nationalsång. Totalt omfattar Pacius produktion av körsånger för manskör omkring 60 verk. När hans musik med studentsångare och yrkes- och amatörmusiker, som han utbildat, spred sig över landet, kom Pacius att betraktas som den finska musikens fader. Även inom de finsknationella kretsarna fick han en erkänd och uppburn position. Hans goda vän Zacharias Topelius geniförklarade rentav Pacius som musiker.

RAGNAR, ESTER, ROLF OCH MARGARETA BERGBOMS FOND NR 671

GRUNDKAPITAL 2001: 7 686 000 EURO

FONDKAPITAL 31.12.2009: 9 520 045,71 EURO

Ragnar, Ester, Rolf och Margareta Bergboms fond instiftades genom ett testamentariskt förordnande av banktjänstemannen Agnes Margareta Bergbom (1921–2000). Vid bouppteckningen efter henne i december 2000 uppgick tillgångarna till 40 668 133,08 mark. Den samlade familjeförmögenheten, som kom SLS till godo, innehöll bland annat värdepapper företrädesvis i Nokia-aktier till ett värde av drygt 25 miljoner mark, sju aktielägenheter och värdefullt lösöre. Grundkapitalet för fonden uppgick sålunda 2001 till 7 686 000 euro.

Enligt fondens reglemente upprätthålls den för att stöda vetenskapligt och litterärt arbete bland den svensktalande befolkningen i Finland. Ändamålsparagrafen har följande ordalydelse:

Fonden förverkligar sitt ändamål genom att årsavkastningen, efter överföring av upp till 30 % till kapitalet enligt årlig prövning, utdela forskningsunderstöd, pris eller stipendier till person, personer eller forskningsprojekt för vetenskapligt arbete. Härvid bör historieforskning eller kulturhistorisk forskning främst komma ifråga. Om lämplig författare finns, kan även litterärt pris för ett finlandssvenskt dramatiskt verk eller dramatisering, för scenen, utdelas.

Margareta Bergbom avled ogift och ensamstående, utan kontakt med släktingar och närmare vänner. Arbetsplatsen, Föreningsbanken i Finland, fick en avgörande betydelse för dispositionen av hennes förmögenhet i ett skede då hon var osäker på hur det skulle förfaras med den efter hennes död. En notariatsjurist var lyhörd för hennes litterära intresse och skrev 1988

ett testamente till minne av hela familjen Bergbom och med SLS som för-
månstagare. Av en tillfällighet blev det en kvinnlig medarbetare vid nota-
riatet som, börjande från en flyktig bekantskap från 1973, fick ta hand om
Margareta Bergbom och hennes praktiska angelägenheter under hennes
sista år av sjukdom och isolering.

Familjen Bergbom härstammade från en rik borgarsläkt i Uleåborg,
därifrån farfadern, statsrådet Karl Bergbom flyttade till Helsingfors 1878.
Sonen Karl Ragnar Bergbom (1890–1948) gifte sig med Ester Maria, född
Axelin (1891–1971), och i äktenskapet föddes två barn, Rolf Ragnar (1917–
40) och Margareta. I sitt testamente ihågkom Margareta sina avlidna släk-
tingar med ett förordnande om skötsel av fem familjegravar i Helsingfors.
Tre porträtt av farfarsfar, landskamreren i Uleåborgs län, assessorn Carl-
Gustaf Bergbom (1798–1861), av farfarsmor Helene Bergbom, född Fran-
zén (1819–80), och av farmodern Agnes Maria Bergbom, född Gripenberg
(1865–1922), testamenterade hon till Svenska Odlingens Vänner i Helsing-
fors för att upphängas i Bergbomrummen på Hertonäs gård i Helsingfors. Släk-
ten Bergbom var under perioden 1859–1916 den sista ägarfamiljen till Her-
tonäs innan den inköptes av Helsingfors stad med undantag av huvud-
byggnaden inklusive tomtmark och park på 15 hektar. Denna del tillföll
ovannämnda förening i Helsingfors, som upprätthåller ett herrgårdsmuseum
i byggnaden.

Teater och scenkonst var ett gemensamt, stort intresse för familjen
Bergbom. Fadern Ragnar Bergboms sista upplevelse i livet var premiä-
ren på operetten *Oklahoma* på Svenska Teatern i Helsingfors 1948. Mitt
under föreställningen måste han plötsligt med hustruns och dotterns hjälp
avlägsna sig och avled kort därefter. Han verkade då som biträdande
direktör vid Jordbrukarnas Mjölkcenral. Han hade knutits till företaget
som kontorschef 1926 och blev senare verkställande direktörens assistent.
Yrkesverksamheten inleddes efter studentexamen inom bankbranschen,
där han avancerade till prokurist vid Föreningsbankens i Finland huvud-
kontor.

Sonen Rolf Bergbom var familjens verkliga teaterentusiast. Han börja-
de redan i tioårsåldern metodiskt bygga upp ett eget arkiv av teaterbilder,
-notiser och programblad. 16 år gammal blev han laudaturstudent från
Nya svenska läroverket i Helsingfors och inledde studier i konsthistoria,
estetik och litteratur vid Helsingfors universitet. Jämsides med studierna
sysslade han med praktiskt teaterarbete och anslöt sig till Fredagssällska-
pet, en förening av unga litterärt intresserade akademiker. Här blev han en
av de ledande krafterna i den dramatiska cirkel som senare konstituerade

Teater och scenkonst var ett intresse som förenade familjen Bergbom. Sonen Rolf stupade 22 år gammal och fadern Ragnar avled några år efter honom. Dottern Margareta fortsatte att odla teaterintresset tillsammans med modern Ester (saknas på bilden), men under närmare tre decennier blev dottern ensamstående med en stor förmögenhet att förvalta.

sig i den fristående Studentteatern. Han verkade också som teaterkritiker i *Studentbladet* i slutet av 1930-talet.

Kort efter vinterkrigets utbrott inkallades Rolf Bergbom i militärtjänst och stupade 22 år gammal under striderna vid Viborgska viken i krigets slutskede. Han hade då en tentamen kvar till en filosofie kandidatexamen. Inom Studentteatern hyllades han senare som »ett av dess största löften för framtiden«. En minnesfond bärande hans namn instiftades till förmån för ung scenkonst.

Fru Ester Bergbom var en flitig teaterbesökare upp i hög ålder. Efter makens död överlämnade hon sonens samling av dramatik och litteratur om scenkonst och teater till Åbo Akademis bibliotek. I samlingen ingick teaterprogram, ett antal urklippböcker med scenbilder och rollporträtt samt anteckningar om repertoaren vid ett antal nordiska teatrar.

Så länge modern levde gjorde Margareta Bergbom henne sällskap på teaterbesöken. Senare upprätthöll hon sitt intresse ensam så länge hon orkade eller tillsammans med en väninna, en bekantskap från 1939. I motsats till den utåtriktade brodern var Margareta tystlåten och tillbakadragen. I ett efterlämnat brev med instruktioner om sin jordfästning finns ensamheten dokumenterad: »Anspråkslöst har jag levat och avskedet från det jordiska skall så ock vara. [– –] Jag har så få bekanta och praktiskt taget inga släktingar, så många kommer ej till jordfästningen.«

Sina arbetsplatser, först vid Jordbrukarnas Mjölcentral och senare vid Föreningsbanken, fick Margareta Bergbom i de företag fadern arbetat i. 60 år gammal pensionerades hon från banken, där hon sju år tidigare vid samma lunchbord hade stiftat bekantskap med en på notariatet anställd person. I avsaknad av släkt och vänner tydde sig Margareta Bergbom efter hand alltmera till sin nya bekantskap. Denna blev först övertalad att i testamentet jämte man och/eller dotter bli antecknad som den som skulle uppge boet vid bouppteckningen och ombesörja begravningen. De sista två åren av sitt liv levde Margareta Bergbom sängbunden på olika sjukhus och den forna arbetskamraten fick tillsammans med sin man sköta en hel del praktiska ärenden.

Som mottagare av den Bergbomska mångmiljonförmögenheten överenskom SLS med den ovannämnda damen om att skriva ut en räkning. Utöver tidigare lyfta månadsarvodet blev det ersättningar för arrangemang i samband med dödsfallet, för uttagna resekostnader och en summa som tilläggsarvode. Härtill överlämnades ett antal smycken och föremål ur det Bergbomska hemmet till henne.

De verkliga dyrgriparna i dödsboet såldes på auktion. Bland en mängd tavlor fanns konstverk av Helene Schjerfbeck, Ferdinand von Wright och Elin Danielson-Gambogi. Schjerfbecks oljemålning »Kvinna vid vagga« gick på auktion i maj 2001 för 760 000 mark. En antikhandlare tog hand om övrigt lösöre för en summa på 155 600 mark.

LARS OCH BOJEN HULDÉNS FOND FÖR FINLANDSSVENSK SPRÅK- OCH FOLKLIVSFORSKNING NR 673

GRUNDKAPITAL 2001: 8 098,50 EURO

FONDKAPITAL 31.12.2009: 20 719,56 EURO

Professor Lars Evert Huldén (1926–) hyllades på sin 75-årsdag den 5 februari 2001 av SLS:s styrelse med den tidigare nämnda medaljen »Allt vad vi äga samman« och ett beslut om att instifta Lars och Bojen Huldéns fond för finlandssvensk språk- och folklivsforskning. Hyllningarna med anled-

Ester Bergbom

ning av bemärkelsedagen ombads bli kanaliserade till fonden, vartill SLS bidrog med en inbetalning på 10 000 mark. Fonden fick därmed ett grundkapital som i slutet av år 2001 uppgick till 8 098,50 euro.

Lars Huldéns omfattande författar- och forskarverksamhet sammanfattades i ett jubileumsseminarium arrangerat den 25 april 2001 av SLS. Till signifikativ, samlande devis för seminariet hade valts en mening som han någon gång presenterat sig själv med: »Jag kan inte vara allvarsam tillräckligt lång stund.« Seminariet blev en provkarta över de ämnen och genrer som professor Huldén ägnat sig åt – dialekter, ortnamn, folkdiktning, visor, poesi, prosa, oratorier och dramatik. De i SLS:s tidskrift *Källan* återgivna föredragen av vänner och kolleger blev en hyllningsskrift på 50 sidor. Bilden av honom kompletterades med *Lars Huldéns bibliografi 1949–2007*, som SLS utgav sistnämnda år.

Lars Huldén föddes i Jakobstad som son till bonden och författaren Evert Huldén och lärarinnan Ester, född Nyvik. Efter filosofie kandidatexamen 1950 disputerade han sju år senare vid Helsingfors universitet med en avhandling om den starka verbböjningen i Österbottens svenska folk-mål. En fortsättning om den svaga verbböjningen följde två år senare.

Sin forskarkarriär inledde Huldén med uppteckningar av namn i hembyn Monå. Intresset för ortnamn förde honom till Uppsala och resulterade 1952 i en avhandling pro gradu, *Ortnamnen i Munsala*, delvis även tryckt i serien Studier i nordisk filologi. Ortnamnen och deras ursprung blev därefter ett av hans specialgebit, ett område där han också kom att möta kritik och mot-hugg för sin tolkning av svenskösterbottniska ortnamns finska ursprung. Men professorn gav också svar på tal, såsom till exempel i sin avskedsföreläsning när han 1989 lämnade den professur i nordisk filologi som han innehaft vid Helsingfors universitet sedan 1964: »Jag berör här en för många finlandssvenskar ömtålig fråga. En under hela detta århundrade fortgående diskussion tyder på att alla inte vill acceptera att det i de nutida svenskbyg-derna finns namn av finskt ursprung. Många av de hundratals inlägg som har gjorts uppvisar en genant fanatism och rasism hos skribenterna.«

Sin första dikt publicerade Huldén 1949, men den första samlingen *Dräpa näcken* utkom nio år senare. Den skulle följas av en lyrisk produktion som totalt uppgår till närmare 40 diktsamlingar med ofta känsliga och träff-säkra formuleringar om mänskligt beteende.

Ett mera udda exempel på den lyriska mångsidigheten var samlingen dikter på dialekt med titeln *Heim/Hem* 1977. Långt senare fick författa-rens förkärlek för dialektala versioner en folklig förankring. När julevang-eliet lästes upp på Munsalamål i ortens kyrka 1999 var mottagandet så

hänförande positivt att det blev en tradition. Huldéns relation till kyrka och religion har satt sina spår i den finlandssvenska psalmboken och resulterat i flera oratorietexter. Men hans benägenhet att inte vara allvarsam länge förnekar sig inte: han har även skrivit texter till revyer och producerat omkring 500 visor, en del också egenhändigt tonsatta.

Utöver det egna skrivandet har Huldén hunnit med förnäma översättningar av ett stort antal verk. Bland dem har flera av Shakespeares pjäser fått en modern svensk språkform. En prisbelönt översättning blev nytolkningen av det finska nationaleposet *Kalevala*, som tillkom i samarbete med äldste sonen, musikern och översättaren Mats Huldén. Boken utkom 1999 och användes fyra år senare av Stockholms stadsteater för en dramatisering som blev en succé. Strålande kritik blev det också för samma pjäs, när den sommaren 2009 sattes upp av Västana Teater i Värmland.

I finlandssvenskt kulturliv har Huldén intagit en central roll på flera ledande poster. Han var ordförande för Finland Svenska Författareförening 1972–78, för Svenska litteratursällskapet 1983–92 och för Lilla Teaterns styrelse 1992–99. Hans teaterintresse har också tagits i anspråk i styrel-

Bojen och Lars Huldén förenades i ett lyckligt äktenskap. Under två decennier (1973–93) trivdes de tillsammans i Diktarhuset i Borgå.

serna för Svenska Teatern, Suomen Teatterikoulu och Svenska Teaterskolan i Helsingfors.

År 1986 invaldes Huldén som utländsk ledamot i Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Svenska Akademiens stora nordiska pris fick han år 2000 och det statliga Finlandspriset några år senare. Bland många andra belöningar märks Svenska folkskolans vänners kulturpris och SLS:s Tollanderska pris. När det senare nämnda priset överräcktes den 5 februari 1995 var motiveringen följande:

För hans långa och gränsöverskridande kulturgärning. Hans författarskap omspänner såväl högklassig språkvetenskaplig forskning som virtuosa skönlitterära verk i de flesta genrer. I boken Carl Michael Bellman sammanfattar Lars Huldén sitt långvariga intresse för den svenske diktarfursten. Beträktelserna över Bellman levandegör till synes mödolöst en stor poet, ett mångskiftande textuniversum och en motsägelsefull forskningstradition.

Biografin över Bellman hade utkommit ett år tidigare och den svenske diktaren var tillsammans med J.L. Runeberg föremål för ett av Huldéns största intressen. Bland särintressen omnämner han emellertid själv endast ett: hemgården Nörråkers. Ett sällan omvittnat intresse hyser han sedan gammalt för idrotten, ofta utövat som åskådare vid tävlingar på Olympiastadion.

Lars Huldén kände sig hedrad över fonden som bildades till hans 75-årsdag och glädde sig åt att den uppkallades efter honom och hustrun. När Ingeborg Helena »Bojen« Huldén, född Slotte (1926–2004), avled gav maken i en ett år senare utkommen diktbok, *Återkommen från Atlanta*, uttryck för sin sorg på ett gripande sätt: »Länge var vi två. Nu är vi bara en.«

Bojen Huldén föddes på samma BB i Jakobstad som hennes blivande man såg dagens ljus tre veckor senare. Hon växte upp i Gamlakarleby och hann verka som sanitetslotta vid krigssjukhuset i Vasa före studentexamen 1945. Sitt yrkesverksamma liv inledde hon som modetecknare och lärare med tjänst som extraordinarie lektor i tyska vid Gamlakarleby svenska samlyceum. Äktenskapet och en växande familj med fyra söner och flyttning till Helsingfors band henne till hemmet som huvuduppgift. Vid sidan om skrev hon TV-kritik och meriterade sig för en anställning vid *Hufvudstadsbladet* 1970. Större delen av tiden verkade hon vid *Radio- och TV-bladet*, senare programtidningen *Veckan*, från vilken hon pensionerades som redaktionssekreterare 1989.

Diktarhuset i Borgå blev en fast punkt i makarnas tillvaro under två decennier (1973–93). Tillsammans ägnade de sig åt att renovera fäderne-

gården Nörråkers i Munsala, där en gammelstuga från 1700-talet rustades upp till ett levande museum.

Maj-Britt Paros nekrolog över kollegan från *Veckan* återspeglar äktenskapets lyckliga symbios: »Bojens roll som Lasse Huldéns hustru kan inte överskattas. Hans enorma livsgärning som pedagog, forskare och författare hade knappast varit möjlig utan den starka kraftkälla han hade vid sin sida.«

Huldén har fortsatt att ge ut dikter och böcker i en takt av ett verk per år. Hans iakttagelser av det mänskliga psyket är sällsynt ärliga, träffande och avslöjande. »Jag vet att jag står mig själv närmast och att jag inte handlar mot andra levande varelser såsom jag önskar att de skall handla mot mig«, konstaterar han i diktsamlingen *Himmelshögt och vattentätt* från 2007.

HOLGER FRYKENSTEDTS STIPENDIEFOND NR 679

GRUNDKAPITAL 2003: 171 017 EURO

FONDKAPITAL 31.12.2009: 224 174,87 EURO

Professor h.c., filosofie jubeldoktor Holger Frykenstedt (1911–2003) testamenterade merparten av sin förmögenhet i svenska aktiepapper och fondandelar till SLS och Finlands Akademi. De fick varsin hälft av återstående kvarlåtenskap efter att två fastställda legat utbetalts av tillgångarna, som vid bouppteckningen uppgick till nettobeloppet 3,6 miljoner svenska kronor. Holger Frykenstedts stipendiefond fick därmed ett grundkapital på 171 017 euro.

Både för SLS:s och Finlands Akademis del fastställde Frykenstedt ordagrant följande: »Donationens ändamål är att med stipendium gynna förtjänstfulla studerande inom ämnen finsk kultur, svenskt 1700-tal eller svensk romantik. Ändamålen skall uppfyllas i första hand genom att avkastningen av kapitalet tas i anspråk.«

Testamentet blev en dokumentation över Frykenstedt som en sann Finlandsvän, något som han många gånger redan under sin livstid gett uttryck för i ord och handling. Sin förkärlek för vårt land daterade han själv till fortsättningskriget, då han anslöt sig till den inofficiella rörelsen »Finlands sak är vår«. Han höll nära kontakt med SLS under att halvt sekel, gjorde sin första bokdonation 1953 och blev också medlem i litteratursällskapet. Sin största donation av värdefulla föremål gjorde han 1986, då Finlands nationalmuseum fick motta en kollektion om 50 europeiska och asiatiska dyrgripar. I den ingick 1700-talsvärjor, kinesiska mantlar och keramik samt unika indonesiska dolkar. Hans motivering till donationen var att Finland som Nordens främsta kulturnation förstår att sätta värde på en kollektion av nämnda slag.

Professor Holger Frykenstedt bredvid de unika dräktvärjor som han 1986 donerade till Finlands nationalmuseum.

Sitt hemland och då födelsestaden Örebro gynnade Frykenstedt med en tidig donation av kinesiskt porslin, som var hans specialintresse. Donationen omfattade ca 1 000 pjäser från alla dynastier och värderades i mångmiljonbelopp i svenska kronor.

Stockholm blev hemstad för Frykenstedt under hans studier i teoretisk filosofi och litteraturhistoria. Han blev filosofie doktor på en uppmärksam avhandling om P.D. A. Atterbom vid dåvarande Stockholms högskola 1951. En utnämning till docent följdes av en personlig forskartjänst, sedermera med professors namn. I sin forskning intresserade han sig främst för ett par av den gustavianska tidens främsta gestalter, Johan Gabriel Oxenstjerna och Carl August Ehrensvärd. Bägge blev också dokumenterade av Frykenstedt i SLS:s skriftserie. Det var på sin forskarbana han knöt tidiga kontakter och vänskapsband med framstående finländska intellektuella. En stark insats för att föra de båda grannländernas kulturliv närmare varandra gjorde han som ordförande för Svenska Humanistiska Förbundet 1975–90. Under denna tid deklarerade han ibland: »Så länge jag lever kommer Finland att vara mer än mitt andra fosterland.«

ALBERT DE LA CHAPELLES FOND NR 686

GRUNDKAPITAL 2005: 106 732,26 EURO

FONDKAPITAL 31.12.2009: 49 683,68 EURO

Akademiker, friherre Albert Fredrik de la Chapelle (1933–) tog 2004 initiativet till en fond med SLS som mottagare, men med en egen styrelse. Albert de la Chapelles fond instiftades följande år, varvid grundläggaren i tre repriser inbetalade belopp på totalt 106 732,99 euro. Avsikten med medlen, som kompletterats med årliga inbetalningar 2006–08, var att tillsammans med Ekenäs stad utreda och planera en utveckling av Ekenäs museum så att fondens ändamål uppfylls.

Donator planerade först en stiftelse till stöd för museet i Ekenäs, men fick av författaren, fil.dr Göran Schildt rådet att vända sig till SLS med dess färdiga förvaltning av fonder. Fundationsbrevet undertecknades i december 2005 och syftet blev noggrant avgränsat:

Fondens ändamål är att stöda och befördra kvalitetskonst, kultur och bildning i den svenskspråkiga miljön i Västra Nyland. Vikt bör fästas vid att utforska, dokumentera och åskådliggöra den herrgårds- och bruksmiljö som varit ett traktens särmärke. Ändamålen kan bland annat uppfyllas genom att ekonomiskt och expertmässigt stöda Ekenäs Museum så att museet på ett ändamålsenligt sätt kan verka för dessa syften; gärna i samverkan med andra organisationer med liknande mål. En framtidsvision är Ekenäs och Västra Nyland som allmänt kända och erkända högsäten för konst och kultur.

För fondens styrelse fastställdes kravet att den bör besitta expertis i konst-, kultur- och museifrågor samt tillräcklig juridisk sakkunskap. Advokat Göran Wörlund, de la Chapelles jurist i Finland, blev ordförande för styrelsen med professor Henrik Lilius och fil.dr Erik Kruskopf som medlemmar. Styrelsen kompletterades senare med chefen för Amos Andersons konstmuseum, Kai Kartio.

Fonden har sedan 2006 utdelat stipendier i huvudsak till förmån för projekt i anslutning till Ekenäs museum. Under det första året anslogs ett understöd på 15 000 euro. Pengarna behövdes för försäkringspremier för två tavlor av Helene Schjerfbeck, som inlånats till utställningen »Alla tiders Ekenäs« samt för försäkringspremier för inlånad konst till 100-årsjubileumsutställningen »Västnyländska vyer«. Följande år understöddes en utställning av teckningar med Ekenäsmotiv av Jonathan Moorhouse och en deponering av hans originalteckningar hos Ekenäs museum. Fonden har också agerat som inköpare av kvalitetskonst vid auktioner och stött ett projekt gällande herrgårdar i Västnyland. Den dyraste tavlan, Hjalmar Munsterhjelm's »Afton i Barösund« betingade ett pris på 49 300,00 euro.

Albert de la Chapelle

Den internationellt kända forskarens intresse för västnyländsk kultur och miljö har sitt upphov i hans rötter i Tenala, som son till friherre René de la Chapelle och hans hustru Stina, född Serlachius. Barndomshemmet Lindö herrgård, naturskönt beläget på näset mellan Lindö och Gretarby havsvikar, har varit i släkten de la Chapelles ägo sedan 1818. Den flera gånger till- och ombyggda huvudbyggnaden härstammar från 1730-talet.

Efter studentexamen 1950 utbildade sig Albert de la Chapelle till läkare, avlade medicine- och kirurgie doktors grad 1962 och specialiserade sig på genetik. Han knöts i ett tidigt skede till Medicinska forskningsinstitutet Minerva, vars första doktorand han var. Senare var han forskare och tidvis föreståndare för Samfundet Folkhälsans Genetiska Institut från dess grundande 1962 till 2003. Efter vidareutbildning i biokemi, bland annat i USA verkade han som Finlands första professor i medicinsk genetik vid Helsingfors universitet 1974–97 och erhöll som första medicinare akademikers titel samma år han avgick. I stället för att pensionera sig mottog han en professur i cancer- och molekyलगenetik vid Ohio State University i Columbus, USA.

Som forskare från 1960-talet och forskarprofessor 1985–95 tilldrog sig de la Chapelle internationellt intresse som en av pionjärerna inom cyto-genetiken. Han lanserade kromosomanalysen i Finland och var först med att beskriva kvinnlig kromosomuppsättning hos vissa män. I samarbete med andra forskare inledde och utvecklade han den molekylära utforskningen av de s.k. finländska ärftliga sjukdomarna. Hans forskargrupp beskrev de sjukdomsalstrande genfelen vid många av dessa sjukdomar. Det allmänt sett viktigaste forskningsresultatet torde dock vara hans 1993 gjorda upptäckt av de gener som orsakar den vanligaste formen av ärftlig tjocktarmscancer.

Privat har de la Chapelle alltid hållit låg profil och intervjuer med honom lyser med sin frånvaro. Inval i vetenskapsakademier i Sverige och USA och flera prisbelöningar utomlands bär vittne om hans internationella anseende. I hemlandet har han belönats med Matti Äyräpää-priset 1990 och Niilo Voipios pris 2003.

ANNA MARIA LUNDELLS MUSIKFOND NR 695

GRUNDKAPITAL 2007: 16 493,33 EURO

FONDKAPITAL 31.12.2009: 16 493,33 EURO

På initiativ av Närpes Skolmusikkår r.f. instiftades Anna Maria Lundells musikfond 2007 med ett grundkapital på 16 493,33 euro som ett resultat av en insamling. Fondens förvaltning övertogs av SLS, som årligen till Närpes

Skolmusikkår överlåter en stipendiesumma att disponeras av fondens stipendiekommitté. Enligt stadgarna är fondens syfte att genom utdelning av stipendier stöda musiklivet i Österbotten och speciellt inom Närpes stad.

Klarinettisten och tf. rektorn Pernilla Anna Maria Lundell (1970–2006) dog till följd av komplikationer i samband med en förlossning. Närpes Skolmusikkår önskade med musikfonden hedra en musiker som fostrats i kåren och som uppvisat anlag utöver det vanliga. Lundell gick på klass fem i Övermark skola när hon började spela klarinett i skolmusikkåren, där hon efter åtta års medverkan och avlagd examen i Närpes musikskola gick vidare i karriären. Hon utbildade sig till klarinettist och klarinettlärare vid konservatoriet i Jakobstad och vidareutbildade sig vid Sibelius-Akademien och musikvetenskapliga institutionen vid Åbo Akademi. Genom att inspirera och fostra nya klarinettister höll hon fortsatt kontakt med skolmusikkåren. Enligt musikkårens dirigent Anders Teir, som skrev hennes nekrolog, var hon en synnerligen inspirerande och effektiv pedagog.

Största delen av sitt yrkesverksamma liv verkade Anna Maria Lundell som musiklärare i Jakobstad. Efter flera år som timlärare vid Jakobstadsnejdens musikinstitut blev hon ordinarie klarinettlärare och var vid sin bortgång också dess vikarierande rektor. Utöver sin ordinarie lärartjänst hade hon engagemang på flera håll. Bland annat undervisade hon vid Kuula-institutet, verkade som rektor för Martin Wegelius-institutets sommarkurser och arbetade tidvis som klarinettist i Vasa. Oberoende om det gällde stadsorkestern eller produktioner på Wasa Teater eller den finska stadsteatern i Vasa stod hon, enligt Teir, i alla sammanhang för en fullödig insats.

Initiativtagaren till Anna Maria Lundells musikfond, Närpes Skolmusikkår, har på drygt 50 år blivit något av en institution inom österbottniskt och finlandssvenskt musikliv. Musikkåren bildades 1958 med läraren Frans Mattans som initiativtagare. Han tillträdde då en lärartjänst vid Närpes medborgarskola efter att tidigare ha varit folkskollärare i Norrnäs och där musicerat med en liten blåsargrupp. År 1957 gästade norska Langesund Guttemusikkorps Närpes och gav idén till en liknande satsning. Halvsekeljubileet 2008 firade Närpes Skolmusikkår med evenemang utsträckt över hela året. Resurserna är tillräckliga för det mesta: musikkåren håller sig med två orkestrar och tre grupper drillflickor. Den stora A-orkestern består av 65 musikanter inkluderande ett big band med 20 musiker. Det blir en anslående syn med väldig effekt när musikkåren fulltalig spelar upp. Det har 15 länder fått uppleva under turnéer, men också en stor hemmapublik, inte minst vid idrottsevenemang som Stafettkarnevalen, EM och VM i friidrott.

Anna Maria Lundell

Svenska kulturfonden

SVENSKA KULTURFONDEN NR 18

GRUNDKAPITAL 1907: 254 716,20 MARK

FONDKAPITAL 31.12.2009: 225 283 177 EURO

Den 21 november 1907 inskrevs för första gången Svenska folkpartiets kulturfond som nummer 18 i SLS:s »Minnesbok«, men beskrivs här till sist på grund av sin speciella position. Litteratursällskapets styrelse hade vid sitt möte nämnda dag fattat det principiellt viktiga beslutet att motta förvaltningen av den kulturfond som Svenska folkpartiet höll på att bilda. Senare ifrågasattes också inom styrelsen uppbindningen till ett politiskt parti och till en fond som skulle konkurrera med sällskapets egen fondverksamhet, men då ansåg majoriteten att ett principbeslut inte längre gick att tumma på.

Hur Svenska kulturfonden skapades och överläts till SLS kräver en återblick på förhållandena för mer än 100 år sedan. I den finsknationalistiska yran, med bland annat ifrågasättandet av svenska skolor och svenska språket, var det gamla svenska partiet från 1870-talet en mindre trovärdig motaktör. Enligt professor Göran von Bonsdorff var den allmänna uppfattningen i början av 1900-talet att man hade att göra med »ett typiskt överklassparti, en högborg för konservativa, ja, reaktionära strömningar och en broms på en av den överväldigande majoriteten efterlängtnad naturlig utveckling«. Det fanns alltså en slags social beställning på ett nytt parti och den sammanföll med Axel Lilles återkomst hösten 1905 efter fem års landsflykt i Sverige. Återinsatt som chefredaktör för tidigare indragna *Nya Pressen* angav han från och med följande år tonen för grundandet av Svenska folkpartiet: »Frågan gäller blott skola vi lämna åt socialdemokraterna att revolutionera samhället eller själva såsom tidens kulturbärare taga denna omgestaltning om hand.«

Det nya partiet och dess folkliga namn öppnade i princip organisationen för alla finlandssvenskar, oberoende av samhällsposition. Men redan under den första egentliga partidagen 1907 gjorde sig en mer socialpolitisk riktning gällande. Initiativ och krav resulterade i slutet av året i uppriktandet av Svenska kulturfonden. Vem som var först ute med förslaget på en kulturfond skiftar i olika källor. Enligt von Bonsdorff var det Julius Hirn som lanserade tanken i *Helsingfors-Posten*. Frank Jernström ger i sin 75-årshistorik över kulturfonden en mer preciserad bild. Han menar att Hirn redan 1902 ifrågasatte ett svenskt parti och talade i stället för ett kulturparti »som målsman för den svenska befolkningens särskilda intressen«. Men den som först föreslog en »partifond« var friherre Kristian von Alfthan, SFP:s första sekreterare tillsammans med dr Georg von Wendt. Då tänkte man i första hand på att tillgodose partiets centrala och lokala penningbehov, men i andra hand fanns också tankar på att »stöda skolor, tidningar och andra dylika företag«.

Redan i initialskedet för det 1906 bildade partiet fick interimsstyrelsen i uppdrag att åstadkomma en partifond med tanke också på de svenska kulturbehoven i landet. Följande år uttalade partidagen i april målsättningen att »energiskt arbeta för grundandet och förkovrandet av fonder för befrämjandet av partiets syften«. Samtidigt omnämndes en särskild kulturfond »vars ränteinkomster skulle användas för befordrandet av undervisnings- och andra allmänna kulturuppgifter«, såsom Kaj Snellman skriver i sin 50-årshistorik över kulturfonden.

Partidagen gick också i författning om ett upprop till den finlandssvenska allmänheten om att skänka bidrag. I motiveringen sades bland annat: »Nödvändigheten av en sådan fonds bildande torde av ingen bestridas. Även på de håll där nödvändigheten av SFP:s fortvaro som politiskt parti ifrågasätts, har den svenska stammens i vårt land beträngda läge ansetts betinga samlandet av en svensk kulturfond. Tiden är inne att skrida från ord till handling.«

Handling blev det sedan efter hand, men i så pass trögt före att den första insamlingsaktionen på allvar startade först följande år och utsträcktes till 1909. Det första bidraget på 1 000 mark (nästan 4 000 euro) donerades av en anonym tammerforsbo i maj 1907, men det uttalade målet på en miljon mark blev verklighet först sju år senare. De mest aktiva insamlarna var till en början partiets damkommitté i Helsingfors med Hilma Schildt i spetsen. Hon var också en stark förespråkare för särskilda insamlingsfester. När idén om firandet av en svensk dag diskuterades torde Runebergsdagen ha varit ett alternativ, men valet föll på Gustav II Adolfs dödsdag

den 6 november. Därmed markerades den gamla gemenskapen mellan de tidigare riksdelarna i den forna svenska stormakten. Beslutet fattades av centralstyrelsen i december 1907 samtidigt som man slog fast principen att skapa fonden med en landsomfattande insamling under följande år, kulminerande i den första Svenska dagen-festen i november.

Fond omöjlig för parti

Redan innan insamlingsplanerna definitivt slogs fast hade alltså SLS:s principbeslut om övertagandet av fonden och dess förvaltning inhämtats. Den försiktiga tågordningen hade sin förklaring: »På grund av en brist i vår lagstiftning utgör ett parti inte någon juridisk person och kan därför inte äga och förvalta några stående fonder«, såsom det heter i ett SFP-protokoll. Bakom formuleringen dolde sig, enligt Torsten Steinby, en oro för att de ryska makthavarna skulle fästa en närgående uppmärksamhet vid att ett politiskt parti skapade en stor fond. Dessutom saknade partiet en lämplig organisation för fondens förvaltning, något som litteratursällskapet förfogade över. För SFP var det därmed klokast att överlåta äganderätten åt en opolitisk organisation och förbehålla sig rätten att disponera fondens avkastning.

Ovannämnda arrangemang uppnåddes också, men först efter en viss dragkamp och en process som tog sin tid. I slutet av 1908, ett drygt år efter den första sonderingen och principbeslutet, avgjordes frågan och kulturfonden kunde inskrivas och mottas av litteratursällskapet. För det behövde SLS två styrelsemöten, som hade att ta ställning till ett nu skriftligt förslag från SFP om att grunda och överta fonden samt de villkor som var förknippade med transaktionen. Vid det andra styrelsemötet den 17 december 1908 avgjordes frågan, dock inte enigt. Ernst Lagus reserverade sig i protokollet och »ansåg att Sällskapet ej borde emottaga fonden för förvaltning«. Hugo Pipping uppges ha varit av samma åsikt, men ansåg att det var för sent att ändra sig efter tidigare principbeslut och efter att insamling skett med hänvisning till SLS som blivande förvaltare. Märkligt nog blev också förvaltningskostnaden föremål för divergerande åsikter i styrelsen. Mot en föreslagen årlig gottgörelse motsvarande en halv procent av fondens kapital föreslogs en fjärdedels procent vara nog. Vem den generöse förslagsställaren var protokollfördes inte. Slutresultatet blev den årliga provisionen om en halv procent på fondens kapitalbelopp, som från

Det behövdes endast ett gåvobrev på drygt en sida med tre punkter för att grunda och överföra Svenska kulturfonden till Svenska litteratursällskapet.

Att Svenska Litteratursällskapet gifvas ut öfver
sina kårer till Lunds universitetsbibliotek samt
till Uppsala högskola samt till Uppsala högskola
samt till Svenska Folkpartiet, för att samt
öfver för såväl akademiskt som allmänt bruk, af såväl öfver
öfver och för alla sidosid

Svenska Heltagsverket

Att förskänkas af den svenska underskrifningen och andra
allmänna svenska heltagsverket i Sverige på följande
villkor.

1° Kontoret i Paris skola ärligen ligga till bari
då det icke den heltagsverket sammansättas och beställning
skall till en värdig 1000000 fr. merk. Detta belopp
förskänkas af kontoret ärligen ätholvas till Litteratursel-
sen för Svenska Folkpartiet att utelämnas och användas
i öfver öfver till, under den utskänkt förskänkas
förskänkas och kontoret förskänkas.

2° Skulle Svenska Folkpartiet uppgått skall kontoret
föredrag afskickas enligt Svenska Litteratursällskapet
bestämmelser användas för de med kontoret förskänkas
dessa.

3° Den beloppet af de med kontoret förskänkas förskänkas
de utgifver igen Svenska Litteratursällskapet förskänkas
en en ärlig förskänkas, utskänkt en hal $\frac{1}{3}$ pro-
cent i kontoret kapitalbelopp, hal den förskänkas förskänkas

början varit en säker ersättning för fondens förvaltning på ett kostnads-effektivt sätt.

Magna charta

Överlåtelsen av de av Svenska folkpartiet insamlade medlem skedde den 30 december 1908 och har betecknats som Svenska kulturfondens egentliga födelsedag. Efter allt kannstöperi kring fonden behövdes endast ett handskrivet gåvobrev i tre punkter på drygt en sida för att få allt sagt, träffande av Kaj Snellman kallat fondens *magna charta*. Det första överlämnade kapitalet uppgick till 254 716 mark och 20 penni (942 500 euro) och skulle förvaltas »för främjandet af den svenska undervisningen och andra allmänna svenska kulturuppgifter i Finland«.

I villkoren stadgades att ränteinkomsterna årligen skulle läggas till kapitalet tills fonden stigit till en miljon mark. Därefter skulle tre fjärdedelar av räntorna årligen utbetalas till SFP:s centralstyrelse för att användas i enlighet med fastställt syfte. Återstående fjärdedel skulle fortsättningsvis fogas till fondens kapital. I punkt två finns fondens fortbestånd för alla tider garanterad: »Skulle Svenska Folkpartiet upplösas skall kulturfondens avkastning enligt Svenska Litteratursällskapets bestämmande användas för de med fonden afsedda ändamål.« I punkt tre fastställdes den överenskomma gottgörelsen för förvaltningen på en halv procent att »från årsinkomsten öfverst afdragas«. Gåvobrevet är undertecknat av partiordföranden Axel Lille, sekreteraren Kristian von Alfthan och skattmästaren Axel Wallensköld.

Professor Wallensköld blev två år senare skattmästare i litteratursällskapet och passade på tillfället att kräva en rationalisering av fondförvaltningen. Den praktiska skötseln överlämnades åt en bank och styrelsen utsåg »tvenne personer, med vilka skattmästaren finge rådföra sig vid framtida placeringar av penningmedel och i andra viktigare ekonomiska angelägenheter«.

En donator avgjorde

Att det fastställda målet på en miljon mark uppnåddes kan i första hand tillskrivas en person – godsägaren Carl Edvard Pehrman. Han bidrog redan i februari 1908 med 100 000 mark och återkom senare, så att hans sammanlagda donationer uppgick till mer än en halv miljon mark. Sitt sista bidrag på 351 900 mark skänkte han 1914, en månad före sin död. Det innebar att fonden äntligen uppnådde den miljon som förutsattes för att den skulle kunna användas för sitt ändamål.

Svenska kulturfondens första stora donator Carl Edvard Pehrman avbildades på en reliefmedaljong av Ville Vallgren.

C. E. Pehrman var en i högsta grad *self made man*. Han föddes 1832 i Kyrkslätt och blev utan skolbildning i unga år anställd som vallpojke hos en av traktens bönder. Efter några år till sjöss fick han anställning i byggbranschen när optiska telegrafstationer under Krimkriget uppfördes i den åländska skärgården. Med uppenbar näsa för konjunkturerna började han köpa och sälja fastigheter, oftast med god vinst efter att de upprustats. Verkligt förmögen blev han med insikten om behovet av trävaror ute i Europa. Han köpte och sålde skog, grundade sågar i huvudstadsregionen och etablerade sig som storgodsägare både med Hofgård i Sibbo och med Dickursby gård i Helsinge. Före sin död hann han avyttra hela sin förmögenhet och föreskrev att kapitalet skulle ingå i en stående fond »för befrämjandet av svenska undervisnings- och andra allmänna svenska kulturuppgifter i Finland«. Han förbehöll sig rätten till en ränta på 4 pro-

cent på kapitalet under sin livstid, men villkoret förföll omgående med hans bortgång. I tacksamhet gentemot sin första stora välgörare reste SFP en minnessten på Pehrman's grav med en reliefbild av honom, utformad av Ville Vallgren. Kaj Snellman ger i 50-årshistoriken en målande beskrivning av Pehrman: »Medan han drev sågrörelse var han sin egen kontorist, stockuppköpare, avverkare, kvartersman, ja till och med timmerflottare, har det sagts.«

Den andra stora donator under kulturfondens första insamlingskede var fru Emilia (Emy) Procopé. Hon efterlämnade också en fond inom litteratursällskapet och porträtteras därmed på sin egen kronologiska plats.

Efter den ursprungliga benämningen Svenska Folkpartiets kulturfond togs dess gällande namn Svenska kulturfonden i bruk i samband med bokslutet för år 1914. Ungefär samtidigt började donationer och testamenten till förmån för kulturfonden att öka och flera fonder räknar därmed sitt ursprung redan från 1910-talet. Gåvorna registrerades efter hand som egna numrerade donationsfonder i samma fortlöpande ordning som de fonder som skall stöda litteratursällskapets verksamhet, men dock avskilda från dem.

Kulturfonden presenteras här enbart som en samlande helhet för de 430 separata fonder som antalet uppgick till vid utgången av 100-årsjubileet 2008. Största delen av fonderna beskrivs kortfattat i 90-årsjubileums-skriften *Individen, språket, kulturen – idéerna och pengarna bakom Svenska kulturfonden 1908–1998*.

Sex år efter kulturfondens bildande kunde de första räntemedlen på 27 930 mark ställas till SFP:s disposition för utdelning i april 1915. Uppgiften omhändertogs av partiets centralstyrelse på basis av ett fastställt program, som i huvudsak premierade skolor och utbildning. Principen blev gällande för årtionden framöver, med små justeringar av utdelningsgrunderna och en särskilt tillsatt niomannadelegation som förberedande organ för centralstyrelsens utdelning. Fondens tillväxt drabbades efter de första stora bidragen av en viss stagnation. En mera förödande effekt hade det fenomen som först i slutet av 1910-talet blev känt i Finland under namnet inflation. Penningvärdet rasade då för första gången, återhämtade sig delvis på 1920- och 1930-talen och gick sedan mer eller mindre bokstavligt upp i rök under andra världskriget. Pengar på bank var helt oskyddade mot krigsinflationen, placeringar i värdepapper och fastigheter var säkrare, men gav dålig avkastning. För kulturfondens del beräknas utvecklingen fram till 1952 ha lett till att realvärdet på den samlade förmögenheten inte ens motsvarade den första miljonen från 1914.

Kritik och förnyelse

Kulturfondens mångårige sekretare och ordförande Levi Ulfvens påvisar i sin skrift *Svenska kulturfonden i närbild* (1981), hur den kulturpolitiska debatten blossade upp i Finland först 50 år efter fondens tillblivelse och sedan fick stora återverkningar på den. Ett första försök att aktivera fonden gjordes visserligen redan med tillsättandet av en ombudsman 1953. SFP:s kanslisekreterare Kaj Snellman utsågs att sköta uppgiften som en bissyssa i akt och mening att »göra fonden levande i den svenska allmänhetens medvetande«. Men utfallet motsvarade inte förväntningarna och tjänsten indrogs 1957.

Efter ett storstilat 50-årsjubileum 1958 var det dags för kritik och förändring på 1960-talet. En av initiativtagarna var vicehäradshövding Kristian Gestrin, sedermera riksdagsman och minister, som 1961 i en skrivelse till partistyrelsen ondgjorde sig över läget: »... att Centralstyrelsen med undantag av arrangemangen kring fondens 50-årsjubileum, inte under senare år gjort något att inför en bredare publik bekantgöra fonden och än mindre för att öka dess kapitaltillgångar.«

Det var upptakten till en debatt som fortsatte med flera tungt vägande inlägg och 1962 utmynnade i ett förslag till nytt reglemente för fonden. Utredningen hade gjorts av dåvarande regeringssekreteraren vid undervisningsministeriet, Ragnar Meinander. Hans förslag fick många mothugg, men resulterade till slut i tillsättandet av en egen delegation för kulturfonden från och med 1963. I början var SFP:s förstärkta centralstyrelse enig endast om valet av delegationens första ordförande, professor Olav Ahlbäck. Han var också ordförande i Svenska litteratursällskapet och hade därmed lämplig insyn i fondernas förvaltning. I förhållande till centralstyrelsen var Ahlbäck självständig, då han inte hade medverkat i den sedan 1955.

Valet av tolv, senare tretton, delegationsmedlemmar blev en svårare fråga och enighet nåddes först efter att man protokollfört »att de olika grannarna av det svenska kulturlivet och även de olika landsändarna blir företrädda«. Delegationsordföranden valdes på tre år, men Ahlbäck avgick i mars 1965 när han flyttade till Österbotten. Han efterträddes för återstoden av perioden av fil.mag. Ebba Östenson. Året därefter tillträdde professor Nils Meinander som ordförande och omvaldes för en andra period. Han var angelägen om att hävda delegationens självständighet i förhållande till både SFP och litteratursällskapet, men han hade svårt att få gehör för sina krav, bland annat kravet på en plats i litteratursällskapets finansråd. När dörren till finansrådet sedan öppnades 1969 skedde det för delegationens sekreterare, bankdirektör Levi Ulfvens.

År 1972 övertogs också ordförandeposten av Ulfvens, som redan då hade tio års erfarenhet av fonden som dess sekreterare. Under hans 21 år som ordförande var utvecklingen både organisatoriskt och verksamhetsmässigt påtaglig. Den av Meinander efterlysta autonomin dokumenterades i mitten av 1970-talet med ett eget kulturpolitiskt program för delegationen. Som en markering mot rent partipolitiska intressen kan man till exempel se tesen om att kulturfonden »har ett helhetsansvar och skall följa en frisinnad och helfinlandssvensk linje«. Men också bindningen till moderpartiet fanns kvar som en självklar sak för Ulfvens. Under jubileumsåret 1984 gav han ett klart besked på denna punkt: »Den som ogillar fondens anknytning till SFP behöver inte göra anspråk på stipendier av fonden.«

Det gick till 1972 innan kulturfonden fick sin första deltidsanställda sekreterare i pol.mag. Anne-Marie Grönberg, som fram till 1975 hade hand främst om beredningen av stipendieansökningar. Den 1 september 1975 återinrättades ombudsmannatjänsten, först på halvtid och från den 1 mars 1976 på heltid. Innehavare och en central person för verksamheten fram till våren 1983 blev pol.lic. Håkan Mattlin. Ombudsman efter honom blev från 1984 fil.mag. Gunilla Hellman, medan Christina Fraser knöts till delegationen som stipendiesekreterare.

Ny organisation

Pol.mag. Roger Broo tillträdde som kulturfondens ordförande 1993. Under hans tid togs ett nytt steg på vägen mot större oberoende av politiska intressen i användningen av kulturfondens medel. Med ett beslut av SFP:s centralstyrelse i slutet av år 1995 reviderades de en gång tidigare reviderade stadgarna från åren 1962 och 1988. Bland de nya formuleringarna märks en förenkling av proceduren enligt vilken partiet skulle höras beträffande utdelningen. Dittills hade partiets centralstyrelse gått igenom hela ansökningslistan och arbetsutskottets förslag, vilket visat sig tungrott och föga ändamålsenligt. I stället fastslogs som princip att centralstyrelsen yttrar sig om de allmänna riktlinjerna och att centralstyrelsemedlemmar, om de så önskar, delger delegationen sina synpunkter på enskilda ansökningar. Som en annan nyhet i överensstämmelse med tidens krav inskrevs i stadgarna en »strävan till jämn könsfördelning i delegationen«.

En i praktiken långtgående förändring initierades med formuleringen att delegationens arbetsutskott »kan till ordförandens avgörande hänskjuta ärenden som ankommer på eller delegerats till den«. Ordförandens utökade befogenheter fastslogs mera entydigt i en till stadgarna fogad detaljmotivering: »En arbetande ordförande har större möjligheter än hit-

tills att självständigt sköta uppgifter och avlasta personalen och de kollegiala organen.«

Positionen som arbetande styrelseordförande övertogs av minister Pär Stenbäck, då han 1996 återkom till hemlandet efter en lång period av internationella uppdrag. Under hans tid började kulturfondens verksamhet årligen växa kraftigt. En av hans bärande idéer var att samla större och strategiskt viktiga projekt i särskilda miljonsatsningar vid sidan av fondens normala utdelningsverksamhet. Ett framtidsprojekt med tanke på att slå vakt om svenskans fortbestånd i Finland blev mest uppmärksammat och tillförde fonden fem nya medarbetare.

En ny administrationsmodell aktualiserades under Stenbäcks tid i början av 2000-talet. Efter ett utredningsarbete av stadsdirektör Folke Öhman godkände SFP:s partistyreelse i oktober 2001 ett nytt reglemente för kulturfonden. Med tillsättandet av ordförande och 14 medlemmar av kulturdelegationen slog SFP:s partistyreelse fortsättningsvis vakt om sin hävdvunna legitimitet att övervaka anslags- och stipendieutdelningen. Likaså fastslogs att partistyrelsen utser ordförande och åtta andra medlemmar i den styrelse som inrättades som ledande organ för det operativa arbetet. Men partistyrelsens roll som övervakande organ av kulturfondens verksamhet överfördes till kulturdelegationen, vars uppgift blev att årligen godkänna verksamhetsplan och budget för fonden – dock efter att partistyrelsen informerats. På delegationen ankom också att årligen avge berättelse över kulturfondens verksamhet och att följa med och granska styrelsens agerande. Något förenklat uttryckt kan man säga att styrelsen blev ansvarig inför kulturdelegationen samtidigt som man höll partistyrelsen informerad om sin verksamhet.

I oktober 2006 reviderade partistyrelsen kulturfondens reglemente med ett väsentligt tillägg. Styrelsens och delegationens uppgifter förblev oförändrade, men de regionala fonderna infördes under en ny, utförligt formulerad paragraf i reglementet. Nylands svenska kulturfond, Svenska Österbottens kulturfond och Åbolands svenska kulturfond skulle nu utgöra en integrerad del av Svenska kulturfonden. De regionala fondernas uppgift blev att besluta om utdelning av understöd rörande ansökningar som av den centrala fonden hänvisats till de regionala fonderna eller som enligt särskilda fondbestämmelser ankommer på dem. Centralfonden skall i den årliga budgeten ställa ett utdelningsbelopp till de regionala fondernas förfogande. Antalet medlemmar i de regionala fondernas styrelser uppgår till ordförande plus nio medlemmar, vilka utses av SFP:s partistyreelse på förslag av kulturfondens styrelse.

Den formella och även reella självständighet som fullbordades med den nya administrationen under 2000-talets början sågs inte med blida ögon på alla håll, men anses allmänt ha skötts på ett exemplariskt sätt från partiets sida. Som slutresultat kvarstod ett viktigt och nära samarbete mellan SFP och kulturfonden. Vid val av delegations- och styrelsemedlemmar beaktas finlandssvenska intressen i vid mening, varvid krav på partitillhörighet inte existerar. Lämplighet och trovärdighet för fonduppdrag prioriteras.

Första ordförande för den nya kulturdelegationen blev rektor Alice Liljas och styrelseordförande Roger Broo. De efterträddes 2008 av redaktör, mus.mag. Wivan Nygård-Fagerudd och verkställande direktör, pol.mag. Björn Teir. Med organisationsförändringen inrättades också en ny tjänst vid kulturfonden. Professor Krister Ståhlberg utsågs i februari 2002 till direktör. Kulturfonden gick under hans tid in för en större legitimitet och öppenhet i sin verksamhet. Trenden har gått mot decentralisering med förstärkande av ovannämnda regionala fonders utdelning. Med totalt 30 förtroendevalda styrelsemedlemmar på det regionala planet har verksamheten effektiverats och beslut fattas med tillgång till bästa lokalkännedom. Det innebär bland annat att av inalles drygt 5 500 ansökningar om bidrag under ett år avgörs ca 2 000 på det regionala planet. De regionala ombudsmännen, anställda av centralfonden, deltar också regelbundet i kansliets möten och tillför därmed värdefull information om regionerna.

I satsningen på regionerna har man fäst speciell uppmärksamhet vid att förstärka den finlandssvenska sammanhållningen. Ett regionöverskridande projekt, som skapat förutsättningar för möten mellan många finlandssvenskar, har varit Kulturkarnevalen i Finlands Svenska Skolungdomsförbunds regi. Karnevalen har cirkulerat mellan Nyland, Åboland och Österbotten, och därmed engagerat ett ökande antal deltagare. Under jubileumsåret 2008 hölls den i Jakobstad. Ett annat framgångsrikt regionbaserat projekt var Konstrundan, som arrangerades under tre augustidagar som ett av jubileumsårets evenemang. Över 250 konstnärer öppnade sina ateljéer för allmänheten runt om i Svenskfinland. Dessutom arrangerades ett tiotal utställningar och kreativa verkstäder. Arrangemangen var mycket populära och lockade ca 10 000 besökare.

Med en direktör i spetsen för 15 anställda personer har kulturfondens sätt att arbeta alltmer professionaliserats. Intryck har tagits från stora stiftelser ute i Europa. Det handlar bland annat om att föra bok över alla idéer som dyker upp, att göra upp en årlig verksamhetsplan, som går på remiss, och att i augusti ordna en idékonferens på två dagar med tanke på riktlin-

jerna för följande år. Efter styrelsebehandling skall delegationen i oktober godkänna verksamhetsplanen och samtidigt fastställa en rambudget för följande år. Ett fortlöpande stipendiesystem såsom kultur i skolan, kultur i daghem samt resestipendier för kultur- och utbildningsaktiva personer har inrättats. I dessa fall har beslutanderätten delegerats till kansliet.

Ekonomiskt goda år i början av 2000-talet resulterade i ett positivt problem: de tilldelade disponibla medlen för kulturfondens ändamål växte sig klart större än vad som kalkylerats i uppgjorda budgeter. Också med en till konjunkturnedgången år 2009 anpassad utdelningspolitik räknade kulturfonden med att under de närmaste åren efter 100-årsjubileet kunna fortsätta med en utdelning på hög nivå.

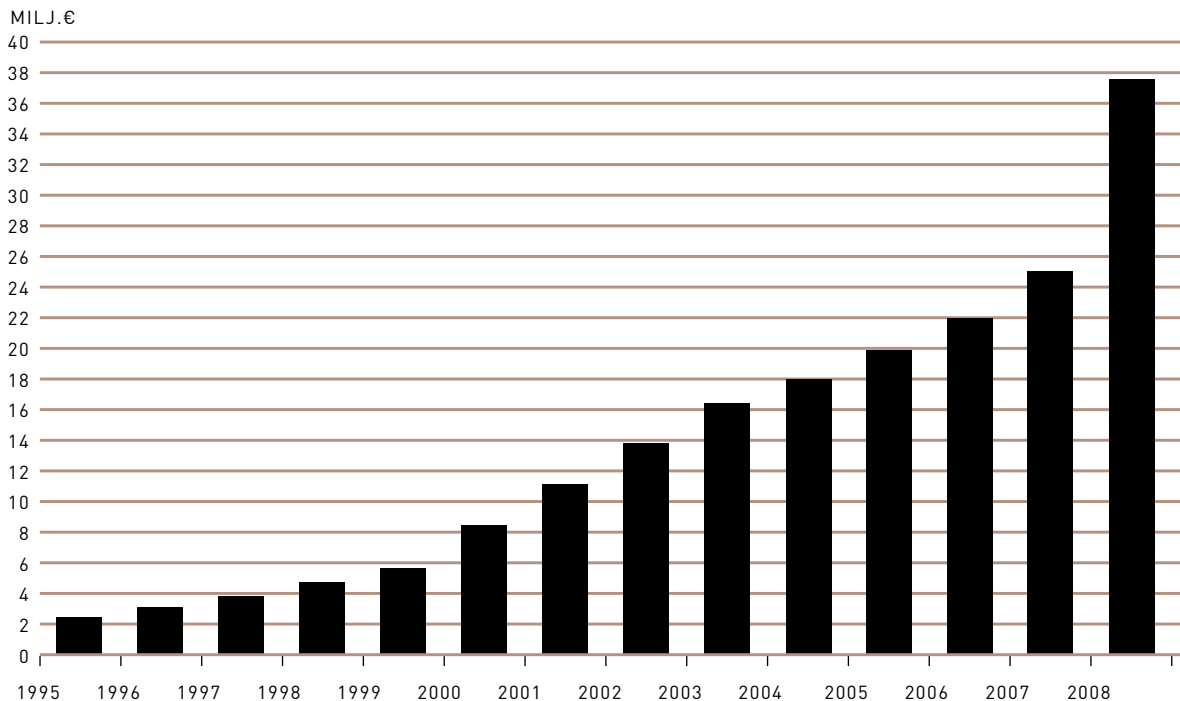
De ansökta bidragen för 2008 uppgick till drygt 65,5 miljoner euro, en ökning med 20,7 procent från året innan. De utdelade beloppen steg totalt till nästan 28 miljoner euro, fördelat på tre huvudgrupper. De största anslagen, 40,5 procent av totalsumman, gick till »allmän finlandssvensk verksamhet«. Där ingår organisationsarbete, social verksamhet och specialsatsningar på barn och ungdom. Gruppen »konst och kultur« erhöll nästan lika mycket, 39,4 procent, medan 20,1 procent tillföll utbildning och forskning.

Enorm tillväxt

Kulturfonden växte sakta men säkert i omfång och avkastning under andra hälften av 1900-talet tills en formlig boom tog sin början i den årliga bidragstilldelningen från litteratursällskapet. I mitten av 1980-talet fick kulturfonden förfoga över ett markbelopp motsvarande ca en miljon euro per år och i slutet av årtiondet hade summan fördubblats. Samma nivå lyckades man upprätthålla under depressionen under förra hälften av 1990-talet. Sedan bar det uppåt i raketfart: från ca två miljoner euro i bidrag 1995 steg siffran till 38 miljoner under kulturfondens 100-årsjubileum 2008. Enbart från året innan var ökningen enorma 52 procent.

Bakom den explosionsartade tillväxten ligger en lyckad förvaltning av fonderade medel. Gamla placeringar från 1930-talet i Finska Gummifabriks Ab och från 1950-talet i Nokia gav via stora aktieemissioner på 1980-talet ett betydande ägande i bolaget. Med tur och skicklighet omsatte litteratursällskapet merparten av Nokia-aktierna åren 1998–2000, då kursen var som högst. En lyckad omplacering av 400 miljoner euro resulterade i en spektakulär tillväxt för litteratursällskapet som förvaltare och för kulturfonden som bidragsmottagare och -utdelare.

Under hela den tid kapitalet förkovrades som mest verkade vd Henry Wiklund som ansvarig förvaltare och placerare av kulturfondens medel.

Diagrammet utvisar hur stor och snabb tillväxten av disponibla medel varit för Svenska kulturfonden.

När placeringsverksamheten var som mest intensiv anställdes ekon.mag. Dag Wallgren på en nyinrättad post som finansdirektör vid litteratursällskapet. Hösten 2008 efterträdde han Wiklund som verkställande direktör när denne valde att gå i pension.

En talande måttstock på tillväxten är att bidragen som Ståhlberg under sina år vid kulturfonden kunnat förfoga över, stigit till större belopp än under hela dess tidigare existens. Med 5–8 miljoner euro mera än budgeterat att fördela, har kulturfonden fått se sig om efter nya finansieringsprojekt samtidigt som man kunnat lämna en del av pengarna väntande på nya behov.

Större tillgångar har öppnat nya möjligheter för satsningar på projekt i vilka kulturfonden inte ensam svarat för en bärande andel. Ett i skrivande stund färskt exempel på en gemensam satsning i ett storprojekt är från 2009. Kulturfonden beviljade då Sibelius-Akademien ett understöd på 3,7 miljoner euro för dess andel i byggandet av Musikhuset i Helsingfors. Föreningen Konstsamfundet bidrog med 900 000 euro och Svenska folkskolans vänner med 400 000 euro. Ett äldre exempel på en gemensam placering som kommer det allmännyttiga till godo är från 1997 då man förvärvade det gamla nykterhetshuset Koitto i Helsingfors, sedan omdöpt till

Gryningen. Bakom köpet stod ett konglomerat på nio föreningar, stiftelser och företag. Affärens arkitekter var litteratursällskapets Wiklund, representerande potentiella placerare, och kulturfondens Stenbäck, representerande potentiella användare. SLS blev med drygt 30 procent av aktierna i Gryningen dess största ägare och kunde erbjuda kulturfonden nya, välbehövliga verksamhetsutrymmen. Efter en mera anonym tillvaro därförinnan fick kulturfonden med flytten till Forumkvarteret 1998 mer representativa och funktionella arbetsutrymmen. Läget förbättrades ytterligare när kulturfonden senare fick disponera husets hela femte våning med gott om utrymme för personal och möten.

Pro Artibus

En annan specialsatsning förverkligades då Stiftelsen Pro Artibus 1989 grundades som en fristående del av Svenska kulturfondens organisation. Stiftelsen har en egen styrelse, som väljs av SFP:s partistyreelse. Kulturfonden hade sedan 1950-talet inköpt konstverk från utställningar och ateljéer och hade en samling på ca 200 tavlor när det blev aktuellt att avskilja denna del av verksamheten i en egen stiftelse. Huvudort för stiftelsen blev Ekenäs, där man i Elverket upprätthåller det finlandssvenska konstcentret med kansli, arkiv, bibliotek, välutrustad konservatorsateljé och depå. I Ekenäs upprätthålls också Villa Hagen i Snäckesund med två konstnärsbostäder och tillhörande moderna ateljéutrymmen.

Stiftelsen har efter hand kraftigt utvidgat sin verksamhet på olika håll i Svenskfinland och med punktinsatser utomlands. Visuell konst befrämjas med konstdeponeringar och konstutställningar runtom i Svenskfinland, med Galleri Sinne i Helsingfors och ateljéer i Ateljékasernen i Vasa. Under kulturfondens jubileumsår sammanställde Pro Artibus en omfattande utställning, »Synligt–Osynligt«, med verk ur egna samlingar som visades på flera orter.

Pro Artibus totala konstskatt uppgick vid utgången av år 2008 till drygt 800 verk av finlandssvenska konstnärer. Den drygt halvsekel långa verksamheten med inköp av konst fortsätter med nya förvärv. Verkställande direktör för stiftelsen är sedan 2007 Leif Jakobsson och som styrelseordförande verkar överdirektör Håkan Mattlin.

Två förnäma gårdar

Av de 430 namngivna fonder som ingår i Svenska kulturfonden intar två monumentala fastighetsdonationer en sådan särställning att de förtjänar ett eget avsnitt. De två herrgårdarna Stor-Sarvlaks och Stensböle i Östnyland

representerar framför allt ett historiskt värde, som med litteratursällskapet som ägare förvaltas av särskilt tillsatta organ till förmån för kulturfonden.

Sarvlaks gods i Pernå dokumenterades första gången 1348. Den nuvarande slottsliknande huvudbyggnaden i tre våningar uppfördes på 1670-talet och stod helt färdig 1683. Arkitekturen är barock med holländska och nordiska inslag. Gården inramas av en vacker park i fransk och engelsk stil. Totalarealen är 1 700 hektar, av vilka 320 hektar odlad mark och därtill 1 200 hektar vatten.

Gården hade genom arv eller gifte ägts inom olika grenar av samma släkt i 17 generationer när de sista privatpersonerna, friherreparet Ernst och Alix von Born, år 1953 skrev sitt testamente. Det barnlösa paret föreskrev utförligt hur egendomen skulle bevaras som en levande herrgård, bebodd av ättlingar till Ernst far, landets sista lantmarskalk Viktor Magnus von Born, men med kulturfonden som förmånstagare till gårdens avkastning. Ändamålet preciserades »främst såsom understöd åt inrättningar och företag, i regel ej som personliga stipendier« och blev fond nr 425 inom Svenska kulturfonden. Litteratursällskapet blev ägare till gården efter Ernst von Borns död 1956, men makan Alix innehade obegränsad nyttjanderätt till slutet av 1967 och förblev kvarboende till sin död 1976.

Jur.dr h.c., friherre Ernst von Born tillägnades 1984 en biografi av Göran Stjernschantz med den träffande titeln *Den siste hövdingen*. von Born, född 1885, var under ett politikerliv som sträckte sig över fem decennier, involverad i det mesta av vikt i Svenskfinland och också hela landet. Sin resning visade han redan som ung jurist, då han som tf. politieborgmästare i Helsingfors dömdes för brott mot den förhatliga likställighetslagen. Den gav ryska undersåtar i Finland samma rättigheter som landets egna medborgare. Domen blev tre månader lång vistelse i det beryktade Kresty-fängelset i S:t Petersburg 1915. Ett år efter hemkomsten övertog han som familjens äldste son odlingen av släktgodset, som blev en livsuppgift vid sidan av alltfler och långvariga politiska uppdrag. Han verkade som ordförande för kommunalfullmäktige i Pernå 1918–45, som riksdagsman 1919–54 och som minister i ett flertal regeringar. Han vann respekt också bland politiska motståndare, till exempel när han som inrikesminister 1931–32 krävde lag och ordning mot Lapporörelsens excesser.

Sarvlaks gods i Pernå finns dokumenterat redan på 1300-talet. Den slottsliknande huvudbyggnaden uppfördes på 1670-talet.

Efter 17 generationer i samma släkts ägo blev Alix och Ernst von Born de sista privata ägarerna till Stor-Sarvlaks gård, varefter SLS förvaltar gården till förmån för Svenska kulturfonden.

Positionen som finlandssvensk hövding förvärvade von Born med markerade insatser i olika sammanhang. Han var SFP:s ordförande 1934–45 och 1955–56, i flera repriser talman i Svenska Finlands folkting och en kraftfull försvarare av det svenska kulturarvet. Han uppges ha haft svårt att tumma på egna åsikter och principer och upplevdes ibland som både stridbar och kompromisslös.

Ernst von Born och Alix Selin, dotter till generalmajor Fredrik Vilhelm Selin, gifte sig 1918. Alix Ellen Toivi von Born var tio år yngre än sin man och hade som ung skådespelerska knutits till Svenska Teatern i Helsingfors. Att hålla Stor-Sarvlaks i vackert skick och intakt efter tidigare avträdde områden var viktigt för makarna von Born och dokumenterades i deras testamente. Med en av de stora enskilda donationer som gjorts till förmån för kulturfonden, slog man vakt om Stor-Sarvlaks som en odelbar mönstergård för överskådlig tid. Avkastningen har varierat kraftigt under åren beroende på att gården tidvis krävt stora investeringar och renoveringar för att hållas i skick. Makarna var också angelägna om att gården inte skulle bli stående tom och öde efter dem. Med bestämmelsen om att huvudbyggnaden inklusive inventarier i ursprungligt skick skulle disponeras av någon ättling till lantmarskalk V. M. von Born önskade man också säkra släktens rätt att använda gården.

Ett förvaltningsråd på tre personer utsedda av litteratursällskapet, Nylands Svenska Lantbrukssällskap och Svenska folkpartiet förvaltar Stor-Sarvlaks som en styrelse. Förvaltningsrådet väljer också efter förhandlingar med von Borns ättlingar vem som skall bebo gården. Den valda släktingen kan med sin familj disponera gården som privat hem så länge den önskar. Gården har i tur och ordning innehafts av Henrik Ramsay, Henrik Heikel, Katarina Michelsson och Birgitta Dahlberg.

En kulturuppgift

Den andra östnyländska herrgården Stensböle med anor från 1300-talet i dåvarande Borgå landskommun donerades till litteratursällskapet sommaren 1990 med uppgift att förvaltas som en fond inom Svenska kulturfonden (nr 620).

Donator var Gunvor Wallensköld-Rotkirch, född Estlander (1904–97). I sitt gåvobrev gav hon uttryck för önskemålet att gården med sin rika tavelssamling och bibliotek skulle bevaras som ett minne över en genuin finlandssvensk herrgårdskultur från början av 1600-talet och förvaltas som en museal helhet även med tanke på framtida forskning. I gåvobrevet ingick bestämmelser om gårdens framtida skötsel, inkluderande släk-

ten Rotkirchs gravkapell och Ammondska graven i Borgå såsom delar av Stensböle gårds historia. Donator förbehöll sig rätten att bo kvar i karaktärshuset till sin död, som inföll i april 1997 vid 93 års ålder. Hon hade 1928 gift sig med med.lic. Edvard Valdemar Wallensköld-Rotkirch, då verksam som skyddskårsläkare och politiskt aktiv inom SFP. Han hade ett år tidigare övertagit gården som fideikomiss, som innebar att egendomen oskiftad alltid tillföll den närmaste arvingen. När fideikommissinstitutionen avskaffades 1931 övertog makarna tillsammans Stensböle, som efter dem omfattade 670 hektar jordområden och 220 hektar vatten. Den fond som efter de sista privata ägarna blev innehavare av gården fick det passande namnet »Stensböle Minnen« och förvaltas av en särskilt vald styrelse. Henry Wiklund verkar som ordförande i de förvaltande organen både för Stor-Sarvlaks och för Stensböle. Uppgiften blev att bevara två förnäma gårdar som historiska helheter och kulturminnen.

Även Stensböle gård i tidigare Borgå landskommun har anor från 1300-talet och förvaltas sedan 1990 som en egen fond inom Svenska kulturfonden.

Källor och litteratur

ARKIV

Brages pressarkiv, Helsingfors

Raseborgs stads arkiv

Ekenäs stads arkivhandlingar

Emmy Hultmans släktarkiv, släktutredning över släkten Åkerstedt

Drätselkammarens i Ekenäs protokoll 1907–12 (Ca 14)

Rådstuvurättens i Ekenäs bouppteckningar och arvsskiften 1907–16 (Hb VII 27)

Stadsfullmäktiges i Ekenäs protokoll 1909 (Ca 24)

Svenska centralarkivet, Helsingfors

Svenska kulturfondens samling

Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors

Historiska och litteraturhistoriska arkivet

SLSA 670 Estlanderska släktarkivet

SLSA 954 Schybergsonska släktarkivet

SLSA 1232 Släkten Pauligs arkiv

SLS:s tjänstearkiv

Fondserien

Styrelseprotokoll

Verksamhetsberättelser

Åbo Akademis bibliotek, handskriftssamlingen

Selina Hausens arkiv

INTERVJUER, MUNTLLIG INFORMATION OCH INFORMATION PER E-POST OCH BREV 2008–09

Backman, Bengt tidigare kommundirektör, om Birger Pettersson

Carrel, Peter direktör, om Irma Carrell

de la Chapelle, Albert med. och kir.dr, professor

Estlander, Carl Erik kommerseråd, om Maja Gadd

Fraser, Christina utdelningssekreterare, om Svenska kulturfonden

Hoyer, Barbara med.lic., om Irma Carrell

Huldén, Lars professor emeritus

Jakobsson, Leif verkställande direktör, om Stiftelsen Pro Artibus

Langenskiöld, Gustav jur.lic., om Irma Carrell

Lönnberg, Githa agronom, om Strömma gård

Mattsson, Lars vicehäradshövding, om Margareta Bergbom och Henrik Höijer

Mårtensson, Berndt författare, om Birger Pettersson

Nars, Monika fil.kand., om Tomas Hellén

Pacius, Eduard diplomekonom, om Martin Pacius

Stockmann, Doris ekon.mag., om Handlanden A. F. Lindstedts stiftelse

Ståhlberg, Krister professor, direktör, om Svenska kulturfonden

Tollander, Ingmar diplomekonom, om Karl Emil Tollanders donationsfond

von Troil, Berit tidigare sektionschef, om Carl-Johan von Troils minnesfond

Töllborn, Göran socionom, om Bo Carleskog

Wasastjerna, Jan Ivar diplomingenjör, om Sten och Ebba Wasastjerna

Wiklund, Henry kammarråd, tidigare verkställande direktör för SLS, särskilt om Birger Pettersson och Svenska kulturfonden

Wrede, Johan professor emeritus, om Fonden för litteraturforskning

Wörlund, Göran advokat, om Albert de la Chapelles fond

Zetter, Bertil advokat, om Birger Pettersson

Anonym person om Henrik Höijer

Anonym person om Margareta Bergbom

Bo Finnes egna minnesbilder av Tomas Hellén

LITTERATUR

Av hela vårt hjärta. Människor som bryr sig om.

Människorna bakom Folkhälsan 1921–2001,
Helsingfors: Folkhälsan 2001.

- Björklund, Kim & Eriksson, Solveig**, *Hilding Ekelund i Karis – Karjaalla*, Västnyländska kultursamfundets skrifter 8, Karis 2007.
- Björkman, Ingmar**, *Idrott först och främst. Några finlandssvenska idrottsledare genom tiderna*, 2001.
- von Bonsdorff, Göran**, *Svenska folkpartiet. Bakgrund, tillblivelse och utveckling till 1917*, Helsingfors: Söderströms 1956.
- Cederlöf, Henrik**, *SFV:s fonder 1882–2007. Människor och händelser*, red. Hedvig Stenman, rev.uppl., Skrifter utgivna av Svenska folkskolans vänner 178, Helsingfors [2002] 2007.
- Cederlöf, Johannes**, *Ekenäs stads historia III. 1810–1930*, Ekenäs 1964.
- Dumrath, O. H.**, *Rysslands historia I–III. Ryssland och dess tsarer från rikets uppkomst till rådsrepublikens grundläggning*, Stockholm: Fröleen & Comp. 1923.
- Estlander, Bernhard**, *Elva årtionden ur Finlands historia V. 1917–18*, Helsingfors: Söderströms 1930.
- Finlands ridderskaps och adels kalender 2001*, utg. Johanna Aminoff-Wiberg, Helsingfors: Riddarhuset 2000.
- Finne, Bo**, *En bärande idé i 100 år. Livränteanstalten Hereditas 1905–2005*, Helsingfors 2005.
- Finne, Bo**, *150 år Gilleliv och stad i förvandling. Handelsgillet i Helsingfors 1857–2007*, Handelsgillet i Helsingfors 2007.
- Hellén, Tomas**, *Åsikter och insikter. Ett urval ledare och kolumner publicerade i Hufvudstadsbladet*, Skrifter utgivna av Svenska folkskolans vänner 155, Helsingfors 2000.
- Jernström, Frank**, *För kultur och framtid. Svenska Kulturfonden 1908–1984*, Svenska kulturfondens skrifter 13, Helsingfors 1987.
- Jutikkala, Eino & Pirinen, Kauko**, *Suomen historia. Asutuksen alusta Ahtisaareen*, Porvoo: WSOY 1999.
- Lassenius, Hilma**, *Nordsjö-Bothy folkskola 1883–1922*, Helsingfors: Svenska folkskolans vänner 1927.
- Lille, Axel**, *Språkstriden i Finland*, Helsingfors: Schildts 1920.
- Lille, Martha**, *Min far i närbild. En minnesteckning över Axel Lille baserad på hans brev*, Ekenäs Tryckeri Aktieförlags Förlag 1965.
- Lindholm, Magnus** (red.), *Individen, språket, kulturen – idéerna och pengarna bakom Svenska kulturfonden 1908–1998*, Svenska kulturfondens skrifter 28, Helsingfors 1999.
- Lindqvist, Anders G.** (red.), *Ett arv som bär frukt. Föreningen Konstsamfundet 60 år*, Föreningen Konstsamfundets publikationsserie 18, Helsingfors 2000.
- Meinander, Henrik**, *Finlands historia. Linjer, strukturer, vändpunkter*, Helsingfors/Stockholm: Söderströms/Atlantis 2006.
- Mustelin, Olof**, *Forskning och vitterhet. Svenska litteratursällskapet i Finland 1885–1985. Del II: Det andra halvsekle*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland (SSLS) 523:2, Helsingfors 1986.
- Ollila, Kaija & Toppari, Kirsti**, *Puhvelista Punatulkkuun*, Helsingin vanhoja kortteileita, Helsinki: Helsingin Sanomat 1975.
- Panelius, Olav**, *Hugo Pipping*, SSLS 353:1, Helsingfors 1956.
- Pettersson, Magnus**, *Forskning och vitterhet. Svenska litteratursällskapet i Finland. Del III: 1885–1985. Register*, SSLS 523:3, Helsingfors 1989.
- Planting, Maria** et al., *Konsten med finanser. En bok om Ane Gyllenberg, hans bankirfirma, stiftelse och konstsamling*, Helsingfors: Schildts 1997.
- Schybergson, Carl Magnus**, *Levnadsteckningar 2. Magnus Gottfrid Schybergson*, SSLS 355:2, Helsingfors 1956.
- Snellman, Kaj**, *Svenska kulturfonden 1908–1958. Femtioårshistorik*, Helsingfors 1959.
- Steinby, Torsten**, *Forskning och vitterhet. Svenska litteratursällskapet i Finland 1885–1985. Del I: Det första halvsekle*, SSLS 523:1, Helsingfors 1985.
- Ulfvens, Levi**, *Svenska kulturfonden i närbild*, Svenska kulturfondens skrifter 10, Helsingfors 1981.
- Ulfvens, Levi**, *Elin och Karl Pentzin. Donatorer och kulturfrämjare. En minnesteckning*, Svenska kulturfondens skrifter 25, Helsingfors 1997.

Uppslagsverket Finland 1–5, huvudred. Henrik Ekberg,
Esbo/Helsingfors: Schildts 2003–2007.
Vem och Vad? Biografisk handbok, Esbo/Helsingfors:
Schildts 1986–2008.

TIDNINGAR OCH TIDSKRIFTER

Astra och Astra Nova
Björneborgs Tidning
Borgåbladet
Brandvärnnet
Dagens Tidning
Frisk Bris
Gillebladet
Helsingin Sanomat
Hem och härd
Hufvudstadsbladet
Jakobstads Tidning
Kvartetten
Källan. Svenska litteratursällskapet informerar
Landsbygdens Folk
Lantmannabladet

Liv och spänst
Nya Argus
Nya Pressen, Dagens Press och Svenska Pressen
Skaraborgs Länsstidning
Studentbladet
Svenska folkskolans vänners kalendrar
Svenskbygden
Svensk Ungdom
Tammerfors Annonsblad
Vasabladet
Västra Nyland
Wiborgs Nyheter
Åbo Underrättelser
Österbottningen
Österbottniska Posten
Östra Nyland

WEBBPLATSER

Biografiakeskus, www.kansallisbiografia.fi
Biografiskt lexikon för Finland, www.blf.fi

Bildkällor

Brages Pressarkiv, Helsingfors
156, 178, 196

© Charlotta Boucht
246 (294)

Finlands arkitekturmuseum, Helsingfors
204

Folkhälsans förbund, Helsingfors
269

Helsingfors stadsmuseum
27 (ovan), 35, 36, 41, 45, 80, 107 (ovan)

Hufvudstadsbladet, Helsingfors
252 (Hans Paul), 268 (Evy Nickström)

Jakobstads Museum
60, 61

Museiverket, Helsingfors
24 (V. Selling), 27 (nedan: Daniel Nyblin), 42 (Charles Riis & Co), 44 (K. E. Ståhlberg), 48 (Bergamasco, S:t Petersburg), 50 (Fritz Hjertzell), 53 (ovan: Daniel Nyblin, nedan: Lydia Florin), 55 (Charles Riis & Co), 56, 59 (ovan: Fritz Hjertzell, nedan: Otto Meyer, Dresden), 62 (Daniel Nyblin), 63 (Anna Edlund, Stockholm), 65 (Hjalmar Sjöman), 66 (Atelier Nyblin), 74 (K. E. Ståhlberg), 75 (båda: Daniel Nyblin), 76 (Atelier Apollo), 78 (ovan: målning av Eero Järnefelt, nedan: Nyblin,

Vasa), 79 (Antellska samlingarna), 81 (C. A. Hård), 96, 107 (nedan: Gustin Lojander), 109 (Daniel Nyblin), 113, 116 (M. L. Carstens), 118 (Charles Riis & Co), 119 (t. v.: privat/P. O. Welin, t. h.: Charles Riis & Co), 120 (Daniel Nyblin), 123 (nedan), 129 (Herm. Linde, Lübeck), 133 (Daniel Nyblin), 134 (Daniel Nyblin), 140 (nedan), 144 (Atelier Rembrandt), 148 (Daniel Nyblin), 166 (P. O. Welin), 168 (båda t. v., ovan: Atelier Apollo), 171 (Daniel Nyblin), 173 (båda, nedan: Atelier Apollo), 183, 190, 191 (båda, ovan: Daniel Nyblin), 192, 195 (Daniel Nyblin), 223 (Atelier Rembrandt), 224 (Gösta Saurén), 250

Nykarleby församling

177

Satakunnan Museo, Björneborg

29

© Signe och Ane Gyllenbergs stiftelse, Helsingfors

185 (båda, ovan: målning av Eric Vasström/
foto Matias Uusikylä)

Stockmanns museums bildarkiv, Helsingfors

237

Svenska centralarkivet, Helsingfors

47, 85, 99 (båda), 207 (båda), 277

Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors

33 (även omslaget), 70, 139, 199, 200 (målning av Torger Enckell), 231 (målning av Håkan Sjöblad)
Foto Janne Rentola: 16–17, 25, 39, 51, 67, 73, 83, 101, 121, 127, 146, 208, 218, 259

Folkkultursarkivet

86, 254

Historiska och litteraturhistoriska arkivet

19, 20, 22, 37, 58 (båda), 68 (ovan), 72, 87, 90, 94, 100, 105, 110, 112, 115, 117, 123 (ovan), 125, 131, 135, 136, 140 (ovan), 143, 145, 154, 155, 157–159 (båda), 162,

163, 165 (båda), 167 (båda), 168 (t. h.), 172, 174, 175, 179 (båda), 187, 193 (båda), 210, 211, 213, 215, 216, 220, 222, 257, 258, 262, 263, 286 (båda), 289

SLS:s tjänstearkiv

92, 103, 151, 153, 198, 232, 233, 235, 239, 241, 244
(Janne Rentola), 248, 255, 275

Wiurila gård

Standertskjöld's familjearkiv

212 (båda, nedan: målning av S. Jäämeri)

Åbo Akademis bildsamlingar

31, 169, 181, 188, 201 (båda)

Privat ägo

68 (nedan), 69, 111, 126 (Janne Rentola), 205 (Kim Björklund), 226, 227 (båda), 229, 265 (Markku Vuorela), 271

LITTERATUR

30 G. A. Gripenberg, *Finska kadettkåren och dess kamratskap*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 108, Helsingfors 1912.

108 (båda) K. V. Kaukovalta, *Forssan puuvillatehtaan historia 1847–1934*, Hämeenlinna 1934.

160 *Astra. Tidning utgifven av Svenska kvinnoförbundet i Finland. Organ för svenskatalande kvinnor* 1/1 1919.

164 *Fria Ord* 1–2/1900.

194 Collodi [Lorenzini], C. [Carlo], *Pinocchio's äfventyr. Berättelse om en marionett*. Övers. från ital. Aline Pipping, Helsingfors: Helios 1904.

238 *Finlands svenska litteraturhistoria. Första delen: Åren 1400–1900*, utg. Johan Wrede, Helsingfors/Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland/Bokförlaget Atlantis 1999.

Fondregister

Stiftarnas fond nr 1	14	Carl Gustaf Hausens testamentsfond nr 75	81
Victor Höckerts testamentsfond nr 5	24	Björneborgs Sångarbröders Premiefond nr 87	82
Maria Lovisa Lindemans testamentsfond nr 6	26	Fonden för ett Gustav II Adolf-monument i Helsingfors nr 90	83
Hedvig Lovisa Falckens testamentsfond nr 7	27	Seth Sohlbergs testamentsfond nr 94	84
Karl Rosendahls dramatiska honorarium nr 9	28	Gösta Schybergsons donationsfond nr 96	87
Finska Kadetternas fond nr 10	29	Lennart Engströms stipendiefond för utbildandet av skeppsbyggnadsingenjörer nr 99	89
Sällskapets prisfond nr 11	30	Fonden för Borgå gymnasii historia nr 105	91
Werner Söderströms donationsfond nr 12	31	Svenska litteratursällskapets tryckningsfond nr 111	93
Fonden för Runebergsbiblioteket nr 13	33	Sofie von Willebrands fond nr 119	94
Anna Augusta Granbergs testamentsfond nr 14	34	Mauritz Hallbergs donationsfond nr 120	95
G. E. Ranins fond nr 15	35	Elin och Karl Pentzins donationsfond nr 134	98
Leon Borgströms donationsfond nr 16	36	Janne och Hilma Söderströms fond nr 135	100
Fonden för ett monument över Z. Topelius nr 17	38	Årshögtidsfonden nr 159	102
B. F. Fröbergs testamentsfond nr 19	41	Alma Söderhjelmns fond nr 171	104
Selina Hausens donationsfond nr 21	41	Spåreska fonden nr 177	106
K. H. Renlunds testamentsfond nr 22	43	Sidonia Stålströms testamentsfond nr 180	108
Emy Procopés donationsfond nr 23	46	Hjalmar Crohns premiefond nr 182	108
J. W. Åkerstedts testamentsfond nr 25	47	Gustaf III:s minne nr 196	110
C. L. Henrikssons testamentsfond nr 27	48	Henrik Gadds minnesfond nr 200	111
Svenska litteratursällskapets byggnadsfond nr 28	49	Ilma Sumelius prisfond nr 202	112
Johan August och Lydia Florins donationsfond nr 29	52	Bröderna Lars och Ernst Krogius forskningsfond nr 220	114
Pehr Ulrik Florins fond nr 30	55	Evert Wilhelm och Aurora Bruncronas fond nr 221	118
Jägarkapten Bertel Pauligs fond nr 106	57	Berta Nybergs testamentsfond nr 241	120
Doktor Victor Lindbergs fond nr 141	59	O. F. Hultmans prisfond nr 249	122
Anna Kjöllersfeldts minnesfond nr 147	59	Svenska Teaterfonden nr 244	124
Bergsrådet Wilhelm Schaumans fond nr 151	60	Svenska Teaterfonden i Finland nr 254	124
Hulda Qvickströms testamentsfond nr 162	62	Smedmästare Alex Lönnqvists byggnadsfond och Bernt Lönnqvists understödsfond nr 261	126
Clara Aline Kjöllersfeldts testamentsfond nr 184	62	Fanny och John Fellmans testamentsfond nr 263	128
Paul Werner Lybecks testamentsfond nr 31	64	Evelina och A. W. Spjuts testamentsfond nr 272	130
Karl Hjalmar Appelqvists testamentsfond nr 32	65	Carl Gustaf Estlanders minnesfond nr 273	130
Fonden för C. G. Estlanders gravmonument nr 33	67	Georg Frietschs donationsfond nr 278	132
Karl Emil Tollanders donationsfond nr 34	67	Selma Wasastjernas prisfond nr 283	133
A. G. Geitlins testamentsfond nr 40	74	Ingrid Wasastjernas testamentsfond nr 285	134
Nikolai August och Maria Mathilda Turdénns fond nr 50	75	Femtioårsfonden nr 288	135
Gustaf Heinricius donationsfond nr 52	76	Fonden Finland-Sverige	138
Konkordiaförbundets svenska stipendiefond för kvinnor nr 58	77	B. Estlanders fond nr 290	139
Till J. Ph. Palméns minne nr 59	77		
Alexandra Åhmans testamentsfond nr 64	78		

Ernst Gråstens fond nr 293	143	Hugo Pippings minnesfond nr 489	200
Willebrandska fonden nr 294	144	Inez och Julius Polins donationsfond nr 489	201
Handlanden A. F. Lindstedts stiftelse för upprätthållande av en borgarskola i Tammerfors nr 296	147	Hilding och Eva Ekelunds fond nr 507	203
Carl Collins fr Huovila fond nr 298	151	Ständiga medlemmars fond nr 513	206
Fond för Finlands svenska bildkonstnärer och tonsättare nr 302	152	Marcus Collins minnesfond nr 517	207
L. L. Lauréns fond nr 308	154	Hugo Standertskjöldskolnfond nr 518	209
Ida och Walter von Bonsdorffs fond nr 315	155	Hjördis och Arvid Standertskjöldskolnfond nr 519	211
Wilhelm Husbergs fond nr 316	156	Iris Roos-Hasselblatts fond nr 523	213
Forne skolgossars stipendiefond nr 322	157	Ingrid, Margit och Henrik Höijers donationsfond I nr 527	213
Christian och Constance Westermarcks fond nr 325	158	Ingrid, Margit och Henrik Höijers donationsfond II nr 599	214
Arvid Neovius fond nr 340	162	Emil Alarik Hasselblatts minnesfond nr 531	220
Harald och Jenny Neovius minnesfond nr 341	163	Beatrice Gripenbergs fond nr 536	221
Robert Montins kulturfond nr 347	166	William och Anna-Lisa Stenbergs fond nr 537	222
Sylvi och Lars Åbergs fond nr 349	167	Astrid och Bertel Appelbergs fond nr 553	223
Filosofie doktor K. J. Hagfors fond nr 356	167	Carl-Johan von Troils minnesfond nr 581	226
Hedvig von Schantz fond nr 357	169	Sten och Ebba Wasastjernas fond för rätthistorisk forskning nr 596	228
Ina Rosqvists fond nr 358	170	Professor Carl-Eric Thors stipendiefond nr 605	230
Henrik Eric Åkermans fond nr 359	171	Matilda Westins fond nr 621	232
Personhistoriska kommissionens fond nr 363	172	Evert Weckströms fond nr 627	236
Bernhard Castréns fond nr 370	174	Akademiska Bokhandels jubileumsfond för bildning och forskning nr 643	236
Frans Hjalmar Åströms fond nr 382	176	Fonden för litteraturforskning nr 649	238
Verner Hellströms prisfond nr 384	177	Fonden Strömma gård nr 650	240
Nanny och Emil Cedercreutz fond nr 385	178	Tatiana Sundgrens fond nr 658	245
Selma, Ingrid och Lars Wasastjernas fond nr 402	179	Bokhandlare Bo Carleskogs fond nr 659	247
Björneborgs svenska samskolas fond nr 405	181	Irma Carrells testamentsfond nr 661	249
Ane Gyllenbergs fond nr 411	182	Tomas Helléns minnesfond nr 667	251
Axel Ekströms fond nr 413	184	Birger Petterssons fond nr 668	253
Svenska litteratursällskapet Hovingska fond nr 424	186	Fredrik Pacius minnesfond nr 670	256
Vasa nations forskningsfond nr 428	187	Ragnar, Ester, Rolf och Margareta Bergboms fond nr 671	260
Gerda Franziska Qvists stipendiefond nr 435	189	Lars och Bojen Huldéns fond för finlandssvensk språk- och folklivsforskning nr 673	263
Karin och Holger Nohrströms fond nr 446	190	Holger Frykenstedts stipendiefond nr 679	267
Aline Pippings fond nr 457	192	Albert de la Chapelles fond nr 686	269
Harald Dalströms fond nr 459	193	Anna Maria Lundells musikfond nr 695	270
Rolf och Ellen Nordenstrengs understödsfond nr 462	195	Svenska kulturfonden nr 18	272
Anna Eklunds testamentsfond till minne av hennes far, rektorn och läraren, kapten Max Modeen nr 469	198		

Personregister

Registret upptar endast personer som omnämns med namn i boken

- Aalto, Alvar 238
Adelsköld, Claes Adolf 38
Ahlbäck, Olav 279
Ahlstrand, F. 25
Ahlström, Walter 88
Aho, Juhani 32
Alexander II, rysk kejsare 13, 212
Alfthan, Ethel Dagny Adèle 243, 244
von Alfthan, Kristian 273, 276
Alkio, Santeri 32
Anderson, Amos 31, 135–138, 243, 269
Antman-Åberg, Sylvi Helena 167–169
Appelberg, Astrid Alexandra (f. Elfgrén) 223, 224
Appelberg, Gustaf Bertel 223–225
Appelberg, Hanna 131
Appelqvist, Edla 65, 66
Appelqvist, Karl Hjalmar 65, 66
Armfelt, Alexander 111
Armfelt, Carl Alexander 110, 111
Armfelt, Gustaf Mauritz 110, 111
Armfelt, Magnus Vilhelm 110
Atterbom, Per Daniel Amadeus 268
Avellan, Georg 89
Avén, Carl-Oskar 40
Bacher, Eduard 250
Beaurin, Maria (f. Collan) 37
von Becker, Adolf 159
Bellman, Carl Michael 266
Bengtsson, Sixten (»Västgöta-Bengtsson«) 249
Bergbom, Agnes Margareta 260–263
Bergbom, Agnes Maria (f. Gripenberg) 261
Bergbom, Carl-Gustaf 261
Bergbom, Ester Maria (f. Axelin) 260–262
Bergbom, Helene (f. Franzén) 261
Bergbom, Karl 261
Bergbom, Karl Ragnar 260–262
Bergbom, Rolf Ragnar 260–263
Bergholm, Axel 91
Berglund, Sten 252
Bergman, Erik 176
Bergström, Klas 235
Björklund, Kim 204
Blomberg, Anna 218
Blomberg, Bernt 218
Bobrikov, Nikolaj 102, 144, 162
Bolin, Wilhelm 14
Bonnier, Albert 31
von Bonsdorff, Bertha 113
von Bonsdorff, Carl 113
von Bonsdorff, Göran 272, 273
von Bonsdorff, Ida (f. Avellan) 155, 156
von Bonsdorff, Walter Herman 155, 156
Borenus, Georg 66
Borgström, Henrik 37
Borgström, Ina 93
Borgström, Johan Leon(ard) 36–38
von Born, Alix Ellen Toivi (f. Selin) 287, 288
von Born, Ernst 253, 287, 288
von Born, Viktor Magnus 14, 287, 288
Brander, Signe 73, 80
Branders, Gösta 238
Bratt, Hjärdis (f. Florin) 52
Broo, Roger 280, 282
Bruncrona, Aurora Fredrika (f. Nordenskiöld) 118, 119
Bruncrona, Evert Vilhelm 118, 119
Bruncrona, Georg Wilhelm 118
Bruncrona, Karl Vilhelm 118, 119
Budde, Jöns 123
Bäcksbäcka, Ingjald 207
Canth, Minna 32
Carducci, Giosué 194
Carrel, Peter 251
Carrell, Axel Birger 250, 251
Carrell, Irma Irene Eleonora (f. Bacher) 249–251
Charleskog, Bo Carl Einar 247–249
Carlson, Bengt 154
Carlström, Karl Emil 52
Castrén, Alarik 176
Castrén, Alfhild 176
Castrén, Amanda 176
Castrén, Bernhard 176
Castrén, Gunnar 220
Castrén, Maria 176, 177
Castrén, Matthias Alexander 94
Cedercreutz, Carl Emil 179
Cedercreutz, Ebba Louise Nanny (f. Lagerborg) 179, 180
Cedercreutz, Emil Herman Robert 179
Cedercreutz, Emil Waldemar 179, 180
Cedercreutz, Marie Sofie (f. Hackman) 179
Cézanne, Paul 208
de la Chapelle, Albert Fredrik 269, 270
de la Chapelle, René 270
de la Chapelle, Stina (f. Serlachius) 270

- Churberg, Fanny 159
 Collin, Carl Constantin 151, 152
 Collin, Eva Helena (f. Törnwall)
 207–209
 Collin, Gustaf Marcus 154, 207–209
 Collin, Lennart 151
 Costiander, Torsten 165
 de Coubertin, Pierre 147
 Crohns, Eine 109
 Crohns, Hjalmar Johannes 108, 109
 Dahlberg, Birgitta 288
 Dahlberg, Ragnar 34
 Dalström, Anna (f. Skjöldebrand) 195
 Dalström, Harald 195
 Danielson-Gambogi, Elin 143, 263
 Danielson-Kalmari, Johan Richard
 32, 105, 109
 Dante Alighieri 194
 Diel, Gösta 154
 von Düben, Emerentia 101
 Edelfelt, Albert 4, 131, 142, 145, 211
 Ehrensvärd, Carl August 268
 Ehrnrooth, Adelaïde 159
 Ehrström, Otto J. S. 154
 Eigenbrodt, Wolrad 33, 34
 Ekelund, Alfred 203
 Ekelund, Elin (f. Lindholm) 203
 Ekelund, Georg Hilding 203, 204, 206
 Ekelund, Ragnar 154
 Eklund, Anna (f. Modeen) 198, 199
 Eklund, Johan 199
 Eklöf, Tor 219
 Ekman, Fanny (f. Avellan) 87, 89
 Ekman, Emanuel (»Manne«)
 August 87, 89
 Ekman, Michel 239
 Ekman, Robert Wilhelm 35
 Ekström, Axel August 186, 187
 Elfgrén, Karl Gunnar 154
 Elfving, Ebba 250
 Elfving, Fredrik 14
 Elfving, Hemming 222
 Enckell, Rabbe 154
 Enckell, Torger 154
 Eneback, Ulla (f. Ekelund) 203
 Engman, Max 228
 Engström, Eva 89
 Engström, Karl Adolf 89–91
 Engström, Lennart 89, 90
 Engström, Leonard 91
 Eriksson, Solveig 204
 Eskelin, Karolina 104
 Estlander, Bernhard Rudolf 139, 141,
 142
 Estlander, Carl 131
 Estlander, Carl Erik 241
 Estlander, Carl Gustaf 12–15, 18–22,
 25, 26, 66, 67, 130, 131, 145, 159,
 193
 Estlander, Hedvig Maria 130–132
 Estlander, Helena Aurora
 (f. Federley) 131
 Estlander, Sanny Olivia
 (f. Söderhjelm) 139, 141, 142
 Falcken, Frans 27
 Falcken, Hedvig Lovisa (f. Lindberg)
 27
 Fellman, Fanny (f. Jurvelius) 128–130
 Fellman, Isak Bertel 129, 130
 Fellman, John Baltzar Julius 128–130
 von Fersen, Axel 106
 Finne, Gunnar 38, 40, 190
 Flander, Brita 51
 Flodin, Karl 36, 37
 Florin, August 56
 Florin, Einar 52
 Florin, Jenny 55, 56
 Florin, Johan August 52
 Florin, Lydia (f. Carlström) 52
 Florin, Pehr Ulrik 55, 56, 62
 Florin, Sofie Elise (f. Törnqvist) 55
 Fontell, Karl 113
 Fontell, Olga (f. Sumelius) 113
 af Forselles, Sigrid 159
 af Forselles, Åke 251
 Fougstedt, Nils Erik 154
 Fraser, Christina 280
 Fraser, Georg 84
 Frietsch, Karl Georg 132, 133
 Fridell, Axel 230
 Freudenthal, Axel Olof 12, 13,
 19–22, 122, 200
 Frosterus, Gustaf 14
 Frykenstedt, Holger 267, 268
 Fröberg, Berndt Fredrik 41
 Gadd, Aline (f. af Enehjelm) 111
 Gadd, Helena Maria (»Maja«,
 f. Estlander) 142, 143
 Gadd, Henrik 111, 112
 Gadd, Kurt 111
 Gadd, Lars 111
 Gadd, Magnus Adrian 143
 Gadd, Per-Erik 111
 Geitlin, Alexander Gabriel 74
 Geitlin, Anna Lovisa (f. Lagus) 74
 Geitlin, Gabriel 74
 Gestrin, Kristian 279
 Granberg, Anna Augusta 34, 35
 Gripenberg, Adolf 29
 Gripenberg, Anna Beatrice
 (f. Hallberg) 221, 222

- Gripenberg, Mauritz 218
 Gråsten, Anna Maria 143, 144
 Gråsten, Ernst 143, 144
 Gråsten, Viola Hildegard 144
 Grönberg, Anne-Marie 280
 Grönvall, P.G. 82
 Gummerus, Herman 57
 Gustav III, svensk kung 107, 110, 111
 Gustav Adolf, svensk kronprins 138
 Gustav II Adolf, svensk kung 83, 84, 273
 Gustafsson, Fridolf 14
 Gyllenberg, Carl Ane 184–186
 Gyllenberg, Emmy 185
 Gyllenberg, Eskil 186
 Gyllenberg, Signe (f. Säfström) 185, 186
 Hagelstam, Jarl 59
 Hagelstam, Wentzel 250
 Hagfors, Karl Johan 169, 170
 Hakala, Petra 50
 Halonen, Pekka 130
 Hallberg, Anna (f. Schildt) 96, 102
 Hallberg, Einar 96
 Hallberg, Emil Fredrik Mauritz 44, 95–98, 102, 103, 228
 Hamberg, Bertha 42, 43
 Hanell, Edvard 58
 Hasselblatt, Emil Alarik 213, 220, 221
 Hasselblatt, Emilia (f. Candelin) 220
 Hasselblatt, Robert 220
 Hausen, Carl Gustaf 81
 Hausen, Carl Julius 43
 Hausen, Reinhold 14, 42, 55, 56
 Hausen, Selina (f. Munck af Fulkila) 41–43
 Hedwall, Ruth 132
 Heikel, Henrik 288
 Heikel, Rosina 159, 172
 Heinrichs, Erik 58
 Heinricius, Eugenie (f. Barck) 76
 Heinricius, Gustaf 76
 Heinricius, Helene 76
 Heinricius, Johan Gustaf 76
 Helenelund, Tea 198
 Hellén, Elisabeth 252
 Hellén, Harry 252
 Hellén, Tomas 251–253
 Hellman, Gunilla 280
 Hellström, Alfred Verner 178
 Hellström, Olly (f. Roine) 178
 Henriksson, C.L. 48, 49
 Henriksson (Estlander), Johan 131
 Hernberg, Alarik 27
 Hildén, Konstantin 99
 Hirn, Julius 273
 Hirn, Yrjö 104
 Holsti, Niklas 242
 Horn, Walter 58
 Hornborg, Eirik 22, 201
 Hornborg, Harald 174
 Hoving, Victor Harald 187–189
 Hoving, Walter 188
 Huber, Robert 81
 Huldén, Ester (f. Nyvik) 264
 Huldén, Evert 264
 Huldén, Ingeborg Helena (»Bojen«, f. Slotte) 263, 265–267
 Huldén, Lars Evert 231, 263–267
 Huldén, Mats 265
 Hultin, Arvid 91
 Hultman, Emmy Maria (f. Stenbäck) 122–124
 Hultman, Oskar Fredrik 122–124
 Husberg, Erika (f. Bergman) 156, 157
 Husberg, Wilhelm 156, 157
 Hård af Segerstad, Karl 51
 Häyrén, Ernst 123
 Höckert, Herman 25
 Höckert, Herman Victor 24–26
 Höckert, Johan 25, 26
 Höijer, Allan Henrik 216, 217
 Höijer, Dagmar (f. Ungern) 217
 Höijer, Henrik 213–219
 Höijer, Margit Maila (f. Blomberg) 214–219
 Höijer, Olga Ingrid (f. Bask) 214–217, 219
 Höijer, Theodor 219
 Jakobsson, Leif 285
 Jänisch, Anna Maria 94
 Jänisch, Fredrik 94
 Jansson, Viktor 40, 154
 Jernström, Frank 273
 Jung, Aagot 247
 Juslén, Gösta 128
 Jägerskiöld, Stig 228
 Jäntti, Jalmari 32
 Jäntti, Yrjö Aarne 32
 Järnefelt, Eero 188, 208
 Kaplan, Chira Emerenzia (f. Lönnberg) 240, 242, 244, 245
 Kaplan, Louis 245
 Karl XII, svensk kung 101, 102
 Kartio, Kai 269
 Kjöllnerfeldt, Anna (f. Sinebrychoff) 59, 60
 Kjöllnerfeldt, Clara Aline 62, 63
 Kjöllnerfeldt, Emil 60
 Kleinh, Oscar 219, 257

- Knapas, Rainer 239
 Koivisto, Mauno 103
 Koivisto, Tellervo 103
 Korpia, Johanna 252, 253
 Korsström, Johan 51
 Krogius, Elisabeth Amalia (f. Qvist) 115
 Krogius, Ernst Edvard 114, 117, 118
 Krogius, Lars Karl 114–118
 Krogius, Lars Thiodolf 115
 Krohn, Lisi (f. Florin) 52
 Kruskopf, Erik 40, 269
 Kuhlefelt, Georg 206
 Kuhlefelt, Sven 131
 Kuhlefelt-Ekelund, Eva 203, 204, 206
 Kukkonen, Pertti 71
 Lagerborg, Alexander Vilhelm 180
 Lagerborg, Anna Maria Christina (f. Franzén) 180
 Lagerblad, Elis 14
 Lagus, Ernst Wilhelm 33, 34, 49–51, 274
 Langenskiöld, Gustaf 250, 251
 Laurén, Lorentz Otto 154, 155
 Laurén, Ludvig Leonard 154, 155
 Laurén, Åke 154
 Leino, Eino 32
 Lilius, Henrik 269
 Lillas, Alice 282
 Lille, Axel 12–14, 21–23, 272, 276
 Lindberg, Mary (f. Stjernvall) 59
 Lindberg, Victor 59
 Lindeman, Carl 26
 Lindeman, Maria Lovisa 26, 27
 Lindh, Theodor 14
 Lindholm, Bernt 219
 Lindholm, Magnus (»Mao«) 234, 235
 Lindstedt, Arvid Fabian 147–150
 Lindstedt, Rosa (f. Cavén) 148, 150
 Loimaranta, Sakari 148
 Loimaranta, Yrjö 148
 Ludvig XV, fransk kung 171
 Lundell, Pernilla Anna Maria 270, 271
 Lundén Cronström, Ingegerd 174
 Luther, Georg 198, 199
 Lybeck, Johan Adolf 65
 Lybeck, Mikael 64
 Lybeck, Paul Werner 64, 65
 Lönnberg, Carin El-Githa 240–245
 Lönnberg, Daniel Ernst 242, 244
 Lönnberg, William 154
 Lönnberg-Holsti, Selma En-Ghedi 242
 Lönnqvist, Alexander 126–128
 Lönnqvist, Alexander Bernhard (»Bernt«) 124, 126–128
 Lönnqvist, Anna Gustafva 124, 126, 128
 Lönnrot, Elias 159
 Mannerheim, Augustin 248
 Mannerheim, Carl Erik Johan 248
 Mannerheim, Carl Gustaf Emil 116, 173, 188, 195, 248
 Marie Antoinette, fransk drottning 106
 Martinson, Harry 239
 Mattlin, Håkan 280, 285
 Mattsson, Lars 215, 216
 Mechelin, Leo 165
 Meinander, Henrik 252
 Meinander, Nils 279, 280
 Meinander, Ragnar 279
 Michelsson, Katarina 288
 Mickwitz, Per 252
 Modeen, Maximilian 198, 199
 Modeen, Tore 198
 Montin, Nanny Charlotta (f. Moliis) 166, 167
 Montin, Robert Waldemar 166, 167
 Moorhouse, Jonathan 269
 Munch, Edvard 213
 Munsterhjelm, Hjalmar 269
 Mustelin, Olof 138, 193
 Mårtensson, Bernt 254, 255
 Mörne, Arvid 190
 Nars, Monika (f. Hellén) 252
 Neovius, Arvid 162, 163, 165
 Neovius, Dagmar 162, 163, 165
 Neovius, Frithiof 162, 165
 Neovius, Harald 163, 165, 166
 Neovius, Jenny (f. Costiander) 163, 165, 166
 Neovius, Natalie (f. Geschwend) 162
 Nikolaj I, rysk kejsare 13
 Nobel, Alfred 46
 Nobel, Ludvig 210
 Nohrström, Anna 193
 Nohrström, Frans Holger 192, 193
 Nohrström, Karin 192, 193
 Nordenstreng, Ellen (f. Lindhult) 196, 197, 247
 Nordenstreng, Hjalmar 197
 Nordenstreng, Rolf 195–197, 247
 Nordman, Carl Axel 190
 Nummelin, Ragnar 58
 Nummelin, Torsten 113
 Nyberg, Berta (f. Rosenlew) 120, 122
 Nyberg, Otto 120, 122
 Nyberg, Paul Bernhard 174, 175, 188
 Nyblin, Daniel 52
 Nyby, Abraham Jakobson 232
 Nygård-Fagerudd, Wivan 282
 Nykopp, Marcus 182

- Nyström, Gustaf 25, 67
 Olin, K. J. 82
 Ottelin, Karl 189
 Oxenstjerna, Johan Gabriel 268
 Paasikivi, Juho Kusti 191
 Pacius, Fredrik 13, 36–38, 256–258, 260
 Pacius, Martin Fredrik 256–258
 Packalén, Rurik 51
 Palmén, Fanny 78
 Palmén, Johan Philip 77, 78
 Panelius, Olav 200
 Paro, Maj-Britt 267
 Parviainen, Anders 46, 85
 Paulig, Bertel 57, 58
 Paulig, Bertha Maria (f. Bohnhof) 57, 58
 Paulig, Eduard 58
 Paulig, Gustav 57, 58
 Pehrman, Carl Edvard 276–278
 Pentzin, Elin Charlotta (f. Hildén) 98, 99
 Pentzin, Karl August 98, 99
 Pettersson, Birger Petter August 253–256
 Pettersson, Hulda (f. Eriksson) 254
 Pettersson, Johannes 254
 Pettersson, Magnus 50
 Pipping, Aline 193, 194, 200
 Pipping, Hugo 37, 93, 97, 122, 123, 274
 Pipping, Gunn 159
 Pipping, Knut Hugo 193, 200, 201
 Pipping, Kristina Lovisa Aline (f. Standertskjöld) 193
 Pipping, Rolf 158
 Planting, Axel 148
 Planting, Maria 186
 Polin, Carl Julius 202
 Polin, Inez (f. Blomberg) 201
 Polin, Julius Bernhard Alexander 201–203
 Polin, Maria (f. Malm) 202
 Procopé, Carl Berndt 47
 Procopé, Emilia (»Emy«) Henrietta (f. Hellström) 46, 47, 278
 Procopé, Hjalmar 68
 Qvist, Anna 190, 192
 Qvist, Gerda Franziska 70, 71, 103, 138, 139, 154, 190, 191
 Qvist, Ingrid 191
 Qvist, Johannes 190–193
 Qvist, Walter 190, 192
 Qvickström, Herman Abel 62
 Qvickström, Hulda (f. Schauman) 62
 Ramsay, Henrik 288
 Ramsay, Karin 40
 Rancken, Johan Oskar Immanuel 14
 Ranin, Gustaf 36
 Ranin, Gustaf Emanuel 35, 36
 Renlund, Brita Maria 44, 45
 Renlund, Karl Herman 43–46, 85
 Renqvist (Reenpää), Alvar 238
 Renvall, Robert Alfred 14
 Ringbom, Nils-Eric 154
 Roos, Helge Runar 213, 220, 221
 Roos-Hasselblatt, Iris 213, 221
 Rosendahl, Karl 28, 29
 Rosenlew, Fredrik Wilhelm 183
 Rosenqvist, Vilhelm Teodor 66
 Rosqvist, Alma Josefina (»Ina«) 171, 172
 Rostedt, Lars 215, 216
 Rotkirch, Sigrid Nonneli (f. Lönnberg) 240–243
 Runeberg, Johan Ludvig 4, 13, 15, 20, 32–34, 66, 94, 102, 239, 240, 249, 260, 266
 Runeberg, Walter 4, 67, 73
 Sallmén, Ragna (f. Florin) 52
 Sandlund, Axel 82
 von Schantz, Alfhild 170
 von Schantz, Casimir 170
 von Schantz, Cecilia (f. Pipping-sköld) 170
 von Schantz, Hedvig 170, 171
 Schauman, Elin Vilhelmina (»Mimmi«, f. Roos) 60
 Schauman, Michael 91
 Schauman, Ossian 62
 Schauman, Rabbe 217
 Schauman, Sigrid 154
 Schauman, Viktor Wilhelm 60
 Schauman, Wilhelm 60–62
 Schildt, Göran 269
 Schildt, Hilma 273
 Schildt, Hjalmar 44, 91, 97
 Schjerfbeck, Helene 159, 263, 269
 Schulze, Walter 71
 Schwenk, Edvard Caesar 75
 Schwenk, Enoch 75
 Schybergson, Amanda (f. Avellan) 89
 Schybergson, Carl Magnus 87, 88
 Schybergson, Erik Gustav Jakob (»Gösta«) 87–89
 Schybergson, Johanna (f. Tikkanen) 87, 88
 Schybergson, Magnus Gottfrid 14, 55, 67, 75, 87–89, 145
 Segerstråle, Lennart 120
 Selin, Fredrik Wilhelm 288
 Sergel, Johan Tobias 111

- Settergren, Johan 218
 Shakespear, William 265
 Sibelius, Jean 88, 182
 de Silhouette, Etienne 171
 Simberg, Hugo 143, 188, 213
 Sinebrychoff, Paul d. ä. 60
 Snellman, Johan Vilhelm 94
 Snellman, Kaj 273, 276, 278, 279
 Sofia Magdalena, svensk drottning 107
 Sohlberg, Seth Agathon 84–86
 Solstrand, Väinö 122, 123
 Spjut, August Wiktor 130
 Spjut, Evelina Kristina (f. Wathén) 130
 Spåre, Anna Maria Charlotta (f. Rönquist) 106, 107
 Spåre, Gunnar 107
 Spåre, Gustaf Emil Alfons 106, 107
 Standertskjöld, Arvid Robert Carl Emil 211, 212
 Standertskjöld, Carl August 210, 212
 Standertskjöld, Henrik Johan 210
 Standertskjöld, Hjärdis Emilia (f. Bäckman) 211, 212
 Standertskjöld, Hugo Robert 30, 209–211
 Steinby, Torsten 12, 14, 19, 24, 27, 35–38, 48, 55, 65, 84, 136, 274
 Stenberg, Anna-Lisa (f. Selin) 222
 Stenberg, Irmer 222
 Stenberg, William 222, 223
 Stenbäck, Pär 281, 285
 Stenman, Gösta 213
 Stenroos, Kerstin (f. Höijer) 217, 219
 Stjernschantz, Göran 287
 Stockmann, Doris 149, 237
 Strömberg, Emilia (»Mili«) 123
 Ståhlberg, Krister 282
 Ståhlström, Albert 108
 Ståhlström, Sidonia Karolina Beatrice (f. Wahren) 108
 Sumelius, Anna 113
 Sumelius, Axel 113
 Sumelius, Gösta 113
 Sumelius, Hanna (f. Schindler) 113
 Sumelius, Hedvig (f. Rosberg) 113
 Sumelius, Ilma Sofia 35, 112, 113
 Sumelius, John 113
 Sumelius, Maria Christina (f. Hydén) 113
 Sumelius, Thyra (f. Mörtengren) 113
 Sumelius, Wilhelm 113
 Sundgren, Albert 246
 Sundgren, Anita (f. Ehnrooth) 246
 Sundgren, Tatiana 234, 235, 245–247
 Sundwall, Edith (f. Collin) 151, 152
 Sundwall, Johannes 152
 Svinhufvud, Pher Evind 173
 Synnerberg, Emil 14
 Södergran, Edith 35, 239
 Söderhjelm, Alma 104–106
 Söderhjelm, Amanda Olivia (f. Clouberg) 105
 Söderhjelm, Jarl Werner 105
 Söderhjelm, Johan Otto 152, 196
 Söderhjelm, Werner Woldemar 105
 Söderlund, Bengt-Östen 216
 Söderlund, Johan Erik 52
 Söderström, Gustaf 31
 Söderström, Hilma (f. Lindholm) 100–102
 Söderström, Johan Alexander 100, 101
 Söderström, Werner Leopold 31, 32
 Tallberg, Julius 190
 Tallqvist, Jarl Olof 70
 Tavaststjerna, Karl August 146, 211
 Teir, Anders 271
 Teir, Björn 282
 Tengström, Johan Jakob 94
 Thesleff, Ellen 154
 Thomé, Valter 230
 Thomé, Verner 154
 Thors, Carl-Eric 230, 231
 Tigerstedt, Karl Konstantin 14
 Tollander, Didrik 73
 Tollander, Elsa (f. von Hertzen) 67–69, 73
 Tollander, Elvine (f. Trompetter) 68
 Tollander, Erik 73
 Tollander, Helena Sylvia (f. Mölsé) 73
 Tollander, Helga (f. Eriksson) 73
 Tollander, Ingmar 68, 71, 73, 74
 Tollander, Johan Magnus 68
 Tollander, Karl Emil 31, 67–70, 73, 74
 Tollander, Kristina 71, 73
 Tollander, Reidar 74
 Tollander, Rolf 68–71, 73, 74
 Tollander, Vidar 73
 Topelius, Guy 83, 84
 Topelius, Zacharias 32, 38, 40, 74, 174, 175, 260
 von Troil, Bengt Gustaf Samuel 226–228
 von Troil, Berit Anita (f. Segerström) 226–228
 von Troil, Carl-Johan Birger Samuel 226–228
 von Troil, Carl-Olof 228
 von Troil, Gösta 227
 Tukiainen, Aimo 19
 Turdén, Maria Mathilda (f. Bruce) 75

- Turdén, Nikolai August 75
 Töllborn, Göran 248, 249
 Ulfvens, Levi 279, 280
 Ulrika Elenora d. y., svensk drottning 101
 Vallgren, Ville 40, 211, 277, 278
 Veijalainen, Väinö 48, 49
 Viljanen, Kalle 235
 Välikangas, Martti 203
 Väänänen, Kyösti 198, 199
 Wahlforss, Wilhelm 186
 Wahren, Axel Wilhelm 108
 Wallensköld, Axel 48, 50, 63, 84, 93, 276
 Wallensköld-Rotkirch, Edvard Valdemar 289
 Wallensköld-Rotkirch, Gunvor (f. Estlander) 288, 289
 Wallgren, Dag 284
 Warg, Carl 154
 Wasastjerna, Bertha 242
 Wasastjerna, Ebba Elise (f. Selin) 228–230
 Wasastjerna, Edvin Gideon 134
 Wasastjerna, Ingrid Mathilda 134, 135, 181, 182
 Wasastjerna, Ivar 230
 Wasastjerna, Jan Ivar 230
 Wasastjerna, Karl Alfred 242
 Wasastjerna, Lars 134, 135, 181, 182
 Wasastjerna, Rudolfina Charlotta (f. Barck) 134
 Wasastjerna, Selma Charlotta 133, 134, 181, 182
 Wasastjerna, Sten Mauritz 228–230
 Wassholm, Johanna 242
 Weckström, Evert 236
 Wegelius, Axel 157
 Wegelius, Martin 36–38
 Weibull, Mary 147
 von Wendt, Georg 138, 273
 Westermarck, Constance (f. Blomqvist) 158
 Westermarck, Helena Charlotta 34, 158, 159, 161
 Westermarck, Nils Christian 158
 Westin, Greta Lisa Jakobsdotter (f. Nyby) 232
 Westin, John 234
 Westin, Matilda 232–235, 247
 Westin, Matts 234
 Wichmann, Karl Emil 65
 Wickholm, Alexander 79
 Wickholm, Anna Lovisa Wilhelmina (f. Winter) 79
 Widén, Gustaf 207
 Wiik, Maria 143, 159
 Wiklund, Henry 50, 51, 241, 243, 253, 254, 256, 283–285, 289
 von Willebrand, Anna Sofie (f. Jæni-
 sch) 94, 95, 145
 von Willebrand, Erik 144
 von Willebrand, Knut Felix 94, 95, 145
 von Willebrand, Reinhold Felix 94, 144–147, 193
 von Willebrand, Viktor 145, 146
 Winter, A. W. 45
 Wirkkala, Tapio 212
 Wrede, Alexander 173
 Wrede, Johan 237–240
 von Wright, Ferdinand 263
 von Wright, Magnus 258
 Wörlund, Göran 269
 Ylppö, Arvo 190
 Zetter, Bertil 253, 255
 Zilliacus, Clas 237, 239
 Zorn, Anders 230
 Åberg, Lars Wilhelm 167, 168
 Åhman, Alexandra Erika Eleonora (f. Wickholm) 78–80
 Åhman, Anders Johan 79, 80
 Åkerhielm av Blombacka, Marianne 196
 Åkerman, Harald Christian 172–174
 Åkerman, Henrik Eric 172, 173
 Åkerman, Julie Naemi (f. Wrede) 172, 173
 Åkerstedt, Anna Johanna (f. Parviainen) 48
 Åkerstedt, Erica 47, 48
 Åkerstedt, Johan Wilhelm 47, 48
 Åkerstedt, Ludvig 48
 Ålander, Per-Mauritz 51
 Åström, Frans Hjalmar 177, 178
 Åström, Margit 169
 Öhberg, Viktor 14
 Öhman, Carl Arne 148
 Öhman, Elias 44
 Öhman, Folke 281
 Östenson, Ebba 279

